

รายงานการวิจัย

เรื่อง

เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน
กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี

Buddhist Agriculture: Concept and Management Based on
Community Power: A Case Study of Udonthani Province

โดย

พระมหาปริยญา วรญาโณ, ดร.

พระธรรมวิมลณี, ดร.

พระครูภาวนาธรรมโมจิต, ดร.

พระมหาประหยัด ปญฺญาวโร

ดร.บุญส่ง สิ้นธุ์นอก

นายอินตอง ชัยประโคน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760139

รายงานการวิจัย

เรื่อง

เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน
กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี

Buddhist Agriculture: Concept and Management Based on
Community Power: A Case Study of Udonthani Province

โดย

พระมหาปริยญา วรญาโณ, ดร.

พระธรรมวิมลณี, ดร.

พระครูภาวนาธรรมโมจิต, ดร.

พระมหาประหยัด ปญฺญาวโร

ดร.บุญส่ง สิ้นจู้นอก

นายอินตอง ชัยประโคน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760139

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Buddhist Agriculture: Concept and Management Based on
Community Power: A Case Study of Udonthani Province

By

Phramaha Parinya Varanano, Dr.

Phra Dhamwimolmuni, Dr.

Phrakhru Puawanadhammakhosit, Dr.

Phramaha Phayad Pannavaro

Dr.Boonsong Sinthunok

Mr.Intong Chaiphakhom

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongkhai Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760139

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี
ผู้วิจัย:	พระมหาปริยญา วรญาโณ,ดร., พระธรรมวิมลมณี, ดร. พระครูภาวนาธรรมโฆษิต,ดร., พระมหาประหยัด ปญญาโวโร ดร.บุญส่ง สิ้นธนูเอก, นายอินตอง ชัยประโคน
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดและการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถาน ส่วนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่าย และ ๓) วิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ ภาคนาม (Field Study) เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายเพื่อนำไปวิเคราะห์ประกอบงานวิจัยเรื่องนี้ ด้วยวิธีเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

เกษตรแนวพุทธเป็นเกษตรที่ถือเอาแม่แบบของมัชฌิมปฏิปทาหรือทางสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ คือ ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตชอบ และมีหลักธรรมที่มีความสำคัญอีก ๕ ประการ คือ ด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งของตนเอง ด้านสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใช้และจัดการอย่างฉลาด ด้านเทคโนโลยีและด้านเศรษฐกิจ ลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ กับการแก้ปัญหาเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรวิถีพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง

การพัฒนาเกษตรแนวพุทธของสำนักธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง พบว่า สถานที่แห่งนี้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้าน เป็นต้นแบบที่ดีของการดำเนินงานเกษตรวิถีพุทธของสังคม เพราะได้ช่วยเหลือชุมชน ด้วยการสร้างเกษตรวิถีพุทธ ทำให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจภายในครอบครัว ชุมชนให้ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการเกษตรให้เข้ากับพื้นที่ของตน เช่น หลักศีล ๕ อิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น การสวดมนต์ทุกครั้งในขณะที่ปลูกพืชทุกชนิด นอกจากการสวดเพื่อขจัดอันตราย และทำความคุ้มครองให้มั่นคงแล้วยังออกงามเหมือนเดิม แต่พิธีสวดมนต์นี้ก็ยังสร้างความมั่นใจและเกิดสมาธิในการที่จะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ ให้มีความเจริญเติบโตขึ้นมาได้ตามความประสงค์ การนำบทสวดมนต์มาประยุกต์ใช้ในทางการเกษตร จึงเป็นการเหมาะสมกับยุคสมัย เพราะเป็นการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรวิถีพุทธ หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ ก็จะสามารถดำรงชีพได้อย่างพอเพียง และสามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ภายในครอบครัวและสังคมได้

ด้านผลสำเร็จของกลุ่มสมาชิกที่นำแนวคิดการเกษตรวิถีพุทธ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน พบว่า สมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรวิถีพุทธ และประชาชนทั่วไปที่มาศึกษาดูงาน ได้นำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ได้ประสบความสำเร็จ ทำให้พลังชุมชนในแหล่งนั้น เกิดความเข้มแข็ง สามารถปรับวิถีชีวิตของตนเองอย่างเห็นได้ชัด เป็นที่น่าพอใจ ดังตัวอย่างชุมชนบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี, ชุมชนบ้านเพี้ยตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ, ชุมชนบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม และชุมชนบ้านป่าปอ

แดง ตำบลจำปี อำเภอสรีธำตู จังหวัดอุดรธานี นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นที่เป็นแนวทางในการแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนได้ในทางหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะเป็นเริ่มต้นได้ไม่นาน คือ การลดค่าใช้จ่ายในการบริโภคให้น้อยลงได้อย่างเหมาะสม มีการปลูกพืช ผลไม้ไว้บริโภคในไร่นาของตน อีกทั้งมีความตระหนักว่าชีวิตของมีความปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยที่เกิดจากสารพิษตกค้าง ทำให้มีความสุขสงบในการดำรงชีวิต เพราะได้อยู่กับธรรมชาติมากขึ้น และมีการก่อให้เกิดการช่วยเหลือกันในชุมชน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ไม่ต้องซื้อหาพืชผักบางชนิด เพราะคนในชุมชนจักปลูกพืชผักเพื่อการบริโภคเองตามที่ตนสามารถทำได้ ไม่เดือดร้อน เพราะตนเป็นที่พึ่งของตนได้

Research Title: Buddhist Agriculture: Concept and Management Based on Community Power: A Case Study of Udonthani Province

Researchers: Phramaha Parinya Varanano, Dr., Phra Dhamwimolmuni, Dr.
Phrakhru Puawanadhammakhosit, Dr.
Phramaha Phayad Pannavaro, Dr. Boonsong Sinthunok
Mr. Intong Chaiphakhom

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of this research were; 1) to study the concept related to the Buddhist agriculture in Thai society 2) to study the concept and the Buddhist agriculture in the Center of Dhammasathan in Suanpa Tungnakamluang and the network groups and 3) to analyze the Buddhist agriculture and to create the community power in Udonthani Province. This research was the qualitative research by studying from Tipitaka, books and related researches and field studies to interview the key informants for the data and to bring them for analysis in compiling this research with descriptive analysis.

The results of the findings were found as follow:-

The Buddhist agriculture took the model of **Majimāpatipadā** or the Middle way in working, not to harm oneself or others, to carry activities with the principle of **Dittadhammikattha**, that is, to be diligent to search for required things, to protect them well, to have good friends and to live with the right livelihood and to have five important principles of Dhamma, that is, in the aspect of spirituality, to be the self-refugee, in the aspect of society, to assist the others, in the aspect of the natural resources, to use and manage wisely, in the aspect of technology and economy, to decrease the payment and to increase the incomes by applying the principle of Dhamma for solving the problem of single agriculture to be Buddhist agriculture to make the community economy strong.

The development of Buddhist agriculture of the center of Dhammasathana Suanpatungnakamloung was found that this place is the learning center of the villagers and the good model of Buddhist agriculture of the society because it assist the community to create the Buddhist agriculture and to be the spiritual refuge and to solve the economical problem in the family and community sustainably by applying the principle of Dhamma for agriculture with appropriation with their own locality such as the principle of Five Precepts, the Four Path of Accomplishment, and the Four principles of service and social integration etc. Every reciting mantra in the moment of planting the various seeds, besides reciting mantra for destroying the peril and for protecting for the

sake of sustainability still exists as the same manner but this ritual of reciting mantra creates the certainty and results in the meditation in planting seeds in order to make them grow in accordance with the objectives. The application of chant of mantra for an agriculture should be appropriate for this period because it is the mixed innovation with the Buddhist agriculture, if the practitioners pay attention to do, they can live sufficiently and can decrease the payment and increase the incomes in family and society.

In the aspect of members' groups who apply the Buddhist agriculture for solving the economical problems in the community, it was found that the Buddhist member network and general people who come to visit this place take this model for practice and achieve the successfulness because of creating the community power in that area to be strong and to be able to adapt themselves as seen clearly and to be satisfied such as the community of Bannakamloung, Nakha Sub-district, Maung District, Udonthani Province and the community of Banpa Po Daeng, Champi Sub-district, Srithat District, Udonthani Province are considered as the beginning to be guideline for solving the community economy in one level, although it begins not so long it can decrease the payment in consumption appropriately, that is, to plant the seeds for consumption in their own farming lands and again to realize of their own lives with security because they must not risk of disaster that results in the existing toxic substance and to make them happy in living because they can live with the nature and they can assist each other in the community in accordance with the principle of the Dependent Origination. So they must not pay for the other plants because people in the community can plant seeds for their consumption as they can do, not to be troubled because the self is the self-refuge.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้จะสำเร็จลงไม่ได้เลย ถ้าขาดท่านเหล่านี้ ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนให้ทุนการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยทุก ๆ ท่านที่ได้ช่วยเหลือให้คำชี้แนะทุก ๆ อย่าง และท่านผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้อ่านและตรวจงานวิจัยพร้อมทั้งตั้งข้อสังเกตและให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขตลอดระยะที่ทำการวิจัยในเรื่องนี้

ขอขอบคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้เมตตาอนุมัติทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อดำเนินงานวิจัย จนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จสมบูรณ์ คณะผู้วิจัยทุกท่านที่ตั้งใจทำงานวิจัยเล่มนี้ สละเวลาให้ความช่วยเหลือ ทั้งตั้งใจทำงานอย่างเต็มความรู้ความสามารถ จึงทำให้งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลงได้ คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องในการที่จะเป็นแนวทางในการศึกษาเกษตรวิฤตพุทธ

ท้ายสุดนี้ คุณความดีที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าในการทำรายงานวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยซึ่งประกอบด้วย พระธรรมวิมลมุนี, ดร. (สายพงศ์ อโนมปญโญ / กองสินธุ์) พระมหาปริยญา วรญาโณ, ดร. พระครูภาวนาธรรมโมเชต, ดร. (เดชศักดิ์ โพธิ์ชัย) พระมหาประหยัด ปญญาโวโร (สุนนท์) ดร.บุญส่ง สินธุ์นอก และนายอินตอง ชัยประโคน ขอตั้งมหากุศลเจตนาอย่างแรงกล้า อธิษฐานจิตระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก แล้วแผ่ส่วนกุศลผลความดีทั้งหมดนี้ไปให้กับมารดาบิดา ครูบาอาจารย์ ท่านผู้มีอุปการคุณ ท่านผู้สนับสนุนช่วยเหลือ ขอให้ทุกท่านจงมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง มีความสุข สมตามความมุ่งหวังปรารถนาทุกเมื่อเทอญ

พระมหาปริยญา วรญาโณ, ดร. และคณะ

๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ญ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual framework).....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับการจากการวิจัย.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเกษตรวิถีพุทธ	๘
๒.๒ แนวคิดการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธ.....	๑๐
๒.๓ รูปแบบของเกษตรวิถีพุทธ.....	๑๕
๒.๔ รูปแบบของระบบเกษตรที่สำคัญในประเทศไทย.....	๒๒
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๓๑
๒.๖ แนวคิดการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ.....	๓๔
๒.๗ แนวทางการพัฒนาชุมชนสู่วิถีเกษตรแนวพุทธ	๔๒
๒.๘ สรุป.....	๕๐
๒.๙ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๑
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๕๕
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๕๕
๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)	๕๖
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๕๗
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๘
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๙
๓.๖ การนำเสนอผลการวิจัย.....	๕๙
บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....	๖๐
๔.๑ บริบทข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุดรธานีและชุมชนกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี.....	๖๐
๔.๒ แนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย	๗๒
๔.๓ แนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติการธรรมสถานสวนป่า ทุ่งนาคาลอง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี.....	๗๖
๔.๔ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี	๘๘

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๑๒
๔.๖ สรุป.....	๑๒๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๓๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๑
๕.๒ อภิปรายผล	๑๓๖
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๔๐
บรรณานุกรม	๑๔๑
ภาคผนวก	๑๔๕
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	๑๔๖
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือเพื่อการวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญ หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๑๕๙
ภาคผนวก ค รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญสัมภาษณ์.....	๑๖๗
ภาคผนวก ง ภาพประกอบการสัมภาษณ์	๑๗๐
ภาคผนวก จ หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์	๑๘๐
ภาคผนวก ฉ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย	๑๘๒
ภาคผนวก ช เกียรติบัตรเผยแพร่บทความวิจัย	๑๘๕
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๘๗

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๔.๑ แสดงโครงสร้างรายได้ของครัวเรือน.....	๖๕

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย ๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในงานวิจัยครั้งนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทยใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยการอ้างอิงระบุเล่ม/ข้อ/หน้าหลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ให้ใช้อักษรย่อตัวพื้นปกติเช่นที.ส.(บาลี) ๙/๒๗๖/๔๗, ที.ส.(ไทย) ๙/๒๗๖/๔๘. หมายถึงทีฆนิกายสีกุขนธวคคปาลิภาษาบาลีเล่ม๙ข้อ๒๗๖หน้า๔๗ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยปีพุทธ๒๕๐๐และทีฆนิกายสีกุขนธววรรคภาษาไทยเล่ม๙ข้อ๒๗๖หน้า๔๘ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก			
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)	
พระสุตตันตปิฎก			
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธาวรรค (ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุกกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทสกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การพัฒนาของไทยที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจตามระบบทุนนิยม ที่ให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านวัตถุมากกว่าสิ่งอื่นใด ทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างขาดจิตสำนึก ขาดการจัดการที่ดี ยิ่งไปกว่านั้นคือการพัฒนาเมืองมากกว่าชนบท ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ ความยากจน และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เพราะสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงขึ้นได้สร้างความขัดแย้งในสังคมมากขึ้น นอกจากนี้ความอ่อนแอของสังคมไทยที่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยมได้ก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและสังคมมากขึ้น^๑ การที่จะขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศและนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดย “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้นั้น จะต้องได้รับความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจจากทุกภาคส่วนเป็นอย่างดี ในการที่จะเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศชาติให้มีความมั่นคง มีเสถียรภาพ และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกจะต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งองค์กรชุมชน และประชาชน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่อยู่ใกล้ชิดและรับทราบปัญหาและความต้องการของประชาชนมากที่สุด

การที่จะพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้นั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ต้องมีความเข้าใจพื้นฐานของชุมชน พื้นฐานของชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านชีวิตความเป็นอยู่ ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการศึกษา ด้านการพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชน ด้านสาธารณูปโภคทั้งที่รัฐจัดหาให้หรือที่ชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้น รวมไปถึงการติดต่อเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน เพื่อที่จะได้ทราบถึงศักยภาพของชุมชน ว่าสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับใด และจะพัฒนาให้เป็นการพึ่งตนเองแบบยั่งยืน เพราะสิ่งสำคัญในการสร้างรากฐานที่มั่นคงนั้นคือ การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน โดยเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคให้เพียงพอภายในชุมชน สนับสนุนให้ประชาชนมีการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์กลุ่มอาชีพ สนับสนุนการนำภูมิปัญญาละวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์มูลค่าของสินค้าและบริการ และสร้างความร่วมมือภาคเอกชนในการลงทุนสร้างอาชีพและรายได้ที่มีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ชุมชน

การทำการเกษตรโดยนำหลักธรรมะขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติและใช้เป็นหลักหรือเป็นแกนในการทำการเกษตรเป็นสิ่งที่มนุษย์เราเรียนรู้และทำความเข้าใจให้มากขึ้นกับเกษตรวิถีพุทธเพราะประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม จึงเป็นแหล่งสำคัญในการเพาะปลูกพืชและผลิตอาหารเพื่อหล่อเลี้ยง

^๑สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙), (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย: กรมการปกครอง, ๒๕๔๔).

ประชากรทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทำให้มีการนำทรัพยากร ดิน น้ำ พลังงานและพื้นที่ป่าไม้มาใช้เพื่อทำการเกษตรในปริมาณมาก พื้นที่การเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ของไทยได้ลดน้อยลง เนื่องจากพื้นที่เหมาะสมทางการเกษตรได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ชุมชนเพื่อตอบสนองการเพิ่มขึ้นของประชากร มีการก่อสร้างอาคาร บ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรม และกิจกรรมอื่นๆ มากขึ้น และพื้นที่ที่เหลืออยู่จำนวนมากเป็นดินที่มีปัญหาต่อการนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เช่น ดินเปรี้ยวจัด ดินเค็ม ดินทราย ไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตร ทำให้ผลผลิตต่ำ การปรับปรุงพื้นที่เหล่านี้ให้เหมาะสมจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงสูงมาก และต้องใช้แผนระยะยาวในการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาการเกษตรกรรมของไทยถูกผลักดันเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมกระแสหลัก (Mainstream agriculture) หรือเกษตรกรรมเคมี (Chemical agriculture) ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาหลายประการ ได้แก่^๒

(๑) ปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร เช่น ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม และปัญหาการระบาดของโรคและแมลง เนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นระยะเวลานานโดยไม่มีการปรับปรุงดิน ทำให้คุณสมบัติทางกายภาพของดินเปลี่ยนแปลงไป จนไม่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพืช ทำให้เกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยเคมีปริมาณเพิ่มขึ้น แต่อัตราการเพิ่มผลผลิตต่อการเพิ่มของปุ๋ยเคมีกลับลดลง และการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ก่อให้เกิดปัญหาการตกค้างในสิ่งแวดล้อม เช่น สะสมในดิน น้ำ และอากาศ นอกจากนี้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชยังทำลายแมลงที่เป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศ เช่น ผีเสื้อ ผึ้ง ทำให้ความสมดุลของธรรมชาติเสียไป เกิดการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืชมากขึ้นด้วย

(๒) ปัญหาต่อเศรษฐกิจ แม้เกษตรกรรมแผนใหม่จะมีเป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหารและเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร แต่ในระยะยาวจะปรากฏผลในทางตรงกันข้าม เนื่องจากพบว่าต้นทุนการผลิตสูงกว่ารายได้ทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน เกษตรกรต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นๆ มากมาย นอกจากนี้ในระดับประเทศก็เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจเนื่องจากการนำเข้าปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช และเมล็ดพืชจากต่างประเทศ ทำให้เกิดการขาดดุลทางการค้า

(๓) ปัญหาต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค การใช้สารเคมีในทางการเกษตร นอกจากจะตกค้างในสิ่งแวดล้อมแล้ว และยังคงตกค้างอยู่ในผลผลิตทางการเกษตรที่ใช้บริโภคด้วย และ

(๔) ปัญหาทางศีลธรรม การใช้สารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเป็นการทำลายสิ่งมีชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นบาปขัดกับหลักศีลธรรม โดยเฉพาะศีลข้อที่ ๑ (ปาณาติปาต) ชาวพุทธ ผู้เคร่งครัดในศีลธรรมจะไม่ทำบาปนี้เด็ดขาด

หลายชุมชนในชนบทภาคอีสาน วัดและพระสงฆ์ยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนพระสงฆ์หลายรูปได้พยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้านในยุคภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤตินี้ขึ้นมาใหม่โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบันซึ่งมีความสลับซับซ้อนขึ้นให้ชัดเจนและตรงจุดพยายามค้นหาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยแล้วนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้นตัวอย่างเช่น พระสงฆ์จังหวัดอุดรธานีที่ได้นำหลักธรรมในการทำงานด้านการเกษตรกรรมไปอบรมชี้แนะประชาชน หรือกลุ่มเกษตรกรในบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเคยประสบกับปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เช่น การทำไร่อ้อย หรือไร่มันสำปะหลังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการปลูกพืชอื่นๆ เสริมหรือหมุนเวียนเลย จึงทำให้สภาพดินมีปัญหา ผลผลิตตกต่ำและที่ซ้ำร้ายรายได้ต่อคนต่อปีก็น้อยลงไปด้วย แทบจะไม่มีเงินสำหรับ

^๒ กรมวิชาการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, เกษตรยั่งยืนอนาคตการเกษตรไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการเกษตร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๓.

เลี้ยงชีพ เพราะไม่รู้จักรักการทำเกษตรอย่างเหมาะสมแก่พื้นที่และฤดูกาลนั่นเอง นอกจากนั้น พบว่า ในสมัยอดีตหลายปีที่ผ่านมาชาวบ้านในละแวกบ้านนาคำหลวง และหลายๆ หมู่บ้านในจังหวัดอุดรธานีล้วนมีสภาพเหมือนกับหมู่บ้านอื่นๆ ในภาคอีสาน โดยประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชน มีสภาพที่อดอยาก ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานด้านการเกษตร การเป็นหนี้สินล้นตัวปลูกข้าวแต่ไม่มีข้าวกินปลูกพืชก็ขายไม่ได้ราคาที่เป็นธรรม แม้จะเลี้ยงสัตว์ก็ถูกโรคระบาดคุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ แล้วยังชอบเล่นการพนัน หวายเป็นไข้ ไกล่อกันและอบายมุขต่างๆ ขาดการใส่ใจด้านสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลานเยาวชนขาดการดูแลเอาใจใส่พระสงฆ์บางกลุ่มในจังหวัดอุดรธานี เมื่อเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้จึงได้ตั้งปณิธานไว้ว่าจะหาทางแก้ปัญหาความยากจนปัญหาหนี้สินและปัญหาสุขภาพอนามัยให้กับชาวบ้านให้ได้ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ^๓ เพื่อให้เกษตรกรมีชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

จากข้อมูลดังกล่าว จึงเป็นที่มาของปัญหาในการทำเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่ คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชนทั้งนี้ เพื่อเป็นการนำองค์ความรู้ใหม่ด้านการเกษตรแนวพุทธที่ค้นพบนี้ ไปเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่อื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างยั่งยืนและถาวรตามหลักวิถีธรรมวิถีพุทธ อันจะนำมาซึ่งความสุขในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงและมีคุณธรรมจริยธรรมนำชีวิตของประชาชนสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ แนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานีเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานีมีแนวทางการดำเนินการอย่างไร

^๓เกษตรแนวพุทธ ในที่นี้ คือ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วิริยอธิบาท (ความเพียรในอธิบาทธรรม) และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎีใหม่ หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น มาเป็นฐานแนวคิดแบบบูรณาการแล้วนำมาสังเคราะห์ เป็นอัตลักษณ์เฉพาะในการทำเกษตรกรรมอย่างเหมาะสมที่สุดสำหรับพื้นที่; ดูเพิ่มเติมใน พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อินมปญโญ), *วิถีเกษตรแนวพุทธ, เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ* (อุดรธานี: วัดมิ่งมิตราวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔ (เอกสารอัดสำเนา).

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์พร้อมกับการศึกษาภาคสนาม (Field Study) เพื่อศึกษากลุ่มเป้าหมายนำมาวิเคราะห์ประกอบงานวิจัย แล้วนำเสนองานวิจัยเชิงพรรณนา

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษา ๓ ด้าน คือ

- ๑) ศึกษาแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย
- ๒) ศึกษาแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนา คำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี
- ๓) วิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

สำหรับขอบเขตด้านเนื้อหาของการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน เป็นแนวคิดการเกษตรแนวพุทธ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงประโยชน์และคุณค่าเกษตรแนวพุทธที่มีผลต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร ในจังหวัดอุดรธานี ได้แก่ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง กลุ่มเกษตรกรชาวบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, สวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี และสวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการกำหนดกลุ่ม เป้าหมายแบบเจาะจง ได้แก่

๑. ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง กลุ่มเกษตรกรบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
๒. สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี
๓. สวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี
๔. สวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

การจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง กลุ่มเครือข่าย ๔ แห่งในเขตจังหวัดอุดรธานี เกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนใน จังหวัดอุดรธานี จำแนกเป็นดังนี้

- ๑) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายที่มีมุมมองต่อเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี แบ่งเป็น

๑.๑ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง	จำนวน ๑ รูป/คน
๑.๒ สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง อำเภอสรีธาตุ	จำนวน ๑ รูป/คน
๑.๓ สวนเกษตรบ้านดอนคง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม	จำนวน ๑ รูป/คน
๑.๔ สวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ	จำนวน ๑ รูป/คน
๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น	
๒.๑ พระสงฆ์	จำนวน ๕ รูป
๒.๒ ผู้นำท้องถิ่น	จำนวน ๕ คน

๒.๓ กลุ่มเกษตรกร

จำนวน ๒๐ คน

รวมทั้งสิ้น

จำนวน ๓๔ รูป/คน

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

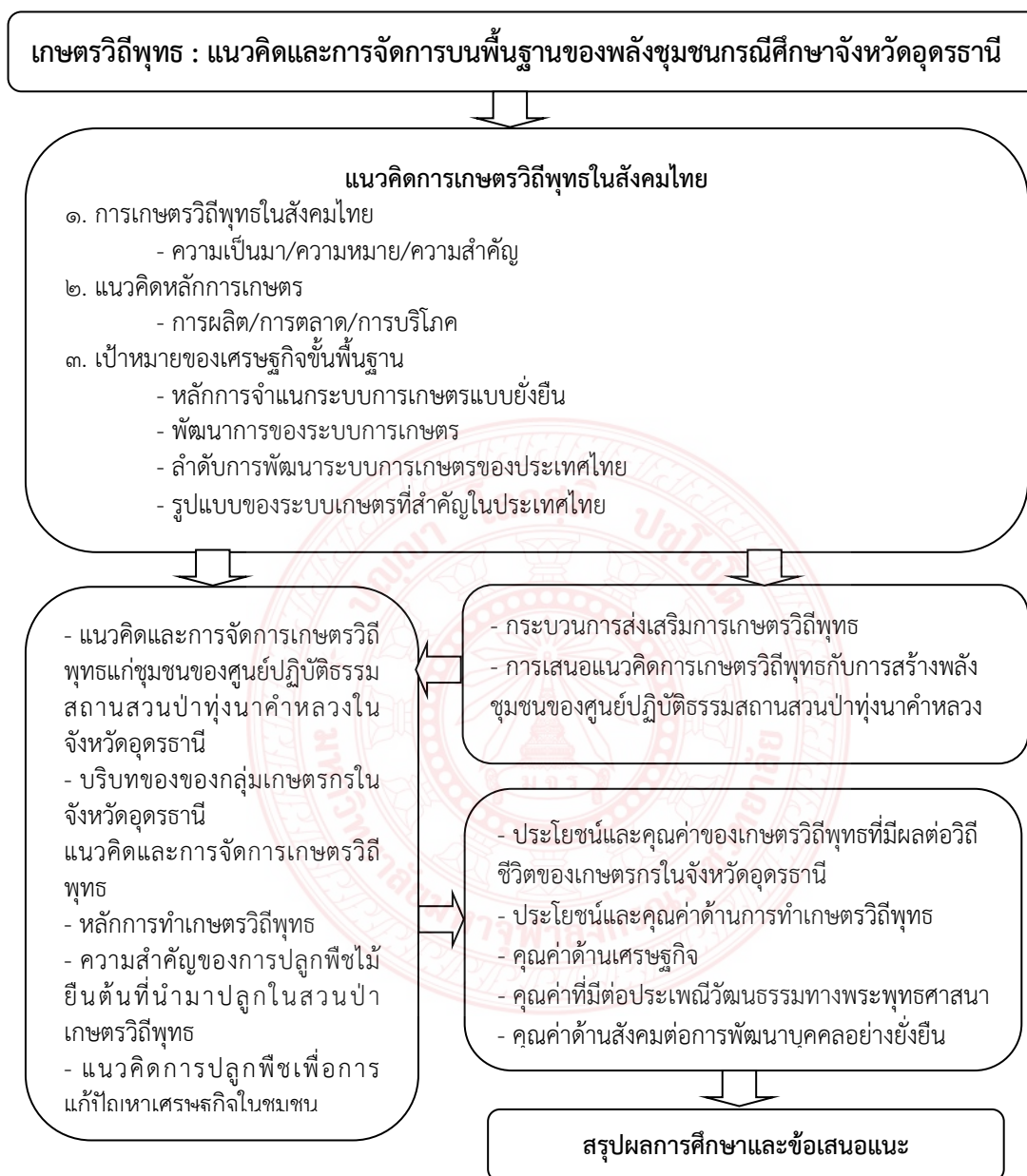
๑. เกษตรวิถีพุทธ หมายถึง การนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปรับใช้เป็นหลักในการทำเกษตร ที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม โดยใช้ส่วนประกอบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคน สัตว์ สิ่งของ เช่น ปุ๋ย จุลินทรีย์ สารสกัดจากน้ำหมักเชื้อจุลินทรีย์ และพืชต่างๆ

๒. แนวคิด หมายถึง หลักการที่พระสงฆ์ได้นำมาปรับอบรมสั่งสอนประชาชน ให้เข้าถึงหลักธรรม และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้พัฒนาตนเองในการทำเกษตรแนวพุทธอย่างถูกต้อง และมีคุณธรรมควบคู่ไปกับการทำเกษตร เช่น หลักอิทธิบาท ๔ เป็นต้น

๓. การจัดการ หมายถึง การแก้ปัญหาด้านการประกอบอาชีพของชุมชนโดยเน้นเรื่องเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและยั่งยืนด้วยการทำเกษตรวิถีพุทธ เพื่อการจัดการเกษตรเชิงเดี่ยวของประชาชนในพื้นที่ศึกษามาเป็นแบบบูรณาการในหลายมิติแนวคิดโดยมีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาโดยมีส่วนป่าเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ๑๐๐ กว่าไร่ให้ศึกษาดูงานได้ตลอดเวลา ซึ่งคณะสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๖ จนถึงปัจจุบัน

๔. พลังชุมชน หมายถึง การสร้างพลังชุมชน ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชน ไม่เพียงก่อให้เกิดการเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วมเท่านั้น ยังต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างต่อเนื่อง ในการร่วมคิด ร่วมทำ และพัฒนาชุมชน เเท่านี้ยังไม่พอ ยังก่อให้เกิดพลังการจัดการ และเกิดองค์กรชุมชนขึ้น เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงประโยชน์และคุณค่าเกษตรแนวพุทธที่มีผลต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร ในจังหวัดอุดรธานี ได้แก่ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง กลุ่มเกษตรกรบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, สวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี และสวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี โดยความสมัครใจ และมีการจัดการที่ดี โดยสมาชิกชุมชน เป็นผู้บริหารจัดการกันเอง ซึ่งเป็นเสมือนสัญญาประชาคม ในการแสดงพลังชุมชน เป็นศูนย์กลางการประสานงาน ทั้งภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชน อีกทั้งยังเป็นองค์กรชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนที่ต่อเนื่อง และยั่งยืนต่อไป

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual framework)

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย
- ๑.๗.๒ ทำให้ได้ข้อมูลสารสนเทศแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง จังหวัดอุดรธานี
- ๑.๗.๓ ทำให้ได้องค์ความรู้จากการเสนอแนวคิดการเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี
- ๑.๗.๔ นำผลที่ได้จากการศึกษาไปเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การนำเสนอบทความการวิจัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มนักวิชาการ ตลอดจนกลุ่มเกษตรกรและเครือข่าย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเกี่ยวกับเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชนกรณีศึกษา จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับเกษตรวิถีพุทธการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเกษตรวิถีพุทธ
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธ
- ๒.๓ รูปแบบของเกษตรวิถีพุทธ
- ๒.๔ รูปแบบของระบบเกษตรที่สำคัญในประเทศไทย
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
- ๒.๖ แนวคิดการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ
- ๒.๗ แนวทางการพัฒนาชุมชนสู่วิถีเกษตรแนวพุทธ
- ๒.๘ สรุป
- ๒.๙ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเกษตรวิถีพุทธ

แนวคิด ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้เกษตรวิถีพุทธมีการปรับตัวให้เข้ากับยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะแนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชนกรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี เพื่อให้ก้าวหน้าขึ้นแต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางบวก เพื่อมุ่งให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ หรือเป้าหมายที่พึงปรารถนา ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ แนวคิดพื้นฐานและความหมายของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลง (Change) หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในช่วงเวลาหนึ่งขององค์กรหนึ่งซึ่งยังคงตัวอยู่ในปัจจุบันไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าทุกสิ่งในโลกนี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีสภาพมั่นคง หากแต่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สังคมและวัฒนธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ไม่มีสังคมและวัฒนธรรมใดหยุดอยู่กับที่ โดยแท้จริงตลอดเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเสมออันเป็นลักษณะธรรมดาของสังคมมนุษย์^๑

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน เป็นการเปลี่ยนแปลงในกรอบกำหนดขอบเขตสิทธิและหน้าที่ที่บุคคลจะปฏิบัติต่อกันได้ จากที่เคยกำหนดอยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงของสังคมมีทั้งในระดับจุลภาค ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นอยู่เป็นปกติ แต่ในอัตราและความมากมายแตกต่างกันตาม

^๑ สนิท สมัครการ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

ท้องที่แล้วแต่โอกาสหรือกาลเวลา เช่น ในเรื่องค่านิยมหรือคุณค่าทางจริยธรรม การแต่งกาย มารยาท และ การใช้ภาษา การดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์^๒ การดำรงชีวิตเกษตรแต่ก่อนจะยึดครวัตรเป็นหลัก หมายถึง ปูย่า ตายาย พ่อแม่ ลูกเขย ลูกสะใภ้ ลูกหลาน เรียงตามลำดับ เป็นครอบครัวใหญ่ แต่ก่อน ครอบครัวจะอยู่กันหลายคนน่าจะเกิดจากการทำเกษตรที่จะต้องใช้คนมาก เพราะการเพาะปลูกแต่ละครั้ง จะใช้เวลาและจะต้องใช้แรงงานคน หัวหน้าครอบครัวจึงอาศัยสมาชิกในครอบครัวเป็นแรงงาน ไม่จำเป็นต้องไปจ้างแรงงานคน พอมาถึงยุคปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงระบบสังคม การเข้ามาเทคโนโลยี การใช้ แรงงานคนจึงน้อยลงไป ทำให้ลูกหลานที่มีความรู้ความสามารถออกไปทำงานรับราชการ ทำให้เกษตรวิถี พุทธลดน้อยถอยลงไปเรื่อยๆ เพราะการทำเกษตรวิถีพุทธนั้นจะต้องอาศัยความอดทน ประหยัด แต่ได้ คุณภาพ และการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน โครงสร้างและหน้าที่ของสังคม มักจะหมายถึง การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างหรือของรูปแบบของ ความสัมพันธ์ และการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาท ระเบียบแบบแผน ค่านิยมและ วัฒนธรรม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนมาก และเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ในโครงสร้าง สังคม รวมทั้งความสัมพันธ์กับปัจจัยที่ไม่ใช่ทางสังคมด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา ประชากร และเทคโนโลยีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับโลกทฤษฎี พื้นฐานที่ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แบ่งออกได้เป็นทฤษฎีใหญ่ๆ หลายทฤษฎี ได้แก่

ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Evolutionary theories of social change) ใช้ อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทฤษฎีพัฒนาการ (Developmental theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาเข้าสู่การพัฒนา เกิดมาจากผลกระทบของโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศตะวันตกที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนา ทฤษฎีความ ขัดแย้งทางสังคม (Conflict theories) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า เป็นผลมาจากการขัดแย้งที่ เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม (Structural functional theories) ซึ่งโครงสร้างของสังคม คือรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มสังคม หน้าที่ของสังคมกล่าวถึง ผลที่ได้จากรูปแบบของความสัมพันธ์เหล่านั้น ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่เท่าใดความ แตกต่างทางด้านโครงสร้างและหน้าที่ของประชากรในสังคมน่าจะมีมากขึ้นด้วย ความแตกต่างนี้หมายถึง ความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนาระดับการศึกษา อายุ ระดับรายได้ ภูมิหลังของครอบครัว เป็นต้น และ ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Social psychology theories) มีรากฐานมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความคิดว่าการนำไปสู่ความทันสมัยจะทำได้ โดยผ่านการกลายเป็นประเทศ อุตสาหกรรม แนวความคิดสำคัญของกลุ่มนี้ คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล เช่น บุคลิกภาพ ค่านิยม และทัศนคติ จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม^๓

๒.๑.๑.๑ แนวคิดพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลง

มีความหมาย ดังนี้

(๑) สังคมมีการเปลี่ยนอยู่เสมอ และการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเกิดดุลยภาพหรือเกิดความสมดุล

^๒ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑-๑๓.

^๓เทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟ พรินท์, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๕.

(๒) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางบวก หรือเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าขึ้นแต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางบวก เกิดดุลยภาพขึ้นเช่นเดียวกันและเป็นการทำให้ลดความก้าวหน้าลง

(๓) การเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าขึ้น มักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อมุ่งให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ หรือเป้าหมายที่พึงปรารถนา และมักจะมีการวางแผนมีการควบคุมการเปลี่ยนแปลง^๔

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น”^๕

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้ให้ความหมาย ของการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า การเปลี่ยนคือการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้แปรสภาพจากที่เคยเป็นอยู่มาเป็นสภาพใหม่ โดยมีองค์ประกอบของเวลาเป็นเครื่องกำหนด ในขณะเดียวกันก็ได้จำแนกธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงเป็น ๓ ประเภท คือ^๖

(๑) การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ผลของการเปลี่ยนแปลงไม่ส่งผลถึงความรู้สึก หรือวิถีชีวิตของคนมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ หรือไม่ได้ตั้งใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

(๒) การเปลี่ยนแปลงแบบพัฒนา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า โดยมีการกำหนดเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลง กำหนดปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ที่ดีกว่าเดิม ผลของการเปลี่ยนแปลงน่าจะเป็นที่ยอมรับของสังคม หากได้วางแผนตามความต้องการของกลุ่มชนนั้น

(๓) การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง โดยยกเลิกระบบเก่าโดยสิ้นเชิงแล้วมีการจัดระบบใหม่ และดำเนินการอย่างรวดเร็วอาจมีการบังคับโดยใช้กำลังการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกและจิตใจของประชาชน

จิตยา สุวรรณะชญ ได้ให้ความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลง” ไว้ว่า ความแตกต่างซึ่งเกิดขึ้นระหว่างเวลาหนึ่งกับอีกเวลาหนึ่ง นอกจากนั้นยังหมายถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นทางวัฒนธรรมและนามธรรม จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในนามธรรมเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรม^๗

^๔ดิเรก ฤกษ์ห่วย, การนำการเปลี่ยนแปลง: เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑.

^๕พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, อ้างในเอกสารประกอบการสอนรายวิชาหน้าที่พลเมือง รหัสวิชา สค ๑๐๒ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มของสังคมไทยสู่สังคมโลก, (ม.ป.ท., ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^๖สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแนวทางการศึกษา วิเคราะห์และการวางแผน, (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

^๗จิตยา สุวรรณะชญ, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาแนวคิดทฤษฎีสังคม, (ม.ป.ท., ๒๕๔๓), หน้า ๖๒ - ๖๖.

๒.๑.๑.๒ แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ และปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎกมีสาเหตุมาจากบุคคล ๒ ประเภท คือ ผู้ที่เป็นใหญ่ (พระราชาหรือพระเจ้าจักรพรรดิ) และประชาชนที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเองตามอัตวิสัยจนเป็นปัญหาขึ้น เพราะฉะนั้น แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก^๘ ว่า “ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในแคว้นมคธ ตรัสเล่าเรื่องพระเจ้ามหายาจิให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ในอดีตกาลผู้สมบูรณ์ด้วยทรัพย์ได้ชัยชนะปฐพีมณฑลอันยิ่งใหญ่ใคร่จะบูชามหาโยนิ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ปวงชนจึงตรัสเรียกพราหมณ์บุโรหิตมาช่วยสอนวิธีบูชาโยนิ พราหมณ์บุโรหิตแนะนำให้กราบไหว้ผู้ร้ายก่อนแต่ไม่ใช่ด้วยวิธีฆ่าหรือจอบจำ เพราะพวกที่หลีกเลี่ยงการถูกฆ่าหรือจอบจำจะเปียดเบียนชนบทในภายหลัง ควรถอนรากถอนโคนพวกโจรผู้ร้าย คือแจกพืชแก่กสิกรในชนบทที่อดสาหะประกอบอาชีพให้ทุนแก่พ่อค้าที่อดสาหะในการค้า ให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการ พระราชทรัพย์ก็จะเพิ่มพูนชนบทก็จะมีเสี้ยนหนาม มนุษย์ทั้งหลายก็จะรื่นเริงอุ้มบุตรให้พ้อนอนอยู่ทอด ไม่ต้องปิดประตูเรือนให้ทุกคนไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะถูกปล้นจี้ลักขโมย” โดยมีเรื่องเล่าว่า หลวงพ่อน่าน แห่งวัดสามัคคีจังหวัดสุรินทร์ ได้ใช้หลักธรรมขัดเกลาสั่งสอนชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงาน เพื่อพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน โดยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาอธิบาย ว่า

ทุกข์ คือ การที่ชาวบ้านมีหนี้สินความยากจน เกิดอบายมุขฟุ่มเฟือยโดยกตัญญูผิด

สมุทัย คือ สาเหตุแห่งทุกข์ เพราะไม่ได้เก็บรักษาทรัพย์การเสียเปรียบนายทุนการโดนเอารัดเอาเปรียบในชีวิตประจำวัน

นิโรธ คือ ความดับทุกข์ โดยจะมีการบริหารจัดการชีวิตและชุมชน ให้มีความสุขขึ้นมีจิตใจที่สูงขึ้นโดยใช้หลักกรรมฐานเป็นตัวพื้นฐาน ที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหาและสามารถต่อสู้กับปัญหาได้

มรรค คือ วิธีการโดยมีกิจกรรมสหบาลข้าวร้านค้าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ทั้งกิจกรรมนำไปสู่ มรรคควบคู่กับกิจกรรมอื่น ซึ่งตรงกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวเสริมอีกว่า “ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในชนบทหลายแห่ง พระสงฆ์ได้เป็นผู้นำในการพัฒนา และวัดได้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เนื่องจาก พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและทางปัญญาของชุมชน...”

๒.๒ แนวคิดการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา ตามแบบแผนของตะวันตกนี้ก็ได้นักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่

^๘ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๔-๓๔๐/๑๓๐-๑๓๔.

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๗๗.

จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมๆ กันดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า^{๑๐} เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจ อันเกิดจากคามมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้ และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑. พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้าที่อยู่อาศัย ยาบรเวชรักษาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

๒. พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบกฎเกณฑ์กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่ให้ความสุขสงบ เป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายสามารถขจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิตสมรรถภาพจิตและสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดีอันได้แก่มีเมตตา มีความรักความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเพื่อแผ่อบอ้อมอารี

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถเนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรสูงส่ง มีความอดทนมีสมาธิแน่วแน่มั่นคงจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดีมีจิตใจเป็นสุขสดชื่นร่าเริงเบิกบานปลอดโปร่งสงบผ่องใสไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลป์และศาสตร์ต่างๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือ โลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุ โดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจ ให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กัน ดังที่ทางคณะสงฆ์อัครเถรธรรมมहाเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ การพัฒนาชุมชนวิถีพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือ การที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมๆ กันสอดคล้องกับ สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๑๑} ได้กล่าวว่า หลวงพ่อananแห่งวัดสามัคคีจังหวัดสุรินทร์ ได้ใช้หลักธรรมชาดเกลาสั่งสอนชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงาน เพื่อพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน โดยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาอธิบายว่า ทุกข์ คือ การ

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙-๘๑.

^{๑๑} สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

ที่ชาวบ้านมีหนี้สิน ความยากจน เกิดอบายมุข ฟุ่มเฟือย โดยกดขี่ขูดรีด นอกจากนี้หลวงพ่อนาน ยังค่อยๆ สอนคนเป็นกลุ่มเล็กๆ และใช้วิธีการซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ละระดับ บางคนรับได้เร็วบางคนช้า จึงต้องอดทนไม่ใจร้อน เน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเอง รู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุข อดอยากพึ่งตนเองจนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาร้านค้าชุมชนกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งกิจกรรมนำไปสู่มรรคควบคุมกับกิจกรรมอื่นๆ ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

๒.๒.๒ รูปแบบการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธของพระสงฆ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธของพระสงฆ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการ คือ การร่วมมือกับหน่วยงานราชการบางหน่วย และทั้งที่ไม่เป็นทางการ คือ การไม่ยึดติดรูปแบบของราชการ คือ แบบแผนดั้งเดิมของวัด แต่จะพัฒนาชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นอยู่จริง จึงทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสรุปรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์สังเขปได้^{๑๒} ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์กับชาวบ้าน” คือ พระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่น โดยไม่อาศัยกลไกของรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือข้าราชการอื่นๆ

รูปแบบที่ ๒ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน” การพัฒนาชุมชนรูปแบบนี้เกิดขึ้นจาก ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน จึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ลักษณะที่สอง เกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นต่อต้านการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ ต่อเมื่อทำใจได้ว่าเหตุการณ์ภายในชุมชนย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนมากขึ้น ก็จะอาสาเข้ามาช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง

รูปแบบที่ ๓ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ชาวบ้านและกำนัน” การพัฒนารูปแบบนี้เกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน โดยที่กำนันจะคอยดูอยู่ห่างๆ เพราะไม่แน่ใจว่างานพัฒนาจะสำเร็จหรือไม่ ต่อเมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว กำนันจึงเข้าร่วมโครงการพัฒนากับพระสงฆ์ เพราะไม่เช่นนั้นกำนันที่ไม่ทำอะไรจะดูเหมือนถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทช่วยเหลือชุมชนไป

รูปแบบที่ ๔ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ข้าราชการและชาวบ้าน” รูปแบบของการพัฒนาชุมชนน้อยอย่างน้อยมี ๓ อย่าง ประกอบด้วย

- (๑) การร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู นักเรียน และชาวบ้าน
- (๒) การร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น และชาวบ้าน
- (๓) การร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน

จากรูปแบบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ดังที่กล่าวมาทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่า รูปแบบการพัฒนาชุมชน ควรเป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชน ทั้งที่เป็นทางการ คือจะผูกพันกับระบบราชการก็ได้ และไม่เป็นทางการ คือจะไม่ผูกพันกับระบบราชการก็ได้ เพราะข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เป็นปัจจัยรองของการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ปัจจัยหลักของการพัฒนา คือ ตัวพระสงฆ์ซึ่งเป็น

^{๑๒} สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

ผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการร่างโครงการและแสวงหาแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนได้มากนักน้อยเพียงใด และจะมีชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของพระสงฆ์จำนวนเท่าใด

๒.๒.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธ

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตประเพณีที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและมีบทบาทที่สำคัญในการชี้นำสังคม ซึ่งแม้บทบาทในด้านการเป็นผู้นำจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่บทบาทด้านการเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยา พระสงฆ์ยังได้รับความเคารพนับถืออย่างสูงและเป็นสถาบันสังคมที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาวชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากเป็นที่พึ่งทางใจแล้วยังเป็นสถานที่เอื้ออำนวยในด้านบริการสังคมอื่นๆ ที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึง เพื่อเป็นการสร้างบูรณาการภายในชุมชน ดังที่พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต^{๑๓} ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ไว้ว่า

๑. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งลูกบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียนด้วยตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์

๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้าน

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ

๘. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๙. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนจัดงานขึ้น

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครองที่กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันเพื่อแจ้งข่าวทางราชการต่างๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่างๆ^{๑๔}

จากประเด็นดังกล่าว ทำให้ทราบถึงประสบการณ์ของพระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนา มีจิตวิทย์ที่เข้าถึงชาวบ้านได้โดยตรง เพราะพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นผู้มีพื้นเพเป็นคนบ้านเป็นลูกหลานของชุมชนอยู่แล้วเติบโตอยู่ชุมชนอยู่แล้ว จึงมีความรู้และเห็นสภาพปัญหาความยากจนของประชาชนมาโดยตลอด การใช้ชีวิตอยู่ในเพศบรรพชิตถึงแม้จะสามารถตัดขาดจากเรื่องทางโลกได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่มีทางที่จะตัดขาดได้โดยสิ้นเชิง จึงต้องเข้ามาพัฒนาชุมชน ซึ่งมองในอีกมุมหนึ่งก็คือการช่วยเหลือพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนในทางอ้อมนั่นเอง พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้อีก

^{๑๓}พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, บันทึกการสนทนาเรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑-๕๒.

ทั้งพระสงฆ์ คือผู้ที่ชาวบ้านในชนบทให้ความเคารพนับถือมีศักยภาพในการชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมใดๆ ได้ง่าย ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะช่วยแบ่งเบาภาระชาวชนบทได้ดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยเสริมภาพพจน์ที่ดีของพระสงฆ์ต่อชุมชนด้วย

๒.๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพชีวิตชุมชน

พระสงฆ์นักพัฒนา หรือพระสงฆ์ที่สนใจงานพัฒนาชนบท จำเป็นต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน นั่นก็เพื่อใช้เป็นสื่อในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนด้วยความเต็มใจ มิใช่เข้าร่วมเพราะความเกรงใจหรือถูกบีบบังคับ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับ ความศรัทธาเชื่อถือที่มีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์จะสามารถชักนำชาวบ้านให้เข้าร่วมงานพัฒนาของท่าน ไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาด้วยวัตถุหรือจิตใจ แต่จะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักการพัฒนา และแนวทางการดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่าน ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและการเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนา อันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนามีหลายๆ ด้าน ด้านหนึ่งคือโครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสถานภาพและบทบาทของตนในสภาพการณ์ที่สังคม เศรษฐกิจและการเมือง เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้โครงการพัฒนาชนบทเหล่านั้น ยังทำให้มีการพัฒนาความรู้สึกรักคิดที่มีความผูกพันต่อสังคมของประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาและความรู้สึกในการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาชนบทของประชาชน สำหรับโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการ เป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงาน และเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวมกิจกรรมต่างๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้ เป็นไปตามทัศนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์นั่นเอง บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบัน นับเป็นความสำเร็จในการอาศัยคุณสมบัติของวัด และพระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันถือของประชาชน มาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน แต่เรื่องน่าวิตกคือ พระสงฆ์จะมีทัศนคติต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไร จึงเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาของชุมชนในปัจจุบันหรือไม่ และจะบริหารโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้หรือไม่ เพราะสภาพงานของพระสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังมีลักษณะที่ต่างคนต่างดำเนินงานจะมีการประสานแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ้างภายในกลุ่มเล็กๆ^{๑๕}

การพัฒนาให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อตนเองและชุมชนของตน เท่ากับเป็นการพัฒนาสำนึกการเป็นพลเมือง และสำนึกของสังคมด้วย บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำในงานพัฒนาในปัจจุบัน ได้เกิดยุทธวิธีใหม่ในแวดวงพระสงฆ์ เพื่อดำเนินกิจกรรมการลดละเลิกอบายมุขทั้งปวง โดยการนำกิจกรรมนันทนาการเข้ามาทดแทนสิ่งที่หายไป มีกิจกรรมให้ทำตลอดเวลาไม่ปล่อยให้เวลาว่าง ให้พระสงฆ์เป็นผู้นำพัฒนาจิตใจและผู้นำโครงการต่างๆ เนื่องจากชาวบ้านจะให้ความไว้วางใจได้มากกว่าให้

^{๑๕} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

พระสงฆ์เป็นผู้นำ ส่วนในระดับล่างนั้นให้พระสงฆ์คัดเลือกบุคคลที่อยากจะตอบายมุข มาฝึกหัดให้ได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรม และด้านที่สอง ฝึกหัดให้มีลักษณะเป็นผู้นำและมีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมอย่างแนบแน่นจนสามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในด้านการพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่างๆ และพระสงฆ์ยังเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณอีกด้วย ดังนั้น ถ้าชาวบ้านมีผู้นำที่เสียสละและสามารถจัดการแก้ปัญหาความยากจนได้บ้าง ชาวบ้านจะเชื่อใจหรือไว้วางใจผู้นำชุมชนที่เป็นพระและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้น และยังหวังกันว่าผู้นำพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ไม่เพียงแต่สามารถช่วยฝึกอาชีพและผู้นำชาวบ้านเท่านั้น แต่ยัง能够帮助เหลือในการปรับปรุงโครงการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพราะลำพังฝ่ายบรรพชิตอาจจะทำงานพัฒนาไม่สะดวก และความต้องการของชาวบ้าน การหาทุนมือให้พระสงฆ์เป็นการเพิ่มศักยภาพของการพัฒนายิ่งขึ้น

๒.๓ รูปแบบของเกษตรวิถีพุทธ

รูปแบบในการทำการเกษตรวิถีพุทธในไร่นาแต่ละแห่งนั้นจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปเนื่องจากในแต่ละรูปแบบย่อมมีเงื่อนไขหรือทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพ บุคคลที่แตกต่างกัน เกษตรกรวิถีพุทธแต่ละครอบครัวอาจใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แต่ละวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันเพื่อให้มีรายได้มากขึ้น และสามารถดำเนินกิจกรรมในไร่นาได้อย่างปลอดภัยสิ่งแวดล้อมทั้งคนและสัตว์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๑๖}

๒.๓.๑ เกษตรวิถีพุทธผสมผสาน

จากการศึกษา พัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนแห่งนี้ และมีความมั่นคงและเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรผสมผสานบ้านพระพุทธรบาท มีหลายปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้

๑. แกนนำกลุ่มเกษตรผสมผสาน มีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งโดยได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชนและภายนอกที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เกิดจากกระบวนการสร้างแกนนำในชุมชนซึ่งเป็นคนที่อยู่ในชุมชนอย่างแท้จริง ผู้นำ ซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ได้ผ่านการเรียนรู้มาหลากหลายกิจกรรม ซึ่งในกระบวนการเรียนรู้นั้น ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการคิดต่างไปจากเกษตรกรโดยทั่วไป จากความเชื่อและกระบวนการคิดนี้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตและความเชื่อ ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้มีความยากลำบาก ต้องใช้เวลา ต้องใช้พลังใจ เพราะเป็นการทวนกระแสหลัก เป็นการฝ่าและปะทะกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

๒. การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนเกษตรผสมผสานบ้านพระพุทธรบาทเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลนาคำ ที่มีจุดกำเนิดในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ อารงวรารากร จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ รวมถึงเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงาน และสร้างเวทีพบปะ

^{๑๖} สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๕-๑๔๙.

แลกเปลี่ยนถ่ายทอดความคิดเห็น ทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชน เกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมาอีกมากมาย นอกจากนี้การจัดทำวารสาร จดหมายข่าวถึงสมาชิกภายในเครือข่ายได้ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ และสมาชิกสามารถรับทราบข่าวสารการดำเนินงาน ของประชาคมได้อย่างทั่วถึง

๓. เกษตรกรกลุ่มเกษตรผสมผสาน มีความเชื่อและกระบวนการคิดในการพัฒนาตนเองและสมาชิกในครอบครัวให้มีความร่วมมือ ตลอดจนเครือญาติในชุมชนสังเกตได้จากสมาชิกในกลุ่มจะเป็นผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกันหรือมีพื้นที่ไร่นาติดต่อกัน ตลอดจนมีนามสกุลเดียวกัน หายู่หากิน พึ่งพิงธรรมชาติ ทำการผลิตแบบเกษตรผสมผสานเพื่อการบริโภคในครอบครัว มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีผลผลิตแจกจ่ายพี่น้อง พึ่งพาอาศัยกัน ส่วนในด้านความรู้ ทางเกษตรกรกลุ่มเกษตรผสมผสานจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันจากศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีในชุมชนร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระหว่างกลุ่มทุกเดือน จึงส่งผลให้สมาชิกของชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการในสู่การจัดการแปลงไร่นาจนสามารถพึ่งตนเองได้ ทางเศรษฐกิจโดยการมีอยู่มีกิน ลดรายจ่ายด้านอาหาร ต้นทุนการผลิตลดลง มีรายได้พอสมควร ไม่ต้องดิ้นรนรับจ้างนอกชุมชน ครอบครัวอยู่ร่วมกันได้ และมีการออมเป็นผลระยะยาว ทั้งนี้เนื่องมาจากเกษตรกรสามารถควบคุมปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต การจัดการ ภูมิปัญญาทักษะเทคโนโลยีที่เหมาะสม ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ได้ในระดับหนึ่ง ในระยะหลังได้มีผู้มาศึกษาดูงานมากมาย ผลผลิตในไร่นาต่างๆ เหล่านี้จึงกลายเป็นธุรกิจครอบครัวและชุมชนในการประกอบอาหาร และอาหารว่างในการจัดเลี้ยงผู้ดูงาน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเพิ่มขึ้นช่วยส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวให้ดีขึ้นตามลำดับ

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในไร่นา โดยการผสมผสานความรู้ ทางนิเวศและการเกษตรหรือที่เรียกว่า นิเวศการเกษตรด้วยเรื่องต่างๆ อาทิเช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดินโดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งไส้เดือน เนื่องจากสิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความสำคัญ ต่อการเปลี่ยนแปลงในดิน เช่น การย่อยดิน

(๒) การรักษาธาตุอาหารโดยการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารมีการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกอย่างหมุนเวียน

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำโดยการปลูกพืชคลุมดินเช่น หญ้าแฝก ควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน

(๔) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืชโดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่ปลอดภัยด้วยการใช้พืชสมุนไพรต่างๆ เช่น สะเดา เป็นต้น

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยเพิ่มความหลากหลาย ของพันธุ์พืชและสัตว์ ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของการทำการเกษตรแบบผสมผสานเนื่องจากเศษซากและผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และในทางตรงกันข้ามผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อพืชด้วย

การทำกิจกรรมการเกษตรหลายอย่างไปพร้อมๆ กัน โดยจัดการให้กิจกรรมการเกษตรแต่ละอย่างนั้นสอดคล้อง ส่งเสริมและเป็นประโยชน์มากกว่าการทำกิจกรรมแต่ละอย่างโดยลำพัง เช่น กรณีตัวอย่างการทำเกษตรผสมผสานของแม่นิด หนูพวก ที่มีการเลี้ยงปลา และการทำนา ปลูกข้าว เป็นกิจกรรมการเกษตรคนละอย่างที่ทำพร้อมกันกลายเป็นการเลี้ยงปลาในนาข้าว โดยปลาก็ได้อาหารจากนาข้าว ส่วนต้นข้าวก็ได้ปุ๋ยจากปลา ยิ่งกว่านั้นปลายังช่วยกำจัดศัตรูข้าว เช่นแมลง และวัชพืชอีกด้วย ส่วนแม่นิด

หนูพวก ก็ได้ผลผลิตทั้งข้าวเปลือกและปลา มากกว่าการเลี้ยงปลาหรือปลูกข้าวอย่างเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงถือว่าเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวนี้ มีการปรับเปลี่ยนวิถีทำการเกษตร ที่สอดคล้องตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา ในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติ ด้วยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สรรพพืชและสรรพสัตว์ทั้งปวง โดยการให้มีความสอดคล้องกับวิธีการผลิต จึงเป็นความรู้จักความพอประมาณในการประกอบสัมมาอาชีพ ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และด้านปัจจัยในการผลิตได้ในระดับหนึ่ง

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรแบบผสมผสานมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม จึงใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับไร่นา และยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา เป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่างๆ เกษตรกรร้อยละ ๖๐ มีการสมานทานรักษาศีลและรักษาศีลห้าเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีการรู้จักประมาณในการบริโภค โดยการลดรายจ่ายในครัวเรือนด้วยการที่มีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลา และปลูกผักในไร่นา รวมถึงการลดลงหรือการไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับ ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทุกรายหรือร้อยละ ๑๐๐ ทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง

จะเห็นว่าปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรผสมผสาน บ้านพระพุทธบาทได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน อีกท่านหนึ่ง การมีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ กล่าวเฉพาะการพึ่งตนเอง หลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติเพื่อการพึ่งตนเองนี้ ในทางพระพุทธศาสนานับว่ามีความสำคัญยิ่ง ดังนั้น การที่เกษตรกรที่ทำการเกษตรผสมผสานโดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพึ่งตนเองได้นั้น จึงเป็นการสมควรต่อการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๒.๓.๒ เกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ

จากการศึกษาพัฒนาการ และกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเกษตรอินทรีย์ แห่งนี้ ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองผือ มีปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้

๑. แกนนำกลุ่มเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ คือ พ่อทองใบ ต้นโลห์ เป็นผู้มีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง และมีประสบการณ์จากการเป็นผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตำบลทุ่งโป่ง จึงทำให้ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชน ตลอดจนภายนอกชุมชนที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงสามารถนำผลมาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้ โดยมีแนวคิดในการทำงานที่สำคัญคือ ๕ ดี คือ อากาศดี อาหารดี อารมณ์ดี การงานดี และการเงินดี ส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มมีจิตสำนึกรักหวงแหนในท้องถิ่น มีการทำงานร่วมกันเกิดกิจกรรมต่างๆ เพื่อชุมชนออกมอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง

๒. การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองผือ เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลทุ่งโป่ง และมีจุดกำเนิดในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ อารังวรังกูร จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ ด้วยเช่นเดียวกันกับ

ประชาชนอื่นๆ ในอำเภออุบลรัตน์ โดยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชน สร้างความเข้มแข็งในชุมชน และก่อให้เกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมาอีก เช่น กลุ่มผู้สูงอายุบ้านหนองผือ ดำเนินการผลิตน้ำตาลอ้อยเพื่อส่งเสริมเป็นสินค้าออกของหมู่บ้านและได้รับการนำเสนอเป็นสินค้าในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ตามนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้แต่ละตำบลผลิตสินค้า เพื่อจำหน่ายและขยายตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยดำเนินการผลิตและจำหน่ายให้แก่บริษัทบางจากปิโตรเลียมจำกัด (มหาชน) ซึ่งถือเป็นอีกองค์กรหนึ่งของเอกชน ในการเข้ามามีบทบาทร่วมในการส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่ม เพื่อทำธุรกิจในโครงการเชื่อมโยงธุรกิจชุมชน เป็นต้น

๓. เกษตรกรกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ส่วนใหญ่จะเป็นเครือข่ายกันและเป็นเครือข่ายกันโดยมีพ่อทองใบ ต้นโลห์ ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านแห่งบ้านหนองผือ ดังนั้น เกษตรกรกลุ่มเกษตรอินทรีย์นี้จึงได้รับแนวคิดในการประกอบอาชีพต่างๆ จากพ่อทองใบ ต้นโลห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด ๕ ดี คือ อาหารดี อาหารดี การงานดี และการเงินดี ซึ่งเป็นการนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพ ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เช่น การทำการเกษตรอินทรีย์ที่เน้นธรรมชาติ การใช้ปุ๋ยคอก การใช้สมุนไพรไทย การนวดแผนไทย การทอผ้า ทำเครื่องจักรสาน เป็นต้น นอกจากนี้ การจัดตั้งศูนย์คำคุณขึ้น ยังเป็นการบริการและเผยแพร่การนวดแผนไทย การรักษาด้วยสมุนไพรไทย การส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องอาหารธรรมชาติ และเป็นศูนย์รวมในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน จึงกล่าวได้ว่ากลุ่มเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ทำการผลิตทางเกษตรโดยเน้นความสำคัญในการอนุรักษ์และเกื้อกูลต่อธรรมชาติ ได้เป็นส่วนหนึ่งในการ ต่อยอดทุนทางสังคมในท้องถิ่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และเกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองต่อไป

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในไร่นา โดยการผสมผสานความรู้ นิเวศการเกษตรด้วยเรื่องต่างๆ เช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดินโดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดิน เช่น ไส้เดือน วิธีปฏิบัติต่อดินจึงเป็นหลักประกันสำหรับผลผลิตการเกษตรที่มีคุณภาพ เนื่องจากดินที่อุดมสมบูรณ์ย่อมทำให้ได้พืชที่สมบูรณ์ และมนุษย์จะได้รับธาตุอาหาร ที่มีคุณภาพครบถ้วนสมบูรณ์

(๒) การรักษาธาตุอาหารโดยการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารโดยการปลูกพืชหมุนเวียน การใช้ประโยชน์จากเศษซากพืช มูลสัตว์ ปุ๋ยชีวภาพ และปุ๋ยพืชสด

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำโดยการปลูกพืชคลุมดินเช่น หญ้าแฝก ควบคุมการชะล้างพังทลายของดินและทนต่อสภาพความแห้งแล้งได้มากกว่า จึงสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศได้ดีกว่า

(๔) การลดความเสี่ยง ในการกำจัดศัตรูพืชโดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่ปลอดภัยด้วยวิธีชีวภาพ หรือสกัดจากพืชที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์หรือมีผลกระทบต่อแมลง ที่เป็นประโยชน์

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกัน ระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยการลดการทำลาย หรือเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ให้มากที่สุดการเน้นความหลากหลายทางชีวภาพในระบบเกษตรทำให้สามารถมีภูมิคุ้มกันต่อปัญหาการระบาดของโรคและแมลง

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงถือได้ว่าเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวนี้มีการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตรสอดคล้องตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติ ตลอดจนการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สรรพพืชและสรรพสัตว์ทั้งปวง โดยมีความสอดคล้องกับวิธีการผลิตจึงเป็นความรู้จักพอประมาณในการประกอบสัมมาอาชีพได้ในระดับหนึ่ง

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรอินทรีย์นอกจากจะมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ทำเกษตรในไร่นาแล้ว ในด้านศาสนาได้ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่างๆ เกษตรกรร้อยละ ๖๐ และ ๔๐ มีการสมานรักษาศีลห้า เป็นประจำ และรักษาศีลห้าในวันสำคัญตามลำดับ การรู้จักประมาณในการบริโภค การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยมีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลาและปลูกผักในไร่นา รวมถึงการลดลงหรือการไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารเคมี กำจัดศัตรูพืช ทุกรายหรือร้อยละ ๑๐๐ ทำให้มีความสามารถในการพึ่งตนเอง ด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ โดยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่างๆ ระบบชีวิตจึงมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใกล้ชิด มีอาหารการกินที่เหลือเฟือ มีเวลาที่จะช่วยเหลือกันสังสรรค์กัน มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่จะช่วยพัฒนาจิตใจและเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

จะเห็นว่าปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองผือ ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง การมีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถ ในการจัดการไร่นา และมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ โดยเฉพาะการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่างๆ หลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติพืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติต่างๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายซึ่งส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว ดังนั้น เกษตรกรที่ทำการเกษตรอินทรีย์โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตนที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๒.๓.๓ เกษตรทฤษฎีใหม่แนววิถีพุทธ

จากการศึกษา พัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่แห่งนี้ ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็ง ที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านคำปลาหลายมีหลายปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้

๑. แกนนำกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ คือนายถาวร สรรสมบัติ^{๑๗} เป็นผู้ที่มีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง และมีประสบการณ์จากการเป็นผู้ใหญ่บ้านคำปลาหลาย จึงทำให้ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชน ตลอดจนภายนอกชุมชนที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง สามารถนำผลมาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง

๒. การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านคำปลาหลาย เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลนาตง และมีจุดกำเนิดในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ อารังวรารากร จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ ด้วยเช่นเดียวกันกับประชาคมอื่นๆ ในอำเภออุบลรัตน์ จากการทำงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ตลอดจนศูนย์คำคุณ ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนเกิดโครงการเพื่อชุมชน

^{๑๗} สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, หน้า ๑๑๗-๑๑๙.

ตามมามากมาย จนสามารถที่จะกล่าวได้ว่าชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้ มีการพัฒนาตนเองจนสามารถปลอดจากการเป็นหนี้ธนาคารสหกรณ์การเกษตรได้ทุกหลังคาเรือน

๓. เกษตรกรกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ การพัฒนาความรู้จะเห็นได้จากการจัดเวที เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในระดับหมู่บ้าน ขยายผลสู่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และภูมิภาค มีเวทีหลายระดับ ในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และถ่ายทอดประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายกับปราชญ์ชาวบ้าน มีโครงการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานเกษตร ซึ่งชาวบ้านมีความถนัดในการปฏิบัติด้านการเกษตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงมีส่วนเข้ามาช่วยเสริมในจุดนี้ ปัจจุบันมีการเรียนรู้ในรูปแบบของงานวิจัยอันนำไปสู่การขยายผลในการปฏิบัติงาน และขยายผลไปยังเครือข่ายอื่นๆ ทำให้บ้านคำปลาหลายกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง และมีความแกร่งพอที่จะต่อสู้กับแรงกดดันที่มาจากภายนอกชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ บ้านคำปลาหลายจึงเป็นที่สนใจของคน องค์กร และหน่วยงานราชการในการเข้ามาศึกษาวิจัย ดูงาน ตลอดจนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะโครงการด้านการเกษตรต่างๆ เป็นประจำ เช่น โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ โครงการเกษตรพอเพียง เป็นต้น

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในไร่นา ตามแนวทางของทฤษฎีใหม่ คือ การจัดการให้น้ำสำหรับใช้ในการเกษตร โดยการขุดสระในพื้นที่เกษตรกร และการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน คือ พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ทำการเกษตร และที่อยู่อาศัย และพื้นที่บริการต่างๆ ในอัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ อย่างไรก็ตามเนื่องจากเกษตรกรบางรายมีที่ดินทำกินน้อยจึงต้องมีการปรับสัดส่วนแบบแผนการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามความเหมาะสม และเนื่องจากรูปแบบการเกษตรทฤษฎีใหม่มีข้อจำกัดในด้านพื้นที่สำหรับขุดสระน้ำ เกษตรกรบางรายจึงได้ผสมผสานรูปแบบการเกษตรทฤษฎีใหม่กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยการผสมผสานความรู้ในวงการเกษตรด้วยเรื่องต่างๆ อาทิเช่น

- (๑) การปรับปรุงบำรุงดินโดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดิน
- (๒) การรักษาธาตุอาหารโดยใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก
- (๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำโดยการปลูกพืชคลุมดิน
- (๔) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืชโดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัยด้วยการใช้พืชสมุนไพรต่างๆ
- (๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยการเพิ่มความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

ทั้งนี้ สิ่งพึ่งพิงตระหนักก็คือ แนวทางการเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้ เป็นพระราชดำรัสที่อยู่ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการอาหารในครอบครัวและชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรที่ทำการเกษตรทฤษฎีใหม่มีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรมีการทำบุญตักบาตรทุกวัน และเนื่องในโอกาสต่างๆ เป็นร้อยละ ๔๐ และ ๖๐ ตามลำดับ เกษตรกร ร้อยละ ๒๐ และ ๘๐ มีการสมทานรักษาศีลแปดเป็นประจำ และรักษาศีลแปดในวันสำคัญตามลำดับ และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในวันสำคัญทางศาสนาทุกคนหรือร้อยละ ๑๐๐ การรู้จักประมาณในการบริโภค การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยมีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลาและปลูกผักในไร่นา รวมถึงการลดลงหรือการไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทุกราย ทำให้มีความสามารถในการ

พึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

๒.๓.๓ เกษตรวิถีพุทธ

การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน^{๑๔} ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้และสมาชิกสามารถรับทราบข่าวสารการดำเนินงานของประชาคมอย่างต่อเนื่องและทั่วถึงทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนและเกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมา เช่น โครงการชุมชนเป็นสุข ที่มีพันธกิจร่วมกันว่าจะ “สร้างคน สร้างป่า สร้างชุมชน สร้างชาติ และช่วยโลกออกจากวิกฤติโลกร้อน” เป็นต้น

ในการทำวนเกษตรนั้น เกษตรกรต้องรู้จักหาความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่มีจุดหมายใกล้เคียงกัน โดยเกษตรกรเหล่านี้กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ของประเทศ โดยเฉพาะองค์กรที่กำลังพัฒนาระบบเกษตรทางเลือกต่างๆ เช่น ระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ ได้แก่ สถาบันแมคเคน เชียงใหม่ ระบบเกษตรผสมผสาน ได้แก่ ชมรมเกษตรผสมผสานจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น หรือหน่วยงานราชการ ซึ่งปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่สนใจรูปแบบการเกษตรซึ่งพึ่งตนเองได้ เช่น สถาบันวิจัยระบบการทำฟาร์ม กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งได้ศึกษาวิจัยระบบนิเวศเกษตร (Agro-ecosystem) ของแต่ละพื้นที่และมีข้อมูลเผยแพร่ออกมาอยู่เสมอมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

สำหรับเกษตรกรกลุ่มนี้ได้รับแรงบันดาลใจที่สำคัญจากปราชญ์ชาวบ้านรุ่นใหม่จังหวัดขอนแก่น คือ พ่อบุญเต็ม ชัยลา ซึ่งเป็นผู้ที่มีนิสัยชอบช่วยเหลือผู้อื่น และช่วยเหลือสังคมมาตลอด ชอบเรียนรู้ ชอบทำงานทุกอย่างจึงทำงานได้ทั้งช่างไม้ ช่างปูน ช่างเหล็ก และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาบ้านดงบัง จนเป็นที่รู้จักของคนจำนวนมาก และมีผู้มาศึกษาดูงานไม่เว้น ในแต่ละวัน ทั้งชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้าน สื่อมวลชน นักพัฒนาภาครัฐ นักพัฒนาองค์กรเอกชน และนักวิชาการ โดยหลายรายได้กลายเป็นเครือข่ายกับศูนย์เรียนรู้ ในลำดับต่อมา

๓. เกษตรกรกลุ่มวนเกษตร ส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกันและเป็นเครือญาติ ฝ่ายภรรยากับพ่อบุญเต็ม ชัยลา ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีศูนย์เรียนรู้ภายในหมู่บ้านดงบัง ดังนั้น เกษตรกรกลุ่มวนเกษตรนี้จึงได้รับแนวคิดในการประกอบอาชีพต่างๆ จากพ่อบุญเต็ม ชัยลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดที่สำคัญด้วยการประยุกต์หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องการพึ่งตนเอง ผสมผสานกับการพึ่งพาแม่อีก ๓ แม่ คือแม่ธรณี แม่คงคา และแม่บ้าน ด้วยการขุดสระซึ่งเป็นการช่วยเหลือของแม่ธรณี ทำให้แม่คงคาเริ่มเกิดขึ้น และด้วยความช่วยเหลือของแม่บ้านจึงช่วยให้มีอาหารการกินต่างๆ ในไร่นา มีสมุนไพรรักษาโรคภัยไข้เจ็บ มีไม้ใช้สอยไว้สร้างบ้าน และเป็นเชื้อเพลิงในเวลาต่อมา ความเจริญเติบโตของไม้ยืนต้นนอกจาก จะเป็นบ้านอาศัยชีวิตให้กับกลุ่มวนเกษตรนี้แล้ว ผลผลิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ดอก ผล ยอด ใบ เนื้อไม้ และสมุนไพรสามารถนำมาใช้อยู่กับ เหลือกินได้แจกจ่ายให้เพื่อนบ้านจึงทำให้ได้เพื่อน เหลือจากการแจกก็ได้ขายทำให้มีเงิน และเมื่อเหลือจากการขายยังนำมาแปรรูปเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน และขยายผลจนเป็นอุตสาหกรรมในชุมชน ในระยะหลังได้มีผู้มาศึกษา ดูงานมากมาย ผลผลิตเหล่านี้จึงกลายเป็นธุรกิจครอบครัว

^{๑๔} สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, หน้า ๙๘-๙๙.

และชุมชนในการประกอบอาหาร และอาหารว่างในการจัดเลี้ยงผู้ดูงาน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นกอบเป็นกำ ช่วยส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวให้ดีขึ้นตามลำดับ

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในไร่นา มีการจัดการควบคู่ไปกับการดำรงชีวิต ไม่ได้จัดการแบบแยกส่วน ทำให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ เกษตรกรกลุ่มนี้เชื่อว่า ถ้าหากคนอยู่กับธรรมชาติ อย่างมีเมตตา อย่างเอื้ออาทร ธรรมชาติก็จะตอบสนองและเอื้ออาทรต่อคนเช่นเดียวกัน คนเคารพธรรมชาติ ธรรมชาติก็ให้อาหาร ให้สิ่งดีๆ ให้คนมีความสุข ซึ่งเห็นได้จากการที่สมาชิกของกลุ่มมีการแบ่งพื้นที่ไร่นา ในการสร้างสวนป่า นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างหลักประกันด้านอาหารเบื้องต้นอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ โดยสร้างฐานอาหารที่หลากหลายให้กับครอบครัวและชุมชน ทั้งจากฐานการผลิตในระบบไร่นา และการหาอาหารจากป่า โดยเป็นวิธีการเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรภาพ ของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่างๆ เช่น ต้นยางนา ต้นประดู่ และต้นมะค่า เป็นต้น เพื่อให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นา ผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือได้อาศัยร่มเงา และความชื้นจากการที่มีพืชชั้นบนขึ้นปกคลุม เช่น ปลูกผักหวานในแปลงปลูกปาล์มะเดื่อ เป็นต้น รวมทั้งโดยจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

จะเห็นว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรบ้านดงบัง ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับปราชญ์ชาวบ้าน มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ กล่าวเฉพาะการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่างๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นั้นในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่างๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว ดังนั้น เกษตรกรที่ทำวนเกษตรโดยมีเป้าหมายสำคัญคือการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่างๆ จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๒.๔ รูปแบบของระบบเกษตรที่สำคัญในประเทศไทย

รูปแบบในการทำการเกษตรในไร่นาแต่ละรูปแบบนั้น จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป เนื่องจากในแต่ละรูปแบบย่อมมีเงื่อนไขหรือทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพ บุคคลที่แตกต่างกัน เกษตรกรแต่ละครอบครัวอาจใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันเพื่อให้มีรายได้มากขึ้น ลดความเสี่ยง และสามารถดำเนินกิจกรรมในไร่นาได้อย่างต่อเนื่องต่อไป สำหรับรูปแบบการเกษตรแนวพุทธในที่นี้นั้น จึงเป็นการนำเสนอรูปแบบเกษตรกรรมการผลิตทางการเกษตรในแนวพุทธ ซึ่งเกษตรกรสามารถนำไปประยุกต์ปรับใช้ตามความเหมาะสมกับไร่นาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ ดังจะยกตัวอย่างดังต่อไปนี้^{๑๔}

^{๑๔} สมโภชน์ ยิ่งสังข์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, หน้า ๑๑๕-๑๑๙.

๒.๔.๑ เกษตรผสมผสาน

จากการศึกษา พัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนแห่งนี้ และมีความมั่นคงและเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรผสมผสานบ้านพระพุทธรบาท มีหลายปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้

๑. แกนนำกลุ่มเกษตรผสมผสานมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งโดยได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชนและภายนอกที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เกิดจากกระบวนการสร้างแกนนำในชุมชนซึ่งเป็นคนที่อยู่ในชุมชนอย่างแท้จริง ผู้นำ ซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ได้ผ่านการเรียนรู้มาหลากหลายกิจกรรม ซึ่งในกระบวนการเรียนรู้นั้น ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการคิดต่างไปจากเกษตรกรโดยทั่วไป จากความเชื่อและกระบวนการคิดนี้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตและความเชื่อ ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้มีความยากลำบาก ต้องใช้เวลา ต้องใช้พลังใจ เพราะเป็นการทวนกระแสหลัก เป็นการฝ่าและปะทะกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

๒. การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชนชุมชนเกษตรผสมผสานบ้านพระพุทธรบาทเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลนาคำ ที่มีจุดกำเนิดในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ อารังวรารุง จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ รวมถึงเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงาน และสร้างเวทีพบปะแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความคิดเห็น ทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชน เกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมาอีกมากมาย นอกจากนี้การจัดทำวารสาร จดหมายข่าวถึงสมาชิกภายในเครือข่ายได้ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ และสมาชิกสามารถรับทราบข่าวสารการดำเนินงาน ของประชาคมได้อย่างทั่วถึง

๓. เกษตรกรกลุ่มเกษตรผสมผสาน มีความเชื่อและกระบวนการคิดในการพัฒนาตนเองและสมาชิกในครอบครัวให้ความร่วมมือ ตลอดจนเครือญาติในชุมชนสังเกตได้จากสมาชิกในกลุ่มจะเป็นผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกันหรือมีพื้นที่ไร่นาติดต่อกัน ตลอดจนมีนามสกุลเดียวกัน หายู่หากิน พึ่งพิงธรรมชาติ ทำการผลิตแบบเกษตรผสมผสานเพื่อการบริโภคในครอบครัว มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีผลผลิตแจกจ่ายพี่น้อง พึ่งพาอาศัยกัน ส่วนในด้านความรู้ ทางเกษตรกรกลุ่มเกษตรผสมผสานจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันจากศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีในชุมชนร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระหว่างกลุ่มทุกเดือน จึงส่งผลให้สมาชิกของชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการไปสู่การจัดการแปลงไร่นาจนสามารถพึ่งตนเองได้ ทางเศรษฐกิจโดยการมีอยู่มีกิน ลดรายจ่ายด้านอาหาร ต้นทุนการผลิตลดลง มีรายได้พอสมควร ไม่ต้องดิ้นรนรับจ้างนอกชุมชน ครอบครัวอยู่ร่วมกันได้ และมีการออมเป็นผลระยะยาว ทั้งนี้เนื่องมาจากเกษตรกรสามารถควบคุมปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต การจัดการ ภูมิปัญญาทักษะเทคโนโลยีที่เหมาะสม ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ได้ในระดับหนึ่ง ในระยะหลังได้มีผู้มาศึกษาดูงานมากมาย ผลผลิตในไร่นาต่าง ๆ เหล่านี้จึงกลายเป็นธุรกิจครอบครัวและชุมชนในการประกอบอาหาร และอาหารว่างในการจัดเลี้ยงผู้ดูงาน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเพิ่มขึ้นช่วยส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวให้ดีขึ้นตามลำดับ

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในไร่นา โดยการผสมผสานความรู้ ทางนิเวศและการเกษตรหรือที่เรียกว่า นิเวศการเกษตรด้วยเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดินโดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งไส้เดือน เนื่องจากสิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความสำคัญ ต่อการเปลี่ยนแปลงในดิน เช่น การย่อยดิน

(๒) การรักษาธาตุอาหารโดยการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารมีการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก อย่างหมุนเวียน

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำโดยการปลูกพืชคลุมดินเช่น หญ้าแฝกควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน

(๔) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืชโดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัย ด้วยการใช้พืชสมุนไพรต่าง ๆ เช่น สะเดา เป็นต้น

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยการเพิ่มความหลากหลายของพันธุ์พืช และสัตว์ ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของการทำการเกษตรแบบผสมผสานเนื่องจากเศษซากและผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และในทางตรงกันข้ามผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อพืชด้วย

การทำกิจกรรมการเกษตรหลายอย่างไปพร้อมๆ กัน โดยจัดการให้กิจกรรมการเกษตรแต่ละอย่าง นั้นสอดคล้อง ส่งเสริมและเป็นประโยชน์มากกว่าการทำกิจกรรมแต่ละอย่างโดยลำพัง เช่น กรณีตัวอย่างการทำเกษตรผสมผสานของแม่ชนิด หนูพวก ที่มีการเลี้ยงปลา และการทำนา ปลูกข้าว เป็นกิจกรรมการเกษตรคนละอย่าง ที่เมื่อทำพร้อมกันกลายเป็นการเลี้ยงปลาในนาข้าว โดยปลาก็ได้อาหารจากนาข้าว ส่วนต้นข้าวก็ได้ปุ๋ยจากปลา ยิ่งกว่านั้นปลายังช่วยกำจัดศัตรูข้าว เช่น แมลง และวัชพืชอีกด้วย ส่วนแม่ชนิด หนูพวก ก็ได้ผลผลิตทั้งข้าวเปลือกและปลามากกว่า การเลี้ยงปลาหรือปลูกข้าวอย่างเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงถือได้ว่าเกษตรกรกรกลุ่มดังกล่าวนี้ มีการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตร ที่สอดคล้องตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา ในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติ ด้วยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สรรพพืชและสรรพสัตว์ทั้งปวง โดยการให้มีความสอดคล้องกับวิธีการผลิต จึงเป็นความรู้จักความพอประมาณในการประกอบสัมมาอาชีพ ทำให้เกษตรกรกรกลุ่มนี้มีความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และด้านปัจจัยในการผลิตได้ในระดับหนึ่ง

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรแบบผสมผสานมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม จึงใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับไร่นา และยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา เป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เกษตรกรร้อยละ ๖๐ มีการสมานทานรักษาศีลและรักษาศีลห้าเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีการรู้จักประมาณในการบริโภค โดยการลดรายจ่ายในครัวเรือนด้วยการที่มีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลา และปลูกผักในไร่นา รวมถึงการลดลงหรือการไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับ ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทุกรายหรือร้อยละ ๑๐๐ ทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง

จะเห็นว่าปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรผสมผสาน บ้านพระพุทธบาทได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง การมีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ กล่าวเฉพาะการพึ่งตนเอง หลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติเพื่อการพึ่งตนเองนี้ ในทางพระพุทธศาสนานับว่ามีความสำคัญยิ่ง ดังนั้น การที่เกษตรกรที่ทำการเกษตรผสมผสานโดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพึ่งตนเองได้นั้น จึงเป็นการสมควรต่อการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๒.๔.๒ เกษตรอินทรีย์

จากการศึกษาพัฒนาการ และกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเกษตรอินทรีย์ แห่งนี้ ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองผือ มีปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้

๑. แกนนำกลุ่มเกษตรอินทรีย์ คือพ่อทองใบ ต้นโลห์ เป็นผู้ที่มีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง และมีประสบการณ์จากการเป็นผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตำบลทุ่งโป่ง จึงทำให้ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชน ตลอดจนภายนอกชุมชนที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงสามารถนำผลมาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้ โดยมีแนวคิดในการทำงานที่สำคัญคือ ๕ ดี คือ อากาศดี อาหารดี อารมณ์ดี การงานดี และการเงินดี ส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มมีจิตสำนึกรักหวงแหนในท้องถิ่น มีการทำงานร่วมกันเกิดกิจกรรมต่างๆ เพื่อชุมชนออกมาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง

๒. การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนเกษตรอินทรีย์ บ้านหนองผือ เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลทุ่งโป่ง และมีจุดกำเนิดในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ อารังวรารังกูร จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ ด้วยเช่นเดียวกันกับประชาคมอื่น ๆ ในอำเภออุบลรัตน์ โดยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชน สร้างความเข้มแข็งในชุมชน และก่อให้เกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมาอีก เช่น กลุ่มผู้สูงอายุบ้านหนองผือ ดำเนินการผลิตน้ำตาลอ้อย เพื่อส่งเสริมเป็นสินค้าออกของหมู่บ้าน และได้รับการนำเสนอเป็นสินค้าในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ตามนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้แต่ละตำบลผลิตสินค้า เพื่อจำหน่ายและขยายตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยดำเนินการผลิตและจำหน่ายให้แก่บริษัทบางจากปิโตรเลียมจำกัด (มหาชน) ซึ่งถือเป็นอีกองค์กรหนึ่งของเอกชน ในการเข้ามามีบทบาทร่วมในการส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่ม เพื่อทำธุรกิจในโครงการเชื่อมโยงธุรกิจชุมชน เป็นต้น

๓. เกษตรกรกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกันและเป็นเครือญาติกันโดยมีพ่อทองใบ ต้นโลห์ ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านแห่งบ้านหนองผือ ดังนั้น เกษตรกรกลุ่มเกษตรอินทรีย์นี้จึงได้รับแนวคิดในการประกอบอาชีพต่าง ๆ จากพ่อทองใบ ต้นโลห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด ๕ ดี คือ อากาศดี อาหารดี อารมณ์ดี การงานดี และการเงินดี ซึ่งเป็นการนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพ ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เช่นการทำเกษตรอินทรีย์ที่เน้นธรรมชาติ การใช้ปุ๋ยคอก การใช้สมุนไพรไทย การนวดแผนไทย การทอผ้า ทำเครื่องจักรสาน เป็นต้น นอกจากนี้ การจัดตั้งศูนย์คำคูณขึ้น ยังเป็นการบริการและเผยแพร่การนวดแผนไทย การรักษาด้วยสมุนไพรไทย การส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องอาหารธรรมชาติ และเป็นศูนย์รวมในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน จึงกล่าวได้ว่ากลุ่มเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ทำการผลิตทางเกษตรโดยเน้นความสำคัญในการอนุรักษ์และเกื้อกูลต่อธรรมชาติ ได้เป็นส่วนหนึ่งในการต่อยอดทุนทางสังคมในท้องถิ่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และเกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองต่อไป

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในไร่นา โดยการผสมผสานความรู้ นิเวศการเกษตรด้วยเรื่องต่าง ๆ เช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดินโดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดิน เช่น ไส้เดือน วิธีปฏิบัติต่อดินจึงเป็นหลักประกันสำหรับผลผลิตการเกษตรที่มีคุณภาพ เนื่องจากดินที่อุดมสมบูรณ์ย่อมทำให้ได้พืชที่สมบูรณ์ และมนุษย์จะได้รับธาตุอาหารที่มีคุณภาพครบถ้วนสมบูรณ์

(๒) การรักษาธาตุอาหารโดยการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารโดยการปลูกพืชหมุนเวียน การใช้ประโยชน์จากเศษซากพืช มูลสัตว์ ปุ๋ยชีวภาพ และปุ๋ยพืชสด

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำโดยการปลูกพืชคลุมดินเช่น หญ้าแฝกควบคุมการชะล้างพังทลายของดินและทนต่อสภาพความแห้งแล้งได้มากกว่า จึงสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศได้ดีกว่า

(๔) การลดความเสี่ยง ในการกำจัดศัตรูพืชโดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่ปลอดภัยด้วยวิธีชีวภาพ หรือสกัดจากพืชที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์หรือมีผลกระทบต่อแมลง ที่เป็นประโยชน์

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกัน ระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยการลดการทำลาย หรือเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ให้มากที่สุดการเน้นความหลากหลายทางชีวภาพในระบบเกษตรทำให้สามารถมีภูมิคุ้มกันต่อปัญหาการระบาดของโรคและแมลง

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงถือได้ว่าเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวนี้มีการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตรสอดคล้องตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติ ตลอดจนการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สรรพพืชและสรรพสัตว์ทั้งปวง โดยมีความสอดคล้องกับวิธีการผลิตจึงเป็นความรู้จักพอประมาณในการประกอบสัมมาอาชีพได้ในระดับหนึ่ง

๖. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรอินทรีย์นอกจากจะมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันทำการเกษตรในไร่นาแล้ว ในด้านศาสนายึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่างๆ เกษตรกร ร้อยละ ๖๐ และ ๔๐ มีการสมาทานรักษาศีลห้า เป็นประจำ และรักษาศีลห้าในวันสำคัญตามลำดับ การรู้จักประมาณในการบริโภค การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยมีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลา และปลูกผักในไร่นารวมถึงการลดลงหรือการไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทุกรายหรือร้อยละ ๑๐๐ ทำให้มีความสามารถในการพึ่งตนเอง ด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ โดยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ ระบบชีวิตจึงมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว มีอาหารการกินที่เหลือเฟื่อ มีเวลาที่จะช่วยเหลือกันสังสรรค์กัน มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่จะช่วยพัฒนาจิตใจและเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

จะเห็นว่าปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองผือ ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง การมีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถ ในการจัดการไร่นา และมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ โดยเฉพาะการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ หลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญกับการที่ต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายซึ่งส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว ดังนั้น เกษตรกรที่ทำการเกษตรอินทรีย์โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตนที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๒.๔.๓ เกษตรทฤษฎีใหม่

จากการศึกษาพัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชน เกษตรทฤษฎีใหม่แห่งนี้ ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็ง ที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านคำปลาหลาย มีหลายปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้

๑. **แกนนำกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่** คือ พ่อถาวร สรรสมบัติ^{๒๐} เป็นผู้ที่มีความรู้ผู้นำที่เข้มแข็ง และมีประสบการณ์จากการเป็นผู้ใหญ่บ้านคำปลาหลาย จึงทำให้ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชน ตลอดจนภายนอกชุมชนที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงสามารถนำผลมาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง

๒. **การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน** ชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านคำปลาหลาย เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลนาง และมีส่วนในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ อารังวรารัง จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ ด้วยเช่นเดียวกันกับประชาคมอื่น ๆ ในอำเภออุบลรัตน์ จากการทำงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ตลอดจนศูนย์คำคุณ ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนเกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมาอีกมากมาย จนสามารถที่จะกล่าวได้ว่าชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้ มีการพัฒนาตนเองจนสามารถปลอดจากการเป็นหนี้ธนาคารสหกรณ์การเกษตรได้ทุกหลังคาเรือน

๓. **เกษตรกรกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่** การพัฒนาความรู้จะเห็นได้จากการจัดเวที เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในระดับหมู่บ้าน ขยายผลสู่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และภูมิภาค มีเวทีหลายระดับในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และถ่ายทอดประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายกับปราชญ์ชาวบ้าน มีโครงการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานเกษตร ซึ่งชาวบ้านมีความถนัดในการปฏิบัติด้านการเกษตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงมีส่วนเข้ามาช่วยเสริมในจุดนี้ ปัจจุบันมีการเรียนรู้ในรูปแบบของงานวิจัยอันนำไปสู่การขยายผลในการปฏิบัติงาน และขยายผลไปยังเครือข่ายอื่น ๆ ทำให้บ้านคำปลาหลายกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง และมีความแกร่งพอที่จะต่อสู้กับแรงกดดันที่มาจากภายนอกชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ บ้านคำปลาหลายจึงที่เป็นที่สนใจของคน องค์กร และหน่วยงานราชการในการเข้ามาศึกษาวิจัย ดูงานตลอดจนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะโครงการด้านการเกษตรต่าง ๆ เป็นประจำ เช่น โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ โครงการเกษตรพอเพียง เป็นต้น

๔. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในไร่นา** ตามแนวทางของทฤษฎีใหม่ คือ การจัดการให้น้ำน้ำสำหรับใช้ในการเกษตร โดยการขุดสระในพื้นที่เกษตรกร และการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน คือพื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ทำการเกษตร และที่อยู่อาศัย และพื้นที่บริการต่าง ๆ ในอัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ อย่างไรก็ตามเนื่องจากเกษตรกรบางรายมีที่ดินทำกินน้อยจึงต้องมีการปรับสัดส่วนแบบแผนการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามความเหมาะสม และเนื่องจากรูปแบบการเกษตรทฤษฎีใหม่มีข้อจำกัดในด้านพื้นที่สำหรับขุดสระน้ำ เกษตรกรบางรายจึงได้ผสมผสานรูปแบบการเกษตรทฤษฎีใหม่กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยการผสมผสานความรู้แนวทางการเกษตรด้วยเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดินโดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดิน

^{๒๐} สมโภชน์ ยิ่งสังข์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, หน้า ๑๑๗.

- (๒) การรักษาธาตุอาหารโดยใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก
- (๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำโดยการปลูกพืชคลุมดิน
- (๔) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืชโดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัยด้วยการใช้พืชสมุนไพรต่าง ๆ
- (๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยการเพิ่มความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

ทั้งนี้ สิ่งที่พึงตระหนักก็คือ แนวทางการเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้ เป็นพระราชดำรัสที่อยู่ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยให้ความสำคัญกับการผลิต เพื่อตอบสนองต่อความต้องการอาหารในครอบครัวและชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรที่ทำการเกษตรทฤษฎีใหม่มีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรมีการทำบุญตักบาตรทุกวัน และเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เป็นร้อยละ ๔๐ และ ๖๐ ตามลำดับ เกษตรกร ร้อยละ ๒๐ และ ๘๐ มีการสมโภชวันวิสาขบูชาเป็นประจำปี และรักษาศีลแปดในวันสำคัญตามลำดับ และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในวันสำคัญทางศาสนาทุกคนหรือร้อยละ ๑๐๐ การรู้จักประมาณในการบริโภค การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยมีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลาและปลูกผักในไร่นา รวมถึงการลดลงหรือการไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทุกรายหรือร้อยละ ๑๐๐ ทำให้มีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

จะเห็นว่าปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านคำปลาหลาย ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง การมีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ กล่าวเฉพาะการพึ่งตนเอง และการรู้จักประมาณในการบริโภค หลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติทั้ง ๒ ประการนี้ ในทางพระพุทธศาสนา นับว่ามีความสำคัญยิ่ง ซึ่งหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมาย และส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว ดังนั้น เกษตรกรที่ทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงสมควรถือได้ว่า เป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยเช่นเดียวกัน

๒.๔.๔ วนเกษตร

จากการศึกษา พัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนวนเกษตรแห่งนี้ ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนวนเกษตรบ้านดงบัง มีหลายปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้^{๒๑}

^{๒๑} สมโภชน์ ยิ่งสังข์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, หน้า ๙๘.

๑. แกนนากลุ่มวนเกษตร คือ พ่อวิเชียร จันทาทุม^{๒๒} ซึ่งเป็นเครือญาตินางหนูเรียน (นามสกุลเดิม จันทาทุม) ภรรยาของพ่อบุญเต็ม ชัยลา ปราชญ์บ้านดงบัง ดังนั้น เกษตรกรกลุ่ม วนเกษตรนี้จึงได้รับแนวคิดในการประกอบอาชีพต่างๆ จากพ่อบุญเต็ม ชัยลา บทบาทในการนำกลุ่มของพ่อวิเชียร จันทาทุม จึงไม่เด่นชัดนัก แต่อย่างไรก็ตามระบบเครือญาติ นับว่าเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่พัฒนามาจากฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการชุมชนได้ ไม่ว่าจะใช้ในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง หรือแม้กระทั่งการลงโทษ ดังนั้นกลุ่มวนเกษตรจึงมีพัฒนาการในการจัดการไร่นาไปในทางเดียวกัน ทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงและสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

๒. การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนวนเกษตรบ้านดงบังเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลดอนฉิม โดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ อารังวรานุรักษ์ จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ รวมถึงเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงาน และสร้างเวทีพบปะแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความคิดเห็นกับประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้การจัดทำวารสาร ตลอดจนจดหมายข่าวถึงสมาชิกภายในเครือข่าย ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้และสมาชิกสามารถรับทราบข่าวสารการดำเนินงานของประชาคมอย่างต่อเนื่องและทั่วถึงทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนและเกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมา เช่น โครงการชุมชนเป็นสุข ที่มีพันธกิจร่วมกันว่าจะ “สร้างคน สร้างป่า สร้างชุมชน สร้างชาติ และช่วยโลกออกจากวิกฤตโลกร้อน” เป็นต้น

ในการทำวนเกษตรนั้น เกษตรกรต้องรู้จักหาความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่มีจุดหมายใกล้เคียงกัน โดยเกษตรกรเหล่านี้กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ โดยเฉพาะองค์กรที่กำลังพัฒนาระบบเกษตรทางเลือกต่าง ๆ เช่น ระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ ได้แก่ สถาบันแมคเคน เชียงใหม่ ระบบเกษตรผสมผสาน ได้แก่ ชมรมเกษตรผสมผสานจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น หรือหน่วยงานราชการ ซึ่งปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่สนใจรูปแบบการเกษตรซึ่งพึ่งตนเองได้ เช่น สถาบันวิจัยระบบการทำฟาร์ม กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งได้ศึกษาวิจัยระบบนิเวศเกษตร (Agro-ecosystem) ของแต่ละพื้นที่และมีข้อมูลเผยแพร่ออกมาอยู่เสมอมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

สำหรับเกษตรกรกลุ่มนี้ได้รับแรงบันดาลใจที่สำคัญจากปราชญ์ชาวบ้านรุ่นใหม่จังหวัดขอนแก่นคือ พ่อบุญเต็ม ชัยลา ซึ่งเป็นผู้ที่มีนิสัยชอบช่วยเหลือผู้อื่น และช่วยเหลือสังคมมาตลอด ชอบเรียนรู้ ชอบทำงานทุกอย่างจึงทำงานได้ทั้งช่างไม้ ช่างปูน ช่างเหล็ก และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาบ้านดงบัง จนเป็นที่รู้จักของคนจำนวนมาก และมีผู้มาศึกษาดูงานไม่เว้นในแต่ละวัน ทั้งชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้าน สื่อมวลชน นักพัฒนาภาครัฐ นักพัฒนาองค์กรเอกชน และนักวิชาการ โดยหลายรายได้กลายเป็นเครือข่ายกับศูนย์เรียนรู้ของพ่อบุญเต็ม ชัยลา ในลำดับต่อมา

๓. เกษตรกรกลุ่มวนเกษตร ส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกันและเป็นเครือญาติ ฝ่ายภรรยากับพ่อบุญเต็ม ชัยลา ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีศูนย์เรียนรู้ภายในหมู่บ้านดงบัง ดังนั้น เกษตรกรกลุ่มวนเกษตรนี้จึงได้รับแนวคิดในการประกอบอาชีพต่าง ๆ จากพ่อบุญเต็ม ชัยลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดที่สำคัญด้วยการประยุกต์หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องการพึ่งตนเอง ผสมผสานกับการพึ่งพาแม่อีก ๓ แม่ คือแม่ธรณี แม่คงคา และแม่บ้าน ด้วยการขุดสระซึ่งเป็นการช่วยเหลือของแม่ธรณี ทำให้แม่คงคาเริ่ม

^{๒๒} สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, หน้า ๑๒๐.

เกิดขึ้น และด้วยความช่วยเหลือของแม่บ้านจึงช่วยให้มีอาหารการกิน ต่างๆ ในไร่ นา มีสมุนไพรรักษาโรคภัยไข้เจ็บ มีไม้ใช้สอยไว้สร้างบ้าน และเป็นเชื้อเพลิงในเวลาต่อมา ความเจริญเติบโตของไม้ยืนต้น นอกจาก จะเป็นบ้านอาศัยชีวิตให้กับกลุ่มวนเกษตรนี้แล้ว ผลผลิตต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ดอก ผล ยอด ใบ เนื้อไม้ และสมุนไพร สามารถนำมาใช้อยู่กับ เหลือกินได้แจกจ่ายให้เพื่อนบ้านจึงทำให้ได้เพื่อน เหลือจากการแจกก็ได้ขายทำให้มีเงิน และเมื่อเหลือจากการขายยังนำมาแปรรูปเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน และขยายผลจนเป็นอุตสาหกรรมในชุมชน ในระยะหลังได้มีผู้มาศึกษาดูงานมากมาย ผลผลิตเหล่านี้จึงกลายเป็นธุรกิจครอบครัวและชุมชนในการประกอบอาหาร และอาหารว่างในการจัดเลี้ยงผู้ดูงาน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เป็นกอบเป็นกำช่วยส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวให้ดีขึ้นตามลำดับ

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในไร่ นา มีการจัดการควบคู่ไปกับการดำรงชีวิต ไม่ได้จัดการแบบแยกส่วน ทำให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ เกษตรกรกลุ่มนี้เชื่อว่า ถ้าหากคนอยู่กับธรรมชาติอย่างมีเมตตาอย่างเอื้ออาทร ธรรมชาติก็จะตอบสนองและเอื้ออาทรต่อคนเช่นเดียวกัน คนเคารพธรรมชาติ ธรรมชาติก็ให้อาหาร ให้สิ่งดี ๆ ให้คนมีความสุข ซึ่งเห็นได้จากการที่สมาชิกของกลุ่มมีการแบ่งพื้นที่ไร่ นา ในการสร้างสวนป่า นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างหลักประกันด้านอาหารเบื้องต้นอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ โดยสร้างฐานอาหารที่หลากหลายให้กับครอบครัวและชุมชน ทั้งจากฐานการผลิตในระบบไร่ นา และการหาอาหารจากป่า โดยเป็นวิธีการเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรภาพ ของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่างๆ เช่น ต้นยางนา ต้นประดู่ และต้นมะค่า เป็นต้น เพื่อให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่ นา ผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือได้อาศัยร่มเงา และความชื้นจากการที่มีพืชชั้นบนขึ้นปกคลุม เช่น ปลูกผักหวานในแปลงปลูกป่าสะเดา เป็นต้น รวมทั้งโดยจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรที่ทำการวนเกษตรมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เกษตรกรทุกรายหรือร้อยละ ๑๐๐ มีการสมาทานรักษาศีลห้าเป็นประจำ และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในวันสำคัญทางศาสนา จำนวน ๑ คนหรือร้อยละ ๒๐ การรู้จักประมาณในการบริโภค การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยมีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลา และปลูกผักในไร่นารวมถึงการไม่ใช้ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทุกรายหรือร้อยละ ๑๐๐ ทำให้มีความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ โดยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ

จะเห็นว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนวนเกษตรบ้านดงบัง ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับปราชญ์ชาวบ้าน มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่ นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ กล่าวเฉพาะการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่างๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว ดังนั้น เกษตรกรที่ทำวนเกษตรโดยมีเป้าหมายสำคัญคือการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนสรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตนที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ความหมายของการพัฒนาชุมชนได้มีนักวิชาการหลายๆ ท่านได้ให้ความหมายไว้มากมายจึงขอนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้พอสังเขปดังนี้

สุเทพ เชาวลิติ^{๒๓} กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาความคิดและความสามารถของประชาชน ในการทำงานร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ทั้งในทางเศรษฐกิจสังคมการศึกษาอนามัยและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในการปกครองระบอบประชาธิปไตย

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์^{๒๔} การพัฒนาชุมชน หมายถึง ความเพียรพยายามอยู่ร่วมกันของประชาชน เพื่อปรับปรุงความสามารถของประชาชนในการมีส่วนร่วม การกำหนดวิถีชีวิตของตนเองและการพัฒนากระบวนการความเพียรพยายามในการทำกิจกรรมของชุมชน

อภิชัย พันธเสน^{๒๕} ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า คือ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง ที่ตั้งใจกระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น จากสภาพคล่องการพัฒนาที่มีการกินดีอยู่ดีมีการส่งเสริมให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีการปรับปรุงดัดแปลงหรือควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อม มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองกับสังคมภายนอกชุมชนของตน ตลอดจนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชนเป็นสำคัญ

จากแนวคิดและความหมายของการพัฒนาชุมชน ซึ่งตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน (Popular Participation) ในกระบวนการเพื่อสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนของตน ซึ่งสรุปเป็นวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาได้^{๒๖} ดังนี้

๑. สร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้านและตำบล ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นต่อตนเองและมีความรับผิดชอบต่อชุมชน
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้เพิ่ม จากอาชีพเกษตรและอุตสาหกรรมภายในครอบครัว
๓. ส่งเสริมการศึกษาสภาพชีวิตและพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือการดำรงชีวิตอันดีงามของประชาชน
๔. ส่งเสริมให้ประชาชนเรียนรู้และเข้าใจการปฏิบัติตน เกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและการปกครองตนเอง
๕. ส่งเสริมให้ประชาชนยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ และดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมอันดีงามของสังคม

^{๒๓} สุเทพ เชาวลิติ, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๘.

^{๒๔} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, **กลวิธี-แนวทาง-วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสธร, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๗.

^{๒๕} อภิชัย พันธเสน, **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๕.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของการทำงานพัฒนานั้น ก็เพื่อที่จะลดช่องว่างระหว่างบุคคล ๒ กลุ่มใหญ่ๆ ในสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ใกล้เคียงกัน ถึงแม้เราจะยอมรับว่าเป็นได้ยากก็ตาม แต่การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานของชุมชน ที่ต้องคำนึงถึงความต้องการของชุมชนกับทรัพยากรที่ชุมชนนั้นมีอยู่เป็นหลัก เพื่อที่จะช่วยให้ชุมชนมีความตระหนักว่าตนเองเป็นเจ้าของโครงการพัฒนานั้นด้วย

ในการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นกว่าเดิมชุมชน คือ กลุ่มคนที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันเป็นเวลานานระยะหนึ่ง โดยมีแบบแผนแนวทางการใช้ชีวิตร่วมกัน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนหรือกลุ่มรวม ทั้งสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น ความดีขึ้นอาจจะได้จากความรู้สูงขึ้น การเป็นอยู่ดีขึ้น ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดี มีระเบียบวินัยและมีการสื่อสารคมนาคมที่สะดวก ซึ่งการพัฒนาชุมชนจะเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรบุคคลหรือมนุษย์ให้เจริญ^{๒๗}

แนวคิดการพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างความเข้มแข็งภายในสังคม และทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งแนวคิดการพัฒนาได้มีนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ได้ให้แนวคิดไว้ ดังนี้

สนธยา พลศรี^{๒๘} ให้แนวคิดการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ในการพัฒนาชุมชนต้องเชื่อมั่นและศักยภาพของมนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิดร่วมปฏิบัติ และรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชน เพราะการพัฒนาเป็นของประชาชน เพื่อประชาชนโดยประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม

๓) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชนในการพัฒนา เป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชน ให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชน การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของประชาชนในชุมชน

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาย่อมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชนเพราะชุมชนอื่นๆ ก็ต้องมีการนำทรัพยากร เพื่อพัฒนาชุมชนเช่นกัน และเป็นการผลักดันเพื่อปลูกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชนการพัฒนา เป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนาชุมชน ต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยประชาชนได้ริเริ่มในการจัดการโครงการต่างๆ เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถที่จะคิดเป็นทำเป็น และแก้ปัญหาของชุมชนตนเองโดยมีหวังพึ่งพาอาศัยองค์กรจากรัฐหรือชุมชนภายนอก

๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาลการพัฒนาชุมชน มุ่งเน้นพัฒนาคนและทรัพยากรในท้องถิ่นเพราะรัฐบาล มีความจำกัดด้านขีดความสามารถทั้งบุคลากรงบประมาณ หรือทรัพยากรส่วนขีดจำกัดของชุมชน ในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรไม่เพียงพอ

^{๒๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, พุทธสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๐.

^{๒๘} สนธยา พลศรี, ทัศนคติและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔.

๓) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาล เพื่อให้การพัฒนาประสบความสำเร็จโดยไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบงานเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและชุมชนต่างมีขีดจำกัดความสามารถในการพัฒนาที่แตกต่างกัน

๔) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จการพัฒนาชุมชน ต้องดำเนินการไปพร้อมกันหลายด้านจะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะการพัฒนามีหลายกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงานงบประมาณและเวลาที่ใช้การพัฒนา จึงต้องประสานงานกันหลายด้านทั้งตัวบุคคลหน่วยงานและองค์กรต่างๆ

๕) การสมดุลในการพัฒนา การพัฒนามีกิจกรรมต้องทำอยู่หลายด้าน ไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียวทำให้การดำเนินการต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่ให้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างคนกับชุมชน ชุมชนกับสิ่งแวดล้อม และความสมดุลระหว่างรูปธรรมและนามธรรม

๑๐) การศึกษาภาคชีวิตการพัฒนาชุมชน มีลักษณะที่ให้การศึกษแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องต่อกับวิถีชีวิตของชุมชน เป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เป็นโครงการที่มีแผนงานมุ่งเน้นความคิดของชุมชน เพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเป็นขบวนการทางสังคม ที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนตลอดเวลา

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน^{๒๙} ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

“การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและมีส่วนร่วม ในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด และเสริมด้วย การช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น”

วิรัช วิรัชนิการ^{๓๐} ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชน แบ่งออก ๑๐ อย่าง ดังต่อไปนี้

- ๑) คนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด
- ๒) การช่วยเหลือตนเอง
- ๓) ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- ๔) ความคิดริเริ่มของชุมชน
- ๕) ความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน
- ๖) ความสมดุลของการพัฒนา
- ๗) การใช้ทรัพยากรในชุมชน
- ๘) การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย
- ๙) การประสานงาน
- ๑๐) การผสมผสาน

^{๒๙}วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, การพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^{๓๐}วิรัช วิรัชนิการ, หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐.

สุวิทย์ ยี่วรพันธ์^{๓๑} ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือริเริ่มดำเนินงานเอง และสรุปความสำคัญของการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

๑) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้น หรือมีวิวัฒนาการดีขึ้นโดยมีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม จะต้องพัฒนาด้านวัตถุและพัฒนาจิตใจ

๒) การพัฒนาชุมชนนั้น เป็นการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง

สมพร เทพสิทธา^{๓๒} ให้แนวคิดในการพัฒนา ดังต่อไปนี้ “การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ฉะนั้น หากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นการพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์”

พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ^{๓๓} ได้กล่าวถึงการพัฒนาของพระสงฆ์ที่กำลังปฏิบัติอยู่พอจะสรุปดังนี้ พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรม ทำหน้าที่ให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน และการเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้า

การพัฒนาชุมชน คือ การเน้นศักยภาพความรู้ความสามารถทางทรัพยากรท้องถิ่นทั้งตัวบุคคล เงินอุปกรณ์และทรัพยากรอื่นๆ ภายในชุมชน โดยเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาโดยการร่วมมือกันคิดริเริ่มสร้างประโยชน์ เพื่อความผาสุกและแก้ไขปัญหาเครื่องกีดขวางที่ก่อให้เกิดความวุ่นวาย โดยดำเนินการงานให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างบุคคลกับบุคคลบุคคลกับชุมชนและชุมชนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความรู้แก่ทุกเพศทุกวัยในชุมชน และเป็นการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของชุมชน

๒.๖ แนวคิดการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตึงเครียดของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือ การที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมๆ กัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า^{๓๔}

^{๓๑} สุวิทย์ ยี่วรพันธ์, การพัฒนาในชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://comdev.ricr.ac.th> [๑๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

^{๓๒} สมพร เทพสิทธา, การพัฒนาแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓.

^{๓๓} พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ, พระพุทธศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๗-๒๘

^{๓๔} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, หน้า ๗๙-๘๑.

เป้าหมายของการพัฒนา คือ การปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกาย และทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจ อันเกิดจากคามมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้ และความเข้มแข็งของบุคคล และสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑. พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้าที่อยู่อาศัย ยาบรรเทาโรคภัย มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

๒. พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมาย อันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่า เป็นการพัฒนาสังคม

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปัน มีน้ำใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถเนื่อง จากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรรู้งาน มีความอดทน มีสมาธิแน่วแน่ มีสัจจะเอาจริงเอาจัง มีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดีมีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลป์และศาสตร์ต่างๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิต ตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือ โลกและชีวิตถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุ โดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กัน ดังที่ทางคณะสงฆ์อกระเปียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๖.๑ การพัฒนาเชิงพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมจนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลายการพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ก็ได้นักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออกคือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมๆ กันสอดคล้องกับ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เสนอแนวคิดเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม ที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐานสมาชิกของสังคมทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทาง เพื่อจัดความเห็นแก่ตัวเช่นพ่อค้าก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนในการค้าขายอย่างสุจริต ไม่เอาเปรียบลูกค้าและไม่หลอกลวงลูกค้า

ผู้ปกครองก็ปกครองตามหน้าที่ของตนโดยให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนและไม่เอาเปรียบประชาชน^{๓๕} เป็นต้น

สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ^{๓๖} ได้กล่าวว่า หลวงพ่อนานแห่งวัดสามัคคีจังหวัดสุรินทร์ ได้ใช้หลักธรรมขัดเกลาสั่งสอนชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาชีวิต และชุมชนโดยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาอธิบายว่า

๑. ทุกข์ คือ การที่ชาวบ้านมีหนี้สินความยากจนเกิดอบายมุขพุ่มเฟือยโดยกตัญญูชู้ชู้ดริต
๒. สมุทัย คือ สาเหตุแห่งทุกข์ เพราะไม่ได้เก็บรักษาทรัพย์การเสียเปรียบนายทุนการโดนเอารัดเอาเปรียบในชีวิตประจำวัน
๓. นิโรธ คือ ความดับทุกข์ โดยจะมีการบริหารจัดการชีวิตและชุมชนให้มีความสุขขึ้นมีจิตใจที่สูงขึ้นโดยใช้หลักกรรมฐานเป็นตัวพื้นฐานที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหาและสามารถต่อสู้กับปัญหาได้
๔. มรรค คือ วิธีการโดยมีกิจกรรมสหบาลข้าว ร้านค้าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง ๓ กิจกรรมนำไปสู่มรรคควบคู่กับกิจกรรมอื่นๆ

นอกจากนี้หลวงพ่อนานยังค่อยๆ สอนคนเป็นกลุ่มเล็กๆ และใช้วิธีการซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ละระดับ บางคนรับได้เร็วบางคนช้า จึงต้องอดทนไม่ใจร้อนเน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเองรู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุข อยากรู้พึ่งตนเองจนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์^{๓๗} กล่าวว่าเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิด และความอัปยศของการพัฒนาตามแบบจำลองของตะวันตก ผลักดันให้หลายกลุ่มหันไปหาปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญาในบางประเทศ ได้มีการนำเอาแนวความคิดบางอย่างของพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม ที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลายมิติ คือ

๑. การพัฒนาต้องอาศัยวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเอง โดยนำเอาพุทธปรัชญามาปรับปรุงใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนในชนบท
๒. การพัฒนาโดยการปฏิวัติวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิเสธวัฒนธรรมแบบทุนนิยม เช่น การบูชาวัตถุ การลุ่มหลงความเจริญในเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม รวมทั้งวัฒนธรรมแห่งการบริโภคต่างๆ ไป เป็นต้น วัฒนธรรมแบบนี้ทำให้มนุษย์หลงลืมความหมายของชีวิตอย่างสิ้นเชิง
๓. ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง
๔. สิ่งที่เราได้จากความหมายใหญ่ของการพัฒนาแบบพุทธ คือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีงาม อะไรเป็นสิ่งชั่วร้าย นอกจากนี้จริยธรรมยังบอกเราอีกด้วยว่าอะไรควรทำและเราควรทำอย่างไร เพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในสภาพที่ดีงาม

การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ ถึงแม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือ การพัฒนาที่มีรากฐานทางด้าน

^{๓๕} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์*, หน้า ๑๓.

^{๓๖} สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ, *ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

^{๓๗} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, *วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร: เอดิสันเพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

วัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุ โดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจ ให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กัน ดังที่ทางคณะสงฆ์อัครเถรานุเถระสมมติว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ

๒.๖.๒ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการ คือการร่วมมือกับหน่วยงานราชการบางหน่วย และทั้งที่ไม่เป็นทางการ คือการไม่ยึดติดรูปแบบของราชการ คือแบบแผนดั้งเดิมของวัด แต่จะพัฒนาชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นอยู่จริง จึงทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสรุปรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์สังเขปได้^{๓๘} ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์กับชาวบ้าน” คือพระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้านกำนันหรือข้าราชการอื่นๆ

รูปแบบที่ ๒ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน” การพัฒนาชุมชนรูปแบบนี้เกิดขึ้นจาก ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้าน มีความคิดเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน จึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นต่อต้านการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ต่อเมื่อทำได้ว่าเหตุการณ์ภายในชุมชนย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนมากขึ้น ก็จะอาสาเข้ามาช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง

รูปแบบที่ ๓ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ชาวบ้านและกำนัน” การพัฒนารูปแบบนี้เกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน โดยที่กำนันจะคอยอยู่ห่างๆ เพราะไม่แน่ใจว่างานพัฒนาจะสำเร็จหรือไม่ ต่อเมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว กำนันจึงเข้าร่วมโครงการพัฒนากับพระสงฆ์ เพราะไม่เช่นนั้นกำนันที่ไม่ทำอะไรจะดูเหมือนถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทช่วยเหลือชุมชนไป

รูปแบบที่ ๔ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ข้าราชการและชาวบ้าน” รูปแบบของการพัฒนาชุมชนน้อยอย่างน้อยมี ๓ ลักษณะ คือ

ลักษณะแรก เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ครูใหญ่ และชาวบ้าน

ลักษณะที่สอง เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการฝ่ายปกครอง และชาวบ้าน ซึ่งพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้ จะให้งานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวาง เพราะได้รับความช่วยเหลือจากข้าราชการฝ่ายปกครองของอำเภอ

ลักษณะที่สาม เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ข้าราชการที่นอกเหนือจากฝ่ายปกครองและชาวบ้าน

จากรูปแบบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ดังที่กล่าวมาทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่ารูปแบบการพัฒนาชุมชนควรเป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชน ทั้งที่เป็นทางการคือจะผูกพันกับระบบ

^{๓๘} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, วิถีวิทยาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

ราชการก็ได้ และไม่เป็นทางการ คือจะไม่ผูกพันกับระบบราชการก็ได้ เพราะข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เป็นปัจจัยรองของการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำปัจจัยหลักของการพัฒนา คือตัวพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการร่างโครงการ และแสวงหาแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนได้มากน้อยเพียงใด และจะมีชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของพระสงฆ์จำนวนเท่าใด

๒.๖.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตประเพณีที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทที่สำคัญในการชี้นำสังคม ซึ่งแม้บทบาทในด้านการเป็นผู้นำจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่บทบาทด้านการเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยา พระสงฆ์ยังได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง และเป็นสถาบันสังคมที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาวชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากเป็นที่พึ่งทางใจแล้วยังเป็นสถานที่เอื้ออำนวยในด้านบริการสังคมอื่นๆ ที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึง เพื่อเป็นการสร้างบูรณาการภายในชุมชน ดังที่พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต^{๓๙} ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ไว้ว่า

๑. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งลูกบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์

๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้าน

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ

๘. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ เป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๙. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อตนจัดงานขึ้น

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันเพื่อแจ้งข่าวทางราชการต่างๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่างๆ

นอกจากบทบาทเหล่านี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมขึ้นในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้พระสงฆ์ถูกชักนำเข้าสู่กระบวนการพัฒนามากขึ้น ซึ่งมีทั้งที่ทำงานโดยอิสระและร่วมกับรัฐบาล ดังที่สมบุญ สุขสำราญ สรุปไว้ว่า^{๔๐}

^{๓๙} พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, บันทึกการสัมมนาเรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนศิวพร, ๒๕๓๑), หน้า ๑๖.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑-๕๒.

๑. ความเป็นผู้มีจิตใจที่รักการทำงาน เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและชอบเสียสละ ดังนี้ เมื่อพระสงฆ์ได้ออกธุดงค์ไปในพื้นที่ต่างๆ หรือเมื่อได้ไปอบรมประชาชนตามนโยบายพระธรรมทูตในหมู่บ้านต่างๆ ของประชาชน จึงปลูกเร้าพื้นฐานทางจิตใจดังกล่าวแล้วและพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน

๒. จากประสบการณ์ของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ได้พบเห็นชุมชนอื่นดีกว่า ประชาชนได้รับการพัฒนาจนมีสภาพการดำรงชีวิตที่สุขสบายมากกว่า เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของคนภายในชุมชน จึงต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนให้ทัดเทียมกับชุมชนที่พัฒนาแล้ว

๓. เหตุผลทางด้านจิตวิทยาเนื่องจากพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่ เป็นผู้มีพื้นเพเป็นคนหมู่บ้านหรือชุมชนนั้นเป็นผู้เกิดหรือเติบโตอยู่ชุมชนนั้น จึงมีความรู้และเห็นสภาพปัญหาความยากจนของประชาชนมาโดยตลอด การใช้ชีวิตอยู่ในเพศบรรพชิตถึงแม้จะสามารถตัดขาดจากเรื่องทางโลกได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่มีทางที่จะตัดขาดได้โดยสิ้นเชิง จึงต้องเข้ามาพัฒนาชุมชนซึ่งมองในอีกมุมหนึ่ง ก็คือการช่วยเหลือพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนในทางอ้อมนั่นเอง

๔. เล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ถ้าหากชุมชนขาดแคลนมีความทุกข์ยากหรือด้อยพัฒนา วัดจะดำรงอยู่ได้สวยงามหรือเจริญอยู่ได้อย่างไร เมื่อชาวบ้านไม่มีกินพระสงฆ์จะมีฉันสมบูรณ์ได้อย่างไร ดังนั้นวัดหรือพระสงฆ์กับชาวบ้านจึงต้องพัฒนาไปควบคู่กัน บ้านพึ่งวัดและวัดพึ่งบ้าน เป็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย เพราะฉะนั้นเมื่อพบเห็นหมู่บ้านไม่เจริญประชาชนทุกข์ยากมีความลำบากพระสงฆ์และชาวบ้าน จึงต้องรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน

๕. เห็นว่าพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่เหมาะสม จะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้อีก ทั้งพระสงฆ์คือผู้ที่ชาวบ้านในชนบทให้ความเคารพนับถือ มีศักยภาพในการชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมใดๆ ได้ง่าย ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะช่วยแบ่งเบาภาระชาวชนบทได้ดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยเสริมสภาพจิตใจที่ดีของพระสงฆ์ต่อชุมชนด้วย

ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้สงเคราะห์ประชาชนทั้งทางด้านขวัญและกำลังใจ และทางด้านวัตถุดังที่ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ ได้สรุปไว้ดังนี้^{๔๑}

๑. การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชน ตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การทำบุญอายุ

๒. การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น อุบาสก อุบาสิกา หรือคนชราทุพพลภาพ การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกให้ประชาชนที่ขาดเงินปลูกบ้านพักอาศัย

๓. การดูโอชะชะตาราศีการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยามแม้บางกิจการพระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่ จะเป็นที่ดีแต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่เลื่อมใสศรัทธา ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านขวัญและกำลังใจ

๔. การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัด ประชุมราษฎรเป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่างๆ จัดงานรื่นเริงจัดงานหารายได้ เพื่อสาธารณกุศลตลอดจนการใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานพยาบาล ห้องสมุด หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

^{๔๑}ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ, หน้า ๓๙.

๕. การช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บการให้คำปรึกษาในหน้าที่การงานการเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

๖. การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของตลอดจนเงินทองจากผู้บริจาคไปให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น

๒.๖.๔ แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมการพัฒนา

พระสงฆ์นักพัฒนาหรือพระสงฆ์ที่สนใจงานพัฒนาชนบท จำเป็นต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชนนั้น ก็เพื่อใช้เป็นสื่อในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนด้วยความเต็มใจ มิใช่เข้าร่วมเพราะความเกรงใจหรือถูกบีบบังคับ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับความศรัทธาเชื่อถือที่มีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์จะสามารถชักนำชาวบ้านให้เข้าร่วมงานพัฒนาของท่านไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาด้วยวัตถุหรือจิตใจ แต่จะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักการพัฒนาและแนวทางการดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่าน ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและการเชื่อถือโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนามีหลายๆ ด้าน ด้านหนึ่งคือโครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสถานภาพและบทบาทของตนในสภาพการณ์ที่สังคมเศรษฐกิจและการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้โครงการพัฒนาชนบทเหล่านั้น ยังทำให้มีการพัฒนาความรู้สึกรักหวงแหนที่มีความผูกพันต่อสังคมของประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาและความรู้สึกในการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาชนบทของประชาชน

สำหรับโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการ เป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคมเศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรมการยกระดับรายได้สุขภาพอนามัย การศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงาน และเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวมกิจกรรมต่างๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไปตามทัศนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์นั่นเองบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบันนับเป็นความสำเร็จในการอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันถาวรของประชาชนมาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนแต่เรื่องน่าวิตกคือพระสงฆ์จะมีทัศนะต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไรจึงเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาของชุมชนในปัจจุบันหรือไม่และจะบริหารโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้หรือไม่เพราะสภาพงานของพระสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังมีลักษณะที่ต่างคนต่างดำเนินงานจะมีการประสานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ้างภายในกลุ่มเล็กๆ ดังนั้น ทิศทางและแนวทางของงานพัฒนาของพระสงฆ์จึงไม่ชัดเจนนัก ต้องขึ้นอยู่กับศักยภาพความรู้ความสามารถทัศนะคติและอุดมการณ์ การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่านเป็นสำคัญ^{๔๒}

^{๔๒} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

แนวทางกิจกรรมที่เหมาะสมของงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบัน การนำหลักธรรมมาใช้กับงานพัฒนาเริ่มมีปรากฏเห็นเด่นชัดมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาหลักธรรมจะพบว่า มีหลักการและปรัชญาการพัฒนาชนบทแฝงอยู่ด้วย ดังที่ได้สรุปหลักการดังกล่าวไว้ดังนี้

๑. ศาสนามุ่งที่จะจัดทุกข์ของมนุษย์ หรือให้มนุษย์ได้รู้จักจัดทุกข์ของตนให้มากที่สุด ดังนั้นในการพัฒนาจะมุ่งไปที่การมองให้เห็นปัญหาของตนเองในแต่ละท้องถิ่นในชุมชน (ทุกข์) มองหาเหตุปัจจัยของปัญหา (สมุทัย) ตั้งเป้าหมายที่จะจัดปัญหาเหล่านี้ (นิโรธ) และร่วมกันหาทางออกของปัญหานั้น (มรรค)

๒. เป้าหมายของการพัฒนาควรเน้นที่หลักการพึ่งตนเอง (อัตตาหิ อัตตะโน นาโถ) มิใช่หลักการพัฒนาที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากที่อื่น ผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่น ความช่วยเหลือจากภายนอกควรจะเป็นเรื่องรองที่จะช่วยเสริมให้การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นไปได้

๓. การพัฒนาควรแก้ไขปัญหาคความยากจน และขาดปัจจัยในการดำรงชีพให้เกิดความอยู่ดีกินดีเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านอื่นๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไป

๔. การพัฒนาควรเน้นที่ความค่อยเป็นค่อยไป หรือวิวัฒนาการอย่างเป็นลำดับมากกว่าที่จะเป็นการกระโดดจากสภาพหนึ่งโดยทันที หรือหลุดจากสภาพเก่าสู่สภาพใหม่โดยทันที

๕. การพัฒนาจักต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หากรู้จักความพอดีในการเอาทรัพยากรมาใช้รอบคอบ

๖. การพัฒนาไม่ควรเน้นระบบการพัฒนาที่ใหญ่โตแต่ควรเน้นที่จุดเล็กๆ ควรเน้นให้แต่ละชุมชนมองให้เห็นปัญหาของตนแก้ปัญหาของตน ด้วยความพยายามของตนเองให้มากที่สุด

๗. การพัฒนาควรปรับการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนให้มากที่สุด หลักสูตรการศึกษาควรเป็นหลักสูตรที่เกิดจากสภาพความเป็นจริงในหมู่บ้านแต่ละแห่ง

๘. การพัฒนาไม่ควรปฏิเสธวิทยาการสมัยใหม่แต่ก็นำมาใช้ในระดับกลางให้เครื่องมือเครื่องจักรเหล่านั้นเกื้อกูลการทำงานของมนุษย์มิใช่ทำลายคุณค่าของมนุษย์

๙. การพัฒนามิใช่มุ่งผลทางวัตถุแต่ควรมุ่งที่ผลทางจิตใจเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้นก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันและระหว่างท้องถิ่นให้มากขึ้น

พุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชุมชนในฐานะที่เป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งของสังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภัยธรรมชาติปัญหา และความเป็นอยู่ทั้งปัจเจกชนและสังคมโดยรวมกล่าวคือทำหน้าที่เป็นพลังสร้างสรรค์ บูรณาการของสังคมเป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคมก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยม และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์ และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย พุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคม ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง พระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญ ในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ พระสงฆ์สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจและร่างกายของชาวชนบทที่ยากไร้และที่ห่างไกลจากการพัฒนาของรัฐ นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เพียงแต่ศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการและความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เรื่องนั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่าย และเสียค่าใช้จ่ายน้อย ดังนั้นพระสงฆ์จึงได้รับการอบรม

ความรู้ด้านโภชนาการและการสุขอนามัยการพัฒนาชนบท โดยพระสงฆ์เป็นผู้นำน่าจะประสบ
ความสำเร็จ เป็นลำดับดังนี้คือ^{๔๓}

- ก. กิจกรรมพัฒนาสามารถยกระดับรายได้ของชาวบ้านได้
- ข. เมื่อชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นพอเพียงกับค่าใช้จ่าย สามารถนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตใน
ด้านต่างๆได้
- ค. เมื่อชาวบ้านมีคุณภาพก็จะมีส่วนร่วมและส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคมต่างๆต่อไป
- ง. การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมน่าจะนำไปสู่การมีความสามัคคีในหมู่คณะได้ และ
ก่อให้เกิดความมีเสถียรภาพในระดับตำบล และถ้าทุกตำบลสามารถมีเสถียรภาพได้จะนำไปสู่การมีความ
มั่นคงในระดับชาติได้ในที่สุด
- จ. ในกระบวนการพัฒนานั้นประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อตนเองและชุมชนของตน
เท่ากับเป็นการพัฒนาสำนึกการเป็นพลเมือง และสำนึกของสังคมด้วย บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็น
ผู้นำในงานพัฒนาในปัจจุบัน ได้เกิดยุทธวิธีใหม่ในแวดวงพระสงฆ์ เพื่อดำเนินกิจกรรมการลดละเลิกอบายมุข
ทั้งปวง โดยการนำกิจกรรมนั้นมาทดแทนสิ่งที่หายไป มีกิจกรรมให้ทำตลอดเวลาไม่ปล่อยให้
เวลาว่างให้ พระสงฆ์เป็นผู้นำพัฒนาจิตใจและผู้นำโครงการต่างๆ เนื่องจากชาวบ้านจะให้ความไว้วางใจได้
มากกว่าให้ฆราวาสเป็นผู้นำ ส่วนในระดับล่างนั้นให้พระสงฆ์คัดเลือกบุคคลที่อยากจะลดอบายมุขมาฝึกหัด
ให้ได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรม และด้านที่สองฝึกหัดให้มีลักษณะเป็นผู้นำและมีอุดมการณ์ เพื่อส่วนรวม
อย่างแน่อนจนสามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในด้านการพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่าการสหกรณ์
การสุขาภิบาลการโภชนาการ

ถ้าชาวบ้านมีผู้นำที่เสียสละและสามารถจัดการแก้ปัญหาความยากจนได้บ้าง ชาวบ้านจะเชื่อใจ
หรือไว้วางใจผู้นำชุมชนที่เป็นพระ และเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่มีพระสงฆ์เป็น
ผู้อำนวยการให้เกิดขึ้น และยังหวังกันว่าผู้นำพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมดีแล้วไม่เพียงแต่สามารถช่วยฝึก
อาชีพ และผู้นำชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังสามารถช่วยเหลือในการปรับปรุงโครงการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น
เพราะลำพังฝ่ายบรรพชิตอาจจะทำงานพัฒนาไม่สะดวก และความต้องการของชาวบ้านการหาลูกมือให้
พระสงฆ์เป็นการเพิ่มศักยภาพของการพัฒนายิ่งขึ้น

๒.๗ แนวทางการพัฒนาชุมชนสู่วิถีเกษตรแนวพุทธ

จากกรณีวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ชุมชนเกษตรทั้ง ๔ แห่ง จัดการตนเองไปสู่ชุมชน
เกษตรวิถีพุทธ ตามรายละเอียดข้างต้นนั้น ทำให้สามารถสรุปเป็นแนวทาง วิธีการที่ชุมชนใช้ในการจัดการ
ตนเองของชุมชนเกษตรสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ซึ่งสามารถอธิบายและนำมาสร้างเป็นแนวทางในการจัดการ
ตนเองของชุมชนได้ โดยเมื่อได้ถอดบทเรียนรู้เป็นแนวทางการจัดการตนเองสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ สามารถ
สรุปเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้^{๔๔}

๒.๗.๑ การเกษตรแนวพุทธ

ในการทำการเกษตรทั้ง ๔ วิธีดังกล่าวข้างต้น ได้แก่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตร
ทฤษฎีใหม่ และวนเกษตร ล้วนแล้วแต่มีหลักการที่ไม่ใช้ความรุนแรง และยึดหลักอหิงสาในการปฏิบัติจะเน้น

^{๔๓} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี:ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา, หน้า ๒๐.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

การพึ่งตนเองที่สอดคล้องกลมกลืนระหว่าง เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร ธรรมชาติ จิตใจ และสังคม วัฒนธรรม สร้างความสามารถในการจัดการและการสร้างเครือข่ายหรือพันธมิตรในการประกอบอาชีพ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกร ที่ยึดหลักธรรม คำสอนเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต เช่น การทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่าง ๆ การสมาทานศีล ความรู้จักพอประมาณในการบริโภค ตลอดจน การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ ทั้งนี้ ก็เพื่อการพึ่งตนเองซึ่งเป็นเป้าหมายแห่ง พระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่าเกษตรกรดังกล่าวนี้มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามหลักธรรมคำสอนแห่ง พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนเรื่องความรู้จักพอประมาณซึ่งตรงกันข้ามกับการเบียดเบียนเอา รัดเอาเปรียบอันเป็นสาเหตุแห่งความรุนแรง ผลที่เกิดขึ้นจึงแตกต่างจากผลของเกษตรกรที่ปฏิบัติอยู่โดย เกษตรกรส่วนใหญ่ในปัจจุบัน นั่นคือ แทนที่จะทำให้ระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ถูกทำลายล้างจนเสื่อม โทรมลงทุกที กลับทำให้เกิดการฟื้นฟูระบบนิเวศจนคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น และรักษาความอุดม สมบูรณ์นั้นไว้ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งการรักษาทรัพยากรธรรมชาติด้วยวิธีการเกษตรดังกล่าว ก็คือการปฏิบัติธรรม ควบคู่กันไปในขณะเดียวกันนั่นเอง ดังนั้น ชุมชนเกษตรดังกล่าวจึงมีกระบวนการปรับเปลี่ยนสู่เกษตรแนว พุทธ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันกับความรู้และความสามารถในการพัฒนา ความรู้ และการพึ่งตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเบื้องต้น จะเป็นการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ โดยมีการการ ผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เศรษฐกิจได้ สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลาและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม^{๔๔}

จะเห็นได้ว่า ชุมชนเกษตรยั่งยืนมีกระบวนการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์เป็นพุทธกระบวนการทัศน์สู่ เกษตรแนวพุทธโดยยึดหลักธรรมคำสอนในเรื่อง ความรู้จักพอประมาณ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ได้ เกิดขึ้นได้เองลอย ๆ หากแต่เกิดขึ้นโดยมีสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเหตุปัจจัย ซึ่งกันและกันกับความรู้ ความสามารถในการพัฒนาความรู้ และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

๒.๗.๒ กระบวนการผลิตเกษตรแนวพุทธ

จากการวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ชุมชนเกษตรทั้ง ๔ แห่ง จัดการตนเองไปสู่ชุมชนเกษตร วิถีพุทธ และการถอดบทเรียนรู้แนวทางการจัดการตนเองสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ สามารถพบว่าวิธีการผลิต เป็นไปในลักษณะที่กิจกรรมในไร่นา สามารถรักษาระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่พึงปรารถนาไว้ได้ โดยเฉพาะสังคมที่เกษตรกรหรือผู้ผลิตเป็นเจ้าของปัจจัย การผลิตคนละเล็กละน้อย เช่น ที่ดิน และผู้ผลิต แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความอาทร ต่อกันและกัน รักษาตัวให้ครอบครัวและชุมชนอยู่รอด การ ผลิตจึงมีลักษณะเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน เพื่อขายก็ได้แต่ก็เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าให้ ครอบครัวดำรงชีวิตอยู่และเลี้ยงดูบุตรได้มากกว่าที่จะคิดขยายกิจการผลิตให้ใหญ่โต ให้มีกำไรสูงสุด ให้ ร่ำรวย ความเชื่อและกระบวนการคิดดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่กำหนดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตใน ๓ ประการหลัก คือ

๑. การปรับโครงสร้างการผลิตให้เหมาะสม อาทิเช่น ปรับปรุงบำรุงดินให้ฟื้นความอุดมสมบูรณ์ โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และปุ๋ยพืชสด ปรับแปลงนาให้มีกระตังน้ำใหญ่ขึ้น สร้างแหล่งน้ำ ในไร่นา ขุดสระหรือ เจาะน้ำบาดาล และทำการล้อมรั้ว

๒. การลดหรือเลิกการใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยเคมี และสารเคมีปราบศัตรูพืช มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และ การใช้น้ำหมักชีวภาพและสมุนไพรในการกำจัดหรือไล่ศัตรูพืช

^{๔๔} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิถี : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา, หน้า ๑๒๔.

๓. การผลิตหลากหลายและเกื้อกูลกัน โดยการปลูกพืชผัก พืชก่อนและหลังนา ไม้ยืนต้น ไม้ผล บนคันนาหรือหัวไร่ปลายนา เลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น

จะเห็นว่า เกษตรกรแนวพุทธมีลักษณะเป็นผู้ผลิตอิสระ และเป็นการประกอบสัมมาอาชีพ จึงได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตใน ๓ ระการหลัก คือ ๑) ปรับโครงสร้างการผลิต ๒) การลดหรือเลิกการใช้สารเคมี และ ๓) การผลิตหลากหลายและเกื้อกูลกัน

๒.๗.๓ รูปแบบเกษตรกรรมแนวพุทธ

จากกรณีวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ชุมชนเกษตรทั้ง ๔ แห่ง จัดการตนเองไปสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ซึ่งเมื่อได้ถอดบทเรียนรู้แนวทางการจัดการตนเองสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ทำให้สามารถจำแนกรูปแบบเกษตรกรรมของการทำการเกษตรแนวพุทธหรืออาจเรียกว่า “พุทธเกษตร” ได้เป็น ๕ รูปแบบ (Farm model) โดยแต่ละรูปแบบจะมีส่วนประกอบหลักคล้ายกัน แต่มีส่วนประกอบอื่นที่ทำให้แตกต่างกันออกไป ตามลักษณะทางกายภาพของแต่ละพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคอีสาน ที่มีการคิดค้นและดัดแปลงภูมิปัญญาจัดการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในแต่ละระบบนิเวศต่าง ๆ ได้แก่ ระบบนิเวศภู ระบบนิเวศโนนหรือเชิงเขา ระบบนิเวศดอนหรือโคก เป็นต้น ซึ่งเมื่อประกอบกับการที่คนไทยบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักซึ่งทำให้อารมณ์แบบการทำการเกษตรในแนวพุทธทั้ง ๕ รูปแบบมีจุดเด่นของแต่ละรูปแบบดังนี้^{๔๖}

๑. รูปแบบนา (ข้าว + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + วัวควายเปิดไถ่ + ปลาเลี้ยงและปลาธรรมชาติ) เป็นรูปแบบที่มีการเพาะปลูกตั้งแต่การปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก สมุนไพร ปลูกหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชก่อนและหลังนาในแปลงนานอกฤดูทำนา เช่น ถั่วลิสง ข้าวโพด เป็นต้น ส่วนการเลี้ยงสัตว์จะใช้ฟางข้าว และใช้พื้นที่บนคันนา และหัวไร่ปลายนาเลี้ยงวัวควาย ในฤดูฝน ส่วนในฤดูอื่นจะเลี้ยงวัวควายตามทุ่งนา เลี้ยงเป็ดไก่พื้นบ้าน ขุดสระเลี้ยงปลาและขุดสระดักปลาธรรมชาติ ปลูกผักเพื่อการบริโภคในครัวเรือน หรือปลูกผักตามขอบบ่อเพื่อขายเป็นรายได้เสริมประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายที่มีแหล่งน้ำเพียงพอ

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาคือโดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศพื้นที่ทุ่งราบ(ทุ่งนา) ซึ่งเป็นลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ในภาคอีสาน ที่มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบและมีความลาดชันน้อย มีลำห้วยขนาดเล็กไหลผ่าน และมีพื้นที่ป่าผสมอยู่ประปราย พื้นที่ทุ่งจึงกลายเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ และเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของผู้คนจำนวนมาก

๒. รูปแบบนาและป่า (ข้าว + ป่า + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + วัวควายเปิดไถ่ + ปลาเลี้ยงและปลาธรรมชาติ) มีรูปแบบนาเช่นกัน ป่าที่ปลูกเช่น สะเดา ยางนา ประดู่ เป็นต้น ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก โดยอาศัยร่มเงาจากไม้ป่า เช่น ปลูกผักหวานผสมผสานและอาศัยร่มเงาจากต้นสะเดา เป็นต้น ทำให้สามารถเก็บผักหวานเป็นอาหารและขายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาและป่าโดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศโนนหรือเชิงเขา ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่เชื่อมต่อจากที่สูง ลักษณะเป็นพื้นที่เชิงเขา สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ประเภทไม้เต็งรัง หรือบางแห่งเรียกว่า ดินภูเขา ห้วยมีขนาดเล็ก บริเวณนี้เป็นที่ตั้งหมู่บ้านและเป็นพื้นที่ทำนาของชาวบ้าน

^{๔๖} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิถี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา, หน้า ๑๒๕

๓. รูปแบบนาไร่และวัวควาย(ข้าว + พืชไร่ + วัวควาย + พืชอาหารสัตว์ + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + ปลาเลี้ยง) เป็นรูปแบบที่พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ดอนหรือโคกที่ใช้เลี้ยงสัตว์ ปลุกพืชอาหารสัตว์ ทำไร่ เช่น มันสำปะหลัง และทำนาในที่ลุ่ม ขุดสระเลี้ยงปลา ปลุกผักและสมุนไพรเพื่อบริโภค ในครัวเรือน และใช้ในการเกษตร ปลุกไม้ผลบนคันนา เป็นต้น

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาไร่และวัวควายโดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศดอนหรือโคก(ลอนคลื่น) ส่วนใหญ่จะเป็นที่ตั้งของชุมชน เพราะสภาพที่เนิน ปลอดภัยจากน้ำท่วม ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำข้าวไร่ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และป่าหัวไร่ปลายนา ป่าสาธารณะของหมู่บ้าน

๔. รูปแบบนาไร่วัวควายนั่นสวนผัก (สวนผัก + ข้าว + พืชไร่ + วัวควาย + พืชอาหารสัตว์ + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + ปลาเลี้ยง) มีกิจกรรมเช่นเดียวกับรูปแบบนาไร่และวัวควาย แต่มีสวนผักเป็นงานหลักที่เพิ่มเติมเข้ามา รูปแบบสวนผักจะทำการขายเป็นรายได้ตรง เพราะพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำสวนผัก เนื่องจากพื้นที่อยู่ติดกับแหล่งน้ำ

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาไร่วัวควายนั่นสวนผักโดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศพื้นที่ทาม (ที่ราบลุ่ม) หรือพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง จึงทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก

๕. รูปแบบนาไร่เน้นวัวควาย (วัวควาย + พืชอาหารสัตว์ + ข้าว + พืชไร่ + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + ปลาเลี้ยง) มีกิจกรรมเช่นเดียวกับรูปแบบนาไร่และวัวควาย แต่มีสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็นงานหลักที่เพิ่มเติมเข้ามา เพราะมีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงสัตว์ และอาจเห็นว่าสัตว์เลี้ยงเป็นที่ต้องการของตลาด สามารถกำหนดราคาขายได้เอง

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาไร่เน้นวัวควาย โดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำมีลักษณะภูเขาสลับซับซ้อน มีระบบนิเวศย่อย เช่น พื้นที่หุบเขา โหล่น แปะ ตาด ดง ควบ น้ำผุด และลำห้วยเล็กเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากทำให้ในอดีตชุมชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ารูปแบบของกิจกรรมทางการเกษตร ในไร่นาแต่ละรูปแบบจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละรูปแบบย่อมมีเงื่อนไขหรือทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพ บุคคลที่แตกต่างกัน เกษตรกรแต่ละครอบครัวอาจใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อวัตถุประสงค์ที่ต่างกันหลายอย่างเช่น ผลิตเป็นอาหาร เสน่ใย เสื้อผ้า และผลิตภัณฑ์อื่นๆ รวมทั้งยาสมุนไพร เพื่อช่วยให้เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น ลดความเสี่ยง และสามารถดำเนินกิจกรรมในไร่นาได้อย่างต่อเนื่องต่อไป ดังนั้น ในทางปฏิบัติครอบครัวเกษตรกรมักไม่ได้อาศัยการทำการ เกษตรเลี้ยงชีพอย่างเดียว แต่ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวของเกษตรกรด้วย จึงสามารถปรับเปลี่ยนสัดส่วนองค์ประกอบของรูปแบบเกษตรกรรมได้ตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ในแต่ละราย

จะเห็นว่า การถอดบทเรียนรู้แนวทางการจัดการตนเองของเกษตรกรรมแบบยั่งยืนสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ทำให้รูปแบบการเกษตรแนวพุทธสามารถจำแนกได้เป็น ๕ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบนา (๒) รูปแบบนาและป่า (๓) รูปแบบนาไร่และวัวควาย (๔) รูปแบบนาไร่วัวควายนั่นสวนผัก และ (๕) รูปแบบนาไร่เน้นวัวควาย ทั้งนี้ความสำเร็จของเกษตรกรรมแนวพุทธจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางนิเวศ ตลอดจนรูปแบบในการผลิตรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน ๖ รูปแบบ หรือผสมผสานกันตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคลในแต่ละสภาพพื้นที่ และเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรแต่ละราย

๒.๗.๔ การรักษามรดกชาติสิ่งแวดล้อมตามหลักเกษตรแนวพุทธ

ในการทำการเกษตรที่ต้องรักษามรดกกับธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรโดยหลักการนิเวศเกษตรซึ่งในการประกอบอาชีพเกษตรกรอาจจะมีพื้นฐานความต้องการที่แตกต่างกันแต่โดยรวมจะมีฐาน

ความคิดร่วมกัน อาทิเช่น ประสิทธิภาพในการผลิต ความมั่นคงในการผลิต ความต่อเนื่อง และความกลมกลืนทางสังคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในท้องถิ่น เกษตรกรจึงต้องมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับสภาพแวดล้อมหรือนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน โดยกิจกรรมในการรักษาความสมดุลกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในการทำการเกษตรกรรมแบบยั่งยืนทั้ง ๔ รูปแบบมีความสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติต่อธรรมชาติต่างๆ ได้แก่ ดิน น้ำ ตลอดจนความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในไร่นาด้วยเช่นเดียวกัน ดังนี้

๑. การปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อให้พืชสามารถเจริญเติบโตและมีความแข็งแรง โดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดิน เช่น การใส่อินทรีย์วัตถุให้กับดินโดยตรงซึ่งอาจใส่บนผิวดินเพื่อคลุมดิน หรือคลุกกับดินก็ได้หรือการทำปุ๋ยหมัก เป็นต้น สำหรับการเตรียมพืชที่ปลูกการไม่ไถพรวนอาจเป็นวิธีการจัดการดินที่เหมาะสมที่สุด(ปล่อยให้การไถพรวนเป็นหน้าที่ของสิ่งมีชีวิตในดิน) อย่างไรก็ตามการไม่ไถพรวนก็มีข้อจำกัดที่ควรพิจารณาความเหมาะสมให้สอดคล้องกับสภาพของไร่นาและพืช ที่ปลูก

สำหรับในทางพระพุทธศาสนา สมัยนั้นชาวบ้านสำคัญว่าดินมีชีวะ การขุดดินจึงเป็นการเบียดเบียนชีวะ ดังปรากฏในมุตสาขาวรรค ปฐวิชนนสิกขาบทว่าด้วยการขุดดิน ว่า “สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับ ณ อคคัพพเจตีย์ เขตเมืองอาฬวี สมัยนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีช่วยกันก่อสร้างขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดิน พวกชาวบ้านจึงพากันตำหนิ ประณามโทษทนายว่า โฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดินเล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์”^{๔๗} ซึ่งในลำดับต่อมา พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิ แล้วรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงว่า “ภิกษุใดขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๔๘}

เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นแล้วว่าหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดินนั้น แท้จริงแล้วนอกจากจะไม่เป็นการเบียดเบียนอินทรีย์วัตถุในดินแล้วยังเป็นการอนุรักษ์คุณภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน พร้อมกันไปด้วยในเวลาเดียวกัน

๒. การจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสม เนื่องจากธาตุอาหารจะมีความสัมพันธ์กับสภาพของดิน สิ่งมีชีวิตในดิน และการจัดการอินทรีย์วัตถุ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการเสริมธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งไร่นาจะมีความยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อปริมาณธาตุอาหารที่ดินเสียไปมีปริมาณน้อยกว่าหรือเท่ากับปริมาณธาตุอาหารที่ดินได้รับ หรืออีกในหนึ่งคือต้องมีสมดุลของการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ซึ่งอาจทำได้โดยการใส่อินทรีย์วัตถุให้กับดิน การนำเศษซากอินทรีย์วัตถุมาหมุนเวียนใช้หรือการเพิ่มปริมาณและประสิทธิภาพในการตรึงไนโตรเจน จากอากาศเพื่อช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ ของผืนดินนั้นไว้ในทางพระพุทธศานานอกจากการขุดดิน หรือเผาดินจะมีความผิดแล้วภิกษุสำคัญว่าเป็นดิน ขุดหรือใช้ให้ขุด ทำลายหรือใช้ให้ทำลาย เเผาหรือใช้ให้เผาต้องอาบัติปาจิตตีย์ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มุตสาขาวรรค ปฐวิชนนสิกขาบท^{๔๙} ซึ่งในการจัดการดินที่เหมาะสมวิธีการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความอุดมสมบูรณ์ของดินคือ การไม่เผาซากพืชในพื้นที่ไร่นาเนื่องจากจะเป็นการทำลายไส้เดือนตลอดจนอินทรีย์วัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในดิน

^{๔๗}วิ.มท. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๓.

^{๔๘}วิ.มท. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๔.

^{๔๙}วิ.มท. (ไทย) ๒/๘๗/๒๗๕.

๓. การจัดการน้ำ เนื่องจากพืชและสัตว์แต่ละชนิดต้องการน้ำ ความชื้น อุณหภูมิ และแสงสว่างที่แตกต่างกันโดยการจัดการภูมิอากาศย่อย ด้วยการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อลดอุณหภูมิความร้อน ลดแรงปะทะจากลม ลดการระเหยน้ำ ตลอดจนลดพื้นที่ผิวดินที่รับแสงอาทิตย์โดยตรง นอกจากนี้ การใช้อินทรีย์วัตถุคลุมดินสำหรับแปลงที่เพิ่งปลูกใหม่ หรือปลูกพืชคลุมดินเพื่อลดรังสีและความร้อน ช่วยรักษาความชื้น และควบคุมการชะล้างพังทลายของดินการไหลของน้ำและลมอาจมีผลต่อการชะล้างพังทลายของหน้าดินซึ่งจะมีผลต่อการสูญเสียการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในการเกษตร

ในทางพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคได้กำหนดข้อที่ควรสำเหนียกว่าด้วยวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์น้ำหรือแหล่งน้ำเพื่อประโยชน์ ในการใช้ในการอุปโภคบริโภคของชาวบ้านและภิกษุสงฆ์ ดังปรากฏในเสขยิกนท ปาฐกาวรรคสิกขาบทที่ ๖ ว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน”^{๕๐} และสิกขาบทที่ ๑๕ ว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ”^{๕๑}

๔. การส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยการเพิ่มความหลากหลายทางพันธุกรรม การปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิดในที่ดินแปลงหนึ่งไม่ว่าจะปลูกพร้อมกันหรือปลูกชนิดหนึ่งหลังจากอีกชนิดหนึ่งรวมเรียกว่า “การปลูกพืชแบบหลากหลาย” (multiple cropping) กรณีที่มีการจัดการแบบเดียวกัน ประสิทธิภาพของการปลูกพืชหลากหลายอาจสูงกว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพราะว่าพืชมีการเจริญเติบโตที่ดีกว่าผลผลิตสูญเสียจากโรค แมลง และวัชพืชน้อยกว่า และมีการใช้ประโยชน์จากน้ำ แสงแดด และธาตุอาหารอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า การผสมผสานด้วยการเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำอื่น เป็นการเพิ่มความมั่นคงในการยังชีพโดยการเพิ่มความหลากหลายของแหล่งอาหารสำหรับครอบครัว และกระจายความเสี่ยงในการผลิตและเมื่อมีการหมุนเวียนธาตุอาหารอย่างครบวงจรมากขึ้นโดยการการเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ ปลูกต้นไม้ ผักและพืชไร่ร่วมกันในไร่นา จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตของดินให้สูงสุด เศษของเหลือหรือผลพลอยได้จากการใช้ทรัพยากรหนึ่ง จะถูกเป็นปัจจัยในการผลิตของการผลิตอื่น ซึ่งทำให้เศษซากจากการเกษตรทั้งหมดถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ

พุทธศาสนาถือว่าต้นไม้มีชีวิต มีอินทรีย์หนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงอนุโลมตามสมมุติชาวโลกจึงทรงบัญญัติสิกขาบทปรับอาบัติปาจิตติย์แก่ภิกษุผู้ทำให้ภูตคามหรือต้นไม้ตายดังปรากฏในภูตคามสิกขาบทว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตติย์ เพราะพรากภูตคาม”^{๕๒}

สำหรับสังคมไทย มีความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศดังจะเห็นได้จากวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นกับป่า และแม่น้ำ ที่ดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาช้านาน การดำเนินชีวิตของคนในสังคมในการดำรงอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกันอันเป็นพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจน ในเรื่องของป่าบนพื้นฐานความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องคอนปู่ตาได้ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรงในบุญคุณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่า สายน้ำ และป่าไม้ที่รวมกันเป็นระบบนิเวศของชุมชนและเป็นหนึ่งเดียวกับวิถีชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้ การเกษตรแนวพุทธจึงเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ ความยั่งยืนของระบบจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความสัมพันธ์ของธรรมชาติ ซึ่งในทางพุทธศาสนาถือว่า ความจริงของธรรมชาตีก็คือ ไตรลักษณ์หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

^{๕๐}วิ.มท. (ไทย) ๒/๖๓๒/๗๑๐.

^{๕๑}วิ.มท. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^{๕๒}วิ.มท. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

การเข้าใจให้ถึงไตรลักษณ์จะทำให้คนหลุดพ้นจากการยึดมั่นในตัวตน หรือธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดคือความว่าง หรือ สุญญตา การเข้าใจให้ถึงไตรลักษณ์หรือความว่างก็เป็นการพัฒนาจิตวิญญาณถึงขั้นสูงสุดนั่นเอง

จะเห็นว่า เกษตรกรแนวพุทธต้องมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตร เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืนด้วยการใช้หลักธรรมคำสอนเรื่อง ปฐวีฌณสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสมคำสอนเรื่องเสขียวัตถ์ สิกขาบทที่ ๖ และ ๑๕ ประยุกต์ใช้ในการจัดการน้ำ และคำสอนเรื่องภูตคามสิกขาบทประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นา ซึ่งการเกษตรแนวพุทธเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ และการเข้าใจถึงธรรมชาติ หรือไตรลักษณ์จึงเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณขั้นสูงสุด

๒.๗.๕ วิถีชีวิตเกษตรแนวพุทธ

ในการทำการเกษตรแนวพุทธนั้น เกษตรกรต้องทำงานกับของจริงกับธรรมชาติซึ่งต้องอาศัยทักษะ และความเข้าใจอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเกษตรเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ และไม่ทำลายระบบ นิเวศก็จะยากยิ่งกว่าการเกษตรที่เน้นเครื่องจักรกลและสารเคมี เนื่องจากต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับสภาพ พื้นที่ ฤดูกาล และระบบนิเวศหรือธาตุต้นกำเนิดต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ธาตุ ดิน น้ำ ลม และไฟ อย่างสมดุล เกษตรกรแนวพุทธ จึงมีวิถีชีวิตที่มีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตใน ๕ ลักษณะ คือ

๑. วิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลงมีอาหารการกินในไร่นาของตนเองเพิ่มขึ้น ทั้งมีความรู้สึกรู้สิดชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยเพราะสารพิษ

๒. วิถีชีวิตที่ขยันและใช้เวลาอยู่กับแปลงไร่นามากขึ้น มีกิจกรรมในแปลงต่อเนื่อง เกิดความขยัน เพราะรู้สึกสบายใจ และมีงานในไร่นาทำตลอดวัน

๓. วิถีชีวิตที่มีความเอื้อเพื่อต่อญาติมิตร เป็นเสมือนวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกัน มีความเอื้อเพื่อตั้งเช่นอดีตที่ค่อยๆ พ้นกลับมา ซึ่งภาพเช่นนี้ได้หายไป จากชนบทเมื่อชาวบ้านต้องซื้อกินเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อหันกลับมาปลูกกิน เลี้ยงกิน ก็ทำให้สามารถแจกจ่ายให้แก่กันได้ง่าย และยังเป็นการยืนยันถึงความมีอยู่มีกินด้วย

๔. วิถีชีวิตที่มีจิตใจสงบและมีความสุขในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมในไร่นาร่วมกันมากขึ้น ได้อยู่กันพร้อมหน้า มีเวลาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับครอบครัว ญาติ และคนในชุมชน ทำให้ครอบครัวอบอุ่น ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นและมองเห็นอนาคตของตนเอง

๕. วิถีชีวิตที่มีเพื่อนมีชุมชน การมีความเชื่อและวิถีชีวิตเดียวกัน รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมร้อยเครือข่ายกับเกษตรกรต่างถิ่น ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในอาชีพมากยิ่งขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิค เมล็ดพันธุ์ ผลผลิต ตลอดจนกำลังใจ

จะเห็นได้ว่า เกษตรกรแนวพุทธ จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเอง ทั้งมีความรู้สึกรู้สิดชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ใช้เวลาอยู่กับแปลงไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เพราะรู้สึกสบายใจและมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับต้นหมากรากไม้ รวมถึงรู้สึกมีเพื่อนมีชุมชนของตนเอง

๒.๗.๖ การพึ่งตนเองตามหลักเกษตรแนวพุทธ

การพึ่งตนเอง เป็นแนวทางการจัดการที่เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่มองเห็นคุณค่าของคนและสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างเป็นระบบ เป็นการพัฒนาแบบรอบด้าน ครอบคลุม เป็นธรรม เสมอภาค เน้นการพัฒนาที่ยึดคุณค่า คือ ต้องมองเห็นคุณค่าของคนและสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรชุมชน ระบบ

เทคโนโลยีต่างๆ ควบคู่ไปกับการมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เน้นการบริหารและพัฒนาที่มีคนเป็นแกนกลางในการพัฒนา เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ จึงสามารถเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมความสำเร็จของเกษตรแนวพุทธนั้น ไม่ใช่เพียงแค่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรในแต่ละรายเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วเกษตร แนวพุทธยังมีเป้าหมายการผลิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเป้าหมายในการบรรลุความสุขทางด้านจิตใจอีกด้วย ดังนั้น เกษตรกรแนวพุทธจึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเองได้อย่างเหมาะสม กับสภาพนิเวศในแต่ละชุมชนท้องถิ่น คือ เป็นวิถีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นด้วย^{๕๓}

เกษตรแนวพุทธ อาจไม่สามารถเสนอทางออกให้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมและการเกษตรได้ทุกประการ แต่อย่างน้อยก็น่าจะช่วยเสนอแนวคิดและวิธีการบางส่วนในการบรรเทาความรุนแรงของปัญหาได้ โดยการทำการเกษตรแนวพุทธจะสามารถประสบผลสำเร็จได้จริงก็ต่อเมื่อ มีการพัฒนาสถาบันของชุมชนท้องถิ่น และโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สอดคล้องเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ความยุติธรรมทางสังคม สันติภาพ องค์กรพื้นฐานของประชาชนในท้องถิ่น รวมถึงเศรษฐกิจพึ่งตนเองและวัฒนธรรมชุมชน

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม เกษตรกรรมในฐานะที่มนุษย์ใช้ดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์ของชีวิต จึงต้องเป็นเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งในธรรมชาติ ซึ่งรวมเรียกว่า “ระบบนิเวศ” การที่เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรในแนวพุทธ อาจจะเนื่องมาจากหลายสาเหตุ แต่ที่สำคัญประการหนึ่งคือปัญหาความล้มเหลวของภาคเกษตร และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนจึงได้ถูกเผยแพร่ไปโดยเกษตรกรที่มีภูมิปัญญา โดยองค์กร และเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืน การเกษตรยั่งยืนจึงได้เติบโตขึ้นจากการเชื่อมโยงตลอดจนการสังเคราะห์ประสบการณ์และภูมิปัญญา ของปัจเจกเกษตรกร เป็นหลัก ดังนั้น แนวทางการเกษตรยั่งยืนนี้จึงจำกัดอยู่ในหมู่เกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่มีเงื่อนไขด้านต่าง ๆ ที่เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ประสบปัญหาจากเกษตรกรรมกระแสหลัก ไม่อาจดำเนินการตามได้ในทำนองเดียวกัน กับการเกษตรแนวพุทธที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรซึ่งในเบื้องต้นอาจจะเกิดขึ้นแต่เฉพาะกับปัจเจกเกษตรกรที่ถึงพร้อมด้วยปัญญาและประสบการณ์เกษตรกรรม จนสามารถวิเคราะห์ และค้นพบคำตอบได้ด้วยตนเองแต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรกลุ่มนี้ก็คือแกนกลางที่สำคัญของเกษตรแนวพุทธที่จะเติบโตขยายสร้างเครือข่ายต่อไป

จะเห็นว่า เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุขมีเวลาและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมความสำเร็จของเกษตรแนวพุทธนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรในแต่ละราย และการผลิตที่มีข้อจำกัดที่ถูกควบคุมโดยหลักการพื้นฐานของธรรมชาติในเรื่องความแปรปรวนของปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่าความจริงของธรรมชาติคือไตรลักษณ์หรือ

^{๕๓} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิถี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา, หน้า ๑๓๒.

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนั้น การเข้าใจถึงธรรมชาติในการผลิตของเกษตรกรรมแนวพุทธจึงเป็นการบรรลุความสุขทางด้านจิตใจด้วย โดยเกษตรกรที่ถึงพร้อมด้วยปัญญาและประสบการณ์เกษตรกรรมจนสามารถวิเคราะห์ และค้นพบคำตอบได้ด้วยตนเอง คือเกษตรกรรมแนวพุทธผู้ที่เติบโตและขยายสร้างเครือข่ายต่อไป

จากการศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนเกษตรยั่งยืนที่กำลังพัฒนาตนเอง ทำให้ค้นพบองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนเกษตรยั่งยืนในการก้าวไปสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธแบ่งได้เป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ ๑ การรักษาสมดุลธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยหลักธรรมคำสอนเรื่องปฐวีชนนสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสมคำสอนเรื่องเสขียวัตถ์ สิกขาบทที่ ๖ และ ๑๕ ประยุกต์ใช้ในการจัดการนุรักษ์น้ำ และหลักคำสอนเรื่องภูตคามสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาส่วนที่ ๒ พุทธกระบวนทัศน์เรื่องความรู้จักพอประมาณ ซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญอีก ๒ ส่วนด้วยกันคือ (๑) วิธีการผลิต และ (๒) รูปแบบการผลิตทางการเกษตร ส่วนที่ ๓ วิถีชีวิต ซึ่งทั้ง ๓ ส่วน จะเป็นเหตุปัจจัยในการขับเคลื่อนเกษตรกรรมแนวพุทธให้นำไปสู่เป้าหมายการประกอบอาชีพทางการเกษตรในส่วนที่ ๔ คือ การพึ่งตนเอง ซึ่งการเกษตรแนวพุทธเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ โดยในเบื้องต้นจะเป็นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

๒.๘ สรุป

พระพุทธศาสนานั้นมีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยในด้านเกษตรมาเป็นเวลาช้านาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี โดยปรากฏในคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิหลายแห่ง เช่น ในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภูตคามวรรค เป็นต้น จะเกี่ยวเนื่องทำให้ทราบชนิดของพืชและวิธีการขยายพันธุ์พืช ประเภทต่าง ๆ โดยมีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของสังคมและมีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีพระราชกรณียกิจส่งเสริมสนับสนุนทะนุบำรุงพุทธศาสนาในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกมาตลอดอิทธิพลของคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีได้สอนแต่เรื่องชีวิต ที่ให้เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงตามกฎหมายธรรมชาติอย่างถูกต้องเท่านั้น แต่รวมไปถึงการประกอบอาชีพการเกษตรกรรมซึ่งเป็น “สัมมาอาชีพะ” หรือ เลี้ยงชีพชอบ อันเป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ อย่างถูกต้องตามหลักธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติ ซึ่งก็คือวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชนบท ส่วนรูปแบบต่าง ๆ ของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน มีความแตกต่าง หลากหลายตามลักษณะของสภาพนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แนวทางของแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่ได้รับการยอมรับจากขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยนั้น สามารถจำแนกได้เป็นกลุ่มหรือรูปแบบใหญ่ ๖ รูปแบบสำคัญ ๆ ดังนี้ ระบบไร่หมุนเวียน วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ และเกษตรทฤษฎีใหม่

ดังนั้น เกษตรกรรมแนวพุทธต้องมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับสภาพแวดล้อมหรือนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืนด้วยการใช้หลักธรรมคำสอนเรื่องปฐวีชนนสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสม คำสอนเรื่องเสขียวัตถ์ สิกขาบทที่ ๖ และ ๑๕ ประยุกต์ใช้ในการจัดการน้ำ และคำสอนเรื่องภูตคามสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาซึ่งการเกษตรแนวพุทธเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ และการเข้าใจถึงธรรมชาติหรือไตรลักษณ์จึงเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณขั้นสูงสุด องค์ประกอบของเกษตรกรรมแนวพุทธประกอบด้วย (๑) กระบวนทัศน์แนวพุทธ (๒) วิถีชีวิตเกษตรกรรมแนวพุทธ (๓) การรักษาสมดุลธรรมชาติสิ่งแวดล้อมตามหลักเกษตรกรรมแนวพุทธ และ (๔) การพึ่งพาตนเอง

เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เองกินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุขมีเวลาและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมความสำเร็จของเกษตรแนวพุทธนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรในแต่ละราย และการผลิตที่มีข้อจำกัดที่ถูกควบคุมโดยหลักการพื้นฐานของธรรมชาติในเรื่องความแปรปรวนของปัจจัยต่างๆ ในการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่า ความจริงของธรรมชาติคือไตรลักษณ์หรืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนั้น การเข้าใจถึงธรรมชาติในการผลิตของเกษตรกรแนวพุทธจึงเป็นการบรรลุความสุขทางด้านจิตใจด้วย โดยเกษตรกรที่ถึงพร้อมด้วยปัญญาและประสบการณ์เกษตรกรกรมจนสามารถวิเคราะห์ และค้นพบคำตอบได้ด้วยตนเอง คือเกษตรกรแนวพุทธผู้ที่จะเติบโตและขยายสร้างเครือข่ายต่อไป

๒.๙ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษารั้วนี้เป็นการศึกษาเรื่อง “เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี” เป็นการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ทำการกิจกรรมการเกษตรวิถีพุทธในชุมชนการใช้ข้อมูลในการนำหลักธรรมมาเป็นแนวทางการกิจกรรมในชุมชนจนทำให้กิจกรรมดำเนินไปอย่างผสมกลมกลืนมีระเบียบแบบแผนและพึ่งตนเองได้ในที่สุดจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประกอบเป็นแนวทางการศึกษาดังนี้

๒.๙.๑ ด้านตำรา/เอกสาร

กระทรวงมหาดไทย^{๕๔} ได้กล่าวถึงวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจที่ประเทศไทยเผชิญอยู่ขณะนี้ว่าเป็นปัญหาที่ซับซ้อนสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการพัฒนาที่ผ่านมาที่มุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) เป็นหลักสำคัญจึงทุ่มเทขยายการผลิตไปในด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านเกษตรกรรม (ซึ่งเป็นการผลิตที่เน้นวัฒนธรรมประจำชาติตั้งแต่ครั้งอดีต) และภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทำให้คนไทยหลงกระแสเกิดความเชื่อและมีความนิยมบริโภคสินค้าตะวันตกว่าเป็นของดีจนหลงลืมพื้นฐานทุนทางสังคมสภาพแวดล้อมและวิถีไทยของตนเองทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองซึ่งเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ดั้งเดิมอ่อนแอทรุดโทรมลง

พระสุบิน ปณีโต^{๕๕} ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการออมทรัพย์ว่าหลักการของการระบบสัจจะสะสมทรัพย์อาศัยการผสมผสานหลักการจากระบบต่างๆ หลายรูปแบบอาทิธนาคารหมู่บ้านการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนอย่างเป็นองค์รวมโดยเริ่มต้นจากชุมชนเพื่อนำไปสู่ความแข็งแกร่งของระบบเศรษฐกิจของสังคมทั้งสามารถช่วยเหลือตนเองได้

^{๕๔} กระทรวงมหาดไทย, ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑), หน้า ๑-๒.

^{๕๕} พระสุบิน ปณีโต, สัจจะสะสมทรัพย์: สะสมทุนสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

ไพฑูรย์ มิกุล^{๕๖} ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า ไม่เน้นเอาเงินเป็นตัวตั้ง แต่เน้นที่ความเป็นผู้เจริญทุกด้าน เช่น การพึ่งตนเอง ความเพียร ความประหยัด ความมีเหตุผล ความพอประมาณ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา การต้องใช้ความรู้ การมีสติ การมีปัญญา โดยสรุป ต้องมีความถูกต้องในทุกๆ ด้าน แม้ใช้คำว่า เศรษฐกิจ เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่เป็นวิถีชีวิต แห่งความพอเพียง เป็นเศรษฐกิจ ธรรมนิยม เป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่มีศีลธรรมอันนำไปสู่สภาวะ ความสมดุลเป็นธรรมและความ ร่มเย็นเป็นสุข อนึ่ง ในการพัฒนาประเทศด้านสาธารณูปโภคภายนอก เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า เขื่อน เป็นต้น ซึ่งเป็นการพัฒนาโดยไม่คำนึงถึงแง่ด้อยของการพัฒนา เช่น ด้านทรัพยากร วัฒนธรรม เงินออม รายได้ และ ผลกระทบด้านจิตใจต่อวัตถุที่สร้างขึ้นมานั้นในแง่ลบก็ตามมาเช่นเดียวกัน เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจใน ลักษณะเช่นนั้นได้ต้องทำลายทั้งสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี ระบบครอบครัว และโครงสร้างทางสังคม ชนบท แต่มิได้ทำให้ชนบทเจริญขึ้น คนยากจนก็ไม่ได้มีมากขึ้น แต่กลับยากจนลง ต้องสูญเสียที่ทำกิน

อภิชัย พันธเสน^{๕๗} ได้ให้ความหมายของ “พุทธเศรษฐศาสตร์” ไว้ว่า หมายถึง การนำคำสอนของ พระพุทธเจ้ามาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นมาจากอารยธรรมตะวันตกทั้งนี้เพราะ เศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกนั้น “เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจก บุคคลได้รับความพึงพอใจสูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัดและสามารถทำให้สังคม ได้บรรลุถึงสวัสดิการทาง สังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน” ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เป็น “วิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่ง ศานติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุภายใต้เงื่อนไข ของการมีทรัพยากรที่จำกัด”

๒.๙.๒ ด้านงานวิจัย/บทความ/วารสาร

สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์^{๕๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชน เกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น” ผลจากการศึกษาพบว่าในพุทธศาสนาได้มีการกล่าวถึงการเกษตรไว้ ปรากฏใน คัมภีร์ชั้นปฐมภูมิหลายแห่ง ได้แก่ เรื่องชนิดของพืชและการขยายพันธุ์พืชมีในคัมภีร์วินยปิฎก มหาวิภังค์ ภูต ความวรรค สิกขาบทวิภังค์ การทำนาในคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต กสิกรรมทวารวสุตร วิธีการจัดการโค ใน คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มหาโคปาลสูตร เป็นต้น โดยคำสอนเรื่องการเกษตรนี้ ได้สอดแทรกอยู่ในพระ ธรรมเทศนา คำบรรยายหรืออธิบายธรรม ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส และเรื่องราวทั้งหลาย เน้นเรื่องสัมมาอาชีวะ ส่วนคัมภีร์ชั้นรองหรืออรรถกถา เรื่องการเกษตรมีปรากฏในคัมภีร์วินยปิฎก สมันตปา สาทิกา มหาวิภังค์ อรรถกถา และในคัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาอรรถวรรคสุตตนิบาต โดยได้อธิบายความ เพิ่มเติมด้วยการหยิบยกนำตัวอย่างมาประกอบ เพื่ออธิบายเรื่องให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้น

ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นอีกว่าชุมชนเกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจำนวน ๔ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านพระพุทธรบาท ตำบลนาคำ บ้านหนองผือ ตำบลทุ่งโป่ง บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภออนุบาลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น และบ้านดงบัง ตำบลดอนนิม อำเภองาวใหญ่ จังหวัดขอนแก่น มีวิถี ชีวิตในการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเหมือนๆ กัน โดยมีเป้าหมายใน

^{๕๖}ไพฑูรย์ มิกุล, ลักษณะสังคมไทยสมัยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๑-๓๓๔.

^{๕๗}อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๕๘}สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์, การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น, หน้า ก-ข.

การบรรลุความสุขทางด้านจิตใจ ซึ่งในเบื้องต้นเกษตรกรมีความสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้เกษตรกรได้ปรับวิธีการผลิตตั้งแต่การปรับโครงสร้างการผลิต การลดหรือเลิกการใช้สารเคมี การผลิตที่หลากหลายและเกื้อกูลกันรวมทั้งการรักษาสมดุลของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น การปรับปรุงบำรุงดินและการจัดการวงจรธาตุอาหารพืชอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับหลักคำสอนปฐวีชนสิกขาบท การอนุรักษ์น้ำสอดคล้องกับหลักคำสอน ในเสขียกัณฑ์ การส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาสอดคล้องกับหลักคำสอน ในญัตตคามวรรค และเกษตรกรยังมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลงมีความขยันและใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้นเอื้อเพื่อต่อญาติมิตร จิตใจสงบและมีความสุขในครอบครัว

สำหรับรูปแบบในการทำการเกษตรในแนวพืชนั้น จำแนกได้เป็น ๕ รูปแบบ ตามสภาพพื้นที่ที่ทำการเกษตร คือ (๑) รูปแบบนา รูปแบบนี้ลักษณะจะเป็นพื้นที่ทุ่งราบและมีความลาดชันน้อย (๒) รูปแบบนาและป่า รูปแบบนี้ลักษณะจะเป็นพื้นที่เชิงเขา สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้(๓) รูปแบบนาไร่และวัวควาย รูปแบบนี้ลักษณะจะเป็นสภาพที่เนิน ปลอดภัยจากน้ำท่วม (๔) รูปแบบนาไร่วัวควายเน้นสวนผัก รูปแบบนี้ลักษณะจะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึง และ (๕) รูปแบบนาไร่เน้นวัวควายรูปแบบนี้ลักษณะจะเป็นภูเขาพื้นที่ต้นน้ำ ทั้งนี้ เกษตรกรอาจทำการเกษตรด้วยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน ๕ รูปแบบ หรือผสมผสานกันตามความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางนิเวศ และเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรแต่ละราย

ยงยุทธ ศรีเกี่ยวพัน และคณะ^{๕๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์และการบริหารจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานของเกษตรกรในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่” วัตถุประสงค์การวิจัย คือ ๑) ส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ด้วยกระบวนการบริหารจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน และ ๒) ศึกษาสภาพปัญหาการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ด้วยกระบวนการบริหารจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานให้แก่เกษตรกร ในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยทำกับกลุ่มเกษตรกรที่ต้องการรับการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ด้วยกระบวนการบริหารจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน จำนวน ๕๑ คน/ครัวเรือน ซึ่งเป็นเกษตรกรในตำบลต่างๆ ๑๒ ตำบล โดยเข้ารับการส่งเสริมทำเกษตรอินทรีย์ และรับกระบวนการเรียนรู้การบริหารจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน เกี่ยวกับดิน, พันธุ์พืช, พัฒนาการของพืช, ระบบนิเวศน์ในแปลงปลูกพืช, ปุ๋ย, สัตว์ศัตรูข้าว, แมลงศัตรูพืช, โรคพืชและการกำจัด, วัชพืช, น้ำ, และสารเคมี รวมทั้งกำหนดให้เกษตรกรทดลองทำการผลิตเกษตรอินทรีย์ในแปลงปลูกของตนเองทั้งที่มีอยู่ก่อนหน้าแล้วหรือเพิ่งเริ่มผลิตใหม่พร้อมๆ กับการรับการส่งเสริมทำการประเมินความรู้จากการส่งเสริม และเปรียบเทียบพฤติกรรมทำการเกษตรระหว่างก่อนกับหลังรับการส่งเสริม พบว่า

๑. หลังรับการส่งเสริม เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน แตกต่างจากก่อนรับการส่งเสริมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ คือ หลังรับการส่งเสริมมีความรู้ความเข้าใจสูงกว่า พฤติกรรมทำการเกษตรของเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ผลการประเมินพฤติกรรมแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรงดการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีและหันไปใช้วิธีผสมผสาน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของระบบเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ต้องการให้ใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี

^{๕๙} ยงยุทธ ศรีเกี่ยวพัน และคณะ “การส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์และการบริหารจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานของเกษตรกรในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย (มหาวิทยาลัยแม่โจ้), ๒๕๕๕, หน้าบทคัดย่อ.

๒. เกษตรกรประสบปัญหาสำคัญเรื่องการขาดเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการเกษตร และปัญหาเงินไม่เหลือออมทั้งก่อนและหลังรับการส่งเสริม แต่แนวโน้มของปัญหาดังกล่าว เนื่องมาจากรายจ่ายการซื้อปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภาพสำหรับการเกษตรอินทรีย์จะลดต่ำลงในระยะยาว เพราะเกษตรกรผลิตขึ้นมาใช้เอง

แม้ว่าเกษตรกรจะใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี แต่ในช่วงระหว่างรับการส่งเสริมเกษตรกรประสบปัญหาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมลดและงดใช้เนื่องจากความเคยชินและพื้นที่เกษตรกรรมข้างเคียงยังไม่ลดหรืองดใช้ และปัญหาภายหลังรับการส่งเสริม คือ ผลผลิตยังไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

เหรียญชัย จันทรสุภาแสน^{๒๐} กล่าวไว้ในบทความหนังสือพิมพ์มติชน เกี่ยวกับโครงการเกษตรสู่การเรียนรู้อย่างยั่งยืน บรรยายโดยพระมหาสุชาติชัย วชิรเมธี ว่า หากทำมาหากินอย่างเดียว แต่ไม่ทำมาหาธรรม จนเกิดเป็นการทุจริตคอร์รัปชัน การเกษตรในโลกปัจจุบันมีความต้องการผลิตผลที่มีกระบวนการเป็นอินทรีย์หรือปลอดสารเคมีทั้งหมด เนื่องจากหันมาสนใจเรื่องสุขภาพมากขึ้น ดังนั้น ผู้ที่ทำการเกษตรอินทรีย์ก็มีโอกาสในการจะพึ่งพาตนเองได้ และยังเป็นที่พักของผู้อื่นได้อีกด้วย ดังพระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้ว่า...ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน... ทั้งนี้มีดัชนีชี้วัดอยู่ ๓ อย่าง คือ อยู่รอด ด้วยการทำมาหากินเป็น อยู่ดี ด้วยการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ อยู่เพื่อช่วยเหลือคนในสังคมได้ สิ่งเหล่านี้ให้คำตอบได้ว่าเหตุใดในปัจจุบันคนไทยถึงเห็นแก่ตัวกันมาก เพราะไม่สามารถทำตัวให้อยู่รอดได้ จึงต้องพึ่งพาคนอื่นล้าไป ถ้าปฏิบัติการเกษตรแนวพุทธสิ่งที่จะเกิดขึ้น คือ การเกิดคนอินทรีย์ เพราะไม่มีสารพิษในร่างกายและกิเลสก็น้อยไม่เบียดเบียนผู้อื่น เกิดตลาดอินทรีย์ ผู้บริโภคอินทรีย์ เงินหมุนเวียนก็เป็นเงินอินทรีย์ เพราะได้มาด้วยความสุจริต ไม่ได้เป็นเงินร้อนหรือทุจริตคอร์รัปชันมา รวมทั้งเกิดสังคมอินทรีย์ โดยคนอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี เงยหน้าไม่อายฟ้า ก้มหน้าไม่อายดิน เมื่อเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางก็จะทำให้ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันไม่มี เพราะคนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไทยกำลังถวิลหาอย่างมากในปัจจุบันนี้ “ยกตัวอย่างเรื่องข้าว หากมีการทำการเกษตรอินทรีย์ ก็จะได้ข้าวคุณภาพดี โดยไม่ต้องเอาปริมาณและเงินเป็นตัวตั้ง ก็จะสามารถส่งไปยังต่างประเทศซึ่งต้องการผลิตอินทรีย์เป็นอย่างมาก โดยไม่ปิดกั้นตลาดได้ แต่หากเรามุ่งแต่การเงิน ก็จะโหมใช้สารเคมีและได้ข้าวไม่มีคุณภาพ ก็จะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้”

จากการทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวนี้ ทำให้ได้ทราบว่ ป่า ดิน น้ำ และสายลม มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์ เพียงนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ามาร่วมคิดร่วมทำ มุ่งมั่นนำแนวคิดเรื่องการทำเกษตรวิถีพุทธเพื่อการแก้ปัญหาด้านเกษตรแก่ชาวบ้านหรือกลุ่มเกษตรกร ควรให้ดำเนินตามหลักพุทธธรรม ดำเนินการประกอบอาชีพด้วยความไม่ประมาทตามกำลังความสามารถของตน นอกจากนั้น ยังเน้นให้คนเรารู้จักการพึ่งตนเองก่อนที่คนอื่น เช่น ภาครัฐ จะเข้ามาสนับสนุนในด้านต่างๆ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างสมบูรณ์ทางกายภาพและด้านจิตใจควบคู่กันไป และเป็นการพัฒนาการเกษตรแนวพุทธที่ยั่งยืนถาวรสืบไป

^{๒๐} เหรียญชัย จันทรสุภาแสน, “ปกครองท้องถิ่น”, มติชน, (๑๔ เมษายน ๒๕๕๓): หน้า ๒.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง เกษตรวิถีพุทธ: แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี ๓) เพื่อวิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เกษตรวิถีพุทธ: แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนามโดยใช้วิธีวิทยาการแบบผสมผสานดังนี้

การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์ การบริหารจัดการ เกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย เกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงและกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี กระบวนการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี ดังนี้

การศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานีทั้งหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัยและเอกสารอื่น ๆ

ทำการวิเคราะห์แนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย ศึกษารูปแบบการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนา คำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี

สรุปผลการศึกษาที่ทำให้เห็นถึงเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี

การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาในภาคสนาม (Field Study) โดยศึกษาจากกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้ทราบถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์ การบริหาร

จัดการเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย เกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงและกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี กระบวนการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ประกอบงานวิจัย แล้วนำเสนองานวิจัยเชิงพรรณนา โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

ทำการศึกษาและคัดเลือกองค์กร ชุมชน จำนวน ๔ กลุ่ม โดยการกำหนดกลุ่ม เป้าหมายด้วยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ๑) ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง กลุ่มเกษตรกรบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ๒) สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ๓) สวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี ๔) สวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายที่มีมุมมองต่อเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น จำนวน ๓๔ รูป/คน

ดำเนินการวิเคราะห์แนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์ การบริหารจัดการเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย เกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงและกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี กระบวนการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานีของการวิเคราะห์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย

สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาเชิงเอกสารและการศึกษาภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญคือ แนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์ การบริหารจัดการ เกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย เกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงและกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี ทั้งนี้จะเน้นการนำผลการวิจัยมาเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้ทราบและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นต่อไปด้วย

สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะ

๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

การศึกษาค้างนี้ ได้ทำการศึกษารื่อง เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณศึกษาจังหวัดอุดรธานี แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายที่มีมุมมองต่อเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี แบ่งเป็น

๑.๑ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง	จำนวน ๑ รูป/คน
๑.๒ สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง อำเภอศรีธาตุ	จำนวน ๑ รูป/คน
๑.๓ สวนเกษตรบ้านดอนคง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม	จำนวน ๑ รูป/คน
๑.๔ สวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ	จำนวน ๑ รูป/คน

๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น

๒.๑ พระสงฆ์	จำนวน ๕ รูป
๒.๒ ผู้นำท้องถิ่น	จำนวน ๕ คน
๒.๓ กลุ่มเกษตรกร	จำนวน ๒๐ คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๓๔ รูป/คน

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี จำนวน ๒ ชุด ได้แก่

ชุดที่ ๑ เป็นแบบสัมภาษณ์(Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) สำหรับกลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ เกี่ยวกับการเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ประกอบด้วย

- **ส่วนที่ ๑** ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และสำหรับบรรพชิต

- **ส่วนที่ ๒** แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย มีลักษณะเป็นแบบคำถามปลายเปิด(Open Ended) แบ่งเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ แนวคิดเกษตรวิถีพุทธในพุทธศาสนาเถรวาท

ตอนที่ ๒ แนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนา คำหลวงและกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี

ตอนที่ ๓ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

ส่วนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะการเกษตรวิถีพุทธเพื่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนมีลักษณะเป็นแบบคำถามปลายเปิด (Open Ended)

ชุดที่ ๒ เป็นแบบสัมภาษณ์(Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) สำหรับสมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรวิถีพุทธและประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับการเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ประกอบด้วย

- **ส่วนที่ ๑** ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) ได้แก่ เพศ อายุ และระดับการศึกษา

- **ส่วนที่ ๒** แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนเข้าสู่เกษตรวิถีพุทธ มีลักษณะเป็นแบบคำถามปลายเปิด(Open Ended)

- **ส่วนที่ ๓** แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัย(สาเหตุ) ที่ท่านเลือกประกอบอาชีพเกษตร วิถีพุทธ มีลักษณะเป็นแบบคำถามปลายเปิด(Open Ended)

- **ส่วนที่ ๔** แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาของการประกอบอาชีพเกษตรวิถีพุทธและข้อเสนอแนะ มีลักษณะเป็นแบบคำถามปลายเปิด(Open Ended)

๓.๒.๑ การสร้างเครื่องมือ

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร วิทยุกระจายเสียงต่างๆ ที่เกี่ยวกับเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี

๒. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาประมวลความรู้สรุปเป็นกรอบแนวคิดกำหนด ขอบเขตการวิจัยและกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓. สร้างสัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิด เพื่อให้ครอบคลุมขอบเขตของการทำวิจัย

๔. นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้วเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบแก้ไขปรับปรุงให้มีความตรงตามเนื้อหา

๕. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

๓.๒.๒ การตรวจสอบเครื่องมือ

๑. นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้วไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๕ ท่าน ตรวจสอบความถูกต้อง ซึ่งมีรายชื่อดังนี้

๑) พระราชรัตนาลงกรณ์, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๒) พระราชนทร์ วิสารโท, รศ.ดร. รก.ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์หนองคาย อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๓) ผศ.ดร.ประยูร แสงใส อาจารย์ประจำหลักสูตรการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๔) ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๕) ดร.ประภาภรณ์ ภูขาว ผู้อำนวยการโรงเรียนคำเมยวิทยาคม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๒

๒. นำข้อเสนอแนะที่ได้ปรับปรุงแล้วจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๕ ท่านมาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสม จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์แล้วไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. กำหนดข้อมูลและตัวชี้วัด เป็นการกำหนดว่าข้อมูลที่ต้องการมีอะไรบ้าง โดยการศึกษาและวิเคราะห์จากวัตถุประสงค์หรือปัญหาของการวิจัยเพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย และจะใช้อะไรเป็นตัวชี้วัดจึงจะได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

๒. กำหนดแหล่งข้อมูล จำนวน ๔ ศูนย์/เครือข่ายสวนเกษตร ได้แก่ (๑) ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี (๒) สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี (๓) สวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี และ (๔) สวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

๓. นำเครื่องมือวิจัยไปใช้สัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่นจากศูนย์ทั้ง ๔ ศูนย์/เครือข่ายสวนเกษตร ได้แก่ (๑) ศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี (๒) สวนเกษตรบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี (๓) สวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี และ (๔) สวนเกษตรบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ในกลุ่มทดลองจำนวน ๓ ครั้ง (ทุก ๓ เดือน)

๔. การสัมภาษณ์ย่อยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์ การบริหารจัดการ เกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย เกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงและกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี กระบวนการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี โดยนิมนต์/เชิญพระสงฆ์ และกลุ่มเกษตรกรจาก ๔ ศูนย์/เครือข่ายสวนเกษตร ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษามาร่วมสัมภาษณ์ เพื่อให้ข้อมูลนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา รวมถึงได้ข้อมูลเชิงลึกอย่างน้อย ๘ ครั้ง ต่อ ๔ เดือน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการรวบรวมที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ สะดวก และง่ายต่อการค้นหาข้อมูล ในการจัดทำแฟ้มเพื่อประโยชน์ต่อการค้นหาข้อมูล ประกอบด้วย แฟ้มข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่มหรือสัมภาษณ์กลุ่มย่อยหรือสนทนากลุ่มย่อย ประกอบด้วยข้อมูล ๒ ส่วน คือ

- ข้อมูลที่เป็นแบบบันทึกการสัมภาษณ์และแบบบันทึกการสนทนากลุ่มประกอบด้วย ชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วันที่ ช่วงเวลา สถานที่สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ครั้งที่ ชื่อผู้สัมภาษณ์ บทสัมภาษณ์
- ข้อมูลที่เป็นแบบวิเคราะห์การสัมภาษณ์เจาะลึก/การสนทนากลุ่ม หรือสนทนากลุ่มย่อย ซึ่งประกอบด้วยชื่อผู้ให้ข้อมูล ชื่อผู้สัมภาษณ์ คำหลักบรรยาย เหตุการณ์/สถานการณ์ และการตีความเบื้องต้นแล้วจึงทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

๓.๖ การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) และการพรรณนาประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์การบริหารจัดการ เกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย เกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงและกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี กระบวนการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี เพื่อให้เห็นรูปแบบของเกษตรวิถีพุทธ: แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี เพื่อการนำไปเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่อื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างยั่งยืนและถาวรตามหลักวิถีธรรมวิถีพุทธ อันจะนำมาซึ่งความสุขในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงและมีคุณธรรมจริยธรรมนำชีวิตของประชาชนสืบไป

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาแนวคิดการเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับบริบทของชุมชนกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี แนวคิดการเกษตรตามแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เพื่อช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน และผลวิเคราะห์การสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่ายเกษตรแนวพุทธในเขตจังหวัดอุดรธานี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ บริบทข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุดรธานีและกลุ่มเกษตรกรเครือข่ายในจังหวัดอุดรธานี

๔.๒ แนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย

๔.๓ แนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี

๔.๔ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๖ สรุป

๔.๑ บริบทข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุดรธานีและชุมชนกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี

๔.๑.๑ ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุดรธานี^๑

๑. ลักษณะภูมิประเทศ^๒

สภาพพื้นที่ของจังหวัดอุดรธานี โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง สูงกว่าระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ ๑๘๗ เมตร พื้นที่ลาดเอียงลงสู่แม่น้ำโขงทางจังหวัดหนองคาย พื้นที่บางส่วนเป็นลูกคลื่นลอนลาดมีพื้นที่ราบแทรกอยู่กระจัดกระจาย สภาพพื้นที่ทางตะวันตกมีภูเขา เทือกเขาที่สำคัญ คือ เทือกเขาภูพานพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินลูกรัง ชั้นล่างเป็นดินดาน ไม่เก็บหรืออุ้มน้ำ บางแห่งเป็นดินเค็ม

๒. ลักษณะภูมิอากาศ^๓

สภาพอากาศของจังหวัดอุดรธานี แบ่งออกเป็น ๓ ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว อากาศร้อนอบอ้าวในฤดูร้อน และหนาวเย็นมากในฤดูหนาว เดือนที่มีอากาศร้อนอบอ้าวมากที่สุด คือ เดือนเมษายน และหนาวเย็นที่สุด คือ เดือนมกราคม

^๑ แผนพัฒนาจังหวัดอุดรธานี ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๙, ม.ป.พ., หน้า ๒๐

^๒ กรมส่งเสริมการเกษตร, รายงานการจัดทำตัวชี้วัดเกษตรจังหวัด ด้านวิสาหกิจชุมชน รอบ ๒/๒๕๕๙ จังหวัดอุดรธานี, (อุดรธานี: สำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๙), หน้า ๒.

^๓ กรมส่งเสริมการเกษตร, รายงานการจัดทำตัวชี้วัดเกษตรจังหวัด ด้านวิสาหกิจชุมชน รอบ ๒/๒๕๕๙ จังหวัดอุดรธานี, หน้า ๓.

๓. ทรัพยากรดิน

ทรัพยากรดินพบว่า ดินที่เป็นปัญหาของจังหวัดอุดรธานี มีด้วยกัน ๓ ประเภท คือดินเค็ม ดินทราย และดินตื้นดินเค็ม โดยพื้นที่ดินเค็มทั้งหมดอยู่ในที่ราบครอบคลุมพื้นที่ ๑,๕๖๑.๖๐ ตารางกิโลเมตร (๓,๔๗๖,๐๐๐ ไร่) คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๔๑ ของพื้นที่จังหวัด ครอบคลุมพื้นที่ ๑๖ อำเภอจากทั้งหมด ๒๐ อำเภอ และอำเภอที่ไม่มีดินเค็มเลย ได้แก่ อำเภอสว่างสามหมอก อำเภอโนนสะอาด อำเภอโนนสัง และอำเภอรัตนวาปี พื้นที่ดินเค็มในจังหวัดอุดรธานี มีทั้งหมด ๖ สภาวะ ดังนี้

- ๑) บริเวณที่มีดินเค็มมาก มีคราบเกลือมากกว่าร้อยละ ๕๐ ของพื้นที่
- ๒) บริเวณที่มีดินเค็มปานกลาง มีคราบเกลือมากกว่าร้อยละ ๑๐ - ๕๐ ของพื้นที่
- ๓) บริเวณที่มีดินเค็มน้อย มีคราบเกลือมากกว่าร้อยละ ๑ - ๑๐ ของพื้นที่
- ๔) บริเวณที่ราบต่ำที่มีศักยภาพเป็นดินเค็ม
- ๕) บริเวณที่สูงที่มีชั้นหินเกลืออยู่ชั้นล่าง
- ๖) บริเวณที่สูงที่มีชั้นเกลืออยู่ชั้นล่าง/บริเวณที่ต่ำที่มีศักยภาพเป็นดินเค็ม

๔. ทรัพยากรน้ำ

ทรัพยากรน้ำ จังหวัดอุดรธานีตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่ม ๒ ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำชี และลุ่มน้ำโขง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑) ลุ่มน้ำชี (บริเวณต้นลำน้ำพองและต้นลำน้ำปาว) ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอกุมภวาปี อำเภอหนองแสง อำเภอโนนสะอาด อำเภอศรีธาตุ อำเภอวังสามหมอ ซึ่งประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อย ดังนี้

๒) ลุ่มน้ำปาว เกิดจากลำห้วยสาขาต่าง ๆ มารวมกันที่อำเภอหนองหาน อำเภอกุมภวาปี ไหลผ่านอำเภอศรีธาตุ อำเภอวังสามหมอ ลงสู่เขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ พื้นที่ลุ่มครอบคลุมอำเภอเมือง อำเภอกุมภวาปี อำเภอประจักษ์ศิลปาคม อำเภอกู่แก้ว อำเภอหนองหาน อำเภอไชยวาน อำเภอศรีธาตุ อำเภอโนนสะอาด และอำเภอวังสามหมอ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๑,๑๓๓ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑,๔๒๙ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๒๕,๗๒๒,๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ - ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐ - ๔๐๐ ซม.

๓) ลุ่มน้ำเสื่อเต็น เกิดจากลำห้วยสาขาของเทือกเขารอยต่อระหว่างอำเภอโนนสะอาด อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี และอำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น ไหลลงสู่ลำน้ำพองและไหลลงสู่ลำน้ำพอง ในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุม อำเภอโนนสะอาด รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๒๑๔ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑๒๑ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๑,๘๑๕,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ - ๑๐๐๐ ซม. สูงสุด ๒๐๐ - ๓๐๐ ซม.

๔) ลุ่มน้ำโขง ได้แก่ พื้นที่อำเภอเมือง อำเภอหนองวัวซอ อำเภอกุดจับ อำเภอน้ำโสม อำเภอบ้านผือ อำเภอนายูง อำเภอเพ็ญ อำเภอสร้างคอม อำเภอบ้านดุง อำเภอหนองหาน อำเภอพิบูลย์รักษ์ อำเภอไชยวาน และอำเภอทุ่งฝนประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อย ดังนี้

๕) ลุ่มน้ำโสม เกิดจากลำห้วยในเขตพื้นที่อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี และอำเภอนาด้วง จังหวัดเลย ไหลลงสู่ลำห้วยน้ำโสม อำเภอนายูง และไหลลงสู่ลำน้ำโขงในพื้นที่จังหวัดหนองคาย รวมพื้นที่ลุ่มน้ำในจังหวัดอุดรธานี ๑,๐๘๘ ตารางกิโลเมตร มีความยาวของลำห้วยเป็นระยะทาง ๒๕๕ กิโลเมตร ปริมาณน้ำเฉลี่ย ๕,๗๓๗,๕๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ - ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๕๐ - ๓๐๐ ซม.

๖) ลำน้ำกะน่าน ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอน้ำโสม และไหลผ่านไปทางทิศใต้เข้าสู่จังหวัดหนองบัวลำภู พื้นที่ลุ่มน้ำ ๑๗๘ ตารางกิโลเมตร รวมความยาวของลำห้วย ๔๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๑,๐๓๕,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ – ๕๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐ – ๒๐๐ ซม.

๗) ลุ่มน้ำโฌง เกิดจากลำห้วยสาขาจากเขาในเขตอำเภอสวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู กับอำเภอนาดูน จังหวัดเลย ไหลรวมกันเป็นลำน้ำโฌง ผ่านอำเภอสวรรณคูหา อำเภอบ้านผือ และไหลเข้าสู่เขตพื้นที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอบ้านผือ อำเภอภูคัง อำเภอภูผามาศ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๘๙๗ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๒๗๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๖,๒๑๓,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม–ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๔๐ – ๕๐ ซม. สูงสุด ๕๐ – ๓๐๐ ซม.

๘) ลุ่มน้ำห้วยคุก เกิดจากที่ราบสูงในเขตอำเภอบ้านผือ ไหลลงน้ำโขงในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอบ้านผือ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๑๑๖ ตารางกิโลเมตร ความยาว ลำห้วย ๓๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วย โดยเฉลี่ย ๕๔๐,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐–๕๐ ซม. สูงสุด ๕๐–๒๐๐ ซม.

๙) ลุ่มน้ำสวาย เกิดจากลำห้วยสาขาในเขตรอยต่ออำเภอบ้านผือ อำเภอเพ็ญ และอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ไหลลงสู่แม่น้ำสวายผ่านอำเภอสว่างและอำเภอเมือง ลงสู่แม่น้ำโขง พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอเพ็ญ อำเภอเมือง และอำเภอบ้านผือ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๗๐๖ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑๗๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๒,๖๔๐,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม–ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๕๐ – ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐–๓๐๐ ซม.

๑๐) ลุ่มน้ำห้วยหลวง เกิดจากที่อกเขาในเขตอำเภอหนองวัวซอ ไหลลงสู่ลำห้วยหลวง และไหลลงแม่น้ำโขง ในพื้นที่จังหวัดหนองคาย พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอหนองวัวซอ อำเภอภูคัง อำเภอเมือง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม อำเภอหนองหาน อำเภอเพ็ญ อำเภอทุ่งฝน อำเภอพิบูลย์รักษ์ อำเภอบ้านดุง อำเภอศรีสงคราม รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๓,๙๓๓ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑,๔๙๗.๕ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วย โดยเฉลี่ย ๓๕,๙๔๐,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม–ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐–๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐–๔๐๐ ซม.

๑๑) ลุ่มน้ำสงคราม เกิดจากลำห้วยสาขาต่างๆ ที่ไหลลงจากภูเขาในเขตอำเภอสว่างสามหมอก อำเภอไชยวาน และอำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร แม่น้ำสงครามเป็นเขตแดนกั้นระหว่างจังหวัดอุดรธานีและสกลนคร ไหลผ่านจังหวัดหนองคาย และลงสู่แม่น้ำโขงที่จังหวัดนครพนม พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุม อำเภอไชยวาน อำเภอหนองหาน อำเภอทุ่งฝน อำเภอบ้านดุง รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๘๘๐ ตารางกิโลเมตร ความยาว ๗๓๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๑๓,๒๔๘,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม–ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐–๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐– ๔๐๐ ซม.

๔.๑.๒ สภาพปัญหาเกษตรและเศรษฐกิจชุมชน^๔

จังหวัดอุดรธานี มี ๒๐ อำเภอ ๑๕๖ ตำบล ๑,๘๘๑ หมู่บ้าน มีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด จำนวน ๑,๙๕๕ แห่ง และเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๒ แห่ง และมีการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๑,๘๑๑ แห่ง ซึ่งอยู่ในระดับดี จำนวน ๔๒๖ แห่ง ปานกลาง ๙๔๖ แห่ง และ

^๔ กรมส่งเสริมการเกษตร, รายงานการจัดทำตัวชี้วัดเกษตรจังหวัด ด้านวิสาหกิจชุมชน รอบ ๒/๒๕๕๙ จังหวัดอุดรธานี, หน้า ๔.

ปรับปรุง ๔๓๙ แห่ง สำหรับกิจกรรมที่ดำเนินการมีหลายประเภท อาทิเช่น กิจกรรม การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง พัฒนาที่ดิน การแปรรูป การจักสาน การให้บริการ เป็นต้น สรุปสภาพปัญหา ได้ดังนี้^๕

๑) ปัญหาด้านการเกษตรชุมชน

๑. การผลิตสินค้าเกษตรต้องใช้เวลานาน
๒. การผลิตสินค้าเกษตรขึ้นอยู่กับธรรมชาติ คือ สภาพดิน แสงแดด น้ำ และอากาศ
๓. การผลิตสินค้าเกษตรมีลักษณะเป็นไปตามฤดูกาล
๔. สินค้าเกษตรเน่าเสียง่าย
๕. ความไม่แน่นอนด้านราคาและผลผลิต
๖. เกษตรกรไม่มีอุดมการณ์ในการทำงานกลุ่ม กิจกรรมจึงไม่ต่อเนื่อง

๒) ปัญหาด้านเศรษฐกิจชุมชน

๑. ข้อมูลข่าวสารด้านราคาและเทคโนโลยีการผลิตไม่สมบูรณ์
๒. การรับภาระความเสี่ยงที่เกิดจากการตัดสินใจ
๓. หน่วยผลิตส่วนใหญ่มีขนาดเล็กและกระจัดกระจาย
๔. การขนส่งสินค้าเกษตรมีต้นทุนสูงเมื่อเทียบกับสินค้าอื่น
๕. ผู้บริโภคมีข้อจำกัดในการบริโภคทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

๔.๑.๓ เครือข่ายกลุ่มเกษตรแนวพุทธในจังหวัดอุดรธานี

๑. กลุ่มเครือข่ายบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

รายชื่อสมาชิกชุมชนบ้านนาคำหลวง มีดังนี้

๑. นายผัน ชัยเฉลิม
๒. นางสาวหัตถี กองสินธุ์
๓. นายทองคำ ภูวันนา
๔. นายประไมย มาตยา
๕. นายเริงชัย เพชรชู

สภาพทั่วไป

เขตเทศบาลตำบลนาข่า เดิมเป็นสุขาภิบาลและยกฐานะ เป็นเทศบาล เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒ เป็นเทศบาลขนาดเล็กมีพื้นที่ ๑๓.๕๒ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม พื้นที่ ๘ ชุมชน คือ ชุมชนนาข่า ม. ๑, ชุมชนถ่อนน้อย ม. ๓, ชุมชนถ่อนใหญ่ ม. ๗, ชุมชนดอนแดง ม.๘, ชุมชนบ้านดงยวด ม. ๙, ชุมชนบ้านเหล่าศรีจารย์ ม. ๑๐, ชุมชนบ้านดงไร่ ม. ๑๑ และชุมชนบ้านนาเหล่าคำ ม. ๑๒

ลักษณะสภาพภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของเทศบาลตำบลนาข่าโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง พื้นที่ประกอบด้วย ไร่นา สวน และป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินลูกรัง ชั้นล่างเป็นดินไม่เก็บน้ำหรืออุ้มน้ำในฤดูแล้ง ทำให้การประกอบกิจกรรมไม่ค่อยได้ผลดีเท่าที่ควร

^๕ ประชา คุณธรรมดี, ช่องว่างนโยบายด้านการเกษตร, เอกสารประกอบการสัมมนา, ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากสภาพภูมิอากาศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทิวเขาล้อมรอบทางด้านตะวันออก และ ด้านใต้ทำให้ฝนที่เกิดจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้มีน้อย ส่วนมากเป็นฝนที่เกิดจากพายุดีเปรสชัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อพื้นที่ของเทศบาลตำบลนาข่าด้วยเช่นกัน ทำให้สภาพอากาศค่อนข้างแตกต่างกันในแต่ละฤดู โดยอากาศจะร้อนอบอ้าวในฤดูร้อนเฉพาะในเดือนเมษายน และอากาศจะหนาวจัดในฤดูหนาวช่วงปลายเดือนธันวาคม

สภาพสังคม

- ๑) ด้านการศึกษา ศาสนา ประเพณีและศิลปวัฒนธรรม
- ๒) สถาบันการศึกษาในเขตเทศบาล ได้แก่ โรงเรียน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน ประกอบด้วย

- โรงเรียนไทยรัฐวิทยา (๙๒)
- โรงเรียนบ้านถ่อนใหญ่-ถ่อนน้อย
- โรงเรียนประชาสามัคคี
- โรงเรียนบ้านดอนแดง
- โรงเรียนเทคโนโลยีอีสานเหนือ
- ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนวัดอัมพวัน
- ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนเทศบาลตำบลนาข่า

ด้านศาสนา

ประชาชนเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ศาสนสถานที่สำคัญในเขตเทศบาล ได้แก่

๑. วัดนาคาเทวี (บ้านนาข่า)
๒. วัดป่าหลวง (บ้านถ่อนใหญ่)
๓. วัดศรีอัมพร (บ้านถ่อนน้อย)
๔. วัดเจริญชัย (บ้านดงไร่)
๕. วัดอัมพวัน (บ้านดงยวด)
๖. วัดโคกศรีสำราญ (บ้านถ่อนใหญ่)
๗. วัดโพธิ์ชัย (บ้านดอนแดง)
๘. วัดสังข์ทอง (บ้านเหล่าศรีจารย์)

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรม

งานบุญประเพณีที่สำคัญตามฮีต ๑๒ ครอง ๑๔ ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ การถวายเทียนเข้าพรรษา งานลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ บุญผะเหวด และงานทอดบุญกุสินประจำปี ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ คือ การทอดผ้าห่มจีต การทอดผ้าไหม

ด้านการสาธารณสุข

เนื่องจากเขตเทศบาลอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวจังหวัดมากนัก ประชาชนจึงมักไปใช้บริการของโรงพยาบาลในเมือง จะมีเพียงผู้ป่วยที่มีอาการไม่รุนแรง เป็นอาการป่วยขั้นต้น หรืออุบัติเหตุเล็กน้อยเท่านั้น ที่มารักษาที่สถานอนามัยตำบลนาข่า นอกจากนี้ งานด้านการสาธารณสุข เทศบาลตำบลนาข่ายังมีหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านสาธารณสุข ได้แก่ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ในการส่งเสริม

สุขภาพของประชาชนให้มีสุขภาพร่างกายและแข็งแรง สมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยการณรงค์และจัดอบรมให้ความรู้ การออกกำลังกาย การป้องกันโรคติดต่อต่าง ๆ เป็นต้น

ด้านสภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ค้าขาย และรับจ้าง ประชากรที่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมมีฐานะความเป็นอยู่ยากจนถึงอยู่ปานกลาง ส่วนที่ประกอบอาชีพค้าขายมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี ผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนใหญ่เป็นเยาวชนและคนในวัยทำงานบางส่วนเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพมหานคร และจังหวัดในเขตปริมณฑล อีกจำนวนเล็กน้อยเดินทางไปทำงานที่ต่างประเทศ ซึ่งมักไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม งานก่อสร้าง ขับรถ เย็บผ้า และทำงานบ้าน ในประเทศได้วัน สิบคูปอง บรูไน และซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นการสร้างรายได้จำนวนมากให้แก่ประเทศอีกทางหนึ่ง

ด้านการเกษตรกรรม

ประชาชนในพื้นที่เทศบาลตำบลนาข่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ร้อยละ ๘๘ ของประชาชนทั้งหมด ได้แก่ การทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว กข. ๕ และข้าวหอมมะลิ สำหรับการใช้ประโยชน์จากที่ดินยังไม่เต็มที่ เพราะเมื่อว่างเว้นจากการทำนาแล้วก็ปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่า ที่ดินสาธารณะประโยชน์ ได้แก่ ป่าช้า หนองน้ำ และที่ดิน พื้นที่จำนวน ๑๘๗ ไร่ ๖ งาน ขณะนี้ยังอยู่ระหว่างสภาพการใช้งานร่วมกันของพลเมือง

ผลิตผลหรือสินค้า/บริการ ที่สำคัญของตำบล ได้แก่

- ๑) ผ้าหมี่ขิด
- ๒) ข้าว

ตารางที่ ๔.๑ แสดงโครงสร้างรายได้ของครัวเรือน

ระดับรายได้เฉลี่ยต่อปี	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า ๒๐,๐๐๐ บาท	๔๘๐	๕๒
ตั้งแต่ ๒๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป	๕๓๓	๕๘
รวม	๑,๐๑๓	๑๐๐

กลุ่มประชาชนด้านเศรษฐกิจ

- ๑) การรวมกลุ่มเพื่อการอาชีพ จำนวน ๒๐ กลุ่ม สมาชิกรวม ๕๘๑ คน
- ๒) การรวมกลุ่มเพื่อการออมทรัพย์ จำนวน ๙ กลุ่ม สมาชิกรวม ๒๘๐ คน
มียอดเงินออมรวม ๖๑,๐๕๗ บาท
- ๓) อื่น ๆ จำนวน ๑๑ กลุ่ม สมาชิกรวม ๑๘๓ คน

๒. กลุ่มเครือข่ายสวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี

รายชื่อสมาชิกชุมชนบ้านเพีย มีดังนี้

- ๑) นายอุดร กันญรัตน์
- ๒) นายบุญมา วงษา
- ๓) นายคำฝอย อดทน

๔) นายเกษม ทองยศ

๕) นายหมุ่น เฉลิมพล

ประวัติความเป็นมา

บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจานเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอประจักษ์ศิลปาคม โดยได้แยกการปกครองออกจากตำบลกุดจับ เดิมเป็นเมืองโบราณมีชื่อ พระวอพระตาหรือสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ของกรุงเวียงจันทน์ โดยมีหลวงปู่กล้าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของอำเภอประจักษ์ศิลปาคม มาแต่สมัยโบราณ และเป็นที่เลื่อมใสศรัทธามาจนถึงปัจจุบันนี้

สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลอุ่มจาน มีสภาพทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่มของกลุ่มน้ำหนองหาน โดยส่วนใหญ่ น้ำท่วมในฤดูฝน โดยหมู่บ้านที่ประสบปัญหา คือ บ้านดอนกลาง ดอนคง เมืองปิง (หมู่ ๑, ๒, ๓, ๑๑) ส่วนพื้นที่บ้านน้ำเที่ยง ลานเต หนองเม็ก (หมู่ ๙, ๗, ๔) ซึ่งตั้งอยู่ที่สูง ในช่วงฤดูฝนน้ำไหลลงสู่ลุ่มน้ำหนองหาน ทำให้เกิดน้ำท่วมทุกปีที่มีฝนตกชุก พื้นที่บางส่วนอยู่ในโครงการชลประทานระบบท่อ (โขง-ชี-มูล) ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของโครงการฝายกุมภวาปี กรมพลังงาน มีระบบสูบน้ำด้วยไฟฟ้า (ปั๊มสูบน้ำไฟฟ้า) นอกจากจะใช้ประโยชน์ทางการเกษตรของประชาชนแล้ว ยังใช้เป็นแหล่งน้ำดิบผลิตน้ำประปา การหาปลา เพาะปลูก เพื่อเป็นรายได้เสริมในครัวเรือนและมีสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ชาวตำบลอุ่มจาน นับถือสักการบูชา คือ

อาณาเขตตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม

ทิศเหนือ จรดตำบลผักตบ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ทิศใต้ จรดตำบลแซแล อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันออก จรดตำบลคอนสาย อำเภอภูแก้ว ตำบลพังงู อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันตก จรดตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี ตำบลนาม่วง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม

การเกษตรกรรม

ชาวบ้านส่วนมากประกอบอาชีพหลัก ทำนา ทำไร่ และอาชีพเสริม ทำฟาร์มเลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ และพันธุ์เนื้อ ซึ่งก็ยังมีฐานะยากจนถึงปานกลางเป็นส่วนใหญ่

สถานที่สำคัญของตำบล

๑. พระพุทธรูปหลวงปู่กล้า ประดิษฐานที่วัดมัสยิมาวาส บ้านดอนคง หมู่ ๒

๒. วัดโนนธาตุเจดีย์ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีต้นจำปา ๑๐๐ ต้น ปัจจุบันกำลังบูรณะตั้งอยู่บ้านเมืองปิงหมู่ ๓, ๑๑

๓. วัดโบสถ์ขาว (วัดลุมพินิวัน) บ้านดอนกลางหมู่ที่ ๑ และมีบึงหนองหานซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่มีพื้นที่ไม่น้อยกว่า ๑๘,๐๐๐ ไร่ ราษฎรอาศัยเป็นแหล่งประกอบอาชีพทั้งการเกษตร เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ทำนาปรัง ทำนาบัว หาปลา แต่ปัจจุบันมีปัญหา วัชพืชปกคลุม รอบบริเวณตื้นเขิน ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ได้เท่าที่ควร

การตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ

การตั้งถิ่นฐานของประชาชนในตำบลอุ่มจาน จะแบ่งออกเป็น ๓ ชุมชนใหญ่ๆ โดยแบ่งเป็นกลุ่มโซน คือ โซนบน ประกอบด้วย บ้านน้ำเที่ยง ลานเต หนองเม็ก(หมู่ ๙,๗,๔) โซนกลาง บ้านโนนทอง (หมู่ ๕, ๖, ๑๒) บ้านอุ่มจาน (หมู่ ๘, ๑๐, ๑๓, ๑๔) โซนล่าง บ้านดอนกลาง ดอนคง เมืองปิง (หมู่ ๑, ๒, ๓, ๑๑)

การกระจายตัวของราษฎร ๓ กลุ่มใหญ่ โชนกลางจะได้เปรียบด้านการคมนาคม ติดถนนสายหลักซึ่งเป็นถนนลาดยาง ส่วนอีก ๒ โชนการคมนาคมไม่สะดวก ส่วนการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่นั้น ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร คือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ พืชเศรษฐกิจของตำบล คือ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง การเลี้ยงสัตว์เช่น โค กระบือ หมู เป็ด ไก่และจับปลาในหนองหานสำหรับบริโภคและจำหน่าย

๓. กลุ่มเครือข่ายบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี

และรายชื่อสมาชิกบ้านป่าปอแดง มีดังนี้

- ๑) นายไผ่ วรรณจำปี
- ๒) นายวรพจน์ เนาพูล
- ๓) นางสาวพร วันเกื้อ
- ๔) นายเฉลิมชัย ทุมนอก
- ๕) นายขวัญทอง ทรทีก

ประวัติความเป็นมา

ตำบลหนองนกเขียน เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอสรีราชา มีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น ๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านหนองนกเขียน, หมู่ที่ ๒ บ้านโคกก่อง, หมู่ที่ ๓ บ้านนายาง, หมู่ที่ ๔ บ้านคำม่วง, หมู่ที่ ๕ บ้านป่าไร่, หมู่ที่ ๖ บ้านราษฎร์สมบูรณ์, หมู่ที่ ๗ บ้านบ่อแก้ว

อาณาเขตตำบล

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลหัวนาคำ อำเภอสรีราชา และ ตำบลบะยาว อำเภอวังสามหมอ

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลนาบุง อำเภอสรีราชา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลหนองหญ้าไซ อำเภอสรีราชา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลนาบุง อำเภอสรีราชา

สถานที่สำคัญของตำบล

๑. วัดโนนสำราญ
๒. วัดโพธิ์ชัยศรี
๓. วัดอัมพรสะอาดชัยศรี

แหล่งน้ำธรรมชาติ

ลำน้ำ ลำห้วย	จำนวน ๒ สาย
บึงหนอง	จำนวน ๑ แห่ง

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

ฝายน้ำล้น คสล.	จำนวน ๑๗ แห่ง
บ่อน้ำตื้นของทางราชการ	จำนวน ๓๐ แห่ง
หนองน้ำสาธารณะ	จำนวน ๕ แห่ง
บ่อน้ำบาดาลติดสูบน้ำโยก	จำนวน ๑๖ แห่ง

การเกษตรกรรม

ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีฐานะยากจนถึงปานกลาง และประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์

จะเห็นได้ว่า ประชาชนใน ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม และอำเภอศรีธาตุ ส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ก็ยังมีฐานะยากจนหรือรายได้ต่ำเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังคงต้องการมีฐานะดีขึ้น รายได้ทางเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น จึงได้แสวงหาความรู้ทางเกษตรกรรมอยู่เสมอ และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๖ ได้เริ่มเข้าร่วมกิจกรรมอบรมความรู้การเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ซึ่งดำเนินการโดย พระธรรมวิมลคุณิ์ ดังกล่าว

๔. กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรบ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภออุดร จ.อุดรธานี

รายชื่อสมาชิกชุมชนบ้านเพี้ย มีดังนี้

- ๑) นายอุดร กันธรัตน์
- ๒) นายบุญมา วงษา
- ๓) นายโชติช่วง สุวรรณสุข
- ๔) นายอุทัย ประทีป
- ๕) นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว

ประวัติความเป็นมา^๖

บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย เป็นตำบลหนึ่งในเจ็ดของอำเภออุดร โดยได้แยกการปกครองออกจากตำบลกุดจับ เดิมเป็นเมืองโบราณมีชื่อพระวอพระตา หรือสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ของกรุงเวียงจันทน์ โดยมีหลวงปู่แก้วเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองของอำเภออุดรมาแต่สมัยโบราณ และเป็นที่เลื่อมใสศรัทธามาจนถึงปัจจุบันนี้

สภาพทั่วไปของตำบล

พื้นที่ของหมู่บ้านในเขตตำบลเมืองเพี้ย มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มมีลำห้วยไหลผ่าน จำนวน ๘ สาย ดินเป็นดินร่วนปนทราย พื้นที่ส่วนมากเป็นที่นา ไร่ไถ และมีการชลประทาน ซึ่งรองรับน้ำจากเขื่อนห้วยหลวง ที่ทำให้ประชาชนใช้น้ำเพื่อการทำการเกษตรได้อย่างเพียงพอ

อาณาเขตตำบล

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ต.ปะโค อ.กุดจับ จ.อุดรธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ต.น้ำพัน อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ต.เชียงยืน อ.เมือง จ.อุดรธานี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ต.กุดจับ อ.กุดจับ จ.อุดรธานี

การเกษตรกรรม

ชาวบ้านส่วนมากประกอบอาชีพหลัก ทำนา ไร่ และอาชีพเสริม ทำฟาร์มเลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ และพันธุ์เนื้อ ซึ่งก็ยังมีฐานะยากจนถึงปานกลางเป็นส่วนใหญ่

^๖ หน่วยงานราชการ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภออุดร จ.อุดรธานี [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thaimallplaza.com> [๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

สถานที่สำคัญของตำบล

๑. วัดอัมพวัน (วัดหลวงปู่แก้ว)
๒. เชื้อนชลประทานห้วยหลวง
๓. ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร จ.อุดรธานี
๔. สถานเพาะพันธุ์พืช จ.อุดรธานี
๕. ไร่่องุ่น
๖. อบต.ตำบลเมืองเพีย
๗. เทศบาลตำบลเมืองเพีย

๔.๑.๔ ข้อมูลพื้นฐานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

๑) ความเป็นมา^๗

สำนักปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ ที่บ้านนาคำหลวง หมู่ที่ ๑๗ ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี โดย พระธรรมวิมลคุณ เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี ไปแสดงธรรมที่วัดประดิษฐ์วรารามบ้านนาคำหลวง ท่านพระครูประภัสสร์กิตติคุณ เจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลนาข่า พร้อมคุณพ่อผั่น ชัยเฉลิม ซึ่งเป็นโยมพ่อของท่านพระครูเจ้าอาวาสเอง ประารถนาอยากจะทำกุศลที่ด้นสัก ๗ ไร่ เป็นสถานที่ปลีกวิเวก หลีกเร้นความแออัดในเขตชุมชนเมือง ท่านพระครูประภัสสร์กิตติคุณ เจ้าอาวาสวัดประดิษฐ์วราราม บ้านนาคำหลวง ยังชักชวนอุบาสก อุบาสิกาภายในหมู่บ้านได้ร่วมบริจาค รวม ๑๙ ไร่ ดังนี้

๑. คุณพ่อผั่น-คุณแม่หนูสิน ชัยเฉลิม บริจาค ๗ ไร่
๒. นายเสถียร กลัดณรงค์ ๔ ไร่
๓. นายชูเกียรติ กลัดณรงค์ ๔ ไร่
๔. คุณแม่บุญ ชัยเสริม ๑ ไร่
๕. คุณแม่ทองใส อินลา ๑ ไร่
๖. นายพัน-นางสุบิน อัครังนาราช ๒ ไร่

ที่ดินที่ได้รับบริจาค เป็นทุ่งนาแห้งแล้ง ดินมีสภาพเป็นดินปนทรายที่ไม่อุ้มน้ำ สอบถามชาวบ้านทราบว่า ทางราชการตรวจสอบดินแล้ว สามารถพอจะปลูกยางพาราได้ ผู้วิจัยเดินทางไปทำอำเภอนาข่า พบกับท่านพระครูประสิทธิ์ธรรมรักษ์ เจ้าอาวาสวัดเทพสิงห์หารและเจ้าคณะอำเภอนาข่า จังหวัดอุดรธานี เล่าความประสงค์ให้ท่านฟัง ท่านจึงพาไปดูสวนยางพาราของเกษตรกร ซึ่งอยู่ใกล้ๆ วัด จึงได้รู้จักยางพาราและวิธีการปลูก

จากดินที่ว่างเปล่า แห้งแล้งกันดารตามที่กล่าวแล้ว ผู้วิจัยจึงวางแผนและวิธีการจัดการแบบค่อยเป็นค่อยไป เริ่มปลูกต้นยางพาราก่อน แล้วปลูกแก้วมังกรระหว่างระยะห่างแถว ๓ x ๗ เมตรนั้นด้วย การปลูกพาราก็พอหวังว่าให้เป็นร่มเงา เพื่อประโยชน์ขั้นตอนการปฏิบัติธรรมตามแนวร่องต้นยางที่ปลูกงมาแล้ว แล้วตั้งปณิธานไว้ว่าจะต้องพัฒนาที่แห่งนี้เป็นสวนปฏิบัติธรรมให้ได้ ด้วยว่าสถานที่แห่งนี้เป็นทุ่งนา ห่างจากหมู่บ้านนาคำหลวงประมาณ ๕๐๐ เมตร เพื่อให้เป็นสถานปฏิบัติธรรม จึงตั้งชื่อว่า “ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง” ความหมายก็คือ เป็นสถานปฏิบัติธรรม ทำให้เป็นสวนป่าที่ตั้งอยู่อยู่กลางทุ่งนาของบ้านนาคำหลวงนั่นเอง ภายหลังได้รับบริจาคที่ดินและซื้อเพิ่มเติมบ้าง ปัจจุบันประมาณ ๑๐๐ ไร่เศษ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

^๗สัมภาษณ์ พระครูประภัสสร์กิตติคุณ, เจ้าคณะตำบลนาข่า และเจ้าอาวาส, วัดประดิษฐ์วรารามบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๐.

ของพระภิกษุ-สามเณร อุบาสก อุบาสิกา พระนิสิตระดับปริญญาตรี-โท-เอก ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้การเกษตรแนวพุทธอีกด้วย

อาณาเขตติดต่อของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านนาคำมูล ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี-บ้านโนนทับช้าง ตำบลสุขเม้า อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตอำเภอเมืองอุดรธานีและอำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านนาคำไหล ตำบลสร้างแป้น อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

๒) วัตถุประสงค์การตั้งธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

๑. เพื่อให้เป็นสถานที่อบรมฝึกปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐานให้แก่พระภิกษุ-สามเณร พระนิสิต นักศึกษา ข้าราชการ ประชาชน และเยาวชนประจำจังหวัดอุดรธานี

๒. เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษาแหล่งเรียนรู้ทางด้านการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อนำไปเป็นแนวทางพัฒนาในการทำกินแบบพอเพียง และประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้มั่นคงและยั่งยืน

๓) การจัดองค์กรและแผนการดำเนินงาน

๑. การจัดการองค์กร

สถานปฏิบัติธรรมธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง พระธรรมวิมลมุณี เป็นผู้บริหารงานจัดการองค์กรเองทั้งหมด ได้วางรูปแบบของการทำงานด้วยระบบเมตตานุเคราะห์ คือ ให้พระภิกษุ-สามเณรที่อยู่ภายในวัดมัชฌิมาวาส มาทำงานที่สวนด้วยความสมัครใจเอง เมื่อทำงานเสร็จในแต่ละวันก็จะเมตตานุเคราะห์ทุกรูป ด้วยการให้ปัจจัยเพื่อเป็นทุนในการศึกษาเล่าเรียน และยังมีเหลือเก็บสามารถส่งไปให้โยมพ่อแม่ ที่บ้านได้ใช้อีกด้วย และยังมีคนงานชาวบ้านที่มีจิตอาสาสามารถรับจ้าง รวมทั้งศิษย์ที่ลาสิกขาไปยังไม่ได้งานทำมาเพื่อช่วยเหลือการทำงานเกษตรในด้านต่าง ๆ จำนวนหนึ่งประจำที่สวนและวัด เวลาว่างที่วัดก็ให้เข้าไปช่วยเหลืองานทางวัดได้ด้วย เรียกได้ว่า บริหารบุคลากรทั้งสองที่ (วัดและสวนป่า) การทำงานทุกอย่างจะลงมือทำเองทุกขั้นตอน เพื่อให้พระภิกษุ-สามเณร และคนงาน เข้าใจวิธีการทำจึงจะปล่อยให้ทำเอง จากนั้นก็จะไปตรวจดูความเรียบร้อยของงานอีกครั้ง

การปฏิบัติงานที่สวนป่าจะให้ทำงานเป็นเวลา คือ ตั้งแต่เช้า เวลา ๐๘.๐๐-๑๗.๐๐ น. ประจำวันโดยประมาณ สำหรับพระภิกษุ-สามเณร จะให้ออกไปประจำและพักอยู่ที่สวนป่าตามความสมัครใจ พักอยู่ประมาณ ๓-๔ รูป ส่วนที่พักในวัดมัชฌิมาวาส มีรถรับ-ส่งนั่งออกไปปฏิบัติงานพร้อมกันประมาณ ๘-๑๐ รูป ผลัดเปลี่ยนกันออกไปตามความสมัครใจ บางรูปก็ขยันไปทุกวัน ออกเดินทางไปทำงานที่สวนป่าช่วงเช้า เวลา ๐๘.๐๐ น. ช่วงบ่ายเวลา ๑๕.๐๐-๒๐.๐๐ น. โดยประมาณ เหตุผลคือต้องการให้พระภิกษุ-สามเณร ปฏิบัติวัตรและศึกษาทางธรรม-บาลีตามปกติก่อน จึงใช้ช่วงเวลาริษยและหลังจากเรียนหนังสือแล้วค่อยให้ออกไปฝึกปฏิบัติทำงานที่สวนป่า

๒. แผนการดำเนินงาน

แผนการดำเนินงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามแนวทางของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีการวางแผนเพื่อพัฒนาองค์กรดังต่อไปนี้

(๑) ด้านอาคารสถานที่

ธรรมสถานสวนป่าฯ มีอาคารรับรองพระเถระและพระภิกษุ-สามเณร จำนวน ๑ หลัง ศาลาสำหรับปฏิบัติธรรม จำนวน ๑ หลัง ห้องสุขา น้ำ-ส้วม จำนวน ๑๐ ห้อง ๒ หลัง โรงเก็บวัสดุอุปกรณ์ จำนวน

๒ หลัง โรงครัว จำนวน ๑ หลัง และเรือนแพกลางน้ำ จำนวน ๑ หลัง อาคารทั้งหมดนี้สามารถรับผู้เข้ามาปฏิบัติได้ จำนวน ๒๐๐ รูป/คน ต่อครั้ง

โดยมีแผนดำเนินการก่อสร้างอาคารเพิ่มในอนาคต คือ อาคารหอประชุมเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อสาธิตการทำการเกษตรแนวพุทธตามแนวทางของธรรมสถานสวนป่าฯ ซึ่งสามารถรองรับผู้เข้าอบรมได้ครั้งละ ประมาณ ๑๐๐ รูป/คน และมีโครงการก่อสร้างอาคารที่พักอาศัยสำหรับผู้มาเข้ารับการฝึกอบรมเอาไว้ด้วย นอกจากนี้จะดำเนินการก่อสร้างกุฏิสำหรับพระภิกษุ-สามเณรรอบๆสระน้ำเพื่อรองรับการเข้าอบรมตามหลักสูตร ครั้งละ ๗-๑๐ วัน และเป็นสถานที่รับการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นประจำของทุกปี ครั้งละ ๑๐ วัน ของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย วัดมณีมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานีด้วย

(๒) ด้านการศึกษา

การศึกษา หมายถึง การให้ความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรม ทั้งการปฏิบัติ ปรัชญา และปฏิเวธ ด้านการปฏิบัติมุ่งให้ความรู้ความเข้าใจทั้ง ด้านสมณะและวิปัสสนา มีกลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นพระภิกษุ-สามเณร แม่ชี และฆราวาส รวมทั้งให้ความรู้ความเข้าใจกับการใช้ชีวิตที่พอเพียงกับสภาพ และให้ความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรแนวพุทธ เพื่อนำไปประยุกต์ปฏิบัติใช้กับสภาพปัญหาเศรษฐกิจที่ชาวของแพงให้รู้จักวิธีการทำและปลูกพืชผักสวนครัว ที่จำเป็นใช้กับการประกอบอาหารเองทุกวัน เช่น พริก มะเขือ มะนาว หอม ผักชี ฯลฯ โดยไม่ต้องใช้พื้นที่มากทำในพื้นที่ที่มีอยู่ ก็สามารถบริหารจัดการเองได้ และไม่ต้องซื้อกิน

ด้วยธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นสาขาของวัดมณีมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีการจัดการศึกษาสำหรับให้พระภิกษุ-สามเณร มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา รวมทั้งจัดการศึกษาระดับประกาศนียบัตรการบริรักษ์การคณะสงฆ์ (ป.บส.) และระดับปริญญาตรี (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เป็นหน่วยงานสังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย และบริหารงานมีนโยบายกำหนดไว้ว่า เมื่อรูปใดเรียนจบในหลักสูตรนักระบบ-บาลี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็จัดส่งเรียนต่อที่กรุงเทพมหานครปีละ ๑๐ รูป ในระดับปริญญาตรีจบแล้วก็ส่งเรียนต่อในระดับปริญญาโท -ปริญญาเอกทั้งภายใน และต่างประเทศได้ไม่เกิน ๕ รูป/คน โดยมีทุนให้เรียนจนจบแต่มีข้อแม้ว่าจะต้องช่วยงานที่วัดและธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงไปด้วย (ถ้าเรียนต่างประเทศจบแล้วก็ต้องมาช่วยงานนอกจากจะสอบบรรจุทำงานที่อื่นได้)

(๓) ด้านการเผยแผ่พุทธธรรม

อบรมพระภิกษุ-สามเณร ศิษย์และคฤหัสถ์ผู้อาศัยอยู่วัดและธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ให้รู้จักกฎระเบียบข้อปฏิบัติ ทุกวันโกน วันพระ วันอาทิตย์ ตลอดพรรษาทุกปี จัดวาระให้พระสงฆ์แสดงธรรมในวันพระ และเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในวันออกพรรษาทุกปี แสดงธรรมอบรมคณะนายทหารที่กองบิน ๒๓ และที่ค่ายประจักษ์ศิลปาคม ปีละ ๖ ครั้ง ทุกปี อบรมกัมมัฏฐานแก่พระภิกษุ-สามเณรและอุบาสกอุบาสิกาในวันพระทุกวัน จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เวียนเทียนแสดงธรรมในพระอุโบสถ แสดงธรรมออกอากาศที่สถานีวิทยุในท้องถิ่น และของทางวัดมณีมาวาส ที่คลื่น FM ๙๒.๐๐ Mhz. เป็นพระวิทยากรอบรมพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๘ และรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ของกรมสามัญศึกษาจังหวัดอุดรธานีบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อเข้าอบรมศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม ตลอดพรรษา

(๔) ด้านงบประมาณ

ปัจจัยการผลิตและการสนับสนุนด้านการเงินทางธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้มาจากการรับบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส จากพ่อค้า ประชาชน ข้าราชการ และบุคคลทั่วไปภายในจังหวัด

อุดรธานีและต่างจังหวัด นอกจากนั้นก็ได้มาจากผู้มีศรัทธาและคณะสงฆ์ที่นิมนต์ ไปแสดงพระธรรมเทศนาตามเขตปกครองและนอกเขตปกครองอีกแห่งหนึ่งด้วย

๔.๒ แนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย

หลักธรรมและทฤษฎีที่นำมาเป็นฐานแนวคิดการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

๔.๒.๑ การเกษตรกับหลักนิยามในพระพุทธศาสนา

นิยาม หมายถึง การกำหนดแน่นอน ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ^๘

การค้นพบสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าเกิดขึ้นจากกฎธรรมชาติที่เรียกว่าธรรมนิยาม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลนี้มีใช้มีเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียวกฎอย่างนี้มีหลายกฎท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกันเรียกว่า นิยาม ๕ หรือกฎ ๕ ดังนี้^๙

๑. กรรมนิยาม กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. จิตตนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิตเช่น เมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้อันไหนร่วมไม่ได้

๓. พีชนิยาม กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วงก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไรก็ออกผลออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียกพีชนิยาม

๔. อุตุนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับธาตุ อุตุคือ เรื่องอุณหภูมิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกฎเกณฑ์เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็เหงื่อออก อากาศเย็นลงเย็นมากๆ เข้าน้ำกลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ เรียกว่า อุตุนิยาม

๕. ธรรมนิยาม กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วก็ดับไปเป็นต้น^{๑๐}

ในที่นี้คณะผู้วิจัย ขออธิบายเฉพาะพีชนิยามและอุตุนิยามเท่านั้น ทั้งนี้เพราะพีชนิยาม และอุตุนิยามเกี่ยวข้องกับการเกษตรของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ เมื่อนำมาเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นไม้ที่งอกออกมาจะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือ ช้างเมื่อคลอดลูกออกมาแล้วก็ย่อมเป็นช้างเสมอ ความเป็นระเบียบนี้พุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของพีชนิยามแนวคิดของพระธรรมวิมลมุนี ได้นำหลักพุทธธรรมนี้มาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืช พันธุ์พืชต่างๆ ที่ได้นำมาปลูกนั้น ได้คัดเลือกมาเฉพาะพันธุ์ดี ได้ผลผลิตมาก จะไม่เอาพันธุ์ด้อย คือ ปลูกเจริญเติบโตแล้วไม่ค่อยออกดอก ออกผลเท่าที่ควร ออกแต่ใบมากกว่า จึงมีแนวคิดตามหลักความเป็นจริงสมเหตุสมผลว่า พันธุ์นี้ ควรจะ

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๖.

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๒๕๓.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), หลักกรรมคำสอนสำหรับคนสมัยใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการอบรม พระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส , ๒๕๒๙), (อัสสัมชัญ).

นำมาปลูกหรือไม่ ถ้าได้พันธุ์ไม่ดี ก็จะได้ผลผลิตออกมาไม่ดี จะทำให้เสียเวลา เสียแรงงาน แรงกายไปเปล่าประโยชน์ พระพุทธศาสนาค้นพบว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของมัชฌิมนธรรม คือ ๑. กุสุมตา (การปรับสมดุล) ๒. กุฏวิญญะ (การหมั่นวนเวียน) และ ๓. กุฏัจจยาการ (การมีหน้าที่ต่อกัน) นั่นเอง พิชณิยามเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่เป็นระเบียบตรงกันข้ามกับธรรมนิยามซึ่งเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่ไม่มีระเบียบ^{๑๑}

๒. อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุม ความเป็นไปของ ปรากฏการณ์ในธรรมชาติเกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปรากฏการณ์ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและการดับสลายของโลก ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้ ส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุ เช่น ความสม่ำเสมอของฤดูกาล ลักษณะสภาวะต่างๆ ของธาตุทั้ง ๕ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ซึ่งก็คือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ เมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอ ก็จะเป็นไปโดยไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น การที่จะเกิดฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยเพียงพอให้เกิดฝนตก เช่น การระเหยของน้ำบนดิน การรวมตัวของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด การกระทบกับความเย็น ก่อให้เกิดฝนตก เป็นต้น ตลอดจนปรากฏการณ์ทางวัตถุอื่นๆ เช่น การเคลื่อนที่ของจักรวาล แรงดึงดูด แผ่นดินไหว ฟ้าผ่า เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเกิดขึ้นเพราะวัตถุธาตุต่างๆ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศปรับเปลี่ยนสภาวะการณของตัวเอง เพราะอิทธิพลจากการปรับสภาวะธาตุตามอุณหภูมิคือความร้อนและเย็น ดังนั้นกฎข้อนี้จึงชื่อว่า อุตุนิยาม หลักของอุตุนิยาม ตามแนวพระพุทธศาสนามุ่งให้เข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่ว่า ด้วยวัตถุ ซึ่งเมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอก็จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น การเกิดฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยเพียงพอให้เกิดฝนตก การระเหยของน้ำ บนดิน การรวมตัว ของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด เป็นต้น หากเราเข้าใจธรรมชาติเช่นนี้ ก็จะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข อุตุนิยาม คือลักษณะสภาวะต่าง ๆ ของธาตุทั้ง ๔ คือ น้ำ ลม ไฟ และอากาศ^{๑๒} เรื่องของอาหารและพืชพรรณ หรือเป็นไปตามธรรมชาติตามหลักอนิจจัง สภาวะบนโลกมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ฝนตก แดดออก แผ่นดินไหว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เพียง เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งมีเหตุปัจจัยเป็นลูกโซ่ติดต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุด

พระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นให้มนุษย์มีความสุขยั่งยืน โดยเน้นให้คนดับทุกข์ได้และสร้างประโยชน์สุขให้เกิดแก่ทั้งตนเองและสังคม โดยถือว่าเรื่องปากท้องหรือเรื่องทำมาหากินโดยทางสุจริตเป็นหลักประกันชีวิตอย่างหนึ่ง จากแนวความคิดการดำเนินงานเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงได้คำนึงถึงฤดูกาลต่าง ๆ ตลอด ว่า พืชชนิดนี้ สมควรปลูกในฤดู หรือหน้าฤดูกาลใด ที่จะทำให้ผลผลิตออกมามาก หรือพันธุ์พืชบางชนิด ก็สามารถปรับเข้าได้หลายฤดูกาล สามารถออกผลผลิตได้หลายฤดูกาล^{๑๓} โดยในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการทำการเกษตรนี้เป็นพุทธพจน์หรือภาสิตสั้นๆ ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่น ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวถึงชนิดของพืชที่ปลูกและวิธีการปลูกหรือขยายพันธุ์ภูตคามไว้ในภูตคามสิกขาบทวิภังค์ และในคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับภิกษุสาวกพรหมณในกสิกาสูตรในตอนหนึ่งว่า “ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราเป็นผลและปลูก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา สำรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำการถอนหญ้าคือการกล่าวให้พละด้วย

^{๑๑} พระเทพรัตนมุนี, *วิถีเกษตรแนวพุทธ*, (อุดรธานี: เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมณีมาวาส ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔). (อัคราณา).

^{๑๒} บุญโต, *นิยาม ๕*, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.dmc.tv/forum/index.php?Showtopic=6249>, [๔ มิถุนายน ๒๕๖๐].

^{๑๓} พระธรรมวิมลมุนี (พระมหาสาวยงค์ อโนมปัญโญ), *คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม*, ๒๕๖๐ (อัคราณา).

สัจจะ ความสงบเสงี่ยมของเราเป็นเครื่องปลดปล่อยกิเลส ความเพียรของเรานำธรรมาปฏิบัติไปสู่แดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมาเยี่ยมถึงสถานที่ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนนั้น เราไถแล้วอย่างนี้ การไถนนั้นย่อมมีผลคืออมตะ บุคคลไถนนั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”^{๑๔}

เห็นได้ว่า ความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิต คือหัวใจสำคัญของพุทธเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงชีวิตของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้โลกธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันมิได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย นวเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ผู้วิจัยอาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพีชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพีชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พีชเจริญเติบโตนั่นเอง

๔.๒.๒ การเกษตรกับหลักปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดที่กล่าวถึงกระบวนการชีวิตของมนุษย์ ที่สมบูรณ์แบบที่สุดเป็นแนวความคิดที่ตอบปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมาย ปฏิจจสมุปบาทว่า คือสภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น, การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันมา^{๑๕}

ปฏิจจสมุปบาท มาจากคำบาลีว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งประกอบด้วยคำ “ปฏิจจ” กับคำว่า “สมุปบาท” ความหมายว่า “ปฏิจจ” แปลว่า อาศัย “สมุปบาท” แยกออกเป็น ส + อุปบาท = “สมุปบาท” ส แปลว่า ร่วม อุปบาท แปลว่าเกิดขึ้นเมื่อรวมกัน (ส + อุปบาท) จึงแปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน ด้วยเหตุนี้เมื่อนำคำว่า “ปฏิจจ” กับคำว่า “สมุปบาท” รวมกันเข้า จึงมีความหมายว่าการเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันและกันเกิดขึ้น^{๑๖}

ทั้งหมดนี้คือ ความหมายของปฏิจจสมุปบาทโดยพยัญชนะ แต่เมื่อว่าความหมายโดยอรรถคือ โดยเนื้อหาสาระแล้ว ปฏิจจสมุปบาทมุ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ธรรมที่รวมกันอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ทั้งที่เป็นรูปแบบกว้างๆครอบคลุมไปทุกสรรพสิ่งและรูปแบบแคบ มุ่งตรงมาที่มนุษย์โดยเฉพาะ ซึ่งรูปแบบทั้ง ๒ รูปแบบนี้ มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงเข้ากันได้เป็นอย่างดี ดังพุทธพจน์ที่แสดงความหมายของปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบที่กว้างๆไว้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มีเพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ (ด้วย)”^{๑๗}

จากพุทธพจน์ เป็นการแสดงความหมายปฏิจจสมุปบาทแบบกว้าง ซึ่งบางทีก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตาหลักปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยทั่วไป เป็นหลักที่ครอบคลุมทุกอย่าง

^{๑๔} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๗๗ - ๗๘/๕๑๘.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

^{๑๖} บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจจสมุปบาท กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๔/๔๓๘.

เพราะยึดเอาหลักที่ว่า ไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างลอยๆ แต่ที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนมีเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมประกอบกันให้เป็นเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้หลักปฏิจจนสมุปบาทจึงใช้ได้มากที่สุด เช่น ใช้เป็นกฎวิทยาศาสตร์ ใช้เป็นกฎเลขาคณิต หรือจะอธิบายไปถึงจักรวาลนี้ก็ได้อ ความหมายปฏิจจนสมุปบาทในรูปแบบนี้เป็นการแสดงความสัมพันธ์กันขององค์ธรรม ที่กว้างขวางครอบคลุมไปถึงสรรพสิ่ง^{๑๘}

๔.๒.๓ แนวคิดการเกษตรแนวพุทธของพระธรรมวิมลมุนี^{๑๙}

หลายชุมชนในชนบทภาคอีสาน วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์หลายรูปได้พยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน ในยุคภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤตินี้ขึ้นมาใหม่ โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความสลับซับซ้อนขึ้นให้ชัดเจนและตรงจุดพยายามค้นหาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัย แล้วนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์จังหวัดอุดรธานีที่ได้นำหลักธรรมในการทำงานด้านการเกษตรกรรมไปอบรม ชี้แนะประชาชนหรือกลุ่มเกษตรกรในบ้านนาหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเคยประสบกับปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เช่น การทำไร่ไถหรือไร่มันสำปะหลังเพียงอย่างเดียว โดยไม่การปลูกพืชอื่นๆ เสริมหรือหมุนเวียนเลย จึงทำให้สภาพดินมีปัญหาผลผลิตตกต่ำและที่ซ้ำร้ายรายได้ต่อคนต่อปีก็น้อยลงไปด้วย แทบจะไม่มีเงินสำหรับเลี้ยงชีพ เพราะไม่รู้จักรักการทำเกษตรอย่างเหมาะสมแก่พื้นที่และฤดูกาลนั่นเอง นอกจากนั้น พบว่า ในสมัยอดีตหลายปีที่ผ่านมา ชาวบ้านในละแวกบ้านนาคำหลวง และหลาย ๆ หมู่บ้านของตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ล้วนมีสภาพเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสาน โดยประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชนมีสภาพที่อดอยาก ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานด้านเกษตร การเป็นหนี้สินล้นตัว ปลูกข้าวแต่ไม่มีข้าวกิน ปลูกพืชก็ขายไม่ได้ราคาที่เป็นธรรม แม้จะเลี้ยงสัตว์ก็ถูกโรคระบาด คุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ เช่น ชอบเล่นการพนัน หวย การพนันไก่ชน และอบายมุขต่างๆ ขาดการใส่ใจด้านสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลานเยาวชน ขาดการดูแลเอาใจใส่ เมื่อเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้ จึงได้ตั้งปณิธานไว้ว่า จะหาทางแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสุขภาพอนามัยให้กับชาวบ้านให้ได้ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่า คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ จะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้ว พืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พังพาร่มไม้ของต้นไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไปหรือในร่มมากเกินไป^{๒๐} และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดีด้วยการผสมแกลบ และสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำ

^{๑๘} พุทธทาสภิกขุ, *อิทัปปัจจยตา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐.

^{๑๙} **เกษตรแนวพุทธ** ในที่นี้ คือ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วิริยอธิบาท (ความเพียรในอธิบาทธรรม) และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎีใหม่ หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น มาเป็นฐานแนวคิดแบบบูรณาการแล้วนำมาสังเคราะห์เป็นอัตลักษณ์เฉพาะในการทำเกษตรกรรมอย่างเหมาะสมที่สุดสำหรับพื้นที่ ดูเพิ่มเติมใน. พระเทพรัตนมุนี, *วิถีเกษตรแนวพุทธ*, (อุดรธานี: เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมณีมาวาส ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๙). (อัครา).

^{๒๐} พระเทพรัตนมุนี, *วิถีเกษตรแนวพุทธ*, (อัครา).

การเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา คือ เมื่อปลูกยางพาราให้มีระยะห่าง ๓ x ๗ เมตรได้ปลูกต้นแก้วมังกร จากนั้นรดน้ำต้นแก้วมังกร ยางพาราก็ได้ขึ้นงอกด้วย คือยางพาราที่ได้รับอาหารจากต้นแก้วมังกรเป็นต้น และถือได้ว่าเป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกันคือ ในท่อนที่ปลูกต้นแก้วมีฝัองอาศัยอยู่ ฝัองผสมเกสรให้ดอกแก้วมังกร และดอกของพืชในสวนเกษตรแนวพุทธด้วยนั่นก็คือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจนุปบาท

๔.๓ แนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี

๔.๓.๑ การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

แนวคิดและหลักการทำเกษตรแนวพุทธของของธรรมสถานสวนป่า ทุ่งนาคำหลวงมีแนวทางก่อนการปลูกพืช ผัก และผลไม้ทุกชนิด จะต้องบทยอดมนต์ต่าง ๆ เช่น บทชยปริตร เพื่อให้พืชเจริญงอกงามในเนื่อนาบุญที่เป็นสิริมงคลแก่ผู้ปลูก ผู้บริโภคด้วย และเพื่อให้ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย ศัตรูพืชต่างๆ ขอให้ได้ผลผลิตสมดังใจที่ปรารถนาทุก ๆ ต้น

คำว่า สวดมนต์ แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “สวด กับ มนต์” คำว่า “สวด” ได้แก่ การท่องบ่น หรือสาธยายคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ (๑) สวดธรรมเพื่อรักษาพระศาสนา (๒) สวดพระปริตร เพื่อคุ้มครองป้องกันอันตราย^{๒๑} โดยเป็นวิธีการที่พระภิกษุทั้งหลายสวดเองบ้าง ผู้อื่นสวดให้ฟังบ้าง หรือสวดพร้อมกันบ้าง

การสวดพระปริตร ในครั้งพุทธกาล คงเป็นแต่ปริกรรมหรือพรำบนภาวนาเฉพาะตัวเพื่อความคุ้มครองป้องกันตนเอง ดังปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก อังคตตรนิกาย ว่า เมื่อภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดมรณภาพ จึงมีพุทธาณุญาตให้แม่เมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ ตระกูล เพื่อเป็นการคุ้มครองป้องกันตนเอง^{๒๒} ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ชาดก ว่า นกยูงทองคำทำพระปริตร คุ้มครองตนเอง โดยใช้คำว่า ร่ายวิชชา หรือร่ายวิทยามนต์^{๒๓} หรือในอรรถกถา ได้กล่าวถึงวิธีสวดพระปริตรว่า เป็นการกล่าวบริกรรม^{๒๔} ดังนั้น การสวดพระปริตรจึงเป็นไปในลักษณะการกล่าวบริกรรมพรำบนและการกล่าวธรรมดังกล่าว

ชัยปริตร คือ ปริตรที่กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้า แล้วอ้างสัจจาจาณนั้นมาพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสวัสดิ์ คาลา ๑-๓ แสดงชัยชนะของพระพุทธเจ้า เป็นคาลาที่โบราณจารย์ประพันธ์ขึ้นภายหลัง คาลา ๔-๖ เป็นพระพุทธรูปที่นำมาจากอังคตตรนิกายปุพพหสูตร อนึ่ง บทสวดมนต์ของไทยบางฉบับมีคาลาเพิ่มอีก ๖ บทว่า โส อตตะลัทธโร... สา อตตะลัทธา...ผู้แปลเห็นว่าไม่มีในพระสูตรนั้น แม้ในฉบับพม่าก็ไม่พบคาลาดังกล่าว จึงแปลเฉพาะคาลาที่มีในพระสูตร^{๒๕} ดังนั้น สวนเกษตรธรรมสถานทุ่งนาคำหลวง จะนำบทสวดมนต์ต่าง ๆ ที่ได้นำมาใช้ในการปลูกพืชทุกชนิด มีดังต่อไปนี้

^{๒๑} สมเด็จพระญาณสังวรสาธุการญาณ, **ตำนานพระปริตร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรือง, ๒๕๑๔), หน้า ๒๐๗.

^{๒๒} **อง.จตุกก.** (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๐

^{๒๓} **ช.ชา.** (บาลี) ๒๗/๑๗/๒๖.

^{๒๔} **ที.ม.อ.** (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๖๑.

^{๒๕} พระปริตรมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

บทชยปริตร

ชยปริตร เป็นคาถาสำหรับสวดอวยพรชัยมงคล ทำให้ประสบชัยชนะ และมีความสุขสวัสดิ์ ใช้สวดต่อท้ายหลังจากสวดพระปริตรครบทุกบทแล้ว ชยปริตรท่อนแรกกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์ จนพระองค์มีชัยต่อพญามาร และเหล่าเสนามารทั้งหลายแล้ว บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเหนืออุปราชิตบัลลังก์ บัลลังก์ของผู้มีชัยไม่พ่ายแพ้ ณ ควงไม้โพธิ์พฤกษ์ ณ ผืนแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ เกื้อกูลแก่มวลสรรพสัตว์ ทรงเทียวสั่งสอนหมู่สัตว์ให้พ้นทุกข์ตรากจนเข้าสู่ปรินิพพาน ชยปริตรได้กล่าวอ้างความจริงข้อนี้เป็นสัจจกิริยาให้เกิดชัยมงคลสำหรับผู้ปรารถนามงคลและได้กระทำการที่เป็นมงคล

ชยปริตรท่อนสุดท้าย เป็นบทที่ประพันธ์ขึ้นปิดท้ายสุพรรณหสูตร สำหรับอวยพรเจาะจงเฉพาะบุคคลชายหญิงพร้อมทั้งหมู่ญาติ ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความเจริญงอกงามไพบุลย์ในพระพุทธศาสนา ชยปริตรท่อนสุดท้ายนิยมนำไปสวดอวยพรชายหญิงที่ทำบุญเป็นการเฉพาะ เช่น ทำบุญวันเกิด และบวชนาค เป็นต้น

ชยปริตร

ชะยันโต โพธิยา มูเล	สัถยานัง นันทิวัทธมโน
เอวัง ตวัจ วิชะโย โหหิ	ชะยัสสุ ชะยะมังคะเล
อะปะราชิตะปัลลังเก	สีเส ปะฐะวีโปกขะเร
อะภิสะเก สัพพะพุทธานัง	อัคคัปปัตโต ปะโมหะติ ฯ
สุนักขัตตัง สุมังคะลั	สุปะภาตัง สุหุณฺณัตถัง
สุกขะโณ สุมุหุตโต จะ	สุยิณฺฐัง พรัหมะจาริสู
ปะทักขิณัง กายะกัมมัง	วาจากัมมัง ปะทักขิณัง
ปะทักขิณัง มะโนกัมมัง	ปะณิธิ เต ปะทักขิณั
ปะทักขิณานิ กัตวานะ	ละภันตัตถะ ปะทักขิณเ
โส อตถะถัทธะ สุชีโต	วิรุฬโ พุทธะสาสะเน
อะโรโค สุชีโต โหหิ	สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ
สา อตถะถัทธา สุชีตา	วิรุฬหา พุทธะสาสะเน
อะโรคา สุชีตา โหหิ	สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ
เต อตถะถัทธา สุชีตา	วิรุฬหา พุทธะสาสะเน
อะโรคา สุชีตา โหหะ	สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ ฯ

คำแปล

องค์พระทศพลผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจแห่งชาวศากยะ ทรงมีชัยชนะต่อพญามาร ที่ควงแห่งต้นโพธิ์พฤกษ์ ทรงถึงความเป็นผู้เลิศ บันเทิงอยู่เหนืออุปราชิตบัลลังก์ คือ บังลังก์ของผู้มีชัยไม่พ่ายแพ้ ณ ผืนแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นที่ตรัสรู้แห่งพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ความปรารถนาของท่านเป็น ประทักขิณในวันเวลาใด วันเวลานั้นเป็นฤกษ์ดี มงคลดี แจ่มดี รุ่งดี ขณะดี ครุฑดี และเป็นการบูชาอย่างดีสำหรับผู้ประพฤติดีทั้งหลาย คนทำกรรม อันเป็นประทักขิณแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อันเป็นประทักขิณ ฯ

ขอท่านจงได้รับประโยชน์สุข เจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง

ขอเธอจงได้รับประโยชน์สุข เจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง

ขอท่านทั้งหลายจงได้รับประโยชน์สุข เจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวงฯ^{๒๖}

การปลูกพืชทุกชนิดในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคาหลวง ผู้วิจัยได้สวดบทขยปริตร เพื่อไม่ให้เกิดศัตรูพืช เช่น แมลง เพลี้ย เป็นต้น เพื่อป่าวประกาศให้เจ้าที่เจ้าทางที่สถิตในบริเวณได้ทราบว่า นี่เป็นกาลเวลาที่เป็นอุดมมงคลชัยที่ดีแล้วในปลูกพืชและสรรพสิ่ง เพื่อให้พืชและสรรพสิ่งทั้งหลาย ได้เจริญงอกงามไพบูลย์ในสถานที่แห่งนี้ที่เป็นเนืองนาบุญของโลก คือธรรมสถานแห่งนี้ต่อไป และเพื่อให้เกิดธรรมชาติได้อิงอาศัยใช้บริโภคในการเลี้ยงชีวิต บำรุงรักษาสุขภาพกาย และสุขภาพใจให้แข็งแรง ปราศจากทุกข์ที่เป็นสภาพที่ทรมาน ปราศจากภัยวิบัติทั้งหลาย และปราศจากโรคร้ายต่าง ๆ ในร่างกายของผู้ปลูก และผู้บริโภคไปด้วย

บทสวดสักกัตวา

สักกัตวา พุทธะระตะนัง **โอสะถัง อุตตะมัง ะรัง**
 เพราะทำความเคารพพระพุทธรัตตะนัง อันเป็นดั่งโอสถอันอุดมประเสริฐ
หิตัง เทวะมะนุสสานัง **พุทเธเตเชนะ โสตถิโน**
 เป็นประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้า
นัสสันตูปัททะวา สัพเพ **ทุกขา วุปะสะเมนตุ เต**
 ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอทุกข์ทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิ
สักกัตวา ัมมะระตะนัง **โอสะถัง อุตตะมัง ะรัง**
 เพราะทำความเคารพพระธรรมรัตตะนัง อันเป็นดั่งโอสถอันอุดมประเสริฐ
ปะริหาหุปะสะมะนัง **ัมมะเตเชนะ โสตถิโน**
 เป็นเครื่องระงับความกระวนกระวาย ด้วยเดชแห่งพระธรรมรัตตะนัง
นัสสันตูปัททะวา สัพเพ **ภะยา วุปะสะเมนตุ เต**
 ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอภัยทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิ
สักกัตวา สังฆะระตะนัง **โอสะถัง อุตตะมัง ะรัง**
 เพราะทำความเคารพพระสงฆรัตตะนัง อันเป็นดั่งโอสถอันอุดมประเสริฐ
อาหุเนยยัง ปาหุเนยยัง **สังฆะเตเชนะ โสตถิโน**
 เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขาจัดไว้ต้อนรับ ด้วยเดชแห่งพระสงฆ์
นัสสันตูปัททะวา สัพเพ **รคา วุปะสะเมนตุ เต**
 ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอโรคทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิ^{๒๗}
 อานิสงส์การสวดสักกัตวา

^{๒๖} พระครูปลัดสุวัฒนธีรคุณ, พุทธานุภาพ, <http://www.jariyatam.com/chanting> [๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

^{๒๗} แก้ว ขิดตะขบ, บททำวัตร-สวดมนต์ (แปล), องค์ความรู้เกี่ยวกับพระปริต บทสวดอนุโมทนาวิธี ธรรมจักร และพระคาถาชินบัญชร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๐

๑. ระวังโรคภัย
๒. อายุยืนยาว
๓. แคล้วคลาดปลอดภัย
๔. ทำให้ศัตรูพิษไม่รบกวน
๕. เมื่อสิ้นอายุจะไปสู่สุคติ^{๒๘}

การปลูกพืชทุกชนิดในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้สวดบทสีกัถวานี้ เพื่อป่าวประกาศให้เจ้าที่เจ้าทางที่สถิตในบริเวณได้ทราบ ว่า ด้วยความเคารพพระรัตนตรัย คือ พระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นดังทิพยโอสถที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ขออุปัชฌาย์ทั้งหลาย จงสวดให้ไป ให้ผู้บริโภคมีสุภาพร่างกายแข็งแรง อายุยืน เพื่อให้ศัตรูพิษไม่มารบกวน และบำรุงรักษาสุขภาพกาย และสุขภาพใจให้แข็งแรง ปราศจากทุกข์ที่เป็นสภาพที่ทนทรมาน ปราศจากภัยวิบัติทั้งหลาย และปราศจากโรคภัยต่าง ๆ ในร่างกายของผู้ปลูก และผู้บริโภคไปด้วย

บทสวดอิติปิโส

บทสวดบทนี้ ชาวพุทธจะคุ้นเคยกับบทสวดนี้ เพราะไม่ว่างานกุศล หรืออกุศลพิธีต่าง ๆ จะได้ฟังพระสงฆ์สวดเสมอ และจะจดจำได้ตั้งแต่สมัยเรียนในระดับประถมศึกษา ผู้วิจัย (พระเทพรัตนมุนี) ได้เข้าใจถึงมนต์หลังของบทสวดดังกล่าวนี้ว่า ทำให้คนที่ท่องบทสวดมนต์นี้ ได้มีจิตสมาธิตั้งมั่น ทำให้จิตใจเกิดความสงบได้ มีรายละเอียดดังนี้

อิติปิ โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ ฯ^{๒๙}

แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เอง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (ความรู้และความประพฤติ) เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้ อย่างไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรมเป็นผู้มีความเจริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ ดังนี้^{๓๐}

สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนัะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ ฯ^{๓๑}

แปลว่า พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ ไม่จำกัดกาล เป็นสิ่งที่ควรกล่าวกับผู้อื่นว่า ท่านจงมาดูเถิด เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว เป็นสิ่งที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน ดังนี้^{๓๒}

สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อุชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ญายะปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สามิจิปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิ-ทััง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชะลีกะระณีโย อนุตตะรัง ปุณญักเขตตัง โลกัสสาติ ฯ

^{๒๘} พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม, (อัดสำเนา).

^{๒๙} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑/๑

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาภมหาระ), หน้า ๓๖๙.

สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติดีแล้ว สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติตรงแล้ว สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์แล้วสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติสมควรแล้ว ได้แก่ บุคคลเหล่านี้คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับเรียงตัวบุรุษได้ ๘ บุรุษ (คือ พระอริยบุคคล ๘) นั้นแหละสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรแก่ทักษิณ เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า^{๓๑}

เมื่อระลึกถึงพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และสังฆคุณอยู่เนือง ๆ จิตจะไม่ถูกราคะโทสะ โมหะ รบรวน มีจิตตรงตั้งถึงพระรัตนตรัย มีสมาธิที่ตั้งมั่น มีจิตใจจดจ่อต่อการปลูกพืช นึกถึงสิ่งดี ๆ ที่งดงาม ก็จะทำให้พืชที่เราปลูกนั้น ปลูกพืชติดต้นง่าย ไม่ตายหรือเหี่ยวเฉา แต่ถ้าเราไม่นึกถึงคุณพระรัตนตรัย มีจิตใจห่อเหี่ยว หรือหดหู่ ไม่มีสมาธิ ไม่ตั้งใจปลูก นึกแต่สิ่งไม่ดีชั่วร้ายในอดีตที่ผ่านมาในขณะที่กำลังปลูกพืช ก็จะทำให้พืชที่เราปลูก จะติดต้นยาก เหี่ยวเฉาง่าย ตายเร็ว หรือไม่ประสบผลสำเร็จในการปลูกพืชในแต่ละชนิด^{๓๒} เมื่อตรึกและพิจารณาถึงพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณอยู่ในขณะปลูก ปิตีย่อมเกิดขึ้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปิติ ความกระวนกระวายกายและใจย่อมสงบลงด้วยความสงบอันมีปีติ เป็นปทัฏฐาน ความสุข ทางกายทางใจย่อมเกิดขึ้น^{๓๓} เกิดความภาคภูมิใจกับสิ่งที่เราปลูก

๔.๓.๒ ความสำคัญของพืชผักที่นำมาปลูกในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

ในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีพืชผักที่นำมาปลูกเพื่อให้ร่มเงาด้วย และเพื่อเป็นอาหารด้วย นอกจากจะเป็นสวดเพื่อขจัดอันตราย และทำความคุ้มครองให้มั่นคงแล้ว สันติสุขและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่เหมือนเดิม ในที่สุดแล้วพิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ลัทธิศาสนาอันตรายทั้งปวง ส่วนลักษณะพิธีสวดมนต์นี้สามารถจัดสรุปได้ตามหน้าที่ ๒ ประการคือ สวดพระธรรมเพื่อรักษาพระศาสนาอย่างหนึ่ง สวดพระปริตรเพื่อจะคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายอย่างหนึ่ง^{๓๔}

วิธีการและขั้นตอนการปลูกพืชของพระธรรมวิมลมนีนัน เกิดจากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวมา จากข้างต้น จากการสวดบทต่าง ๆ ในทุกๆ ครั้ง ขณะปลูกพืชทุกชนิด จะทำการสวดมนต์ในบทเหล่านี้ ทำให้จิตตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และสนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ย ธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ ไม่มีศัตรูพืชหรือแมลงต่าง ๆ มารบกวนหรือทำลาย จึงทำให้พืชต่าง ๆ ที่เพาะปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกผลได้ดี มีผลผลิตที่ดีตามที่ต้องการได้ ดังนั้นวิธีการปลูกพืชชนิดต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้^{๓๕}

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๓๗๙.

^{๓๒} พระธรรมวิมลมนีนี, คำบรรยายแก่คณะภิกษุที่มาจากเขมร, (อัตถาสนา).

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๓๖๖.

^{๓๔} สมเด็จพระญาณสังวรญาณวิมลญาณมุนี, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา ตำนานพระปริตร, หน้า ๒๐๗.

^{๓๕} อ้างแล้ว, คำบรรยายแก่คณะภิกษุที่มาจากเขมร, (อัตถาสนา).

(ก) การปลูกพืชเศรษฐกิจในวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

๑) วิธีปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ (Rice Berry) ในวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

การปลูกข้าวในบ่อซีเมนต์มีข้อดีหลายอย่าง สามารถควบคุมการจัดการได้ง่ายกว่า จึงสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี ใน ๑ ปี สามารถปลูกได้ ๓ ครั้ง เหมาะกับคนที่พื้นที่น้อย สามารถจัดการเรื่องวัชพืชได้ง่าย อัตราส่วนต่อ ๑ คน ถ้าปลูกข้าว ๓๐ บ่อ ปีละ ๓ ครั้ง ก็จะมีข้าวบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

การเตรียมต้นกล้าเพื่อปลูก

โดยการแช่เมล็ดพันธุ์ที่ต้องการในน้ำ ๑ คืน แล้วนำไปบ่มหรือหมักแห้งในกระสอบ ๒ คืน แล้วนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่บ่มแล้วนำไปหยอดในถาดหลุมๆ ละ ๑-๒ เมล็ด รดน้ำเข้าเย็นประมาณ ๒-๔ วัน ต้นกล้าจะงอก ประมาณ ๙-๑๕ วัน นำไปปลูกในวงบ่อๆ ละ ๙ ต้น

การปลูกเริ่มต้น ปรับเตรียมพื้นที่ให้ราบเรียบ นำบ่อซีเมนต์ขนาด ๔๐ x ๘๐ เซนติเมตร ที่เตรียมไว้มาวางเรียงชิดกันเป็นคู่ แต่ละแถวห่างกัน ๕๐ เซนติเมตร อัตราส่วนประมาณ ๑,๕๐๐-๑๗๐๐ วงบ่อ/ไร่ โดยมีวิธีการและสัดส่วน ดังนี้

๑. จัดวางวงบ่อได้ที่แล้วเทพูนซีเมนต์รองก้นพื้นกันน้ำรั่ว หนา ๓ เซนติเมตร ใส่ดินที่เตรียมผสมไว้ตามอัตราส่วนลงไปให้มีความสูงขนาด ๓๕ เซนติเมตร

๒. อัตราส่วนดินสำหรับเพาะปลูก คือ ดิน ๓ ส่วน แกลบดิบ ๒ ส่วน ปุ๋ยคอก ๑ ส่วน (๑ กระป๋อง/ ๕ ลิตร) ผสมให้เข้ากันเทลงไปในวงบ่อซีเมนต์ที่เตรียมไว้แล้วใส่น้ำให้เต็มบ่อแช่ดินไว้เพื่อกำจัดวัชพืชอย่างน้อย ๑๐-๑๕ วัน ถ้าดินยุบตัวลงให้ใส่เพิ่มเหลือวัดจากปากบ่อลงไปประมาณ ๑๐ เซนติเมตร

๓. เมื่อครบกำหนดแล้วนำต้นกล้าข้าวที่เพาะไว้มาปักดำ ในขณะที่ปักดำนั้น ให้สวดมนต์ (อิติปิโส, ชะยันโต, โส อตตะลักโธ และสัถกัตวา) ไปด้วยบทไหนบทหนึ่ง และเวลารดน้ำต้นพืช (ใช้ได้กับพืชทุกชนิด) โดยปักดำบ่อละประมาณ ๗-๙ กอ กอละประมาณ ๑-๒ ต้นกล้า ถ้ามากกว่านี้จะทำให้ต้นข้าวเบียดกันแน่นเกินไป

๔. หลังจากปักดำครบ ๑๕ วัน ใส่ปุ๋ยคอกประมาณ ๒ กำมือ ให้ใส่น้ำเต็มบ่อ เพื่อให้มีความชุ่มชื้น ๖๐ % และฉีดน้ำหมักชีวภาพ (น้ำหมักเห็ดฟาง) ทุก ๑๐-๑๕ วัน

๕. เมื่อต้นข้าวสูง ๕๐ - ๖๐ เซนติเมตร ข้าวจะสมบูรณ์ อยู่ในช่วงข้าวตั้งท้อง หากมีใบเหลืองให้ใส่ปุ๋ยคอก ๓ ชีดต่อ ๑ บ่อ ตามด้วยการฉีดน้ำหมักชีวภาพ เพื่อป้องกันแมลง โดยเบื้องต้นการป้องกันแมลงให้นามะกรุณาฆ่าเป็นชิกแล้วนำไปลอยน้ำในบ่อไว้ เพื่อป้องกันการเข้าทำลายของหนอน แมลง

๖. ในการเก็บผลผลิตข้าว ให้เก็บรวงข้าวโดยการเด็ดชุดแรกตรงป่องแรกของรวงข้าว ต่อ ๑ ต้นสามารถเก็บได้ ๓ รอบ โดยให้เก็บผลผลิตเมื่อข้าวเริ่มมีการตั้งท้องในปล้องที่สองของต้นข้าว หลังจากเก็บเกี่ยวรุ่นที่สามแล้ว ให้ทำการพลิกต้นข้าวกลับฝังลงในบ่อ เหมือนการไถกลบตอซังข้าวและปล่อยน้ำเข้าบ่อให้ท่วมพอดีเป็นการปรับปรุงบำรุง ดินเพื่อเตรียมการเพาะปลูกในรอบต่อไป

ข้อดีของการปลูกข้าวในวงบ่อ

๑. ไม่ต้องใช้แรงงานมาก (ไถ ดำ เก็บเกี่ยว)
๒. ประหยัดค่าใช้จ่าย (ในปีต่อไป)
๓. ประหยัดน้ำ ไม่ต้องรอน้ำฝน ใช้น้ำบ่อ - คลอง - บาดาล
๔. ควบคุมวัชพืชและ ศัตรูพืชได้ง่าย
๕. ดูแลรักษาได้ง่ายและคำนวณได้ง่าย
๖. ประหยัดเมล็ดพันธุ์ข้าว
๗. ทำที่บริเวณโนนหรือเนินได้

๘. ประหยัดปุ๋ย ๑ วงบ่อ ต่อปุ๋ยคอก ๑ ก.ก.

ข้อเสีย

๑. ต้นทุนซื้อวงบ่อสูง
๒. กระแสของสังคมในการเปลี่ยนแปลงมีน้อย
๓. เกษตรกรยังติดรูปแบบเดิม ฯลฯ

หมายเหตุ วิธีการปลูกข้าวในวงบ่อเกษตรกรสามารถเพาะปลูกได้ตลอดปี และยังสามารถปลูกพืชผักสลับหมุนเวียนกันได้ตามความเหมาะสม

๒) การปลูกมะนาวในวงบ่อ^{๓๖}

ในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (เกษตรแนวพุทธ) มีมะนาวหลายสายพันธุ์ที่นิยมปลูกมีมะนาวพวงหอม แป้นพิจิต ๑ มะนาวไร้เมล็ด โดยปลูกในวงบ่อ ท่อซีเมนต์

วิธีการปลูกมะนาวในวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

เตรียมดินลงในบ่อซีเมนต์ อัตราส่วน ดิน ๑ ส่วน แกลบดิบ ๒ ส่วน ปุ๋ยคอก ๑ ส่วน ผสมให้เข้ากัน แล้วเทลงในบ่อซีเมนต์เรียบร้อยแล้ว ขุดเปิดปากหลุมให้มีขนาดเท่ากับขนาดของถุงที่ใช้ชำต้นมะนาว (โดยปกติถ้าใช้กิ่งตอนมะนาว ควรจะชำต้นมะนาวไว้นานประมาณ ๑ เดือน เท่านั้น ไม่แนะนำให้ซื้อต้นมะนาวที่ชำมานานแล้วหลายเดือน หรือชำค้างปี เนื่องจากจะพบปัญหาเรื่องรากขาด ทำให้เจริญเติบโตช้าหรือต้นแคระแกร็น) ถอดถุงดำปลูกต้นมะนาวให้พอดีกับระดับดินเดิม ในขณะที่ปักดำต้นกล้าไม้นั้น ให้สวมมรด (อติปีโส, ชะยันโต, โส อุตตะลัทธ และสักรัตวา) พร้อมรดน้ำต้นพืชไปด้วยกลบดินแล้วใช้มือกดรอบ ๆ ต้น เพื่อไม่ให้โยกคลอน ปักไม้เป็นหลักกันลมพัดโยก แนะนำให้ใช้เศษผ้าหรือตอกมัดต้นมะนาวไว้กับหลักผ้าและตอกจะผุเปื่อยหลังจากปลูกไปนานประมาณ ๒ เดือน ต้นมะนาวตั้งตัวได้แล้ว แต่ที่หลายคนได้ใช้เชือกฟางหรือพลาสติกทาบกิ่งมัดกับหลักจะอยู่ได้นานก็จริง แต่ปัญหาที่จะตามมาจะทำให้ลำต้นมะนาวคอดมีผลต่อการเจริญเติบโตของต้น หลังจากปลูกเสร็จให้เดินท่อ PE เจาะหัวมินิสปริงเกอร์และวางท่อ PE พาดไปกับวงบ่อเลยเพื่อสะดวกต่อการเปิดน้ำรด

ผลผลิตมะนาวจะได้ ๒ รุ่น ต่อปี คือ ช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ รุ่นที่หนึ่ง บังคับให้ออกดอกในช่วงเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม และมีผลผลิตในช่วงมีนาคม – เมษายน อีกรุ่นหนึ่ง บังคับให้ออกดอกในช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคม

สายพันธุ์ ที่ปลูกในธรรมสถานสวนป่า

- มะนาวพวงหอม
- มะนาวแป้นพิจิต
- มะนาวไร้เมล็ด (ทวาย)

วิธีคิด มะนาว ๑ วงบ่อ ได้ ๒๐๐ ลูก ต่อปี

มะนาว ๕๐๐ วงบ่อ ได้ $๕๐๐ \times ๒๐ = ๑๐๐,๐๐๐$ ลูก

ผลผลิต มะนาว ๑ ลูก ๆ ละ ๑ บาท $\times ๑๐๐,๐๐๐ = ๑๐๐,๐๐๐$ บาท

ปลูกประมาณ ๔ – ๖ เดือนได้ผลผลิตประมาณ ๒-๓ ปี สามารถทำกำไรได้และมะนาวไร้เมล็ดลูกละประมาณ ๓ – ๕ บาท

^{๓๖} พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม, (อัสสัมชัญ).

หมายเหตุ แนะนำเกษตรกรควรปลูกไว้เพื่อการบริโภคเองและจำหน่ายในชุมชนได้ เพราะการดูแลรักษาง่ายไม่ยุ่งยากมากนัก ปลูกไว้ข้างรั้วบ้าน นา สวน และมะนาว ยังเป็นพืชที่เพาะปลูกขึ้นได้ในทุกสภาพดินฟ้าอากาศ

๓) แก้วมังกร (สีแดง/สีชมพู)

วิธีปลูกแก้วมังกรวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

ขั้นตอนแรกให้นำบ่อซีเมนต์ขนาด ๖๐ x ๘๐ เซนติเมตร ที่เตรียมไว้ตั้งซ้อนกัน ๓ ท่อน โดยเทปูนซีเมนต์รองพื้นกันบ่อด้วย จากนั้นอุดรอยต่อของท่อซีเมนต์ให้เรียบร้อยไม่ให้มีน้ำรั่ว ให้นำฝามิฐที่เตรียมไว้พิเศษปิดปากบ่อ จากนั้นให้นำดินผสมกับแกลบดิบ ปุ๋ยคอก เทรอบ ๆ ท่อซีเมนต์ นำต้นแก้วมังกรลงปลูกรอบท่อซีเมนต์ให้แนบติดกับท่อแล้วกลบดิน ใช้ผ้าเก่า หรือผ้ายัดจะดี ฉีกให้เป็นเส้นเชือกมัดพวงไม่ให้ต้นกล้ามังกรล้ม ในขณะที่ปักดำต้นกล้าไม้นั้น ให้สวมมนต์ (อิติปิโส, ชะยันโต, โส อุตถะลัทธโร และสัณณังคัง) ในขณะปักดำต้นกล้าไม้นั้น ให้สวมมนต์ (อิติปิโส, ชะยันโต, โส อุตถะลัทธโร และสัณณังคัง) บทธาโตหนึ่งก็ได้) พร้อมรดน้ำต้นพืชไปด้วย (ใช้ได้กับพืชทุกชนิด)^{๓๗} จากนั้นนำฟางแห้งหรือหญ้าแห้งมาปกคลุมรอบๆ ต้นแก้วมังกรให้เรียบร้อย แก้วมังกรที่ปลูกในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข้า จังหวัดอุดรธานี มีพันธุ์สีแดงและสีชมพู ซึ่งมีรสชาติหวานหอม อร่อย นำกิ่งอ่อนยาวประมาณ ๘๐ ซม. - ๑๒๐ ซม. ปลูกดังตัวอย่างในภาพ ปลูกรอบเสาบ่อซีเมนต์ ๒๐ - ๒๔ กิ่ง ปกติเสาเล็กปลูกได้ ๓ กิ่ง นี้เท่ากับปลูก ๘ เสาอยู่ในเสาเดียว ไม่เปลืองพื้นที่ อุปกรณ์ และอื่น ๆ อีกด้วย

วิธีดูแลรักษา แก้วมังกรดูแลรักษาง่าย ไม่ค่อยมีศัตรูพืชรบกวน รักษาแดดคั่นไฟเพื่อไม่ให้กินยอดอ่อนก็พอ ใส่ปุ๋ยคอก (มูลวัว หรือมูลไก่) ใส่รอบบริเวณโคนต้นห่าง ๑๐ ซม. ประมาณ ๒ กิโลกรัมต่อ ๑ เสาใหญ่ ใส่ปุ๋ยเคมี สูตร ๘ - ๒๔ - ๒๔, ๑๕ - ๑๕ - ๑๕ และซิลิโคน(ชนิดผง) ผสม ๑ : ๑ : ๑ ส่วน ใส่รอบโคนต้นพอประมาณ ก่อนใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยเคมีควรรดน้ำตามปกติการใส่ปุ๋ยควรใส่หน้าแล้ง เพื่อให้แก้วมังกรแตกกิ่งมาก ควรฉีดพ่น อีเอ็ม หรือน้ำหมักชีวภาพ ๗- ๑๐ วัน /ครั้ง ถ้าแก้วมังกรติดดอกแล้วให้งดฉีดพ่น

เกษตรกรควรปลูกแก้วมังกรไว้บริโภคเอง และสามารถนำไปจำหน่ายในตลาดชุมชนเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว เพราะการลงทุนน้อยแต่ได้ผลผลิตมาก และการดูแลบำรุงรักษาง่าย

สูตรอีเอ็ม ทำให้แตกกิ่ง แตกตาออกดอก และมีกลิ่นหอมรสหวาน มีดังนี้

มะละกอสุก	๑	ก.ก.
กล้วยน้ำว้าสุก	๑	ก.ก.
ฟักทองแก่จัด	๑	ก.ก.
น้ำตาลทรายแดงหรือกากน้ำตาล	๑	ก.ก.
น้ำ	๔๐	ลิตร

นำวัตถุดิบทั้ง ๓ อย่างสับให้เป็นชิ้นละเอียด (มะละกอ ,ฟักทอง นำเมล็ดออกก็ได้, กล้วยน้ำว้า นำเปลือกออกก็ได้) หรือใส่เครื่องบดแล้วบดให้ละเอียด ใส่กากและน้ำตาลทรายแดงหรือกากน้ำตาลอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วแช่ใส่ถังหมักหรือภาชนะที่มีฝาปิด แล้วคนให้เข้ากัน ปิดฝาให้มิดชิด เก็บไว้ในที่ร่ม คนทุก ๆ ๑ - ๒ วัน ประมาณ ๑๐ - ๑๕ วัน เปิดดูมีฟองสีเหลืองอ่อนๆ มีกลิ่นหอม ก็นำไปใช้ได้แล้ว อัตราส่วน ๕ - ๑๐ ซีซี. ต่อน้ำ ๒๐ ลิตร ฉีดพ่นเวลาเช้าหรือเย็น ๕ - ๗ วัน ต่อครั้ง ถ้ามีกลิ่นเหม็นให้เพิ่มน้ำตาลทรายแดงหรือกากน้ำตาลพอประมาณ เมื่อมีกลิ่นหอมจึงนำไปใช้ ห้ามฉีดพ่นเวลากำลังติดดอก ฉีดพ่นก่อนเก็บ

^{๓๗}

พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม, (อัสสัมชัญ).

ผลสุก ๒ – ๓ วัน ผลผลิตแก้วมังกรจะมีรสหอมหวานอร่อย (แก้วมังกรออกดอกและบานเวลาประมาณ ๑๙.๐๐ – ๐๗.๐๐ น. (กลางคืน)

(ข) การปลูกพืชเศรษฐกิจ

การปลูกมะม่วงเขียวใหญ่

น้ำหนักลูกละ ๑ กิโลกรัม ๕ ชีด

วิธีปลูกมะม่วงเขียวใหญ่ มีดังต่อไปนี้

๑. การเตรียมดิน

๑.๑ ให้ปรับปรุงดินให้ร่วนซุย โดยการขุดตากดิน ใส่แกลบดิบ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก หรือถ้าดินเหนียวมากให้โรยปูนขาวเสียก่อนจึงลงมือขุด ปูนขาวจะช่วยแก้ความเป็นกรดของดิน และทำให้ดินไม่จับตัวกันแน่น เนื่องจากมะม่วงไม่ชอบดินที่จับตัวกันแน่น การปรับปรุงดินให้ร่วนซุยจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งของการปลูก

๑.๒ ให้ปรับปรุงดิน โดยไถพรวนพลิกดินลึก ๑-๒ ครั้ง หรือจะกำจัดวัชพืช แล้วลงมือขุดหลุมปลูกเลยก็ได้ ถ้าดินที่ปลูกนั้นอุดมสมบูรณ์ด้วยอินทรีย์วัตถุอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องปรับปรุงดินอีก ส่วนที่เป็นดินทรายจัดมีอินทรีย์วัตถุน้อย ให้ปรับปรุงดินให้ดีเสียก่อนลงมือปลูก โดยการหาปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบ ตามสัดส่วน ดิน ๓ ส่วน แกลบดิบ ๒ ส่วน ปุ๋ยคอก ๑ ส่วน เพิ่มเติมลงในดิน วัสดุที่พอลาได้ในท้องถื่น เช่น มูลสัตว์ต่างๆ กระดูกป่น กากถั่ว เปลือกถั่ว เศษใบไม้ ใบหญ้า ที่สุพัง ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อดินและพืชที่ปลูกทั้งสิ้น ควรหามาเพิ่มลงในดินให้มากๆ นอกจากนี้ การปรับปรุงดินอาจใช้ปุ๋ยพืชสดก็ได้ วิธีทำก็คือ ปลูกพืชพวกตระกูลถั่วต่างๆ หรือปอเทือง แล้วไถกลบลงในดินให้สุพัง เป็นประโยชน์ต่อดิน การปรับปรุงดินด้วยวิธีต่างๆ ดังกล่าวจะช่วยให้ดินร่วนซุย การระบายน้ำ และอากาศของดินดี ทำให้ดินอุ้มน้ำดี เหมาะต่อการเจริญเติบโตของต้นมะม่วง

ความลึกของระดับน้ำในดิน และความแน่นทึบของดิน ที่บางแห่งระดับน้ำในดินตื้น เมื่อขุดลงไปเพียงเล็กน้อย น้ำก็จะซึมเข้ามา เวลาจะปลูกมะม่วงควรยกกระดပ်ดินให้สูงขึ้น เพราะระดับน้ำจะเป็นตัวคอยบังคับการเจริญเติบโตของราก เมื่อรากเจริญไปถึงระดับน้ำแล้ว จะไม่สามารถเติบโตลึกลงไปได้อีก แต่จะแผ่ขยายออกด้านข้าง ทำให้รากของมะม่วงอยู่ตื้น ไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร เป็นผลให้ต้นมะม่วงโตช้า แคระแกร็น และโคนล้นง่าย

สำหรับเรื่องความแน่นทึบของดินนั้น ดินที่แน่นทึบนี้ไม่เหมาะต่อการปลูกมะม่วง หรือไม้ยืนต้นต่างๆ เลย เพราะรากไม่สามารถเจริญเติบโตได้อย่างเต็มที่ การระบายน้ำและการถ่ายเทอากาศของดินไม่ดี ทำให้ต้นมะม่วงโตช้าและแคระแกร็น การแก้ไขทำได้โดย ขุดหลุมปลูกให้กว้างๆ และลึก ตากดินที่ขุดขึ้นมาจนแห้งสนิท ย่อยให้เป็นก้อนเล็กๆ แล้วผสมกับปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบให้มาก ๆ ใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบ ลงไปในก้นหลุมด้วย เสร็จแล้วจึงกลบดินลงหลุม รดน้ำให้ชุ่มตัวดีเสียก่อนจึงลงมือปลูก

๒. การขุดหลุมปลูก

๒.๑ การขุดหลุมปลูก ปลูกให้เป็นแถวเป็นแนว เพื่อสะดวกในการดูแลรักษาและการปฏิบัติงาน ขุดหลุมปลูกให้มีขนาดกว้างยาว และลึก ๕๐ เซนติเมตร – ๑ เมตร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ถ้าดินดี ร่วนซุย มีอินทรีย์วัตถุมาก ก็ขุดหลุมขนาดเล็กได้ ส่วนดินที่ไม่ค่อยดี ให้ขุดหลุมขนาดใหญ่ เพื่อจะได้ปรับปรุงดินในหลุมปลูกให้ดีขึ้น ดินที่ขุดขึ้นมาจากหลุมนั้น ให้แยกเป็นสองกอง คือ ดิน

ชั้นบนแยกไว้กองหนึ่ง ดินชั้นล่างอีกกองหนึ่ง ตากดินที่ขุดขึ้นมาสัก ๑๕ – ๒๐ วัน แล้วผสมดินทั้งสองกองด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ก้นหลุมก็ใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบ รองพื้นด้วย แล้วจึงกลบดินลงไปหลุมตามเดิม โดยเอาดินชั้นบนลงไว้ก้นหลุม และดินชั้นล่างกลบทับลงไปทีหลัง ดินที่กลบลงไปจะสูงกว่าปากหลุม ควรปล่อยทิ้งไว้ให้ดินยุบตัวดีเสียก่อน หรือรดน้ำให้ดินยุบตัวดีเสียก่อน จึงลงมือปลูก

๒.๒ ระยะปลูกระยะปลูกมีหลายระยะด้วยกัน แล้วแต่วัตถุประสงค์ในการปลูก ได้แก่

๑) ระยะปลูกแบบถี่ หรือการปลูกระยะชิด เช่น ๒.๕ x ๒.๕ เมตร, หรือมากน้อยกว่านี้ตามความเหมาะสม ซึ่งจำเป็นจะต้องดูแลตัดแต่งกิ่งอยู่เสมอด้วย

๒) ระยะปลูกแบบห่าง ๘ x ๘ เมตร หรือมากน้อยกว่านี้ตามความเหมาะสม

๓. วิธีปลูก

การปลูกมะม่วงไม่ว่าจะปลูกด้วยกิ่งตอน กิ่งทาบก หรือต้นที่เพาะเมล็ดก็ตาม ต้องทำด้วยความระมัดระวัง อย่าให้รากขาดมาก เพราะจะทำให้ต้นชะงักการเติบโตหรือตายได้ ต้นมะม่วงที่ปลูกไว้ในภาชนะนาน ๆ ดินจะจับตัวกันแข็ง และรากก็พันกันไปมา เวลานำออกจากภาชนะแล้วให้บี้แยกดินกันภาชนะให้กระจายออกจากกันบ้าง ส่วนรากที่ม้วนไปมาให้พยายามคลี่ออกเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้เจริญเติบโตต่อไปอย่างรวดเร็ว

การปลูกพืชแซม ต้นมะม่วงที่ปลูกด้วยกิ่งตอน กิ่งติดตา หรือต่อกิ่ง ทาบกิ่ง จะใช้เวลาประมาณ ๓ – ๔ ปี จึงจะให้ผล ส่วนการปลูกด้วยต้นที่ได้จากการเพาะเมล็ด จะใช้เวลาประมาณ ๔ – ๖ ปีขึ้นไป ในระหว่างที่ต้นยังไม่ให้ผลนี้ ถ้าปลูกแบบระยะต้นห่างๆ กันจะมีที่ว่างเหลืออยู่มาก ควรปลูกพืชอย่างอื่นที่มีอายุสั้นๆ หรือพืชที่ค่อนข้างถาวรแซมเป็นการหารายได้ไปพลางๆ ก่อน ไม่ควรปล่อยให้ดินว่างเปล่า นอกจากจะไม่เกิดประโยชน์อะไรแล้ว ยังต้องคอยดูแลอยู่เสมอกับด้วย พืชที่ควรปลูกแซมระหว่างที่ต้นมะม่วงยังเล็กอยู่ คือ พืชตระกูลถั่วต่างๆ ซึ่งเป็นพืชช่วยบำรุงดิน เมื่อเก็บถั่วแล้ว ขุดสับลงดิน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ดินและพืชต่อไป ส่วนพืชที่ไม่ควรปลูกแซม คือ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง มันสำปะหลัง เป็นต้น เพราะเป็นพืชที่ทำให้ดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์อย่างรวดเร็ว

การปลูกพืชแซมอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งนิยมกันในการปลูกไม้ผลทั่วไป คือ ปลูกกล้วยลงไปก่อน เมื่อกล้วยโตพอสมควรจึงปลูกมะม่วงตามลงไป ต้นกล้วยจะช่วยเป็นร่มเงาไม่ให้ต้นมะม่วงโดนแดดจัดเกินไป และทำให้สวนชุ่มชื้นอยู่เสมอ จะช่วยให้ต้นมะม่วงโตเร็ว และประหยัดการให้น้ำด้วย จนเมื่อเห็นว่า ต้นมะม่วงโตมากแล้ว และโดนต้นกล้วยบังร่มเงา ก็ทยอยขุดต้นกล้วยออก โดยขุดต้นกล้วยที่อยู่ใกล้ๆ ต้นมะม่วงออกก่อน จนกว่าต้นกล้วยจะหมดไป และต้นมะม่วงโตขึ้นมาแทนที่ ต้นกล้วยที่ตัดหรือขุดรื้อทิ้งนั้น ให้ผ่าเป็นสองซีก ใช้เป็นวัสดุคลุมดินได้ดี ป้องกันไม่ให้หญ้าขึ้น และช่วยรักษาความชื้นของดิน การปลูกต้นกล้วยแซมนี้ มีข้อเสียตรงที่ต้องเสียแรงงานมากในการขุดรื้อต้นกล้วยออก

๒. ฤดูปลูก

มะม่วงควรปลูกตอนต้นฤดูฝน หรือในประมาณเดือนพฤษภาคม - กรกฎาคม เพื่อให้มะม่วงตั้งตัวได้เร็วขึ้น เนื่องจากในฤดูฝนอากาศมีความชุ่มชื้นดี ทำให้มะม่วงตั้งตัวได้เร็ว และเป็นการสะดวกไม่ต้องรดน้ำในระยะแรก

หมายเหตุ การปลูกมะม่วง ในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นการปลูกเพื่อเก็บผลผลิตไว้บริโภคเอง เพราะการดูแลรักษามีขั้นตอนมาก จึงไม่แนะนำให้เกษตรกรปลูกเพื่อการเก็บผลผลิตไว้จำหน่าย และยังใช้ระยะเวลาในการปลูกนานด้วย

๒) การปลูग्มะพร้าวหลุม^{๓๘}

วิธีการปลูग्มะพร้าวหลุม

การปลูग्มะพร้าวหลุมเพื่อเก็บบริโภคหน่ออ่อน ระยะปลูग्ที่เหมาะสมในการปลูग्มะพร้าว คือ ระยะระหว่างหลุม x ระยะระหว่างแถว ประมาณ ๒ x ๒ เมตร

การเตรียมหลุมปลูग् :

ควรเตรียมหลุมปลูग्ในฤดูแล้ง ขุดหลุมเป็นวงกลมขนาดกว้าง ๑.๐๐ ม. ลึก ๓๐ ซม. แยกดินส่วนบนไว้ต่างหาก เอาใบไม้แห้งลงในหลุมหมักไว้ก่อน ถ้าปลูग्มะพร้าวในพื้นที่แห้งแล้งหรือดินที่ปลูग्เป็นทรายจัดให้ใช้กาบมะพร้าวลงก้นหลุม โดยวางกาบมะพร้าวในด้านที่มีเส้นใยหงายขึ้นข้างบนวางซ้อนกัน ๒-๓ ชั้น เพื่อช่วยเก็บความชื้นในดิน ถ้าไม่มีกาบมะพร้าวจะใช้วัสดุอื่น เช่น ฟางข้าว ใบไม้แห้ง หญ้าแห้ง ฯลฯ แทนก็ได้ ใส่ดินที่ผสมปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก กลับดิน รดก้นหลุม เอาดินใส่ลงในหลุมให้เต็ม

วิธีการปลูग्:

- ๑) ควรปลูग्ในฤดูฝน หรือในที่ชื้นใกล้น้ำ
- ๒) ขุดดินบนหลุมปลูग्ที่เตรียมไว้ให้เป็นหลุมเล็ก ๆ ขนาดเท่าผลมะพร้าว
- ๓) เอาหน่อที่เพาะไว้แล้วมาวางหน่อลงในหลุม ประมาณ ๑๐ หน่อต่อหลุม ให้หน่อตั้งตรง หันหน่อไปในทิศทางเดียวกัน
- ๔) กลบดินอย่างน้อย ๒/๓ ของผล แต่ระวังอย่าให้ดินทับโคนหน่อ เพราะจะทำให้หน่ออูกรัดต้นจะโตช้า
- ๕) เอาไม้ปักเป็นหลักผูกยึดกับต้นให้แน่น เพื่อป้องกันลมโยกเหยีบบดินรอบโคนหน่อให้แน่น
- ๖) ควรทำร่มไว้ในระยะแรก เพื่อลดอัตราการตายเนื่องจากถูกแดดจัดเกินไป หรือปลูग्ตามแนวร่มไม้ เช่น สวนยางพารา เป็นต้น
- ๗) ในบริเวณที่ปลูग्ถ้ามีสัตว์เลื้อยให้ทำรั้วป้องกันสัตว์มาทำลาย

วิธีการให้น้ำ :

ในการปลูग्มะพร้าว ควรใช้น้ำทุกสัปดาห์เมื่อมะพร้าวโตขึ้นอาจให้น้ำทุก ๒ สัปดาห์

วิธีการใส่ปุ๋ยมะพร้าว :

แม้ว่ามะพร้าวเป็นพืชที่สามารถปลูग्ได้ในสภาพดินแทบทุกชนิด แต่ปริมาณผลผลิตนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณธาตุอาหาร และสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน สภาพความเป็นกรดเป็นด่างของดินที่เหมาะสมแก่การปลูग्มะพร้าวควรอยู่ในช่วงระหว่าง PH ๖-๗ การใส่ปุ๋ยให้พอเหมาะแก่ความต้องการ มะพร้าวชอบความเค็ม เช่น น้ำหมักเศษอาหาร น้ำล้างถ้วยชาม เกษตรกรควรใส่ให้พอเหมาะต้นมะพร้าวจะโตเร็วและได้ผลผลิตดี

การเก็บผลผลิต เมื่อหน่อมะพร้าวอายุได้ประมาณ ๑ ปีขึ้นไป ก็สามารถเก็บตัดยอดหน่อมาบริโภคหรือจำหน่ายได้

มะพร้าวที่นำมาเพาะปลูग्ใช้ผลมะพร้าวที่แห้งตามท้องถื่นที่มี แต่ถ้าต้องการผลผลิตเพื่อการจำหน่าย ก็ต้องเพิ่มจำนวนตามความเหมาะสมกับพื้นที่ตามต้องการได้

^{๓๘} พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม, (อัสสัมชัญ).

๔.๓.๓ ตลาดที่รองรับผลผลิตทางการเกษตรแนวพทของธรรมสถานสวนป่าทั้งนาคำหลวง

... นักค้าขาย ๔ ประเภท ที่เข้าไปบอกนักบวชว่า จะอุปถัมภ์บำรุงพวกที่หนึ่ง พุดแล้วไม่ทำตามที่พุด พวกที่สอง พุดแล้วทำบ้างไม่ทำบ้าง ไม่เอาใจใส่ พวกที่สาม พุดแล้วทำตามที่พุด พวกที่สี่ พุดแล้ว ทำดีกว่าที่พุด ย่อมมีผลต่าง ๆ กัน คือพ่อค้าที่พุด อย่างไร ไม่ทำอย่างที่พุด เป็นเหตุให้ขาดทุน พ่อค้าที่พุดว่าจะให้สิ่งใดแต่ให้สิ่งที่ต่างจากที่พุดไว้ เป็นเหตุให้ไม่ได้กำไร พ่อค้าที่พุดอย่างไร ทำอย่างนั้น เป็นเหตุให้ได้กำไร ตามที่หวังไว้ ส่วนพ่อค้าที่พุดอย่างไร ทำยิ่งกว่าที่พุดไว้ เป็นเหตุให้ได้กำไรยิ่งกว่าที่หวังไว้...

การเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาค้าหลวง เป้าหมายมุ่งผลิตพืชผลทางการเกษตร เพื่อคนในชุมชน ได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ และมีประโยชน์ต่อสุขภาพ ดังนั้น ผลผลิตส่วนใหญ่จะนำมาจำหน่ายในชุมชนและใกล้เคียงในราคาถูก บางส่วนก็จำหน่ายในตลาดนัดชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพในราคาถูก ที่สำคัญจะช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน คือการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในตลาดชุมชน หรือตลาดนัดชุมชนเป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน เพราะเมื่อใดก็ตามที่คนในชุมชน หรือผู้ประกอบการค้าขายด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันไม่ค้ากำไรเกินควร มีความสุจริต ประพฤติดีงามทางด้านการพูดและการกระทำ รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจของคนในชุมชน ก็จะมีความเจริญตั้งมั่น สามารถแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนไปด้วย ดังนั้น เกษตรกรในชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าขายต่าง ๆ หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไร ที่พระพุทธศาสนานำเสนอไว้ และยึดเป็นหลักปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตนได้เสมอแบบยั่งยืน และควรมีการ

เผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่คู่กับหลักธรรม ประชาชนควรใช้วัตถุทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง

ผลผลิตจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง นำไปจำหน่าย ณ ตลาดชุมชนและตลาดในเมือง โดยผู้ที่ได้รับผิดชอบจากธรรมสถานฯ รายรับที่ได้รับก็นำมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าดำเนินการงานส่วนหนึ่ง อีกส่วนบำรุงพระภิกษุสามเณรด้านปัจจัย ๔ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการต้อนรับคณะบุคคล สถาบัน ที่มาศึกษาดูงาน โดยหลักแล้วธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรแนวพุทธ เป็นวิทยาทานแก่คนในชุมชนและอื่น ๆ ซึ่งเมื่อศึกษาดูงานแล้วจะเกิดแนวคิดนำไปสานต่อเป็นเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ซึ่งให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางการเกษตรอีกทางหนึ่งแก่เกษตรกรในสังคมไทย

๔.๓.๔ ข้อดีและข้อเสียการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

๑) ข้อดี

๑. ไม่ต้องใช้แรงงานมาก
๒. ประหยัดค่าใช้จ่ายในระยะยาว
๓. ประหยัดน้ำ
๔. ควบคุมวัชพืชได้
๕. ดูแลรักษาได้ง่ายและคำนวณได้ง่าย
๖. ไม่ต้องรอน้ำฝน
๗. ใช้น้ำบ่อ – คลอง – บาดาล
๘. ประหยัดเมล็ดพันธุ์ (ข้าว) อื่น ๆ
๙. ทำที่บริเวณที่เนินได้
๑๐. การใช้ปุ๋ยหมักและปุ๋ยคอกเป็นหลัก
๑๑. ประหยัดปุ๋ย ๑ วงบ่อ ต่อปุ๋ยคอก ๑ กิโลกรัม
๑๒. ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ จะปลอดสารพิษเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ
๑๓. เกษตรกรมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ทำให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น

๒) ข้อเสีย

๑. ใช้งบประมาณสูงในเบื้องต้น
๒. ทำได้เฉพาะที่น้ำไม่ท่วมหรือที่ดอน
๓. ไม่นิยมทำเพราะคำนึงคิดว่า การลงทุนสูง
๔. เกษตรกรยังติดรูปแบบเดิม
๕. การปลูกฝังแนวคิดเกษตรแนวพุทธยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่

๔.๔ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

หลักการเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุด โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝนพระพุทธศาสนามีหลักบริหารจัดการเป็นหลักธรรม ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน สามารถทำงานให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์คือเรียกว่า อิทธิบาท ๔ มุ่งเน้นสร้างความพอเพียงเป็นเบื้องต้น เมื่อพอเพียงแล้ว ก็ทำให้มากขึ้นเพื่อค้าขาย หรือจุนเจือผู้อื่นและมีพระสงฆ์เป็นผู้ยืนยันความจริงดังกล่าว พระสงฆ์ จึงมีบทบาทที่สำคัญที่จะนำกิจกรรมพัฒนาชุมชนโดยนำหลักธรรมทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา เข้ามาใช้กับงานพัฒนา การประกอบอาชีพต่าง ๆ ในทางโลก

เช่น การค้าขาย รับราชการ ทำนา ลูกจ้าง ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สุรุษุร้ายกล่าวคือ ประโยชน์ของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนได้รับประโยชน์ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร ในด้านต่างๆ ดังนี้

๑) ด้านหลักพุทธธรรม

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีการอบรมธรรมะสำหรับพระภิกษุ-สามเณร และเป็นสถานที่รับการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประจำของทุกปี ครั้งละ ๑๐ วัน ของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย วัดมัญญิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ด้วย กระบวนการดำเนินการพระพุทธศาสนาเน้นในเรื่อง ความประพฤติดั้งเดิม กล่าวคือ ผู้เข้าอบรมจะต้องถือปฏิบัติตามพระวินัย กระบวนการดำเนินการเน้นหลักสติปัฏฐาน ๔ สมถะและวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก และยังให้แนวคิดที่ว่า “พระสงฆ์จะต้องสอนให้ญาติโยมสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่ต้องรอให้คนอื่นมาช่วยเพียงอย่างเดียว” เนื่องจากพระสงฆ์คือเสาหลักหนึ่งในการพัฒนาชุมชนอีกทั้งยังเป็นหลักศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จึงเป็นต้นแบบที่ดีของสังคมและช่วยชี้นำชุมชนได้เป็นอย่างดี

๒) ด้านการเกษตรแนวพุทธ

ผลสำเร็จจากการดำเนินงานการเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ทำให้วัดและธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นศูนย์กลางในการศึกษาดูงานเกษตรแนวพุทธ และให้ความช่วยเหลือในด้านของจิตใจ แนวทางหรือการดำเนินการเกษตรแนวพุทธ ถือว่าเป็นแนวเกษตรแนวพุทธ ที่มีความเป็นวิถีพุทธ เช่น ใช้ระบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน ใช้ระบบดูแลธาตุ ๔ ให้สมดุล มุ่งใช้ธรรมชาติดูแลธรรมชาติ ยึดหลักธรรมชาติ (ธรรมะ) สรรพสิ่งในโลกล้วนพึ่งพิงกัน มีการนำบทสวดมนต์ทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ มาสวดขณะปลูกพืชผักทุกชนิด หรือมีส่วนในการเพาะปลูกพืช โดยเน้นให้ธรรมะเป็นเครื่องมือในการนำพา บุคคลที่เข้ารับการอบรม เป็นบุคคลที่อยู่กับสังคมมาโดยตลอด เมื่อมีปัญหาด้านวัตถุไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้หมดทุกอย่าง การแก้ปัญหาทางด้านนามธรรมจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เป็นสิ่งแก้ไขปัญหานั้น จึงทำให้แนวทางการดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ทางด้านการทำการเกษตรแนวพุทธ โดยการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ ดังนี้

๑. ทัศนคติที่มีต่อประโยชน์ ๔ คือ ขยันหา รักษาไว้ มีสมาชิกในชุมชนเป็นคนดี และใช้ชีวิตไม่ฟุ่มเฟือย ไปปรับประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเองได้ คือ พร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจ อารักขา คือรักษาทรัพย์ กัลยาคือมีเพื่อนดี สมชีวิตาคือเลี้ยงชีวิต อาชีพเกษตรเป็นอาชีพอิสระ และสุจริตไม่เบียดเบียนเอาเปรียบผลประโยชน์รู้จักหลักพอเพียงและซื่อสัตย์เป็นหลัก เพราะเป็นอาชีพที่สุจริต ไม่เป็นโทษต่อตนและคนอื่น ซึ่งมีได้เบียดเบียนใคร และเป็นต้นแบบของสังคมได้ และเป็นการส่งเสริมเกษตรกรหรือชาวบ้านให้ได้มีผลสัมฤทธิ์มากขึ้นกว่าเดิม ทำให้มีผลผลิตดีขึ้น รายได้เกิดเพิ่มขึ้น

๒. หลักอิทธิบาท ๔ คือ ความพอใจ ความเพียร มุ่งมั่นอุทิศกายและใจในสิ่งที่ทำ และความไตร่ตรองในการทดลอง จะทำให้การเกษตรแนวพุทธประสบความสำเร็จ ยึดหลักเหตุและผล ค้นหาความจริงตามแนวทางอิทธิบาท ๔ ควรกำหนดหลักธรรม (บทสวดมนต์) ที่เข้าใจง่าย ให้เป็นจิตมุ่งมั่นต่องานที่ทำให้เกิดความรักงาน สนใจงานที่ทำอย่างต่อเนื่อง ด้วยความใส่ใจเห็นด้วยอย่างยิ่ง หากศึกษาหลักอิทธิบาท ๔

ร่วมกับเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ จะส่งผลให้พ้นจากความยากจนได้ (ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้างโอกาส)

๓. หลักสังคหวัตถุ ๔ คือ โอบอ้อมอารี วชิโรโอบาเร สงเคราะห์ชุมชน และวางตนให้เหมาะสม เป็นหลักธรรมเสนอให้กับตนเองและชุมชน ทำให้ชุมชนพึ่งพาอาศัยกันและกันได้อย่างยั่งยืน

๔. หลักโภควิภาค คือ การบริหารจัดการทุนทรัพย์ เช่น การใช้จ่าย การออม และการลงทุน มุ่งทางสายกลาง การดำเนินงานยึดหลักเหตุและผล ช่วยประหยัดรายจ่าย ลดต้นทุน เพิ่มมูลค่า และต้องยึดหลักสัมมาอาชีวะ ด้วยความขยัน อดทน บนความสุจริต ส่วนหนึ่งบริโภคในครอบครัว ส่วนหนึ่งแจกจ่ายเพื่อนบ้าน ส่วนหนึ่งนำไปจำหน่ายในตลาดของชุมชน ทำให้หนี้สินลดลง คือไม่ก่อหนี้เพิ่ม

๕. หลักมัตตัญญูตา คือ รู้จักประมาณ และความสันโดษ ได้แก่ ความพอเพียง พอใจในปัจจัยสี่ จะเป็นเครื่องนำพาให้สังคมมีความยั่งยืนอยู่ได้ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการรู้ตน รู้คน รู้งาน วางตนที่เหมาะสมในชุมชน ทำให้ชีวิตไม่เป็นหนี้ เนื่องจากคนในสังคมจะคำนึงถึงการมีอยู่อย่างจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ และพยายามช่วยกันจัดสรรจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นอย่างถูกต้องเป็นธรรม คำนึงถึงอนุชนผู้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่กำลังเติบโตขึ้นมาบริโภคทรัพยากรธรรมชาติบนโลกใบนี้ต่อไป จักต้องอาศัยความอดทน ความพากเพียร ความขยัน มีวินัยในตนเอง และที่สำคัญคือต้องควบคุมความโลภของตนให้อยู่ในระดับที่พอดี ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายแม้จะมีชีวิตอยู่ในท่ามกลางสังคมที่มีความทันสมัยหรือมีเทคโนโลยีสูงก็ตาม นอกจากนี้ ยังต้องมีการเรียนรู้เท่าทันโลก แต่ไม่ลุ่มหลงตามกระแสของบริโภคนิยมเกินพอดี จนเป็นเหตุให้วิถีชีวิตต้องสั่นคลอนหรือเอนเอียงจากทำนองคลองธรรม ความมีเหตุมีผล เดินทางสายกลาง (ความพอเพียง) ความรู้ประมาณตน (ทำน้อย ได้มาก : ประหยัดรายจ่าย (ขาดต้นทุน) เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ย้อนหลังสู่สังคมพอเพียง ด้วยการรู้ประมาณตน

๖. หลักศีล ๕ คือ มีการประพฤติตนให้อยู่กรอบของเบญจธรรมเป็นเบื้องต้น ให้มีความเป็นปกติทั้งกาย วาจา และใจ อยู่ในสังคมของชุมชนอย่างอยู่ดีมีสุข เข้าวัดทำบุญตักบาตร รักษาศีล เจริญภาวนาแผ่เมตตา เป็นประจำอย่างต่อเนื่องทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนา มีศีล ๕ เป็นหลัก ยึดหลักดำเนินชีวิตพออยู่พอกิน พอใช้ (สัมมาอาชีวะ อัตตาหิ อัตตาโน นาโถ)

กระบวนการดำเนินการเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ดังกล่าวนี้นั้น เน้นให้ผู้อบรมได้รับธรรมะ และประยุกต์ใช้ในการเกษตร เพราะการที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จนั้น ล้วนต้องอาศัยหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อิทธิบาท ๔ เพราะวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจทำได้หลายวิธี แต่การทำให้เศรษฐกิจของเรามั่นคงและยั่งยืนในอนาคต ต้องคำนึงโดยการพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มีความขยัน อดทน และประหยัด รู้จักพึ่งพาตนเองได้ เข้าใจในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมอยู่ตลอด พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่เอื้อเพื่อให้ทุกคน สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติ ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมเพื่อบุคคลอื่น ไม่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อบุคคล แต่เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อทุกคนได้เข้าถึง เพื่อประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น หากรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวง

๔.๔.๑ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชน ด้านจิตใจ

การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจคือดำเนินชีวิตภายใต้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้การที่มีจิตใจที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวกับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น ชาวบ้านล้วนเป็นชาวพุทธที่ดี มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ยึดมั่นในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ในยามที่ประสบปัญหาต้องรู้จักการปล่อยวาง เช่น ปัญหาในการทำเกษตรคือ ความผันผวนของสภาวะแวดล้อมได้แก่ ฝนแล้งบางครั้งน้ำท่วม ซึ่งชาวบ้านนาบอกว่า

เรื่องของธรรมชาติที่เกิดขึ้นและสามารถทำใจยอมรับได้ หลักอีกประการคือ ได้แก่ ความอดทน และ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ทำให้ชาวบ้านยึดตนเองเป็นที่พึ่งโดยไม่รอช่วยเหลือจากคนอื่น นอกจากนี้ยังยึดถือหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือรู้จักพอประมาณ “กินที่ละคำ ทำทีละอย่าง” กระทำการใดๆ โดยไม่ประมาท การที่ชาวบ้านมีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจดังกล่าวทำให้มีจิตใจที่มั่นคงมีสติและปัญญาที่สามารถต่ออุปสรรคในการดำรงชีพที่เผชิญอยู่เสมอ^{๔๐}

จากการวิเคราะห์ผลสัมภาษณ์ของกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่เกี่ยวข้องพบว่า เครือข่ายของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงนี้ ได้ดำเนินตามแนวคิดของพระธรรมวิมลคุณนีซึ่งมีบทบาททางสังคมรูปหนึ่ง เพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็นอย่างดี^{๔๑} ด้วยการสร้างเกษตรแนวพุทธ จึงทำให้ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจรอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้^{๔๒} ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น หลักอริยบท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น เป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยใช้วิถีธรรมชาติทั้งธาตุดิน น้ำ ลม และไฟแก้ไข พืชทุกชนิดล้วนเกี่ยวพันกัน การปลูกควรหมุนเวียนกัน ส่งผลให้ดินมีโอกาสถูกปรับสภาพ และใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่า^{๔๓} การทำปุ๋ยหมักตามธรรมชาติสามารถช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย^{๔๔} ทำให้ชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข^{๔๕} สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อหาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหารพืชผักผลไม้ไว้บริโภคในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกที่ชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะปัจจุบันผลิตผลทางการเกษตรเน้นพืชผักที่ปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ เน้นอาหารเพื่อสุขภาพ ประเด็นนี้จะป็นต้นแบบที่ดี และจะเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าทางการเกษตรได้ดี^{๔๖} เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เกิดความรู้สึกสบายใจ มีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกันมีเพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักพุทธธรรม ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องรื้อถอน และยังสามารถนำไปจำหน่ายจ่ายแจกในชุมชนเพิ่มรายได้อีกด้วย

เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ ที่ปรับให้เข้าเวลาและสถานที่ได้ เช่น ทำบริเวณที่ลุ่มหรือดอนก็ได้ ทำได้ทุกฤดูกาล ไม่ว่าหน้าฝน หน้าหนาว และหน้าแล้ง ไม่มีน้ำ

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระครูประภัศรกริตติคุณ, เจ้าคณะตำบลนาข่า และเจ้าอาวาส, วัดประดิษฐ์นารามบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายปัญญา พรหมวิอินทร์, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑

^{๔๖} สัมภาษณ์ , นายอาคม จันทรสม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑

ก็ชุดให้มีสระหรือบ่อน้ำทางการเกษตรเพียงพอ^{๔๗} ด้วยการนำแนวคิดและทฤษฎีกับศาสตร์สมัยใหม่มาประยุกต์เข้ากันได้กับทางพุทธศาสตร์ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง เพราะต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตมาก^{๔๘}

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย เหมาะสมกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกุสโลบายสอนชาวบ้านได้^{๔๙} หากตั้งใจทำงานก็จะสามารถมีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ ทำให้เศรษฐกิจมีความสมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุนไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำงานด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน^{๕๐} ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุและบริโภคนิยม ตลอดจนไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

การน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปรับใช้กับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำโถมุ่งเน้นทางสายกลาง ความมีเหตุมีผล กำหนดรู้ในขณะดำเนินการด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ^{๕๑} โดยยึดศีล ๕ เป็นหลักธรรมเบื้องต้น และหลักธรรมอื่น ๆ เช่น อิทธิบาท ๔ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ ๔ อย่าง คือ ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะ ความเพียร, จิตตะ ความมุ่งมั่นไปอุทิศตัว อุทิสใจให้แก่สิ่งที่ทำ, วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทบทวน หลักขรവാธธรรม ๔ คือ สัจจะ พูดจริง ทำจริง, ทมะ การฝึกฝน แก้ไขข้อบกพร่อง, ขันติ ความอดทน ทำงานด้วยความขยัน, จาคะ ความเสียสละ และอบายมุข ไม่ประพฤติดนในทางเสื่อมเสีย^{๕๒} เกษตรกรมีหลักปฏิบัติเพื่อตนพึ่งตนเองได้นั้น คือ อดทน ซื่อสัตย์ มีธยัสถ์ ขยัน อดทน และกตัญญู มีรายละเอียดต่อไปนี้

อดทน คือทั้งอดทั้งทนเข้าไว้ ในกรณีที่เรได้รับความสำเร็จอย่างสูงหรือประสบความสำเร็จล้มเหลวอย่างหนักยิ่ง ก็ต้องใช้ทั้งอดและทั้งทน จึงจะไม่เสียบุคลิกภาพของตนเอง เช่น ปลูกพืชแล้วพืชไม่เจริญงอกงามก็ให้อดทนไม่เสียใจจนเกินไป^{๕๓} ลักษณะของผู้มีความอดทนที่ดี ประกอบ ด้วย ความอดกลั้น ไม่ฉุนเฉียว ไม่ทำให้ใครนินทาตำหนิและหน้าเบิกบานยิ้มแย้มอยู่เสมอ ซึ่งผลดีของการพึ่งตนเองด้วยความอดทน ได้แก่ มีความภาคภูมิใจในตนเอง สร้างเสน่ห์ให้แก่ตนเอง เป็นที่รักที่ชอบใจของคนทั่วไป ทำงานทุกอย่างสำเร็จ

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายธนวัฒน์ บุญรอด, ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายสุชาติ เขียวลา, เลขานุการนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑

^{๔๙} สัมภาษณ์ นายพินันท์ ณ น่าน, ปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑

^{๕๐} สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายวารี กิ่งมิ่งแอ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑

ล่างไปด้วยดี ทำให้เกิดความดีต่าง ๆ ตามมา ทำให้เกิดสุขแก่ตนและสังคม เป็นปัจจัยส่งเสริมคุณธรรมชั้นสูง ๆ ขึ้นไป^{๕๔}

ข้อสัตย์ คือ ชื่อ หมายถึงไม่คิดไม่โกง ตรงไปตรงมา ขอบธรรม ยุติธรรม คำที่สอง สัตย์ คือ ความจริง ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรปฏิบัติ มี ๗ ประการ ได้แก่ ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อคนอื่น ซื่อสัตย์ต่อคำที่ตนได้พูดไปแล้ว ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงานที่ตนกระทำ ซื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ ซื่อสัตย์ต่อสถาบันที่ตนอาศัย และซื่อสัตย์ต่อเวลาที่เราทำงานอยู่นั้น ผลดีของความซื่อสัตย์ คือทำให้เกิดความภูมิใจในตนเอง การงานก้าวหน้า ทำให้คนยกย่องสรรเสริญ^{๕๕}

มัธยัสถ์ คือการใช้จ่ายพอเหมาะแก่ฐานะของตน ตรงกับคำว่ามัตตัญญูตา ซึ่งหมายถึง การรู้จักประมาณในเหตุการณ์ต่าง ๆ การรู้จักประมาณในหาสิ่งของเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และการรู้จักประมาณในการให้สิ่งของต่อผู้อื่น โดยไม่เดือดร้อนตนเองและครอบครัว ซึ่งในการทำเกษตรแนวพุทธทำให้เกษตรกรมีความมัธยัสถ์ในการใช้จ่าย และการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข^{๕๖}

ขยัน คือ บุคคลที่มีลักษณะที่มีปกติลุกขึ้นเสมอหรือตื่นเสมอ ทำงานตรงต่อเวลา ชอบใจในการทำงาน มีความเพียรพยายามไม่หยุดหย่อน มีความอดทน ไม่อ้างว่าหนาวเกินไป ร้อนเกินไป เย็นเกินไป และเป็นคนว่าง่าย ซึ่งในการทำเกษตรแนวพุทธต้องทำอย่างสม่ำเสมอ คือการดูแลพืชผักและ ดูแลดิน ทำให้ต้องมีความขยันเอาใจใส่อยู่เสมอ^{๕๗}

ถ่อมตัว คือ การแสดงกิริยาอ่อนน้อม ถ่อมตน อ่อนโยน คือเมื่อการปลูกต้นไม้ก็จะให้ใจเย็น มีความคิดเห็นที่ไม่เร้าร้อน ทำให้เกิดมีความนอบน้อมถ่อมตนด้วย^{๕๘}

การที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้นำหลักจริยธรรมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้น ในระยะยาวสามารถช่วยสร้างรากฐานความมั่นคงแข็งแรงให้กับจิตใจให้กับคนในชุมชน ซึ่งตามหลักพุทธธรรมจะไม่พัฒนานักกิจกรรมที่เน้นผลได้ทางวัตถุ อันเป็นการส่งเสริมความโลภ ความเห็นแก่ตัวและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศน์ของส่วนรวมในชุมชนโดย จากการเน้นให้ความสำคัญกับคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น มีผลกระทบต่อกันในชุมชนและสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน การรวมตัวกันของคนในชุมชน ในระยะแรกเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะทุกคนมีความมุ่งหวังที่จะสร้างรายได้หวังการได้กำไร เมื่อมีงานที่ดีกว่าและรายได้ดีกว่า จึงพากันออกจากกลุ่มเพื่อไปทำงาน แต่หลังจากที่มีความพยายามสร้างการเรียนรู้โดยอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นคนที่มีความตั้งใจรักการทำงาน จึงทำให้กลุ่มเริ่มมีความหวังที่จะยืนหยัดอยู่ได้ประกอบกับมีผู้นำคนใหม่ที่มีความตั้งใจและมีคุณธรรมจริยธรรมมาช่วยสร้างพลังแก่สมาชิก ทำให้กลุ่มสามารถยืนหยัดต่อไปได้และจากการที่สมาชิกทุกคนมีการเข้าวัดฟังธรรม อีกทั้งถือศีล และนำหลักจริยธรรมมาใช้พัฒนากลุ่ม ทำให้กลุ่มมีความเจริญขึ้นตามลำดับ ส่วนสมาชิกก็มีรายได้เสริม

^{๕๔} สถาบันบันลือธรรม, **คู่มือสร้างคน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๘.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายจิตรกร กองทอง, รองปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายปัญญา จันทร์เสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ พรหมยาลี, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางหนูติม นนทภา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

เพื่อช่วยจนเจือครอบครัว และช่วยแนะนำด้านจริยธรรมแก่คนในครอบครัว ทำให้ในระยะยาว ชุมชนบ้านโคกกกลางมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ชุมชนจึงเป็นชุมชนที่มีความมั่นคง ปลอดภัย และน่าอยู่ จากการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยที่เน้นทางด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านการเกษตร ทำให้มีสิ่งทำให้เกิดความโลภขึ้นกับคนในสังคม ความเห็นแก่ตัวจึงเป็นตัวการที่กำหนดสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่มีผลกระทบจากภายนอกที่จะแพร่ขยายเข้าสู่ชุมชนตลอดจนความไม่เป็นธรรมและความเอารัดเอาเปรียบ ต่างๆ แต่จากการที่ชุมชนเน้น “ทำเพื่อกินเพื่ออยู่” และให้ “พอมิ-พอกิน” เป็นฐานเบื้องต้น ความสามัคคีรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่การอนุรักษ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดีงาม และฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นหลักที่พึ่งทางใจแก่ชุมชน การสร้างองค์ความรู้จากกระบวนการเรียนรู้ที่รู้จักคิดด้วยเหตุด้วยผลโดยไม่แยกตนออกจากกระบวนการวิถีชีวิต ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงทำให้ไม่สามารถที่จะเข้ามาสร้างผลกระทบใดๆแก่ชุมชนนี้ได้ ทั้งนี้เพราะชุมชนนี้มีภูมิคุ้มกันอย่างดี ได้แก่ความมีคุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชนนั่นเอง^{๕๙}

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เน้นองค์ความรู้แบบพอเพียงเป็นเครื่องมือหนึ่งของการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน โดยมีเป้าหมายว่า ทำอย่างไรให้คนอยู่อย่างมีความสุข มีกิน มีใช้อย่างเพียงพอ จึงไม่ได้เน้นที่ให้ขายได้มากๆ เพื่อให้ได้เงินมากๆ โดยไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อม สุขภาพ ครอบครัวความยุติธรรมในการแบ่งปันรายได้ประโยชน์จากการดำเนินการ การใช้แรงงานของสมาชิก ไม่ใช่อัดดาตลับขัตา นอนเพราะอยากให้ทำได้มาก จนไม่มีเวลาให้ลูกและครอบครัว^{๖๐} ดังนั้นในระยะยาวผลลัพธ์ที่ได้จากการที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง นำหลักจริยธรรมมาใช้ในพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนและเข้มแข็งขึ้นของชุมชนเอง เพราะคุณธรรมในจิตใจเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญของการพัฒนาคนพัฒนาชุมชน ต้องสร้างความสมดุลให้ชีวิต ถ้ามีรายได้พอสมควร แม้ไม่รวย แต่สุขภาพดี สิ่งแวดล้อมดี ครอบครัวมีเวลาให้กัน ชุมชนเข้มแข็งและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็ถือว่าเป็นทางที่ถูกต้องของการพัฒนายั่งยืน ชุมชนเป็นการพัฒนาที่อยู่บนหลักของความพอเพียง มองอะไรให้รอบด้าน สนใจเรื่องคุณค่ามากกว่ามูลค่า อยากมีความสุข ไม่ใช่อยากได้แต่เงินและพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้เงิน แม้ว่าจะทำให้เกิดความทุกข์เพียงใด^{๖๑}

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนเกษตรกรที่อยู่ในเครือข่ายธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีการพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพทำให้ชีวิตของพวกเขาเป็นไปในทางที่ดีและนำไปสู่การพัฒนาตนเอง ชุมชนและสังคมให้มีศักยภาพและมีคุณภาพที่ดีตลอดจนมีความยั่งยืนในที่สุด การที่สมาชิกมีจริยธรรมเป็นพื้นฐาน มีการปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิจ จึงเป็นแรงช่วยให้เกิดการพัฒนาของกลุ่มอย่างมีศักยภาพและมีผลกระทบเป็นบวกต่อชุมชน ในแง่ของการพัฒนาที่มีความพอเพียง ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ผลที่ได้จากการนำเอาหลักจริยธรรมมาใช้ในการพัฒนาทำให้ชุมชนมีความมั่นคงในการทำงานร่วมกัน ไม่ค่อยมีปัญหาให้รำคาญใจ สมาชิกมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีกระบวนการเรียนรู้ที่รู้จักคิด รู้จัดตรึกตรอง มีเหตุมีผล ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม สามารถที่จะยืนหยัดด้วยตนเองและพึ่งพาตนเอง ทำให้กลุ่มมีความยั่งยืนไม่ล้มลงโดยง่าย และจากการที่มีพื้นฐานทางจริยธรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความซื่อสัตย์ ไม่คดโกง ทั้งต่อตนเอง สมาชิก และลูกค้า จึงทำให้ได้รับความไว้วางใจและการเป็นลูกค้าที่ดีอย่างมั่นคง และจากการที่ทำชุมชน

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายชยานันท์ จันทรเสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นางสาวลักษณ์ อุดทน, ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์ นางยานี ใจธรรม, ผู้อำนวยการกองคลัง เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

แบบพอเพียง พอประมาณไม่มุ่งกำไรและมากจนเกินไป ทำให้ชีวิตของสมาชิกแต่ละคนมีแต่ความสุขเพราะไม่ดิ้นรนจนเกินควร ชุมชนจึงสามารถที่จะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงผู้ใด อีกทั้งไม่เบียดเบียนคนในชุมชนให้ได้รับความเดือดร้อน แต่กลับร่วมมือร่วมใจกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า โดยเข้าใจถึงวิถีแห่งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รู้จักช่วยกันอนุรักษ์และรักษาธรรมชาติให้ดำรงอยู่คู่กันไปกับผู้คนในชุมชน^{๖๒}

จากการศึกษาการพัฒนาด้านจิตใจ สรุปได้ว่าสิ่งต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น การพัฒนาพลังชุมชนให้เข้มแข็ง ต้องให้ความสำคัญด้านจิตใจเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ชุมชนนี้สามารถที่จะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ทำให้สมาชิกและครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และประการสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้ มีความพอเพียง สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งนับว่าสำคัญนี้เป็นรูปแบบของการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน และก่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในชุมชน เพราะ สมาชิกของชุมชน เป็นส่วนที่สำคัญที่มีการพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ จากการที่เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมทำให้เข้าใจในวิถีของความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ จึงไม่ใช่ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้คุณค่า คือการใช้เพียงอย่างเดียวแต่ไม่รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ จึงกล่าวได้ว่าสมาชิกของกลุ่มมีบทบาทสำคัญ และพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในชุมชนที่จะร่วมดูแลการดำเนินชีวิตเช่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น สร้างความไว้วางใจแห่งมวลสมาชิก มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักแบ่งปัน ผู้อื่น ไม่ดูถูกและข่มเหงผู้อื่น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้คนในชุมชน ทำให้สังคมในชุมชนเป็นสังคมที่สงบสุข ปลอดภัย ไม่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและปัญหาสังคม ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่น่าอยู่เป็นสังคมที่สามารถอยู่เป็นอย่างดีและช่วยให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

๔.๔.๒ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชน ด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า^{๖๓} เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑. พัฒนากาย ได้แก่ โรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

๒. พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คมนาครักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, หน้า ๗๙-๘๑.

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีย์

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรสู้งาน มีความอดทนมีสมาธิแน่วแน่ มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลป์ และศาสตร์ ต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์^{๖๔}

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ องค์ความรู้ที่สามารถอธิบายกฎของธรรมชาติและสรรพสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ที่มีอยู่ก่อนการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์นั้นได้ค้นพบและนำมาเผยแผ่ให้ศาสนิกชนได้รู้และปฏิบัติตาม ในความเป็นศาสตร์ของพระพุทธศาสนายังสามารถทำให้เราศึกษาได้หลายศาสตร์ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจในศาสตร์นั้นๆ เพราะองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนาก็เพื่อการพัฒนาภูมิปัญญาตามแบบแผนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นที่สนใจของผู้แสวงหาทางเลือกใหม่ในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ว่าตนเองจะมีชีวิตรอดอย่างมีคุณภาพหรือไม่ พระพุทธศาสนามีข้อมูลความรู้ทางศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความกระจ่างสำหรับการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจให้รอดอย่างมีคุณภาพที่น่าจะเป็นทางเลือกให้สังคมที่กำลังเป็นอยู่^{๖๕}

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาจะแตกต่างจากจุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวงมีความต้องการให้มนุษย์มีการเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี มีเครื่องอุปโภคบริโภคที่หลากหลาย ในทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นมาตรฐานในการครองชีพที่สูง เพราะจะทำให้ชีวิตมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น ก็จะทำให้สินค้าที่ผลิตขึ้นมีการใช้บริโภคมามากขึ้น จึงเน้นเป้าหมายสร้างความสุขให้มนุษย์ที่วัตถุนั้นเอง^{๖๖}

ส่วนพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายของความสุข ๒ ประการคือ โลกียสุข และโลกุตตรสุข โลกียสุข เป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นสุขที่พัวพันกับทรัพย์สินสมบัติและวัตถุต่าง ๆ เป็นประเภทหามิสสุข (กาม กิณ เกียรติ) ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงและการที่จะให้ได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการของตนเองตามความปรารถนา ส่วนโลกุตตรสุข เป็นความสุขของผู้สั่นกิเลสและสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับสิ่งวัตถุใด ๆ ที่เป็นเครื่องสนองอารมณ์ปรารถนา เพราะเป็นความสุขที่ได้มาจากการตัด ลด ละ เลิก ความต้องการ หรือทะยานอยาก แทนที่เราจะพยายามแสวงสิ่งของมาสนองความต้องการที่ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ ของเราอย่างเดียว เราอาจจะหาความสุขจากการดับความต้องการที่ทำให้จิต

^{๖๔} พระธรรมโกศาจารย์(พุทธทาส ภิกขุ), รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์, หน้า ๑๓.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายจักรพันธ์ คำลาภ, หัวหน้าปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๖} คูณ โทษณ์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร:โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๙๑.

ร้อนรนหรือแทนที่จะหาความสุขจากการแสวงหาหรือสะสมทรัพย์อย่างเดียว เราอาจจะหาความสุขจากการเสียสละทรัพย์เพื่อประโยชน์สาธารณะหรือช่วยเหลือมนุษยโลกด้วยกันก็ได้^{๖๗} เพราะว่าถ้าเรารู้จักให้ แบ่งปัน เอื้ออารีย์ มากเท่าใด เราก็จะออกจากกิเลสอาสวะ โสภ โกรธ หลง ได้ง่ายขึ้นและในที่สุดก็จะพบกับความสุขที่เป็นโลกุตตรหรือที่เรียกว่าเป็นบรมสุขอย่างแท้จริงในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้สอนเกี่ยวกับความสุขของบุคคลไว้ว่าทุกคนสามารถแสวงหาความสุขได้เท่าเทียมกันหากแต่ว่ารู้จักควบคุมจิตใจและความทะยานอยากของตนได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับเศรษฐกิจที่กล่าวว่าผู้ที่มีทรัพย์เท่านั้นที่จะมีความสุข^{๖๘}

ดังนั้น พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือให้ความสุขเหมือนกัน แต่พระพุทธศาสนาได้ให้ความสุขที่กว้างขวางกว่าเศรษฐกิจมากมาย แม้จะสอนเรื่องความสุขที่สูงกว่าวิชาเศรษฐกิจก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาไม่เคยมองข้ามโลกียสุข ที่ถือว่าเป็นความสุขของฆราวาสตามหลักเศรษฐกิจ เพราะทั้งสองมีวิธีการที่แตกต่างกัน อุปมาเหมือนคนที่เดินด้วยเท้าเปล่าและคนนั่งรถยนต์เพื่อไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้หรือที่ต้องการ จะต่างกันที่ประสิทธิภาพในการดำเนินไป คนเดินก็จะช้า เปรียบเหมือนโลกียสุข แต่คนนั่งรถยนต์ ก็จะสามารถไปได้เร็ว เปรียบเหมือน โลกุตตรสุข ที่เป็นความสุขที่เป็นอมตะ เศรษฐกิจอุปมาเหมือนคนเดินด้วยเท้าเปล่า ส่วนพระพุทธศาสนาอุปมาเหมือนคนนั่งรถยนต์ ที่เหมือนกันก็คือเพื่อไปสู่ความต้องการ^{๖๙}

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นที่โลกุตตรสุข มากกว่าโลกียสุข ก็ตามแต่ พระพุทธศาสนาไม่เคยมองข้าม โลกียสุข เพราะถือว่า โลกียสุขเป็นจุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจทั่วไป จึงพยายามสอนหลักศีลธรรมเพื่อให้เป็นคนดี มีคุณภาพ ของสังคม ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาตระหนักดีว่า ศีลธรรมจะดีได้ยากถ้ามนุษย์ยังทุกข์ยาก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในธรรมบทภาคที่ ๖ โดยทรงปรารภถึงบุคคลเลี้ยงโค ที่มี ความหิว พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงแสดงธรรมโปรด เพราะว่าปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมมีความสำคัญยิ่งกว่าการที่จะปลูกฝังศีลธรรมให้มีในใจของบุคคลได้นั้นย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนมากมายก็เพื่อให้มนุษย์ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ โดยพยายามยกฐานะของตนให้สูงขึ้นด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยยึดหลักธรรมควบคู่ดำเนินกันไป จะเห็นได้ว่าหลักธรรมเหล่านั้นจะเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจและไม่มีข้อใดที่ขัดแย้งกับระบบทางเศรษฐกิจสมัยใหม่เลย ตรงกันข้ามกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างได้ผลดีอีกด้วย^{๗๐}

ในยุคที่อารยธรรมโลกาภิวัตน์กำลังครอบงำสังคม วิถีชีวิตของมนุษย์กำลังเลือนหายและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของอุทยานาภของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงความเชื่อมโยงภูมิปัญญาดั้งเดิมของมนุษย์ให้กลับมามีความหมายต่อชีวิตที่สับสนในโลกปัจจุบัน ถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีความก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่มนุษย์ยังคงต้องการ คือ “คุณค่าของชีวิต” ว่าจะมีชีวิตเป็นไปอย่างไร ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เป็นบทพิสูจน์ในการเชื่อมโยง

^{๖๗} สัมภาษณ์ นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๘} สัมภาษณ์ นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๙} สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

อดีตสู่ปัจจุบัน คือ “ธรรมะ” ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เป็นเสมือนน้ำใสเย็นคอยลูบประโลมจิตใจร้อนรุ่มของมนุษย์ให้คลายลง

พระธรรมวิมลณี, ดร. มีทัศนะที่เชื่อว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจได้แก่ ความพออยู่ พอกิน และควมมีวิถีชีวิตที่สมถะ พอเพียง ในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนหากเราวิเคราะห์ให้ดีแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าประสานสอดคล้องต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐ พอเหมาะพอควร และการเดินทางสายกลางตามสมมติในโลกธรรม หรือ โลภียธรรมด้วย “วิถีแห่งพุทธ” トラบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมัตถธรรม ส่วนการดำรงชีวิตในโลภียธรรมนี้ ก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติ ใช้ประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสัจและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอริยภาพ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ดำรงอยู่โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับ อยู่ได้โดยไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดี และหลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุจนเกินสมควร และการเป็นผู้คลังโคลใน “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป โดยเฉพาะโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่า มีการประสานสอดคล้องกันในโลกุตระธรรม^{๗๑} โลภียธรรมนั้นเป็นคำสอนที่มุ่งหมายสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ (และโลกหน้า) ด้วยดีส่วนโลกุตระธรรมนั้นมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้น อยู่เหนือโลก เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้นรัดรั้งของโลกในส่วนของโลภียธรรมนั้นโดยที่พระพุทธศาสนาได้นำหนักและความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ซึ่งยังจะต้องดำรงอยู่ในโลกธรรมเป็นอย่างมากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าโลกุตระธรรมจึงพิจารณามิติทางสังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยดังคำกล่าวที่ว่า “วัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิใช่มีแต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ(Individual)อย่างเดียวแต่ทั้งที่เป็นไปสำหรับสังคม ด้วยมองจากบริบทในพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นสอดคล้องและเอื้อต่อการดำเนินการในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นส่วนรวมโดยเฉพาะที่สอดคล้องต่อกันเป็นพิเศษคือเศรษฐกิจพอเพียงตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการเดินทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา^{๗๒} เป็นแนวปฏิบัติที่พอดีทั้งในแง่ทางปฏิบัติและทางด้านจิตใจคือหลักสำคัญพื้นฐานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขวิกฤติของชาติและนำประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศก้าวพ้นวิกฤติเศรษฐกิจและสามารถไปสู่ชีวิตที่ดีงามมีคุณภาพตามหลักพระพุทธศาสนาได้

หลักพุทธธรรมที่พระธรรมวิมลณี, ดร. ได้นำหลักนำอธิบาท ๔^{๗๓} ซึ่งเป็นฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอธิบาท ได้แก่ ๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ ไฟใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป ๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย ๓) จิตตะ คือ ความคิด ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำด้วยความคิดเอาจิตฝึกไฟ ไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป ๔) วิมังสา คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเพื่อสร้างให้ชุมชนเข้มแข็งหลักธรรมก็เพื่อจะมุ่งเป้าหมายไปที่

^{๗๑} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

^{๗๓} **พ.ป. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.**

ความเป็นคนมีจิตใจดี มีสำนึกและความรับผิดชอบแก่การทำงานและหน้าที่และคุณธรรม จึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทางวัตถุให้มั่นคง ส่วนหลักของการพัฒนาชุมชนก็มุ่งเป้าหมายไปที่ การพึ่งตนเอง การทำหน้าที่ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมของกิจกรรมชุมชน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงและยั่งยืนต่อชุมชน ย่อมบรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ เช่น การส่งเสริมไร่นาสวนผสม ระบบการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองหรือที่เรียกว่าไร่นาสวนผสม หรือเกษตรผสมผสาน เป็นสิ่งที่ท่านเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาความยากจน และปัญหาหนี้สินของเกษตรกรได้หากเกษตรกรเพาะปลูกพืชผัก ทำไร่นาเลี้ยงสัตว์นานาชนิดไว้กินไว้ใช้โดยการพึ่งพิงตนเอง ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เทคโนโลยีสมัยใหม่แต่ดูแลผลผลิตให้เป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งเน้นการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความสมดุลทางธรรมชาติและสมดุลในชีวิตประจำวันกลับคืนมา ท่านส่งเสริมให้ชาวบ้านโคกกลางและชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงทดลองทำโดยทางท่านสนับสนุนด้านเงินทุน การทำไร่นาสวนผสมนี้มีความเกี่ยวข้องกับนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมาก อย่างน้อยผู้ทำการเกษตรผสมผสานนี้จะต้องมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน มีความสามัคคี ขนบขวยในกิจการงานของตน ผลจากการนำหลักธรรมข้างต้นมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของพระธรรมวิมลฐณี, ดร. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนา ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง จึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สรุปได้ดังนี้

๑) ลดรายจ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี คือที่ศูนย์ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงได้ทำปุ๋ยชีวภาพ โดยนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตจะมีอะไรบ้าง ปริมาณเท่าใด ขึ้นอยู่กับว่าเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่น และจัดหาบางส่วนจากภายนอกไร่นาหรือนอกท้องถิ่นมาเพิ่มเติม และยังได้นำขยะที่สามารถทำปุ๋ยหมักได้จากทางวัด เช่น ใบไม้แห้ง มูลค่างควาเศษอาหาร เป็นต้น เพื่อการผลิตจึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีได้ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยการมีพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน เพิ่มรายได้จากการจำหน่ายพืชผักสวนครัว ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น และปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก ปลอดภัย จากสารเคมี มีผลเพิ่มเติมมากขึ้น คือประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายรับที่หามาเพิ่ม^{๗๔} ทำให้มีการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวลงมากขึ้น สามารถเหลือเก็บออมเงินได้^{๗๕}

๒) อาหารผลไม้ที่ผลิตปลอดภัย เนื่องจากในการทำเกษตรแนวพุทธไม่ได้ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร ทำให้ผลไม้และพืชผักที่ผลิตได้ไม่มีสารพิษเจือปน ความปลอดภัย หรือความโดดเด่นของผลผลิต เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ด้วยการพัฒนาคุณภาพสินค้า ตามความต้องการของผู้บริโภค เน้นความสะอาด ปลอดภัย มีมาตรฐานสินค้า มีคุณภาพชีวิตที่ดี จากการบริโภคผักปลอดสารพิษ^{๗๖}

๓) ขจัดปัญหาความยากจน คือ เมื่อนำการเกษตรแนวพุทธในศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ไปดำเนินการในพื้นที่เกษตรของตนเอง ทำให้เกิดรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรแนวพุทธ ลดปัญหาความยากจนไปได้ในระดับหนึ่ง มีการออมเงินมากขึ้นในครอบครัว หรือจำหน่ายจ่ายแจกในหมู่บ้าน^{๗๗} เศรษฐกิจก็จะมั่นคงอย่างยั่งยืน ทำให้สังคมมีความอยู่ดีมีสุข มีการพึ่งพิงเกื้อกูลกัน

^{๗๔} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๖} สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์ นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑

และกัน สภาพสิ่งแวดล้อม กลับคืนมาสู่ท้องถิ่น มีผลต่อสุขภาพคนในชุมชนดีขึ้นไม่เกิดโรคร้ายแรง และ
ประหยังบประมาณค่ารักษาพยาบาล^{๗๘}

จากการนำรูปแบบและวิธีการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงไป
ดำเนินการในแปลงเกษตรของตนแล้ว ได้ผลผลิตเป็นอาหารที่ปลอดภัย มีสุขภาพดี ดังนั้น เมื่อสุขภาพ
ทางร่างกายดี สุขภาพจิตก็ดีขึ้นไปด้วย ต้องมีความจริงใจ มีความรัก มีความขยัน^{๗๙} นำหลักธรรมง่าย ๆ
เพื่อเป็นตัวกำหนดจิตในระหว่างการทำเกษตร ก่อให้เกิดสมาธิ และมีจิตมุ่งมั่นที่จะทำงานนั้น ๆ ด้วยความใส
ใจ^{๘๐} ด้านครอบครัว ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ด้านจิตใจก็สงบสุขได้^{๘๑} ด้านครอบครัวอบอุ่น มีความ
สามัคคีเพิ่มขึ้น ด้านรายได้ไม่ก่อกวนเพิ่ม^{๘๒} สร้างความผาสุกแก่ชาวบ้านส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้คล่องตัว
สร้าง^{๘๓}สร้างความเอื้อโยไมตรีจิต กระชับมนุษยสัมพันธ์^{๘๔} อนุรักษ์วัฒนธรรม เพิ่มเกียรติคุณแก่ตนเอง^{๘๕} เป็น
ตัวอย่างที่ดี น่าเคารพและสรรเสริญ^{๘๖}

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ พระธรรมวิมลณี, ดร. ได้นำมาใช้เป็นหลัก
ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ
เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักอริยาบท ๔ มาเป็นฐานในการ
ทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรม
ธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยัน มานะ มีความคิดใน
การพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ

จากหลักอริยาบท ๔ ประการข้างต้น พระธรรมวิมลณี, ดร. ท่านได้นำเอามาเป็นหลักเพื่อ
ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยเฉพาะการทำให้เขาสามารถ
พึ่งตนเองได้ เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ชาวบ้านดำเนินตามหลักธรรม ทำให้
ท่านเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเมื่อนำหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วสามารถที่จะอุ้มชูตัวเองได้ มีความ
เป็นอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีกินพอใจ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินพอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความ
สงบเป็นปกติสุขที่พ้นจากหนี้สิน

^{๗๘}สัมภาษณ์ นายวารี กิ่งมิ่งแฮ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอบรรพตพิสัย จ.อุตรดิตถ์,
วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๙}สัมภาษณ์ นายพินันท์ ณ น่าน, ปลัดเทศบาลตำบลอุ่มจาน อำเภอกุดจับ จังหวัดอุตรดิตถ์, วันที่ ๒๒ มกราคม
๒๕๖๑

^{๘๐}สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลอุ่มจาน อำเภอกุดจับ จังหวัดอุตรดิตถ์, วันที่ ๒๓ มกราคม
๒๕๖๑.

^{๘๑}สัมภาษณ์ นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลอุ่มจาน อำเภอกุดจับ จังหวัดอุตรดิตถ์, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๘๒}สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอบรรพตพิสัย จ.อุตรดิตถ์,
วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๓}สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลอุ่มจาน อำเภอกุดจับ จังหวัดอุตรดิตถ์, วันที่ ๒๔
มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๔}สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลอุ่มจาน อำเภอกุดจับ จังหวัดอุตรดิตถ์, วันที่ ๒๑
มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๕}สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอบรรพตพิสัย จ.อุตรดิตถ์, วันที่ ๑๓
มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๖}สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุตรดิตถ์, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

๔.๔.๓ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่าย ที่เคยไปศึกษาดูงานแล้ว นำแนวคิดและวิธีการไปปฏิบัติผลจากการสัมภาษณ์ ดังนี้ ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน โดยมีพระธรรมวิมลฐณี, ดร. เป็นแกนนำหลักเกษตรกรเครือข่าย ได้นำแนวคิดและวิธีการไปดำเนินการต่อ เมื่อทำการปลูกพืชทำให้เกิดความผูกพันและรักธรรมชาติ เพราะทำด้วยใจ เอาใจใส่ มีความรักและความห่วงใย^{๘๗} การทำเกษตรที่ยั่งยืน จำเป็นต้องยึดหลักธรรมชาติบนพื้นฐานของดิน น้ำ อากาศ ระบบนิเวศรอบตัว^{๘๘} เปลี่ยนวิธีจากทำแบบเดิม ๆ มาทำแนวใหม่ที่ศึกษาดีแล้ว เห็นว่าเกษตรแนวพุทธเป็นการบำรุงรักษาดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม^{๘๙} ยึดหลัก ประโยชน์ ประหยัด ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม^{๙๐} ยึดหลักพึ่งตนเองให้มากที่สุดทุก ๆ อย่าง ปุ๋ยผลิตใช้เอง ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงแต่ใช้สารสกัดจากธรรมชาติ^{๙๑} ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารเคมี อากาศ สิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ^{๙๒}

จากการศึกษาดูงานการดำเนินการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงทำให้ทราบว่าท่านได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดแนวคิดแบบใหม่ให้กับชาวบ้านในชุมชน^{๙๓} จนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ทำให้เกิดคุณค่าด้านการเกษตรแนวพุทธ ที่สอดคล้องจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักวิชาการ และชาวบ้านทั่วไป ดังนั้น การดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงเป็นการยึดทางสายกลาง มีความสมดุลพอดี รู้จัก พอประมาณ การมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และรู้เท่าทันโลก สุขภาพดี รวมความถึงการมีสุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคม ครอบคลุมสุขภาพของปัจเจกบุคคล และสุขภาพทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน เน้นในเรื่องการมีสุขภาพดี บริการดี สังคมดี ชีวิตมีความสุขพอเพียงอย่างยั่งยืน ดังประโยชน์และคุณค่า^{๙๔} พอสรุปได้ดังนี้

๑) มีผลกำไรจากผลผลิตที่เกิดจากการทำเกษตรวิถีพุทธเพิ่มขึ้น ทำให้มีโอกาสดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้มากขึ้น และมีการลงทุนในการเกษตรกรรมในปีต่อๆ ไปน้อยลง^{๙๕}

๒) ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น เพราะมีการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของคนในสังคมมากขึ้น เพราะได้เอาหลักพระพุทธศาสนามาใช้ ช่วยให้จิตใจสงบขึ้นและพัฒนาพฤติกรรมกันไปในทาง

^{๘๗} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์ญาณนุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๘} สัมภาษณ์ นางหนูติม นนทภา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๙} สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ พรหมยาลี, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๐} สัมภาษณ์ นายปัญญา จันทร์เสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๑} สัมภาษณ์ นายอาคม จันทร์สม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๒} สัมภาษณ์ นายปัญญา พรหมวิจิตร, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๓} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๔} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

ที่ดีขึ้น เช่น การลด เลิกอบายมุข เหล้าสุรา สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในสังคมมีสติในการดำเนินชีวิตมากขึ้น ลดความขัดแย้งในชุมชนลง และสามารถศรัทธา^{๙๖}

๓) ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น^{๙๗}

๔) ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวีมีสุข^{๙๘}

๕) ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคง^{๙๙}

๖) ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง^{๑๐๐}

๗) ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น^{๑๐๑}

๘) ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ^{๑๐๒}

๙) ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ^{๑๐๓}

๑๐) ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม^{๑๐๔}

จากการศึกษาการแนวความคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในด้านพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง พบว่า การทำเกษตรผสมผสานหลายอย่างไปพร้อมๆ กัน โดยจัดการให้กิจกรรมการเกษตรแต่ละอย่างนั้นสอดคล้อง ส่งเสริมและเป็นประโยชน์มากกว่าการทำกิจกรรมแต่ละอย่างโดยลำพัง เช่น กรณีตัวอย่างการทำเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน ที่มีการเลี้ยงปลา การทำนาปลูกข้าว ปลูกแก้วมังกร ปลูกพริก มะนาว มะละกอ เป็นต้น เป็นกิจกรรมการเกษตรคนละอย่างที่ทำพร้อมกัน กลายเป็นการเลี้ยงปลาในนาข้าว โดยปลาก็ได้อาหารจากนาข้าว ส่วนต้นข้าวก็ได้ปุ๋ยจากปลา ยิ่งกว่านั้นปลา ยังช่วยกำจัดศัตรูข้าว เช่นแมลง และวัชพืชอีกด้วย ทำให้ได้ผลผลิตทั้งข้าวเปลือกและปลามากกว่า การเลี้ยงปลาหรือปลูกข้าวอย่างเดียว จึงถือได้ว่าเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวนี้ มีการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตร ที่สอดคล้องตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา ในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติ ด้วยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ พืชที่หลากหลายและสัตว์ทั้งปวง โดยการให้มีความสอดคล้องกับวิธีการผลิต จึงเป็นความรู้จักความพอประมาณ ในการประกอบสัมมาอาชีพ ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจและด้านปัจจัยในการผลิตได้โดยการผสมผสานความรู้ ทางระบบนิเวศและการเกษตรหรือที่เรียกว่า นิเวศการเกษตรด้วยเรื่องต่าง ๆ อาทิ ได้แก่

^{๙๖} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๗} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๙๘} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๙} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายอาคม จันทรสม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ พรหมยาสิทธิ์, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ฝาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

(๑) การปรับปรุงบำรุงดิน โดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไส้เดือน เนื่องจากสิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความสำคัญ ต่อการเปลี่ยนแปลงในดิน เช่น การย่อยดิน

(๒) การรักษาธาตุอาหาร โดยการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารมีการใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยคอกอย่าง หมุนเวียน

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำ โดยการปลูกพืชคลุมดินเช่น หญ้า แฝก ควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน

(๔) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืช โดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัยด้วย การใช้พืชสมุนไพรต่าง ๆ เช่น สะเดา เป็นต้น

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นา โดยการเพิ่มความหลากหลายของพันธุ์พืชและ สัตว์ ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของการทำการเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน เนื่องจากเศษซากและผลพลอยได้ จากการปลูกพืชจะเป็นกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และในทางตรงกันข้ามผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะเป็น ประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชด้วย

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตามแนวทางของ ธรรมสถานสวนป่าทุ่ง นาคำหลวง ได้แก่ การมีผู้นำด้านการทำเกษตรแนวพุทธ ที่มีความรู้ความสามารถ และลงมือปฏิบัติให้ชุมชน เข้าใจในหลักการดำเนินงานเกษตร คอยให้การสนับสนุนชุมชนเครือข่าย ทำให้เครือข่ายชุมชนมีความ เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนิน ชีวิตประจำวัน ที่ยึดหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ หลักธรรมคำสอนเพื่อการพึ่งตนเอง นี้ นับว่ามีความสำคัญยิ่ง ดังนั้น การที่เกษตรกร ที่ทำการเกษตรแนวพุทธผสมผสาน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือการพึ่งพาตนเองได้นั้น จึงเป็นการเหมาะสมต่อการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับ หลักธรรมคำสอน ทางพระพุทธศาสนาหรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการจัดการควบคู่ไปกับการดำรงชีวิต ไม่ได้จัดการแบบแยก ส่วน ทำให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ เกษตรกรกลุ่มนี้เชื่อว่า ถ้าหากคนอยู่กับธรรมชาติอย่างมีเมตตา อย่างเอื้ออาทร ธรรมชาติก็จะตอบสนองและเอื้ออาทรต่อคนเช่นเดียวกัน คนเคารพธรรมชาติ ธรรมชาติก็ให้อาหาร ให้สิ่งดี ๆ ให้คนมีความสุขซึ่งเห็นได้จากการที่สมาชิกของกลุ่มมีการแบ่งพื้นที่ไร่นา ในการสร้างสวน ป่า นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างหลักประกันด้านอาหารเบื้องต้นอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ โดยสร้างฐาน อาหารที่หลากหลายให้กับครอบครัวและชุมชน ทั้งจากฐานการผลิตในระบบไร่นา และการหาอาหารจาก สวนป่า โดยเป็นวิถีการเกษตรกรรมที่น่าเอาหลักการความยั่งยืนถาวร ของระบบป่าธรรมชาติ มาเป็น แนวทางในการทำการเกษตร ให้มีความสำคัญกับการปลูกพืชผัก ไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่าง ๆ เช่น ต้นยางนา ต้นประดู่ และต้นมะค่า เป็นต้น เพื่อให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นา ผสมผสานกับการปลูก พืชผักสวนครัวที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือ ได้อาศัยร่มเงาเรียกว่าอิงอาศัยกัน และความชื้นจากการที่มี พืชขึ้นบนขึ้นปกคลุม เช่น ปลูกผักหวานในแปลงปลูกป่าสะเดา ปลูกพริก มะละกอ มะนาว และแก้วมังกร เป็นต้น รวมทั้งโดยจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

สรุปได้ว่า จะเห็นว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรม สถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับ การที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับ

เรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพ การเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธ ด้วยนั่นเอง ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตร ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับ ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญ กับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทาง อาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถี พุทธด้วยนั่นเอง

๔.๔.๔ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชน ด้านเทคโนโลยี

ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึง ต้องแยกแยะอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้กับที่สอดคล้องกับความต้องการและ สภาพแวดล้อมของประเทศและการพัฒนาจากภูมิปัญญาของเราด้วย คำว่า เทคโนโลยี ตรงกับคำ ภาษาอังกฤษว่า "Technology" ซึ่งมาจากภาษากรีกว่า "Technologia" แปลว่า การกระทำที่มีระบบ อย่างไรก็ตามคำว่า เทคโนโลยี มักนิยมใช้ควบคู่กับคำว่า วิทยาศาสตร์ โดยเรียกรวม ๆ ว่า "วิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี" มีผู้ให้ความหมายของเทคโนโลยีไว้หลากหลาย ดังนี้ คือ

ความหมาย และความสำคัญของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เทคโนโลยี (Technology) มีรากศัพท์ที่มา จากคำในภาษากรีก ๒ คำ คือ "Tekne" (อ่านว่า เทก-เน) หมายถึง ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ทักษะ หรืองานฝีมือ และ "logia" (อ่านว่า โล-จืออา) หมายถึง วิชา ความรู้ เมื่อพิจารณารูปศัพท์ในภาษาอังกฤษ คือ คำว่า "Techno" หมายถึง วิธีการ กับคำว่า "logy" หมายถึง วิทยา วิชา หรือการศึกษาเกี่ยวกับ เมื่อนำมารวมกัน จึงหมายถึง ศาสตร์แห่งงานช่างฝีมือ เทคนิควิทยาหรือวิชาที่ว่าด้วยวิธีการ จึงสรุปความหมายตามรูปศัพท์ได้ว่า เทคโนโลยี คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยวิธีการหรือวิธีการปฏิบัติใดก็ตามที่ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเป็นการ กระทำอย่างมีระบบ (Systematic Treatment)^{๑๐๔}

ในความหมายอย่างหยาบที่สุด คนโดยมากจะมองเทคโนโลยีในความหมายว่าเป็นวัตถุอุปกรณ์ สำเร็จรูป เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ อย่างไมโครโฟน เครื่องเทป เครื่องซักผ้า หม้อหุงข้าวไฟฟ้า คอมพิวเตอร์ พูดย่างๆว่าเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้น ก็ยังแยกการมองความหมายออกไปได้ เป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑. เทคโนโลยี คือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบาย (ช่วยให้เราไม่ต้อง ทำอะไร) เราจะต้องทำอะไร มันก็มาทำแทน ให้ เราเลยไม่ต้องทำ เราอยากสนุกสนานเพลินเพลิน มันก็เป็น เครื่องบำรุงบำเรอเราตามใจปรารถนา

แบบที่ ๒. สำหรับคนอีกพวกหนึ่ง ความหมายต่างออกไปว่า เทคโนโลยี คือเครื่องมือเครื่องใช้ที่ จะมาช่วยให้เราทำอะไรๆ ได้ดียิ่งขึ้น และสามารถทำได้ยิ่งๆ ขึ้นไป เช่นว่า เราคิดจะทำงานส่วนนี้ เทคโนโลยี

^{๑๐๔} เอกวิทย์ แก้วประดิษฐ์, เทคโนโลยีการศึกษา หลักการและแนวคิดสู่ปฏิบัติ, (สงขลา: งานส่งเสริมการผลิต ตารา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

มาทำแทนให้ เราจะได้ก้าวไปทำส่วนโน้นต่อ หรือเราทำงานนี้ยังไม่มีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีก็มาช่วยให้ทำได้ดียิ่งขึ้น

ตามความหมายที่แท้ เทคโนโลยี คือ การนำเอาความรู้ โดยเฉพาะความรู้วิทยาศาสตร์ มาจัดทำดำเนินการเพื่อให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอยู่อย่างได้ผลดียิ่งขึ้น และทำการต่างๆ ได้สัมฤทธิ์ผลดียิ่งขึ้น นี่คือนิยามเทคโนโลยี เพราะฉะนั้นเทคโนโลยีจึงไม่ได้อยู่แค่ความหมายหยาบ คือ สิ่งสำเร็จรูปที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ แต่โยงไปหาเหตุปัจจัยของสิ่ง เหล่านั้นคือการนำความรู้มาใช้ นั่นคือ ตัวเหตุ^{๑๐๖}

รวมความได้ว่า เทคโนโลยี หมายถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวก โดยการนำความรู้วิทยาศาสตร์ มาจัดทำดำเนินการเพื่อให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอยู่อย่างได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นอุปกรณ์ชนิดหนึ่งที่ทำางด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ สามารถจำข้อมูลและคำสั่งได้ ทำให้ทำงานไปได้อัตโนมัติด้วยอัตราความเร็วที่สูงมากใช้ประโยชน์ในการคำนวณ หรือการทำงานต่าง ๆ ได้เกือบทุกชนิดหมายถึงเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ และชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีต่าง ๆ มากมาย การที่อยู่ร่วมกับสังคมของมนุษย์ เยาวชนของชาติ หากไม่หาทางปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีและเรียนรู้ให้เข้าใจ เพื่อให้มีการพัฒนาสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม เราจะตกเป็นทาสเทคโนโลยี เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือพัฒนาศักยภาพของคน หรือเพื่อสร้างเสริมโอกาสในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือพัฒนาศักยภาพ เช่นนั้น ไม่ผลิต พัฒนา หรือใช้เทคโนโลยี เพื่อสนองความเห็นแก่ตัว และการเบียดเบียนทำลาย ไม่ว่าจะเป็นการทำลายมนุษย์ด้วยกัน ทำลายสังคม หรือทำลายธรรมชาติแวดล้อมก็ตาม ไม่มุ่งสนองโลภะ โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ และทิฐิ ไม่ส่งเสริมให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นทาสของ วัตถุ ตลอดจนเป็นทาสของเทคโนโลยีเอง แต่ให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องส่งเสริมเอื้ออำนวย ในการที่มนุษย์จะเข้าถึงสันติสุข และอิสรภาพ รวมทั้งดำรงรักษาความเป็นอิสระจากเทคโนโลยีนั่นเอง ไว้ได้โดยตลอดด้วย

ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้มีบทบาทขยายผลจากเดิมที่มีการประยุกต์ใช้งานในองค์กรธุรกิจหรืออุตสาหกรรมมาถึงการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่และต่อสังคมดังจะเห็นได้ว่าแนวความคิดทั้งหลายของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการวิทยาการของเทคโนโลยีสารสนเทศทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นแนวความคิด เรื่อง สังคมการเรียนรู้ (Learning Society) ระบบเศรษฐกิจบนพื้นฐานขององค์ความรู้ (Knowledge Based Economy) การสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน (Competitive Advantage) และกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงแนวความคิดสมัยใหม่ทั้งหมดนี้ให้เป็นรูปธรรม กล่าวคือ เทคโนโลยีสารสนเทศ จะเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงแนวความคิดสมัยใหม่ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน นับตั้งแต่การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา e-Learning e-Library รู้เข้าใจโทษภัยของความเจริญ รู้โทษภัยของการใช้เทคโนโลยี เป็นความเกรงกลัว ความสะดุ้งกลัว ต่อผลของความชั่ว ต่อผลของความทุจริตที่จะทำไว้ โอดตบปะ เป็นอาการของจิตที่หวั่นไหวเมื่อจะทำความชั่ว เพราะกลัวความผิดที่จะตามให้ผลในภายหลัง เพียรรักษากุศลหรือความดีที่เกิดขึ้นแล้ว

ทางออกทางหนึ่งก็อยู่ที่เทคโนโลยีนั่นเอง คือ หาทางสร้างสรรค์พัฒนาและใช้เทคโนโลยีที่ไม่เกิดโทษภัย ดังปรากฏว่า ปัจจุบันนี้มีกลุ่มชนไม่น้อยหันมาสนใจเทคโนโลยีตามแนวความคิดใหม่ ที่เขาเรียกว่า เทคโนโลยีระดับกลาง (intermediate technology) หรือบางที่เรียกว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) และยังมีชื่อเรียกอีกหลายอย่าง บ้างก็เรียก ว่า ซอฟท์เทคโนโลยี เทคโนโลยีที่นุ่มนวล (soft technology) หรือว่าเซนซิเบิลเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่สมเหตุสมผลหรือมีความ สำนึกน้อย

^{๑๐๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), คนไทยกับเทคโนโลยี, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙-๒๐.

(sensible technology) ออลเทอร์เนทีฟเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่เป็นทางเลือก (alternative technology) อะไร ทำนองนี้ มีชื่อเรียกมากมาย การที่มีชื่อเรียกหลายอย่างนี้ ในแง่หนึ่งก็เป็นการแสดงว่าคนจำนวนมาก ได้หันมาสนใจใส่ใจ คิด เอาจริงเอาจังกับเทคโนโลยีแบบนี้^{๑๐๗}

พระธรรมวิมลมุนี, ดร. ได้ให้คุณลักษณะสำคัญของเทคโนโลยีที่ใช้เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และเป็นไปตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเทคโนโลยีแบบนี้ก็คือ พยายามไม่ให้มีมลภาวะ ไม่ทำลาย สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะก็ใช้ทรัพยากรที่ทดแทนใหม่ได้ หรือใช้วัสดุที่หมุนเวียนได้ ไม่ก่อความรู้สึกแปลก แยกในจิตใจ และไม่ทำให้คนแปลกแยกจากกันเช่นให้ภายในที่ทำงานมีชีวิตชีวา ไม่ทำงานอย่างเป็น เครื่องจักรเครื่องกล แล้วก็เป็นเทคโนโลยีที่ใช้ผลิตสิ่งบริโภคในบ้านหรือใน ห้องถิ่นแทนที่จะเป็นระดับชาติ ระดับเมืองอย่างที่เป็นมาแต่ก่อน อันนี้ก็เป็นความเคลื่อนไหวใหม่ หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับ เทคโนโลยีอย่างมีคุณภาพ การใช้เทคโนโลยีตามหลักคุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม^{๑๐๘} ที่หมายถึง คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่า หรือ ประโยชน์ ที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดำรงความดำรงอยู่ด้วยดีของ ชีวิตหรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น โดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า คุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพเสวยเวทนา หรือเพื่อเสริม ขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ โดยอาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า^{๑๐๙}

คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดหนึ่งใน “โยนิโสมนสิการ” ที่สำคัญและมีประโยชน์มาก แต่ อาจจะเพราะหลักการพื้นฐานของแนวคิด ทำให้ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลายๆคนมองข้ามไปในการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันซึ่งมีความสับสนวุ่นวายมาก โดยเฉพาะการพัฒนาของระบบการเรียน การ ทำงาน และการทำกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวก และช่วยให้การ ดำเนินการต่างๆ สะดวก รวดเร็วมมากขึ้น ทั้งองค์กร ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ล้วนต้องการความรวดเร็วในการ ทำกิจกรรมต่างๆ เมื่อทำเร็วขึ้นๆ จึงอาจหลงลืมตนเอง และสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตบางอย่าง ซึ่งหลักการ พื้นฐานของ “คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม” วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม คือ การพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอย หรือบริโภค เป็นวิธีคิดเพื่อสกัดหรือบรรเทากิเลส ใช้มากในชีวิตประจำวันเพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้ สอยวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง^{๑๑๐}

การพิจารณาถึงคุณค่าในการบริโภคของชุมชน หรือ การกระทำต่างๆ ว่าอะไร หรืออย่างไหนที่มี คุณค่าแท้ (ต่อการดำเนินชีวิต) และอะไร หรืออย่างไหนที่มีคุณค่าเทียม ทั้งนี้คุณค่าแท้ มักจะเป็นสิ่งที่เกื้อกูล การดำเนินชีวิต เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต แต่คุณค่าเทียม เป็นสิ่งที่มักถูกปรุงแต่งขึ้น อาจเกื้อกูลต่อ การดำเนินชีวิตและมักแฝงด้วยหลุมพรางบางอย่าง เป็นสิ่งที่อาจจะไม่จำเป็นแต่ต้องการสถานการณ์ที่ เกิดขึ้นปัจจุบัน ระบบระเบียบ จริงๆ แล้วเป็นสิ่งที่สำคัญพื้นฐานให้การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม^{๑๑๑} แต่เมื่อ คนเราสร้างระบบระเบียบจากความต้องการให้เพิ่มขึ้นๆ (จากระบบระเบียบจากความจำเป็น) จึงทำให้

^{๑๐๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๗๑.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ นายอาคม จันทรสม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙๔.

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙๔.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

มนุษย์เริ่มถูกเปลี่ยนเป็นเครื่องจักรกลในการทำงาน เริ่มสูญเสียความเป็นมนุษย์ไป จากการทำงานที่มุ่งสร้างผลผลิตและความรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จาก องค์การหลายๆองค์การทั้งภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนระบบการศึกษาด้วย ที่มีระบบการทำงานที่มุ่งพัฒนาแต่ ที่เน้นการพัฒนาแต่ภายนอก อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมองแต่ว่าเป็นความผิดของผู้บริหาร ก็คงจะไม่ใช่ เพราะจริงๆแล้วมาจากตัวผู้ปฏิบัติงานหรือตัวเราเองด้วยซึ่งอาจมองข้ามการเรียนรู้ภายในตัวเองไป ทำให้มุ่งชิงดีชิงเด่นไปกับระบบดังกล่าว เกิดเป็นความขัดแย้ง ที่เริ่มรุนแรงขึ้น และถ่ายทอดสู่ผู้เข้ามาใหม่จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ดี^{๑๑๒}

การศึกษาในสถาบันการศึกษา อาจารย์ย่อมอยากให้นักศึกษาเรียนดี มีคุณภาพ หรืออาจารย์บางท่านอาจจะชอบนักศึกษาที่เรียนเก่ง ให้ความสำคัญกับนักศึกษาที่เรียนเก่งบ้าง หรือ นักศึกษาที่คอยเอาใจบ้าง ซึ่งก็อาจเรียกว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์เรา ดังนั้นหากผู้เรียนไม่รู้จักแยกคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม อาจทำให้ยึดติดกับคะแนนรายงาน หรือคะแนนสอบมากเกินไป หรือยึดติดว่าจะต้องเป็นผู้ที่เด่นในที่นั้น ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมของการเรียน หากได้พิจารณาให้ดี ๆ ควรจะถามตัวเองว่า คุณค่าแท้ของการเรียนคืออะไร คุณค่าเทียมของการเรียนคืออะไร คุณค่าแท้ คือ ความรู้ที่ได้รับมามอง ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและภายใน ตลอดจนกลายมิตร(เพื่อน) ที่ดี สังคมที่ดี และที่สำคัญที่สุดคือความสุข คุณค่าเทียม คือ คะแนนการเรียน เกรด การเป็นที่หนึ่ง การที่จะต้องเด่นด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายๆด้าน ความเครียด อึดอัด อื่นๆ ความสุขก็เหมือนกัน ก็มีความสุขอย่างแท้จริง สุขอย่างเทียม เพราะฉะนั้น ถ้าอยากคิดแบบนี้ให้สมบูรณ์ ให้เป็นประโยชน์ก็ต้องวิเคราะห์ให้ได้ ดูให้ออกว่าอะไรเป็นคุณค่าแท้ อะไรเป็นคุณค่าเทียม^{๑๑๓}

ความสุขเทียมก็เป็นความสุขที่เจออยู่ด้วยทุกข์ ถ้าใช้เป็นศัพท์ก็น่าจะเป็น อามิสสุข สุขที่มีเหยื่อหรือถ้าพูดอย่างชาวบ้านหน่อย ให้มันชดออกมาหน่อยก็สุขจากอบายมุข มันก็เป็นสุขเทียม นั่งเล่นไฟทั้งคืนเฮกันไป ดูว่ามีความสุข อย่างนี้มันเห็นง่าย^{๑๑๔} แต่สุขแท้สุขเกิดจากคุณธรรม สุขจากการบำเพ็ญความดี บำเพ็ญกุศล ขยันหมั่นเพียร มันเป็นความสุขที่แท้ แต่มันเห็นยาก ต้องมีปัญญาจักขุหน่อยมันถึงจะมองเห็น หนุมานนั่งรถไฟหาสาว ๆ อยู่ใกล้ก็ขึ้นรถ รถก็แน่นยืนโหนไปเป็นชั่วโมง แต่ใจก็ยังมีความสุขอยู่ ทั้งๆที่ยืนเมื่อย เหน็บกินแล้วกินอีก ก็ยอมทุกข์ โดยมองว่าเป็นความสุข เพื่อให้ได้สุขที่คาดหวังเอาไว้^{๑๑๕}

เรื่องของเทคโนโลยีด้านหนึ่ง ที่เราจะต้องรู้เข้าใจ ส่วนสิ่งที่เราจะต้องทำในเบื้องต้น คือ ทำที่ของการปฏิบัติมีอะไรบ้าง ด้านหนึ่งก็คือการรู้จักพึ่งตัวเอง จะต้องพร้อมที่จะเป็นอยู่ได้โดยไม่ต้องมีเทคโนโลยี และถ้ามีเทคโนโลยี ก็ให้เทคโนโลยีนั้นเป็นเครื่องเสริมความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น หมายความว่า ถ้าคนในสังคมที่เทคโนโลยีเจริญแล้ว กลับกลายเป็นว่าชีวิต ต้องขึ้นกับเทคโนโลยี ก็จะมีลักษณะเป็นทาสเทคโนโลยีใน ๒ ประการ คือขาดเทคโนโลยีแล้วไม่มีความสุข และขาดเทคโนโลยีแล้วทำงานไม่ได้ แต่ก่อนนี้อยู่ได้โดยไม่ต้องมีเทคโนโลยี แต่เมื่อมีแล้วกลับกลายเป็นคนที่หมดอิสรภาพไป นี่เป็นท่าที่ที่ผิด^{๑๑๖}

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ นายพินันท์ ณ น่าน, ปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๙.

^{๑๑๖} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๙๑-๙๒.

ฉะนั้น จะต้องวางท่าทีใหม่ ให้เทคโนโลยีไม่เกิดโทษ คือ ไม่ว่าจะมีเทคโนโลยีหรือไม่ก็ตาม เราก็สามารถมีความสุขได้ในระดับหนึ่ง และทำงานได้ด้วย แต่เมื่อมีเทคโนโลยีแล้ว ก็มีความสุขได้มากขึ้น แล้วก็ทำงานได้มากขึ้น ถ้าอย่างนี้ก็เป็นส่วนที่เสริมให้ดีขึ้น

ปัญหาจากเทคโนโลยีที่ว่ามานี้ เกิดขึ้นตามหลักสำคัญ ๖ อย่าง คือ

๑. การสนองคุณค่าเทียม กล่าวคือ เทคโนโลยีที่ใช้ในลักษณะที่กล่าวมาว่า เป็นเครื่องปรุงแต่ง ปลุกเร้า ความต้องการให้เกิดความสุขอย่างรุนแรงนี้ เป็นไปในด้านสนองความต้องการคุณค่าเทียม เช่น ความเอร็ดอร่อย ความตื่นเต้น ความรู้สึกโก้ ความเลื่อนไหลไปตามกระแสค่านิยมในสังคม คุณค่าเทียมนี้ ไม่ว่าจะทำให้การสนองความต้องการมากเท่าไร ก็ไม่อาจให้เพียงพอได้ตามหลักที่ว่า ตัณหานั้นไม่มีเต็ม ท่านบอกว่า นตฺถิ ตณฺหาสมา นตี แม้จะสนองด้วยตัณหาไม่มี แม้จะเต็มได้ แต่ ตัณหาไม่รู้จักเต็ม^{๑๑๗}

๒. ปัญหาจากการเสียสมดุล หรือเกินพอดี กล่าวคือ ในเมื่อเทคโนโลยีนี้ มาปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึก ทำให้เกิดความต้องการอย่างรุนแรง แล้วก็สนองความต้องการอย่างรุนแรง เพื่อให้มีรสชาติเต็มที่เกิดความสุขอย่างสุดขีด และสุดขีดที่ประสาทสัมผัสจะรับได้ เกินขอบเขตปกติหรือความพอดีที่ระบบสรีระเตรียมไว้รับตามธรรมชาติ ก็เกิดความเสียสมดุล ในระบบชีวิตและแม้กระทั่งในระบบร่างกาย จึงเกิดปัญหาคือ นี่เป็นตัวอย่างความเสียสมดุลในวงแคบ ส่วนในวงกว้างออกไป จุดที่เป็นปัญหามากในปัจจุบัน คือการใช้เทคโนโลยีที่ทำให้เกิดความเสียสมดุลในระบบนิเวศ และกว้างออกไปอีก คือในระบบความดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม โดยเฉพาะที่เด่นมาก คือปัญหาสภาพแวดล้อมเสีย^{๑๑๘}

๓. มิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิด หรือความไม่เข้าใจตามเป็นจริง ไม่มองสิ่งทั้งหลายตามสภาพของมัน วางใจต่อสิ่งทั้ง หลายไม่ถูกต้อง รวมทั้งวางใจต่อชีวิตของตัวเองไม่ถูกต้อง และวางใจแม้แต่ต่อเทคโนโลยีนั้น ไม่ถูกต้อง ว่ามันเป็นเพียงสิ่งที่เข้ามา ช่วยเสริมอย่าให้ชีวิตของเราไปเป็นทาสต้องขึ้นต่อมัน เมื่อวางท่าทีผิด เข้าใจผิด โทษก็เกิดขึ้นทันที นอกจากนี้ ความหลงผิดที่ร้ายแรง ก็คือ ความคิดว่า ความสำเร็จความพรั่งพร้อม และความสุขของมนุษย์ จะเกิดขึ้นได้ ด้วยการเอาชนะพิชิตธรรมชาติ การมองธรรมชาติด้วยท่าทีของความเป็นศัตรูที่จะต้องปราบ แล้วนำไปสู่การเบียดเบียนทำลาย ธรรมชาติ กลายเป็นสาเหตุสำคัญของความทุกข์ยากเดือดร้อนของมนุษย์ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน^{๑๑๙}

๔. การปล่อยตัวให้อ่อนแอลงไปตามความสะดวกสบาย ที่เกิดจากเทคโนโลยี โดยมีัวผลิตเพลินสำเร็จสำราญ ขาดการฝึกตนให้เข้มแข็งอดทนมีภูมิต้านทานความทุกข์ มนุษย์ในยุคเทคโนโลยีนี้ถ้าขาดการฝึกฝนพัฒนาตนเสียแล้ว ก็มีโอกาสมาก ที่จะเป็นคนที่มีความสุขยาก และมีทุกข์ได้ง่ายอย่างที่ว่าเมื่อไหร่ นั้นพร้อมกับความเจริญแบบนี้ ก็ยังมีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องฝึกฝนตนเองให้มีสติ มีความยับยั้งชั่งใจ มีความหนักแน่นอดทน มีภูมิต้านทานต่อความทุกข์มากยิ่งขึ้น อย่าปล่อยให้ความสะดวกสบาย และอิทธิพลการปรนเปรอของ เทคโนโลยีมาทำลายศักยภาพที่จะมีความสุขที่มีอยู่ในตัวเอง^{๑๒๐}

๕. ความเสื่อมประสิทธิภาพแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ เพราะมีัวหวังพึ่งพาประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้นของเทคโนโลยี ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของคน ที่สัมพันธ์โดยตรงกับการใช้เทคโนโลยี นอกจากปัญหา

^{๑๑๗} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๙๒.

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒-๙๓.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย รัชโพธิ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๐} อ้างแล้ว, พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๙๓-๙๔.

ในด้านความสุขแล้ว คนก็เสื่อมประสิทธิภาพ ในด้านความสามารถที่จะดำเนินชีวิต และการทำกิจการงานด้วยตนเองด้วย แล้วปัญหานี้ก็ส่งผลย้อนกลับมาสู่การใช้เทคโนโลยีนั่นเอง เช่น ทำให้เกิดความผิดพลาดก่ออุบัติเหตุร้ายแรงง่ายขึ้น เนื่องจากความขาดสติรอบคอบ ขาดความเอาใจใส่ รับผิดชอบ และความประมาทดังที่กล่าวแล้วว่า ยิ่งเทคโนโลยีที่ปรนเปรอให้ความสะดวกเจริญมากขึ้น คนก็มีแนวโน้มที่จะขาดสติ ขาดความรับผิดชอบ ผิดพรอ ประมาท มากยิ่งขึ้น และยิ่งเทคโนโลยีซับซ้อนมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเกิดความพลั้งเผลอผิด พลาดอันตรายที่เกิดขึ้นก็ยิ่งเลวร้ายรุนแรงมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของคน ในด้านจิตใจหรือคุณธรรม จึงมีความสำคัญยิ่งขึ้นในยุคเทคโนโลยี

๖. ความละเอียดการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ข้อนี้นี้เป็นปัญหาที่ลึกลงไปกว่าข้อที่กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งพูดได้ว่าเป็นรากเหง้าของปัญหาในแง่อื่นๆ ทั้งหมด กล่าวคือ แม้ว่ามนุษย์จะได้ประสบความสำเร็จอย่างมากมา ในการพัฒนาศักยภาพ ทางด้านการขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของตน ด้วยเทคโนโลยี แต่มนุษย์ที่พัฒนาเทคโนโลยีนั้น ก็ได้พัฒนาเนื้อตัวของเขาเอง หรือความเป็นมนุษย์ของเขาขึ้นไปด้วย อย่างควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยี^{๑๒๑}

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านเทคโนโลยี อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการใช้เทคโนโลยีตามหลักคุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม เพื่อให้ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท และธรรมะก็จะเป็นยาใจที่รักษาให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมี การเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้เป็นกฎของธรรมของโลก เมื่อรู้จักกฎของโลกแล้ว ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิต ใช้เทคโนโลยีที่ดีแล้ว คุณค่าแท้ คือ ประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น ความรู้ที่ได้รับ ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและภายใน คุณค่าเทียม คือ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมด้านการเทคโนโลยีย่อมจะพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ

๔.๔.๕ รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ด้านสังคม

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทำให้ทราบถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านที่นำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันตามแนวทางของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงเพื่อให้ประสบความสำเร็จตามแนวทางการพึ่งตนเอง โดยกลุ่มชาวบ้านได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนเองในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการใช้ร่างกายและกำลังสติปัญญาของตนในการบริหารจัดการอาชีพของกลุ่มทำให้อยู่ดีกินดีมีสุข พออยู่พอกิน และไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสิน เพราะการดิ้นรนเกินตัว นอกจากจะมีความสุขเฉพาะบุคคลแล้วยังมีผลในเชิงสังคมในด้านอื่นๆ ด้วย ซึ่งมีผลสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

สังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันพึ่งพาอาศัยซึ่งกันของมนุษย์ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มคนมีระเบียบกฎเกณฑ์และความเชื่อถือปฏิบัติร่วมกัน บ้านโคกกลางเป็นสังคมชนบทประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกันลักษณะความเป็นอยู่มีความผูกพันฉันท์พี่น้องสมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำมาหากิน ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง มีบางส่วนที่เข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ซึ่งโดยมากอยู่ในวัยของหนุ่มสาว อาชีพหลักคือการทำนา^{๑๒๒} ดังนั้นจึงทำให้ได้ทำงานเป็นฤดูกาลแต่ปัจจุบันหลังจากที่มีการก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมา ชาวบ้านก็มีวิถีชีวิตเปลี่ยนไปสามารถทำงานได้ตลอดฤดูกาล ชาวบ้านมีความผูกพันกับศาสนายึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้ถือ

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

ปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตในที่สุด^{๑๒๓} มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจปัญหาทางสังคมที่ปรากฏ เช่น ปัญหาความยากจน (ปัจจุบันแก้ไขให้ดีขึ้นได้ในระดับที่น่าพอใจ) ปัญหาทางวัฒนธรรม เป็นต้นในด้านการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อความสะดวกสบาย แม้กลุ่มเกษตรกรก็มีเครื่องจักรทุนแรงสำหรับการประกอบอาชีพเช่น เครื่องผลิตปุ๋ยอัดเม็ดชีวภาพ เป็นต้น ในส่วนที่เป็นข้อเสียคือใช้ต้นทุนสูงขึ้น ซึ่งสิ้นเปลืองไปกับค่าเครื่องจักร ค่าพลังงานไฟฟ้า และค่าน้ำมันเชื้อเพลิง แต่ก็ทำให้ผลผลิตได้มากขึ้น เร็วขึ้น ทนต่อความต้องการของผู้บริโภคความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม เช่น เยาวชนนิยมใช้เทคโนโลยีเกินความจำเป็น เช่น โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาคือ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ควรสอนหรืออบรมให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย เช่น วัฒนธรรมการกิน เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรในส่วนนี้คือการผลิตและผลิตของกลุ่มเกษตรกร เยาวชนจะได้เห็นความสำคัญของการดำรงชีวิตโดยอาศัยเกษตรกรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบท

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงมีเป้าหมายที่ต้องการพัฒนาเป็นสังคมแห่งเกษตรกรรมแนวใหม่เป็นเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเองสังคมในลักษณะนี้ทำได้ไม่ยากนัก เพราะต้องอาศัยความจริงใจ ขยันหมั่นเพียร เห็นประโยชน์ของเกษตรกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่ ต้องร่วมมือร่วมใจกัน มีความตั้งใจสูง และสมัครสมานสามัคคีกัน^{๑๒๔} เป็นชุมชนที่มีระบบสังคมเข้มแข็ง เพราะสามารถยืนได้ด้วยกำลังความสามารถตนเอง ในแต่ละวันชาวบ้านจะไม่มีการว่างงาน คือมีกิจกรรมเกี่ยวกับเกษตรอยู่เสมอ เช่น จักสาน เลี้ยงไหม ปลูกผัก ดูแลและเก็บผลผลิต เป็นต้น^{๑๒๕} เมื่อชาวบ้านมีงานทำ ก็ทำให้มีรายได้ เป็นการสร้างอาชีพหรือรายได้ให้แก่คนในชุมชน ไม่ต้องเดินทางไปขายแรงงานในกรุงเทพหรือต่างจังหวัด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้านนี้ทำให้มีศักยภาพในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน แม้นายทุนหรือพ่อค้าคนกลางก็ไม่ได้มีโอกาสเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านมากเหมือนแต่ก่อน^{๑๒๖}

สมัยก่อนเกษตรกรไม่มีความรู้ในการทำนา ไม่ได้ทำตามที่ได้เคยทำมาเท่านั้น ยิ่งนับวันก็ยิ่งลำบากเพราะพบกับภาวะฝนแล้งมากขึ้น วิถีชีวิตเปลี่ยนไป เคยใช้แรงงานครอบครัวมาแต่บรรพบุรุษ แต่เมื่อมีรถไถนา รถเกี่ยวข้าวก็ไม่ได้ใช้แรงงานครอบครัวเหมือนเดิม เกือบทั้งหมดมีแต่ซื้อ ซึ่งทำให้ชาวนาที่มีฐานะยากจนเกิดความลำบากมาก ดังนั้น ช่วงก่อนที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมา วิธีการทำนาของชาวนาก็ตกอยู่ในกระแสทุนนิยม มักเสียเปรียบพ่อค้าขายอุปกรณ์การทนา ราคาปุ๋ยมีแต่ขึ้น แต่ราคาข้าวไม่แน่นอน แต่เมื่อมีกลุ่มบ้านาญชาวนาเกิดขึ้นมา วิธีการทำนาก็เปลี่ยนไป เพราะได้อาศัยสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหล่อเลี้ยงข้าวให้งามทดแทนการอาศัยวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีความสิ้นเปลืองและเกิดโทษในระยะยาวกับการทำนา ซึ่งในปัจจุบันเกษตรกรสามารถเป็นผู้กำหนดราคาผลผลิตของตนแทนพ่อค้าได้แล้ว เศรษฐกิจจึงเป็นเศรษฐกิจชุมชน เป็นสิ่งที่เราได้ค้นพบความจริงของอาชีพที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษแล้ว เพราะต่อให้โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เราก็จะก้าวไปในรูปแบบของเรา ไม่หลงกับสิ่งที่ทำให้เราเหนื่อยและเดือดร้อน เพราะการก้าวตามสิ่งที่เราไม่ได้อาศัยและไม่มีความถนัด ปัญหาสังคมในยุคสมัยของทุนนิยมและบริโภคนิยมซึ่งระบาดไป

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ นายปัญญา พรหมวิอินทร์, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ นายธนวัฒน์ บุญรอด, ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

ทั่วโลกไม่เว้นประเทศไทยนั้น มีตัวกำหนดค่านิยมในสังคมให้เป็นไปในทางยั่วยุกิเลส ตั้งแต่ให้นิยามยินดีในการเบียดเบียน การฆ่า มีอาวุธเป็นของเล่นให้เด็ก และการโฆษณาสินค้าให้ใครๆ พากันถุกมอมเมาให้อยากได้อะไรก็โดยใช้ความอยากเป็นเครื่องล่อใจ มีวิธีที่สร้างค่านิยมให้รู้สึกว้าๆ ขาดอะไรไป โดยต้องหามาเติมให้เต็ม

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ใช้เป็นแม่บท ในการดำเนินเศรษฐกิจที่ผ่านมา ได้ปลุกฝังระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไว้ในประเทศไทยอย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็น “เศรษฐกิจธุรกิจ” หากเศรษฐกิจต่างประเทศ (และของโลก) ผันผวน ก็จะทำให้เกิดความผันและแปรปรวนตามได้ โดยปราศจากภูมิคุ้มกันที่มีประสิทธิผล นอกจากนั้น ปัญหาหลักของเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ ก็คือการเสียสมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของชาวชนบท ซึ่งส่วนใหญ่คือเกษตรกรซึ่งเป็นพลเมืองหลักที่สำคัญของประเทศในแง่ความเป็นจริง ความจนเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย คนสมัยก่อนไม่เคยจน แต่เมื่อมีการพัฒนาทำให้คนจนลงไป เพราะเศรษฐกิจของชาวบ้านล่มสลายไป ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตลอด ๔๐ ปี ที่ผ่านมามีการพัฒนาที่ล้มเหลว การดำเนินเศรษฐกิจในประเทศไทยแนวกระตุนการบริโภคเชิงวัตถุนิยมได้ย่นย่อฐานของความเจริญที่แท้จริงผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เกิดจากการนำเข้า เช่น น้ำมัน ผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีระดับสูง ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีความแตกต่างจากประเทศที่มีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีในระดับที่สูง การพัฒนาเน้นไปที่วัตถุ เกิดความโลภไปตามกระแสครอบงำอยู่ในปัจจุบัน คือระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และอุตสาหกรรมนิยม การปฏิบัติตาม “หลักเศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ “การพออยู่พอกิน และมีไมตรีจิตต่อกัน” การใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรม ที่มีความหมายเพียงพอ และพออยู่พอกินในครอบครัวชุมชน ใช้ชีวิตสันโดษ ลดความฟุ้งเฟ้อ ยินยอม เรียบง่าย อนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คือ หัวใจของเศรษฐกิจพอเพียง

ด้านปัญหาสังคม เช่นความขัดแย้ง ในแง่ของธรรม คือ การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การประพฤติปฏิบัติที่ขัดกันจนเกิดการทะเลาะวิวาทกัน โดยมีนัยที่แตกต่างกันตามที่พระมหากษัตริย์ ได้นำเสนอไว้ในงานวิจัยของท่าน ประกอบด้วย ๑) ความบาดหมาง ๒) การทะเลาะ ๓) การแก่งแย่ง ๔) การวิวาท ๕) การมุ่งร้ายกัน และ ๖) การถกเถียงกัน

การใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับการแก้ปัญหาสังคม คือ จะต้องรู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรม คุณธรรม ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไม่แก่งแย่งกัน ไม่เห็นแก่ตัวตุนเงินตรา สร้างสังคมให้เข้มแข็ง ซึ่งเป็นพื้นฐานความมั่นคงของประเทศชาติ^{๑๒๗} การที่ชีวิตจะดีงามมีความสุข สังคมจะร่มเย็น จะต้องมีการปฏิบัติอันสำคัญ คือ การพัฒนาชีวิต ซึ่งจะ使人เป็นคนดีมีความสุขและเป็นทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนานั้นจะต้องมีจุดหมาย ซึ่งจุดหมายที่กล่าวถึงนั้นคือ อรรถประโยชน์ของชีวิตและสังคมในแต่ละชั้น ในทัศนะของพระพุทธศาสนา มีจุดหมายในการพัฒนาตามหลักอรรถประโยชน์ คือ การกระจายความสุขไปเพื่อคนหมู่มาก ภายใต้การพัฒนาทั้งตนเองและผู้อื่น

สังคมปัจจุบัน นับวันยิ่งมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ มีทั้งความเจริญและความเสื่อมของสังคม ด้วยเหตุแห่งการเจริญทางวัตถุเพียงด้านเดียว กล่าวคือ การมุ่งสร้าง

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

ความเจริญเฉพาะด้านเดียว คือ ด้านวัตถุ ขาดการพัฒนาทางด้านของสังคม ซึ่งหมายถึง ความเจริญทางด้านจิตใจ เพราะการมุ่งที่ประกอบอาชีพทำมาหากิน ด้วยเหตุที่สังคมการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การดำเนินก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง มุ่งที่จะแสวงหาค่าตอบแทนจากการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองทางวัตถุ จนทำให้เกิดปัญหาขึ้นกับสังคมมนุษย์ในด้านความไม่รู้จักพอ เพราะมุ่งที่จะตามให้ทันวัตถุ จนขาดความพอเพียงและประมาณตน เกิดเป็นปัญหาแก่ตนเองและสังคม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้น สรุปได้ว่า แนวทางการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง เป็นการทำให้ชาวบ้านในสังคมได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติดบ่วงมุขจึงมีน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมาก ชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุราแก๊งลุ่มครอบครัวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกัน เพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนาโดยลำดับ ได้กล่าวถึงทั้งองค์รวมในหลักพุทธธรรม พบว่า เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เกิดจากการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหาจากต้นเหตุที่แท้จริง และมีฐานคิดสอดคล้องกับวิถีพุทธ คือ หลักนิยาม และหลักปัจจุสมุปบาท เป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติการเชื่อมโยงสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูลกันและกัน จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบที่ได้รับการศึกษาหาความรู้ ทดลองด้วยหลักวิชาการอย่างละเอียด สุขุม และรอบคอบที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นลำดับ เป้าหมายดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ในปัจจุบันและอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดดุลยภาพความยั่งยืนทั้งด้านคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพ และจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจน นำไปสู่วิธีการปฏิบัติที่เรียบง่าย เป็นแบบอย่างบูรณาการการเรียนรู้ร่วมกัน โดยประสานการทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ตลอดจนเป็นการพัฒนาคนพร้อมๆ กันไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ

การดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้าน เป็นต้นแบบที่ดีด้านเกษตรแนวพุทธแก่สังคม เพราะได้ช่วยเหลือชุมชน ด้วยการสร้างนวกเกษตรแนวพุทธ ทำให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น ศีล ๕ หลักอหิสา ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น การสวดมนต์ต่างๆ ครั้งในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด นอกจากจะเป็นการสวดเพื่อขจัดอันตราย และทำความคุ้มครองให้มั่นคงแล้ว สันติสุขและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่เหมือนเดิม พิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่าเป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง ทำให้จิตตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และสนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ จึงทำให้พืช ต่าง ๆ ที่ปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกดอก ออกผล มีผลผลิตที่ดีตามที่ต้องการได้ การนำแนวคิดการนำบทสวดมนต์ดังกล่าวนี้มาประยุกต์ใช้ในทางเกษตร จึงเหมาะกับยุค

สมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยนำบทสวดมนต์ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตวา, โส อตตะลัทโธ เป็นต้น หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ ก็จะสามารถทำให้มีอยู่มิเกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิดอานิสงส์ของบทสวดมนต์นั้น เกิดผลเศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ชยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุและบริโภคนิยม ทั้งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

๔.๕.๑ วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มเครือข่ายเกษตรแนวพุทธจังหวัดอุดรธานี กับคุณค่าผลสัมฤทธิ์ด้านต่าง ๆ

จากการวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่เกี่ยวข้อง พบว่า เครือข่ายเกษตรแนวพุทธในจังหวัดอุดรธานีนี้ ซึ่งได้ไปศึกษาดูงานธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงแล้วได้ดำเนินตามแนวคิดของพระธรรมวิมลมุนี ซึ่งมีบทบาททางสังคมรูปหนึ่ง เพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็นอย่างดี^{๑๒๘} ด้วยการสร้างแนวเกษตรแนวพุทธ จึงทำให้ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ยังเป็นการสร้างพลังในชุมชนที่ยั่งยืนได้^{๑๒๙} ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น เป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยใช้วิถีธรรมชาติทั้งธาตุดิน น้ำ ลม และไฟแก้ไข พืชทุกชนิดล้วนเกี่ยวพันกัน การปลูกควรหมุนเวียนกัน ส่งผลให้ดินมีอากาศถูกปรับสภาพ และใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่า^{๑๓๐} การทำปุ๋ยหมักตามธรรมชาติสามารถช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย^{๑๓๑} ทำให้ชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข^{๑๓๒} สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อมาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหารพืชผักผลไม้ไว้บริโภคในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกว่าชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะปัจจุบันผลิตผลทางการเกษตรเน้นพืชผักที่ปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ เน้นอาหารเพื่อสุขภาพ ประเด็นนี้จะเป็นต้นแบบที่ดีและจะเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าทางการเกษตรได้^{๑๓๓} เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เกิดความรู้สึกละสบายใจ มีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกันมีเพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักปฏิจจสมุปปาต ทำให้ไม่ต้องซื้อพืชผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องเดือดร้อน และยังสามารถนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนเพิ่มรายได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ ที่ปรับให้ใช้เวลาและสถานที่ได้ เช่น ทำบริเวณที่ลุ่มหรือดอนก็ได้ ทำได้ทุกฤดูกาล ไม่ว่าหน้าฝน หน้าหนาว และหน้าแล้ง ไม่มีน้ำก็ขุดให้มีสระหรือบ่อน้ำทาง

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ นายปัญญา พรหมวินทร์, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ นายอาคม จันทร์สม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

การเกษตรเพียงพอ^{๑๓๔} ด้วยการนำแนวคิดและทฤษฎีกับศาสตร์สมัยใหม่มาประยุกต์เข้ากันได้กับทางพุทธศาสตร์ คือการปลูกพืชไร่ในวงบ่อซีเมนต์แบบอย่างจากประเทศอิสราเอล^{๑๓๕} ด้วยการทออบทสวดมนต์ต่างๆ ไปด้วยขณะปลูกและขณะรดน้ำ ทำให้เกิดสมาธิ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง เพราะต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตมาก^{๑๓๖}

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ด้วยการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย เหมาะสมกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยได้นำบทสวดมนต์บทต่าง ๆ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตวา, โส อตตะลัทโธ เป็นต้น มาสวดก่อนและหลังการปลูกพืชทุกครั้งได้อย่างลงตัว ปลูกด้วยจิตใจที่มั่นคง^{๑๓๗} และสวดมนต์ขณะปรับปรุงดินเสีย ให้เป็นดินดีด้วยการผสมมูลสัตว์ เช่น วัว ควาย แกลบ และใบไม้แห้งหรือฟางข้าว^{๑๓๘} เป็นกุสโลบายสอนชาวบ้านได้^{๑๓๙} เหมือนกับการเปิดเพลงให้ต้นไม้หรือสัตว์เลี้ยงฟัง^{๑๔๐} หากตั้งใจทำงานก็จะสามารถมีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิดจากอานิสงส์ของบทสวดนั้น^{๑๔๑} ทำให้เศรษฐกิจมีความสมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำงานด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน^{๑๔๒} ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุและบริโภคนิยม ตลอดจนไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น ประโยชน์และคุณค่าของเกษตรแนวพุทธที่มีผลต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรในชุมชน มีดังนี้

๔.๕.๑.๑ คุณค่าด้านหลักธรรมกับการทำเกษตร

การน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปรับใช้กับการทำเกษตรโดยมุ่งเน้นทางสายกลาง ความมีเหตุมีผล กำหนดรู้ในขณะดำเนินการด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ^{๑๔๓} ในการทำเกษตรแนวพุทธทำให้

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ นายธนวัฒน์ บุญรอด, ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ นายสุชาติ เขียวลา, เลขานุการนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ นายพินันท์ ณ น่าน, ปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ นายวารี กิ่งมิ่งแสง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ้นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ นายจิตรกร กองทอง, รองปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ นายปัญญา จันทร์เสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ พรหมยาดี, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

สถาบันบันลือธรรม, ค่มือสร้างคน, หน้า ๑๘.

หอม พริกเชียงราย (พริกดอ) ได้ผลผลิต ๒๐๐,๐๐๐ บาท แก้วมังกรได้ผลผลิตต่อปี ๖๒๕,๐๐๐ บาท โดยประมาณ

๒) ลดรายจ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี คือที่ธรรมสถานสวนป่าเกษตรแนวพุทธ ได้ทำปุ๋ยชีวภาพ โดยนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตจะมีอะไรบ้าง ปริมาณเท่าใด ขึ้นอยู่กับว่าเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่น และจัดหาบางส่วนจากภายนอกไร่นา หรือนอกท้องถิ่นมาเพิ่มเติม และยังได้นำขยะที่สามารถทำปุ๋ยหมักได้จากทางวัด เช่น ใบไม้แห้ง มูลค่างควา เศษอาหาร เป็นต้น เพื่อการผลิตจึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีได้ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยการมี พืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน เพิ่มรายได้จากการจำหน่ายพืชผักสวนครัว ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น และปลูกใน สิ่งที่กิน กินในสิ่งปลูก ปลอดภัย จากสารเคมี มีผลเพิ่มเติมมากขึ้น คือประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายรับที่หามา เพิ่ม^{๑๔๖} ทำให้มีการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวลงมากขึ้น สามารถเหลือเก็บออมเงินได้^{๑๔๗}

๓) อาหารผลไม้ที่ผลิตปลอดสารพิษ เนื่องจากในการทำเกษตรแนวพุทธไม่ได้ใช้สารเคมีใน การทำการเกษตร ทำให้ผลไม้และพืชผักที่ผลิตได้ไม่มีสารพิษเจือปน ความปลอดภัย หรือความโดดเด่นของ ผลผลิต เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ด้วยการพัฒนาคุณภาพสินค้า ตามความต้องการของผู้บริโภค เน้นความ สะอาด ปลอดภัย มีมาตรฐานสินค้า มีคุณภาพชีวิตที่ดี จากการบริโภคผักปลอดสารพิษ^{๑๔๘}

๔) จัดปัญหาความยากจน คือ เมื่อนำการเกษตรแนวพุทธในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำ หลวง ไปดำเนินการในพื้นที่เกษตรของตนเอง ทำให้เกิดรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรแนวพุทธ ลด ปัญหาความยากจนไปได้ในระดับหนึ่ง มีการออมเงินมากขึ้นในครอบครัว หรือจำหน่ายแจกในหมู่บ้าน^{๑๔๙} เศรษฐกิจก็จะมั่นคงอย่างยั่งยืน ทำให้สังคมมีความอยู่ดีมีสุข มีการพึ่งพิงเกื้อกูลกันและกัน สภาพ สิ่งแวดล้อม กลับคืนมาสู่ท้องถิ่น มีผลต่อสุขภาพคนในชุมชนดีขึ้นไม่เกิดโรคภัยร้ายแรง และประหยัด งบประมาณค่ารักษาพยาบาล^{๑๕๐}

๔.๕.๑.๓ คุณค่าด้านสุขภาพกายและจิตดี

จากการนำรูปแบบและวิธีการเกษตรแนวพุทธตามธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ไป ดำเนินการในแปลงเกษตรของตนแล้ว ได้ผลผลิตเป็นอาหารที่ปลอดสารพิษ มีสุขภาพดี ดังนั้น เมื่อสุขภาพ ทางร่างกายดี สุขภาพจิตก็ดีตามไปด้วย ต้องมีความจริงใจ มีความรัก มีความขยัน^{๑๕๑} นำหลักธรรมง่าย ๆ เพื่อเป็นตัวกำหนดจิตใจในระหว่างการทำเกษตร ก่อให้เกิดสมาธิ และมีจิตมุ่งมั่นที่จะทำงานนั้น ๆ ด้วยความใส

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ นายชยานันท์ จันทระสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด อุดรธานี, วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ นางสาวลักษณ์ อุดทน, ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ นางยานี ใจธรรม, ผู้อำนวยการกองคลัง เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๐} สัมภาษณ์นายจักรพันธ์ คำลาภ, หัวหน้าปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓มกราคม ๒๕๖๑.

ใจ^{๑๕๒} ด้านครอบครัว ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ด้านจิตใจก็สงบสุขได้^{๑๕๓} ด้านครอบครัวอบอุ่น มีความสามัคคีเพิ่มขึ้น ด้านรายได้ไม่ก่อหนี้เพิ่ม^{๑๕๔}

๔.๕.๑.๔ คุณค่าด้านการเสริมสร้างความรักสามัคคีของสมาชิกในชุมชน

ธรรมเนียมสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นต้นแบบในการเสริมสร้างความรักสามัคคีของสมาชิกในชุมชน คือสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมแรงร่วมใจในการทำสวนป่าเกษตรแนวพุทธ เช่น เตรียมดิน เตรียมกล้า การปลูก การดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยวทำให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันขณะทำงาน เมื่อพูดคุยกันทำให้เกิดความรัก และเห็นใจกันและกันนั่นเอง ได้ทำให้ชุมชน ชยันต์ มีรายได้เพิ่ม^{๑๕๕} ปลูกฝังแนวคิดปรับเปลี่ยนทัศนคติ ศึกษาตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ยึดแนวทางตามพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียง^{๑๕๖} ครอบครัวได้อยู่ด้วยกันมากขึ้นไม่ต้องออกไปหารับจ้างนอกบ้าน^{๑๕๗} คนในครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกันมากขึ้น และพูดคุยกันมากขึ้น^{๑๕๘} สังคมในชุมชนดีขึ้นมีการไปมาหาสู่กันปรึกษาหารือกันช่วยเหลือกันในกลุ่มเกิดความสามัคคีกันมากขึ้น^{๑๕๙} เพราะอาศัยคำสอนของพระพุทธเจ้าในการดำเนินชีวิต คือ ชยัน ประหยัด สันโดษ สามัคคี เป็นแนวคิดที่ดี ต่อครอบครัวและชุมชน^{๑๖๐}

๔.๕.๑.๕ คุณค่าด้านการสร้างความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่ายเกษตรแนวพุทธในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดอุดรธานี ที่เคยไปศึกษาดูงานแล้ว นำแนวคิดและวิธีการไปปฏิบัติผลจากการสัมภาษณ์ ดังนี้ ธรรมเนียมสวนป่าทุ่งนาคำหลวงเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน โดยมีพระธรรมวิมลฐนีเป็นแกนนำหลักเกษตรกรเครือข่าย ได้นำแนวคิดและวิธีการไปดำเนินการต่อ เมื่อทำการปลูกพืชทำให้เกิดความผูกพันและรักธรรมชาติเพราะทำด้วยใจ เอาใจใส่ มีความรักและความห่วงใย^{๑๖๑} การทำเกษตรที่ยั่งยืน จำเป็นต้องยึดหลักธรรมชาติ

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ นายทองใบ เกษสว่าง, สมาชิกเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๙} สัมภาษณ์ นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ นายวารี กิ่งมิ่งแสง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

บนพื้นฐานของดิน น้ำ อากาศ ระบบนิเวศรอบตัว^{๑๖๒} เปลี่ยนวิธีจากทำแบบเดิม ๆ มาทำแนวใหม่ที่ศึกษาดีแล้ว เห็นว่าเกษตรแนวพุทธเป็นการบำรุงรักษาดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม^{๑๖๓} ยึดหลัก ประโยชน์ ประหยัด ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม^{๑๖๔} ยึดหลักพึ่งตนเองให้มากที่สุดทุก ๆ อย่าง ปุ๋ยผลิตใช้เอง ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงแต่ใช้สารสกัดจากธรรมชาติ^{๑๖๕} ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารเคมี อากาศสิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ^{๑๖๖}

จากการศึกษาดูงานการดำเนินการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง โดยพระธรรมวิมลคุณิ ทำให้ทราบว่าท่านได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดแนวคิดแบบใหม่ให้กับชาวบ้านในชุมชน^{๑๖๗} จนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ทำให้เกิดคุณค่าด้านการเกษตรแนวพุทธ ที่สอดคล้องจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักวิชาการ และชาวบ้านทั่วไป ดังนั้น การดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าฯ เป็นการยึดทางสายกลาง มีความสมดุลพอดี รู้จัก พอประมาณ การมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และรู้เท่าทันโลก สุขภาพดี รวมความถึงการมีสุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคม ครอบครัวสุขภาพของปัจเจกบุคคล และสุขภาพทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน เน้นในเรื่องการมีสุขภาพดี บริการดี สังคมดี ชีวิตมีความสุขพอเพียงอย่างยั่งยืน ดังประโยชน์และคุณค่า^{๑๖๘} พอสรุปได้ดังนี้

- ๑) ทำให้หนี้สินที่มีหมดไป และไม่เป็นหนี้อีก
- ๒) ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น
- ๓) ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น
- ๔) ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวิตมีสุข
- ๕) ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคง
- ๖) ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง
- ๗) ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น
- ๘) ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ
- ๙) ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ
- ๑๐) ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม^{๑๖๙}

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นางหนูติม นนทภา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ นายชยานันท์ จันทรเสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๖๑

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๖} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๗} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๙} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

๔.๕.๒ ผลสัมฤทธิ์ของเกษตรกรกลุ่มเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ

๑) การทำเกษตรแนวพุทธของชุมชน

จากการศึกษา พัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรแนวพุทธของชุมชน มีความมั่นคงและเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรแนวพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง, บ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาตุ, บ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม และบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี มีหลายปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้

๑. แกนนำกลุ่มเกษตรแนวพุทธ มีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งโดยได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในชุมชนและภายนอก ที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เกิดจากกระบวนการสร้างแกนนำในชุมชน ซึ่งเป็นคนที่อยู่ในชุมชนอย่างแท้จริง ผู้นำ ซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสานเพื่อการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน ได้ผ่านการเรียนรู้มาหลากหลายกิจกรรม ซึ่งในกระบวนการเรียนรู้ นั้น ได้รับแนวคิดการทำเกษตรแนวพุทธจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการคิดต่างไปจากเกษตรกรโดยทั่วไป จากความเชื่อและกระบวนการคิดนี้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตและความเชื่อ ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้ คือ “มีความขยัน อดทน การใช้จ่ายในสิ่งจำเป็น”^{๑๗๐} จึงต้องใช้เวลา ต้องใช้พลังใจ เพราะเป็นการฝ่าและปะทะกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน

๒. การสนับสนุนจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ชุมชนเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสานนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนในการจัดการสร้างเครือข่ายแบบพึ่งตนเอง โดย พระธรรมวิมลฐณี) รวมถึงเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงาน และสร้างเวทีพบปะแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความคิดเห็น “ทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชน นอกจากนี้การจัดทำโครงการธรรมสัจจะเพื่อเผยแผ่หลักธรรมและการทำเกษตรแนวพุทธให้กับสมาชิกภายในเครือข่ายชุมชนด้วย”^{๑๗๑} ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ และสมาชิกสามารถรับทราบการดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าฯ ได้อย่างทั่วถึง

๓. เกษตรกรกลุ่มเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน มีความเชื่อและกระบวนการคิดในการพัฒนาตนเองและสมาชิกในครอบครัวให้ความร่วมมือ ตลอดจนเครือข่ายในชุมชนสังเกตได้จากสมาชิกในกลุ่มจะเป็นผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกัน หรือมีพื้นที่ไร่นาติดต่อกัน ต้องทำมาหากิน พึ่งพิงธรรมชาติ ทำการผลิตแบบเกษตรผสมผสานเพื่อการบริโภคในครอบครัว “มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีผลผลิตแจกจ่ายพี่น้อง พี่พวอาศัยกัน”^{๑๗๒} ส่วนในด้านความรู้ ทางเกษตรกรกลุ่มเกษตรแบบผสมผสานจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งมีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระหว่างกลุ่มทุกเดือน จึงส่งผลให้สมาชิกของชุมชนแห่งนี้มีพัฒนาการไปสู่การจัดการแปลงไร่นา จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทางด้านเศรษฐกิจ “โดยการมีอยู่มีบริโภคเอง ลดรายจ่าย

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณารักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอสรีศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ นายธนวัฒน์ บุญรอด, ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๒} สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ด้านอาหาร ลดต้นทุนการผลิตลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ต้องดิ้นรนรับจ้างนอกชุมชน ครอบครัวอยู่ร่วมกันได้ และมีการเก็บออม”^{๑๗๓} เป็นผลในระยะยาว ทั้งนี้ เนื่องมาจากเกษตรกรสามารถควบคุมปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต การจัดการ ภูมิปัญญาทักษะเทคโนโลยีที่เหมาะสม ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ได้ในระดับหนึ่ง ในระยะหลังได้มีผู้มาศึกษาดูงานมากมาย ผลผลิตในไร่นาต่าง ๆ เหล่านี้ จึงกลายเป็นธุรกิจครอบครัวและชุมชนในการประกอบอาหาร และอาหารว่างในการจัดเลี้ยงผู้ดูงาน “ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ช่วยส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้นตามลำดับ”^{๑๗๔}

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในไร่นา โดยการผสมผสานความรู้ ทางระบบนิเวศ และการเกษตรหรือที่เรียกว่า นิเวศการเกษตรด้วยเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดิน โดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งไส้เดือน เนื่องจากสิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความสำคัญ ต่อการเปลี่ยนแปลงในดิน เช่น การย่อยดิน

(๒) การรักษาธาตุอาหาร โดยการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารมีการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก อย่างหมุนเวียน

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำ โดยการปลูกพืชคลุมดินเช่น หญ้าแฝก ควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน

(๔) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืช โดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่ปลอดภัย ด้วยการใช้พืชสมุนไพรต่าง ๆ เช่น สะเดา เป็นต้น

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นา โดยการเพิ่มความหลากหลาย ของพันธุ์พืชและสัตว์ ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของการทำการเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน เนื่องจากเศษซากและผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และในทางตรงกันข้ามผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชด้วย

การทำเกษตรผสมผสานหลายอย่างไปพร้อม ๆ กัน โดยจัดการให้กิจกรรมการเกษตรแต่ละอย่างนั้นสอดคล้อง ส่งเสริมและเป็นประโยชน์มากกว่าการทำกิจกรรมแต่ละอย่างโดยลำพัง เช่น กรณีตัวอย่างการทำเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสานของ นายไผ่ วรรณจำปี บ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาตุ ที่มีการเลี้ยงปลา การทำนาปลูกข้าว ปลูกแก้วมังกร ปลูกพริก มะนาว มะละกอ เป็นต้น เป็นกิจกรรมการเกษตรคนละอย่างที่ทำพร้อมกันกลายเป็นการเลี้ยงปลาในนาข้าว โดยปลาก็ได้อาหารจากนาข้าว ส่วนต้นข้าวก็ได้ปุ๋ยจากปลา ยิ่งกว่านั้นปลายังช่วยกำจัดศัตรูข้าว เช่นแมลง และวัชพืชอีกด้วย ทำให้ได้ผลผลิตทั้งข้าวเปลือกและปลามากกว่า การเลี้ยงปลาหรือปลูกข้าวอย่างเดียว จึงถือได้ว่าเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวนี้ มีการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตร ที่สอดคล้องตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา ในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติ ด้วยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ พืชที่หลากหลายและสัตว์ทั้งปวง โดยการให้มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิต จึงเป็นความรู้จักความพอประมาณ ในการประกอบสัมมาอาชีพ ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจ และด้านปัจจัยในการผลิตได้

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน มีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม จึงใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับไร่นา และยึด

^{๑๗๓}สัมภาษณ์ นายจักรพันธ์ คำลาภ, หัวหน้าปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๔}สัมภาษณ์ นายธนวัฒน์ บุญรอด, ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑

หลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา เป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่าง ๆ มีการสมานทานรักษาศีลห้าเป็นประจำ นอกจากนี้ ยังมีการรู้จักประมาณในการบริโภค โดยการลดรายจ่ายในครัวเรือนด้วยการที่มีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลา และปลูกพืชผัก ผลไม้ ในไร่นา รวมถึงการลดรายจ่ายหรือการไม่ใช้ปุ๋ยเคมี กำจัดศัตรูพืชด้วยการหันมาใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักแทน ทำให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรแนวพุทธผสมผสาน บ้านป่าปอแดง ได้แก่ การมีผู้นำด้านการทำเกษตรแนวพุทธ ที่มีความรู้ความสามารถ และลงมือปฏิบัติให้ชุมชนเข้าใจในหลักการดำเนินงานเกษตร คอยให้การสนับสนุนชุมชนเครือข่าย ทำให้เครือข่ายชุมชนมีความเข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่ยึดหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ หลักธรรมคำสอนเพื่อการพึ่งตนเองนี้ นับว่ามีความสำคัญยิ่ง ดังนั้น การที่เกษตรกร ที่ทำการเกษตรแนวพุทธผสมผสาน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้นั้น จึงเป็นการเหมาะสมต่อการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอน ทางพระพุทธศาสนาหรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๒) วนเกษตรแนวพุทธ

จากการศึกษา พัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนวนเกษตรบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนวนเกษตรนี้มีหลายปัจจัย พอสรุปได้ ดังนี้

๑. แกนนำกลุ่มวนเกษตรแนวพุทธ คือ พ่อผั่น ชัยเฉลิม^{๑๗๕} ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในการบริจาคที่ดินให้กับธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง จากนั้น ก็ได้นำแนวคิดของการทำเกษตรแนวพุทธไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองและแนะนำเพื่อนบ้านผู้สนใจให้ได้ปฏิบัติตาม เป็นการสร้างเครือข่าย ดังนั้น เกษตรกรกลุ่มวนเกษตรนี้จึงได้รับแนวคิดในการประกอบอาชีพต่าง ๆ จากพระธรรมวิมลคุณ บพบาทในการนำกลุ่มของคุณพ่อผั่น ชัยเฉลิม ไม่เด่นชัดนัก แต่อย่างไรก็ตามระบบเครือข่ายนี้ นับว่าเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่พัฒนามาจากฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการชุมชนได้ กลุ่มวนเกษตรจึงมีพัฒนาการในการจัดการไร่นาไปในทางเดียวกัน ทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงและสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ

๒. การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนวนเกษตรบ้านนาคำหลวง เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับการช่วยเหลือของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง รวมถึงเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงาน และสร้างเวทีพบปะแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความคิดเห็นกับประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้การจัดทำวารสาร ตลอดจนจดหมายข่าวถึงสมาชิกภายในเครือข่าย ได้ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้และสมาชิกสามารถรับทราบข่าวสาร การดำเนินงานของประชาคมอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนและเกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมา เช่น โครงการชุมชนเป็นสุข ที่มีพันธกิจร่วมกันว่าจะ “สร้างคน สร้างอาชีพ สร้างป่า และสร้างชุมชน” เป็นต้น

ในการทำวนเกษตรนั้น เกษตรกรต้องรู้จักหาความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่มีจุดหมายใกล้เคียงกัน โดยเกษตรกรเหล่านี้กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ โดยเฉพาะองค์กรที่กำลังพัฒนาระบบเกษตรทางเลือกต่าง ๆ เช่น ระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ ได้แก่ สถาบันแมคเคน เชียงใหม่ ระบบเกษตรผสมผสาน ได้แก่ชมรมเกษตรผสมผสานจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น หรือหน่วยงานราชการ ซึ่งปัจจุบันมี

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

หลายหน่วยงานที่สนใจรูปแบบการเกษตรซึ่งพึ่งตนเองได้ เช่น สถาบันวิจัยระบบการทำฟาร์ม กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งได้ศึกษาวิจัยระบบนิเวศเกษตร (Agro-ecosystem) ของแต่ละพื้นที่และมีข้อมูลเผยแพร่ออกมาอยู่เสมอ มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

สำหรับเกษตรกรกลุ่มนี้ได้รับแรงบันดาลใจที่สำคัญจากผู้วิจัย ด้วยการช่วยเหลือสังคมมาตลอด การปฏิบัติงานทุกอย่างทำการวิจัยด้วยตนเอง จนเป็นที่รู้จักของชุมชน และมีผู้มาศึกษาดูงานไม่เว้น ในแต่ละวัน/สัปดาห์/เดือน ทั้งชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชนภาครัฐ นักพัฒนาองค์กรเอกชน และนักวิชาการ

๓. เกษตรกรกลุ่มวนเกษตร ส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกัน ดังนั้น เกษตรกรกลุ่มวนเกษตรนี้จึงได้รับแนวคิดในการประกอบอาชีพต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดที่สำคัญด้วยการประยุกต์หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องการพึ่งพา ด้วยการปลูกพืช ผัก ผลไม้ จึงช่วยให้มีอาหารการกินต่าง ๆ ในไร่นา มีสมุนไพรรักษาโรคภัยไข้เจ็บ มีไม้ใช้สอยไว้สร้างบ้าน และเป็นเชื้อเพลิงในเวลาต่อมา ความเจริญเติบโตของไม้ยืนต้น นอกจากจะเป็นบ่อบุญชีวิตให้กับกลุ่มวนเกษตรนี้แล้ว ผลผลิตต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ดอก ผล ยอด ใบ เนื้อไม้ และสมุนไพร สามารถนำมาใช้อยู่กับ เหลือกินได้แจกจ่ายให้เพื่อนบ้าน จึงทำให้ได้เพื่อน เหลือจากการแจกก็ได้จำหน่ายในชุมชนทำให้มีเงินเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

๔. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในไร่นา มีการจัดการควบคู่ไปกับการดำรงชีวิต ไม่ได้จัดการแบบแยกส่วน ทำให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ เกษตรกรกลุ่มนี้เชื่อว่า ถ้าหากคนอยู่กับธรรมชาติอย่างมีเมตตา อย่างเอื้ออาทร ธรรมชาติก็จะตอบสนองและเอื้ออาทรต่อคนเช่นเดียวกัน คนเคารพธรรมชาติ ธรรมชาติก็ให้อาหาร ให้สิ่งดี ๆ ให้คนมีความสุข^{๑๗๖} ซึ่งเห็นได้จากการที่สมาชิกของกลุ่มมีการแบ่งพื้นที่ไร่นา ในการสร้างสวนป่า นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างหลักประกันด้านอาหารเบื้องต้นอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ โดยสร้างฐานอาหารที่หลากหลายให้กับครอบครัวและชุมชน ทั้งจากฐานการผลิตในระบบไร่ นา และการหาอาหารจากสวนป่า โดยเป็นวิธีการเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรของระบบป่าธรรมชาติ มาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้ความสำคัญกับการปลูกพืชผัก ไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่าง ๆ เช่น ต้นพุง ต้นยางนา ต้นประดู่ และต้นมะค่า เป็นต้น เพื่อให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นา ผสมผสานกับการปลูกพืชผักสวนครัวที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือ ได้อาศัยร่มเงาเรียกได้ว่าอิงอาศัยกัน และความขึ้นจากการที่มีพืชขึ้นบนขึ้นปกคลุม เช่น ปลูกผักหวานในแปลงปลูกปาล์ม มะเขือพวง กล้วย ปาล์มน้ำมัน ปลูกพริก มะละกอ มะนาว และแก้วมังกร เป็นต้น รวมทั้งโดยจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

๕. วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรที่ทำการวนเกษตรมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรมีการทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่าง ๆ มีการสมานทานรักษาศีลห้าเป็นประจำ และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในวันสำคัญทางศาสนา การรู้จักประมาณในการบริโภค^{๑๗๗} การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยมีแหล่งอาหารบริโภคเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลา และปลูกพืชผักในไร่นารวมถึงการไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอกหรือ

^{๑๗๖} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๗} สัมภาษณ์ นายปัญญา พรหมวิรินทร์, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

ปุ๋ยหมัก สารเคมีกำจัดศัตรูพืช^{๑๗๘} ทำให้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง โดยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และสัตว์ต่าง ๆ

จะเห็นว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนวนเกษตรบ้านนาคำหลวง ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๔.๕.๓ ด้านผลสำเร็จของกลุ่มเครือข่ายที่นำแนวคิดการเกษตรแนวพุทธของพระธรรมวิมล มุนี เพื่อช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน

การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงนั้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มสมาชิกเกษตรแนวพุทธในจังหวัดอุดรธานี คือ ชุมชนบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี, ชุมชนบ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ, ชุมชนบ้านสวนเกษตรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม และชุมชนบ้านเพี้ย ตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี บุคคลที่เกี่ยวข้อง และประชาชนทั่วไปที่ได้มาศึกษาดูงาน และได้นำแนวทางเกษตรแนวพุทธไปปฏิบัติ และสามารถนำมาเป็นแนวทางสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนได้คือ การผลิต ผลผลิต การบริโภค การซื้อขาย และการจัดการผลผลิตหรือปัจจัยการผลิตเพื่อความพอเพียง พออยู่พอกิน มีความยุติธรรม เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชน ไม่สร้างความเดือดร้อนส่งผลกระทบต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นที่น่าพอใจ สรุปได้ ดังนี้

๑. ด้านการผลิต มุ่งสอนให้มนุษย์มีการผลิตที่คำนึงถึงความสุข ความเจริญ และ ประโยชน์สุข ทางด้านจิตใจและด้านวัตถุอย่างสมดุลกัน ยึดหลักทางสายกลางในการผลิต^{๑๗๙} คำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิต ไม่ทำให้สิ้นเปลืองโดยใช้เหตุ^{๑๘๐} มีการปลูกข้าววงบ่อ มะนาว และพริก เป็นต้น ด้วยการมีศีลคือระเบียบวินัยชีวิตเป็นแนวปฏิบัติ มีการผลิตหรือการแสวงหาผลประโยชน์ที่ถูกต้องชอบธรรมจากงานที่สุจริต^{๑๘๑} ยึดหลักการสร้างความเจริญรุ่งเรืองในธุรกิจการงานของตนตามหลักการที่ว่า ขยันหา รักษา

^{๑๗๘} สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๙} สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๑} สัมภาษณ์ นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

ดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตพอเพียง^{๑๘๒} หลักพุทธธรรมนำมาประยุกต์ได้เพราะตามหลักการประกอบอาชีพทุกสาขาอาชีพ เช่น ความเพียร การประกอบอาชีพเกษตรต้องมีความเพียรเอาใจใส่ดูแลผลิตผลจึงมีคุณภาพ^{๑๘๓} การประกอบอาชีพในทางที่ชอบ ไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น^{๑๘๔} สิ่งที่ได้มาสนองความต้องการของตนเองจะต้องได้มาโดยชอบ^{๑๘๕} โดยสุจริต ไม่ฉ้อโกงคนอื่นมา ไม่ลักขโมย^{๑๘๖} ประกอบการที่สุจริตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่เน้นความไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น^{๑๘๗} ด้วยความขยันหมั่นเพียรจนสามารถดำรงชีวิตจากฐานของรากฐานพัฒนาชีวิตให้พออยู่พอกิน^{๑๘๘} ค่าใช้จ่ายในการลงทุนลดลงจากที่เคยได้ซื้อปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าศัตรูพืชในท้องตลาดในราคาแพงๆ ก็ได้มาผลิตปุ๋ยหมักจากธรรมชาติใช้เอง^{๑๘๙} ไม่ใช้จ่ายในสิ่งที่เป็นอบายมุขทั้งหลาย^{๑๙๐} สามารถปรับใช้ได้จริง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และจะให้เป็นแบบอย่างพร้อมทั้งบอกต่อ ๆ กันไป^{๑๙๑} ดังนั้น การผลิตในเกษตรแนวพุทธจึงมุ่งเน้นไปที่คุณค่าที่ตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิตและเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อม^{๑๙๒}

๒. ด้านผลผลิต ในการทำเกษตรแนวพุทธในระยะที่ผ่านมาปรากฏว่า ผลผลิตด้านการเกษตรได้ขยายตัวในอัตราที่สูงและเป็นที่น่าพอใจตลอดมา^{๑๙๓} เช่น ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ซึ่งเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพดีและราคาดี^{๑๙๔} ซื้อมีบริโภคเพื่อดูแลสุขภาพ ปลอดภัยจากสารพิษ^{๑๙๕} จำหน่ายได้ราคากิโลกรัมละ ๑๐๐ - ๑๒๐

^{๑๘๒} สัมภาษณ์ นายชยานันท์ จันทระเสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๓} สัมภาษณ์ นางหนูติม นนทภา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๔} สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๕} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๑๘๖} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๗} สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๘} สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๙} สัมภาษณ์ นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๐} สัมภาษณ์ นายวารี กิ่งมิ่งแสง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๑} สัมภาษณ์ นายพินันท์ ณ น่าน, ปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๒} สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๓} สัมภาษณ์ นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๔} สัมภาษณ์ นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

บาท ต่างจากข้าวทั่วไปกิโลกรัมละ ๑๕ บาท^{๑๙๖} แก้วมังกร เป็นสินค้าที่ทุภักย์รับประทานง่ายราคาไม่แพง
 ซื้อขายง่าย^{๑๙๗} แก้วมังกรระยะเวลาออกผลเก็บบริโภคหรือจำหน่ายได้ คือ ๕-๖ เดือน เพิ่มรายรายได้^{๑๙๘}
 และมีการปลูกไม่มากในชุมชน ถ้าทำตามแนวทางเกษตรแนวพุทธจะมีผลผลิตได้ดี มะม่วงก็ผลผลิตได้ดีมาก^{๑๙๙}
 เพราะผลผลิตปลอดภัยไร้สารพิษ ไม่ก่อให้เกิดโรค^{๒๐๐} หรือเจ็บป่วยจึงลดค่าใช้จ่ายในการรักษาตัวเรา
 เองด้วย^{๒๐๑} ถ้าเหลือจากการบริโภค ยังแจกจ่ายแบ่งปันให้ญาติพี่น้องได้บริโภคด้วย^{๒๐๒} และก็นำไป
 จำหน่ายต่อในตลาดชุมชนในราคายุติธรรม^{๒๐๓} และมีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้านได้ราคาดี^{๒๐๔} และส่วนมาก
 เวลาว่างทำอะไรก็จะให้ญาติโยมมาเก็บเอาไป เป็นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านด้วย^{๒๐๕}

๓. ด้านการบริโภค หลักพุทธธรรมเป็นคำสอนที่มุ่งให้มนุษย์บริโภคปัจจัยสี่ตามความจำเป็นแห่ง
 ชีวิต ตามความสุขของประชาชน คือ สุขจากความมีทรัพย์ คือ ภูมิใจ เอิบอิ่มใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มา
 ด้วยการทำงานของตน^{๒๐๖} และได้มาโดยชอบธรรม^{๒๐๗} สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ตนได้ใช้จ่ายทรัพย์ที่หา
 มาได้โดยชอบธรรมนั้น เพื่อเลี้ยงชีพ^{๒๐๘} ใช้จ่ายในปัจจุบัน ๔ เช่น ค่าเสื้อผ้า ซื้อยารักษาตนเองยามเจ็บป่วย

^{๑๙๕} สัมภาษณ์ นายชยานันท์ จันทระเสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๖} สัมภาษณ์ นางหนูติม นนทภา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๗} สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ พรหมยาลี, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๘} สัมภาษณ์ นายปัญญา จันทระเสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๙๙} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๐} สัมภาษณ์ นายวารี กิ่งมิ่งแฮ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี,
 วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๑} สัมภาษณ์ นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๒} สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๓} สัมภาษณ์ นางยานี ไจธรรม, ผู้อำนวยการกองคลัง เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี,
 วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๔} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓
 มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๕} นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่
 ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๖} สัมภาษณ์ นายวารี กิ่งมิ่งแฮ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี,
 วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๗} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัด
 อุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐๘} สัมภาษณ์ นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม
 ๒๕๖๑.

^{๒๐๙} ค่าทุนเล่าเรียนหนังสือของบุตรหลาน ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ตนและสังคม^{๒๑๐} ยึดหลักคือมีความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารและใช้สอยปัจจัยสี่ต่าง ๆ^{๒๑๑} ตลอดถึงมีความสันโดษคือรู้จักยินดีพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ตามกำลังสติปัญญาของตน^{๒๑๒} ไม่ชวนขวยยออยากได้จนเกินแก่ภาวะฐานะของตนเอง^{๒๑๓} ในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทองทั้งหลายก็สอนให้รู้จักจัดการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการยึดหลักการที่ว่า ทรัพย์สินเงินทองทั้งหลายที่ได้มาเป็นเพียงเครื่องมือช่วยให้ชีวิตเกิดความสะดวกสบายเพื่อนำไปสู่ความดีงามแห่งชีวิตที่สูงขึ้นไปตามลำดับ มีการบริหารชีวิตครอบครัวด้วยการยึดหลักความตั้งมั่นแห่งตระกูล และหลีกเลี่ยงจากอบายมุขต่าง ๆ^{๒๑๔} ยึดหลักความพอเพียง พออยู่พอกิน อยู่ดีมีสุข ผลิตน้อยแต่ได้มูลค่ามาก^{๒๑๕} ดังนั้น การบริโภค โดยให้มีการจัดสรรแบ่งปันออกเป็นส่วน ๆ ตามหลักโภชนาการ คือบริโภค ๑ ส่วน ลงทุน ๒ ส่วน แจกจ่ายทำบุญเลี้ยงดูญาติ บำรุงผู้ทรงศีล ทรงธรรม ไม่หลงการกินดีอยู่ดีจนเกินไป

๔. ด้านการตลาด หลักพุทธธรรมสอนให้มนุษย์ดำเนินกิจกรรมการค้าขายด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม เมื่อมีการจัดงานการกุศลต่าง ๆ ในหมู่บ้านก็ได้การแจกจ่ายให้ญาติโยมได้รับประทานฟรี^{๒๑๖} เป็นการสร้างกุศล เป็นตัวอย่างในการช่วยเหลือชุมชนได้^{๒๑๗} ให้ยึดหลักของนักการค้าที่ดีและหลักของเหตุที่ทำให้การค้าขายขาดทุน และได้กำเริบเป็นแนวปฏิบัติ^{๒๑๘} ตลอดถึงให้มีความไม่ประมาทคือไม่มีความโลภมากจนเกินพอดี^{๒๑๙} หลังจากได้รับผลผลิตแล้วได้นำไปบริโภคและจำหน่ายในหมู่บ้าน^{๒๒๐} ในตลาดชุมชนในอำเภอ และที่

^{๒๐๙} สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๐} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๑} สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ พรหมยาลี, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๒} สัมภาษณ์ นายอาคม จันทร์สม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๓} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๔} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๕} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณารักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๖} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณารักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๗} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๘} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑๙} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๐} สัมภาษณ์ นายปัญญา พรหมวิอินทร์, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

ตลาดนัดชุมชน^{๒๒๑} ในรากายุติธรรมไม่แพงเกินไป^{๒๒๒} บางครั้งพ่อค้าก็มารับซื้อที่บ้านก็มี^{๒๒๓} จะได้ราคาดีที่น่าพอใจ^{๒๒๔} เนื่องด้วยความโลกคือตัวการสำคัญทำให้เกิดความประมาท^{๒๒๕} และนำไปสู่ความเสื่อมต่าง ๆ ได้โดยง่าย^{๒๒๖} หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไรตามแนวพุทธ^{๒๒๗} เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตน^{๒๒๘} เป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนคือการแลกเปลี่ยนซื้อขายเป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน^{๒๒๙} เพราะเมื่อเกษตรกรและผู้ประกอบอาชีพด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันมีความสุจริต^{๒๓๐} ประพฤติดีงามทางด้านการพูดและการกระทำ^{๒๓๑} รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจในชุมชนโดยทั่วไปก็จะมี ความเจริญตั้งมั่นไปด้วย^{๒๓๒}

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง จึงเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และเป็นศูนย์กลางเพื่อศึกษาดูงาน เกษตรแนวพุทธ เพื่อแก้ปัญหาปากท้อง ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ของสมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และประชาชนทั่วไป การทำการเกษตรแนวพุทธ ได้นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเอง ทั้งมีความรู้สึกชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เพราะรู้สึกสบายใจและมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับต้นหมากรากไม้ รวมถึงรู้สึกมีเพื่อนมีชุมชนของตนเอง ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกกินเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องเดือดร้อน และยังสามารถนำไปขายได้อีกในชุมชนได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยน

^{๒๒๑} สัมภาษณ์ นายอาคม จันทรสม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๒} สัมภาษณ์ นายปัญญา จันทรเสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๓} สัมภาษณ์ นางเครือวัลย์ พรหมยาลี, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๔} สัมภาษณ์ นางหนูติม นนทภา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๕} สัมภาษณ์ นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๖} สัมภาษณ์ นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๗} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ อิมอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๘} สัมภาษณ์ นายโยธิน มะลิวงส์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒๙} สัมภาษณ์ นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๐} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๑} สัมภาษณ์ พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๓๒} สัมภาษณ์ พระครูประจักษ์คณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

แบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน จึงมีชีวิตที่สงบสุข และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

๔.๖ สรุป

เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เกิดจากการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหามาจากต้นเหตุที่แท้จริง และมีฐานคิดสอดคล้องกับวิถีพุทธ คือ หลักนิยาม และหลักปฏิจลสมุปบาท เป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติที่เชื่อมโยงสรสร้างสิ่งอย่างเกื้อกูลกันและกัน จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบที่ได้รับการศึกษาหาความรู้ ทดลองด้วยหลักวิชาการอย่างละเอียด สุขุม และรอบคอบที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นลำดับ เป้าหมายดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ในปัจจุบันและอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดคุณภาพความยั่งยืนทั้งด้านคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพ และจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจน นำไปสู่วิธีการปฏิบัติที่เรียบง่าย เป็นแบบอย่างบูรณาการการเรียนรู้ร่วมกัน โดยประสานการทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ตลอดจนเป็นการพัฒนาคนพร้อม ๆ กันไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ ความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิต คือหัวใจสำคัญของพุทธเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงชีวิตของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันไม่ได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย แนวเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ผู้วิจัยอาศัยหลักอูตุนิยาม และพีชนิยาม คือพืชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพืชมาทำอะไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอูตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พืชเจริญเติบโต

การดำเนินงานของสวนเกษตรธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้าน เป็นต้นแบบที่ดีด้านเกษตรแนวพุทธแก่สังคม เพราะได้ช่วยเหลือชุมชน ด้วยการสร้างแนวเกษตรแนวพุทธ ทำให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น ศีล ๕ หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น การสวดมนต์ทุก ๆ ครั้งในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด นอกจากจะเป็นการสวดเพื่อจัดอันตราย และทำความคุ้มครองให้มั่นคงแล้ว สันติสุขและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่เหมือนเดิม พิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ล้าคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง ทำให้จิตใจตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และสนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ จึงทำให้พืชต่าง ๆ ที่ปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกดอก ออกผล มีผลผลิตที่ดีตามที่ต้องการได้ การนำแนวคิดการนำบทสวดมนต์ดังกล่าวนี้มาประยุกต์ใช้ในทางเกษตร จึงเหมาะกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยนำบทสวดมนต์ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตวา, โส อัตถะลัทโธ เป็นต้น หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ ก็จะสามารถทำให้มีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิดอานิสงส์ของบทสวดมนต์นั้น เกิดผลเศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุและบริโภคนิยม ทั้งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ในด้านองค์ความรู้ใหม่ การเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป้าหมายมุ่งผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อคนในชุมชน ได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ และมีประโยชน์ต่อสุขภาพ

ดังนั้น ผลผลิตส่วนใหญ่จะนำมาจำหน่ายในชุมชนและใกล้เคียงในราคาถูก บางส่วนก็จำหน่ายในตลาดนัดชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพในราคาถูก ที่สำคัญจะช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนคือการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในตลาดชุมชน หรือตลาดนัดชุมชนเป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน เพราะเมื่อใดก็ตามที่คนในชุมชน หรือผู้ประกอบการอาชีพค้าขายด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันไม่ค้ากำไรเกินควร มีความสุจริตประพฤติดีงามทางด้านการพูดและการกระทำ รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจของคนในชุมชน ก็จะมีเศรษฐกิจที่มั่นคง สามารถแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนไปด้วย ดังนั้น เกษตรกรในชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าขายต่าง ๆ หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไร ที่พระพุทธศาสนานำเสนอไว้ และยึดเป็นหลักปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตนได้เสมอแบบยั่งยืน และควรมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่คู่กับหลักธรรม ประชาชนควรใช้วัตถุทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง เช่น ผลผลิตจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง นำไปจำหน่าย ณ ตลาดชุมชนและตลาดในเมือง โดยผู้ที่ได้รับผิดชอบจากธรรมสถานฯ รายรับที่ได้รับก็นำมาใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าดำเนินการงานส่วนหนึ่ง อีกส่วนบำรุงพระภิกษุสามเณรด้านปัจจัย ๔ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการต้อนรับคณะบุคคล สถาบัน ที่มาศึกษาดูงาน โดยหลักแล้วธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรแนวพุทธ เป็นวิทยาทานแก่คนในชุมชนและอื่น ๆ ซึ่งเมื่อศึกษาดูงานแล้วจะเกิดแนวคิดนำไปสานต่อเป็นเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ซึ่งให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางการเกษตรอีกทางหนึ่งแก่เกษตรกรในสังคมไทย

พระธรรมวิมลมุนี, ดร. มีทัศนะที่เชื่อว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจได้แก่ ความพออยู่ พอกิน และความมีวิถีชีวิตที่สมณะ พอเพียง ในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนหากเราวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าประสานสอดคล้องต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐ พอเหมาะพอควร และการเดินทางสายกลางตามสมมติในโลกธรรม หรือโลกียธรรมด้วย “วิถีแห่งพุทธ” トラบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมาธรรม ส่วนการดำรงชีวิตในโลกียธรรมนี้ ก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติ ใช้ประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสัจและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพ ไม่ยึดมั่น ถือมัน ดำรงอยู่โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับอยู่ได้โดยไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดี และหลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุจนเกินสมควร และการเป็นผู้คลั่งไคล้ใน “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป โดยเฉพาะโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่า มีการประสานสอดคล้องกันในโลกุตตรธรรมโลกียธรรมนั้นเป็นคำสอนที่มุ่งหมายสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ (และโลกหน้า) ด้วยดีส่วนโลกุตตรธรรมนั้นมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้น อยู่เหนือโลก เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้นรัดringของโลกในส่วนของโลกียธรรมนั้นโดยที่พระพุทธศาสนาได้ให้น้ำหนักและความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ซึ่งยังจะต้องดำรงอยู่ในโลกธรรมเป็นอย่างมากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าโลกุตตรธรรมจึงพิจารณาวิถีทางสังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยดังคำกล่าวที่ว่า “วัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิใช่มีแต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ (individual) อย่างเดียวแต่ทั้งที่เป็นไปสำหรับสังคม ด้วยมองจากบริบทในพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นสอดคล้องและเอื้อต่อการดำเนินการในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะที่สอดคล้องต่อกันเป็นพิเศษคือเศรษฐกิจพอเพียงตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการเดินทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นแนวปฏิบัติที่พอดีทั้งในแง่ทางปฏิบัติและทางด้านจิตใจสามารถไปสู่ชีวิตที่ดีงามมีคุณภาพตามหลักพระพุทธศาสนาได้

การส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยัน มานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งผลสัมฤทธิ์ที่มีต่อเกษตรกรที่ใช้หลักวิถีพุทธได้ก่อให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เช่น มีผลกำไรจากผลผลิตที่เกิดจากการทำเกษตรวิถีพุทธเพิ่มขึ้น ทำให้มีโอกาสได้ปลดหนี้สินที่มีอยู่หมดไป และมีการลงทุนในการเกษตรกรรมในปีต่อๆ ไปน้อยลง ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น และพัฒนาพฤติกรรมการไปในทางที่ดีขึ้น เช่น การลด เลิกอบายมุข เหล้าสุรา สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในสังคมมีสติในการดำเนินชีวิตมากขึ้น ลดความขัดแย้งในชุมชนลง และสามัคคีมากขึ้นทำให้การเกษตรแนวพุทธเป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวิตมีสุข ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคงแก่ครอบครัว ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ทำให้มีเครื่องอุปโภคบริโภค อย่างเพียงพอ ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ได้แก่ แนวคิดการเกษตรวิถีพุทธ เป็นการอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาผสมกับการใช้เทคโนโลยี และตาม คุณค่าแท้ คือ ประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น ความรู้ที่ได้รับ ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและภายใน คุณค่าเทียม คือ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมด้านการเทคโนโลยีย่อมจะพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติดอบายมุขจึงมีน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมากชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุราแก้กลุ่มครอบครัวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษา เกษตรวิถีพุทธ: แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการเกษตรแนวพุทธในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่าย ๔ แห่งในเขตจังหวัดอุดรธานี และเพื่อวิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) สรุปผลได้ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาการเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน พบว่า

๕.๑.๑ แนวคิดการเกษตรแนวพุทธในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เกษตรแนวพุทธ คือ การเห็นธรรมะคือการเห็นความจริงของชีวิตซึ่งประกอบไปด้วยธาตุทั้ง ๔ และ จิตใจอีกหนึ่งนอกเหนือจากการทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตแล้ว ประสบการณ์ดังกล่าวยังได้กลายเป็นรากฐานของการพัฒนาความคิดและแนวทางปฏิบัติเรื่อง “พุทธเกษตรกรรม” เราต้องรู้จักชีวิตก่อนจึงรู้ว่าควรทำการเกษตรเช่นไรหลักมัชฌิมาปฏิปทา (การปฏิบัติตนในทางสายกลาง) ในทางพุทธศาสนาหมายถึงทางสายกลาง คือ การไม่ยึดถือสุดทางทั้ง ๒ ได้แก่ อัตตกลิณณานุโยค คือ การประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป และ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การพัวพันในกามในความสบาย เป็น การเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น นอกจากนั้น ยังต้องดำเนินกิจกรรมทั้งปวงด้วยหลักทิวฏฐัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบันที่ก่อให้ผลถึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพากเพียร ขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี รู้จักคบหาสมาคมกับผู้รู้ด้านการเกษตรด้วยกัน หรือมีผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมแก่อัตภาพของแต่ละครอบครัว

ดังนั้น การเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกันกับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดมุ่งหมายทางพระพุทธศาสนาจะแตกต่างจากจุดหมายของเศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวง มีความต้องการให้มนุษย์มีการเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี เพราะจะทำให้ชีวิตมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบำบัดรู้จักบรรเทาความทะยานอยากให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภต่าง ๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าความโลภเป็นมูลเหตุของความทุกข์ต่าง ๆ บุคคลใดรู้จักคำว่า พอประมาณ สันโดษ ก็เป็นคนที่ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขได้

เกษตรแนวพุทธ มีหลักสำคัญ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นທີ່พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี ๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด ๔) ด้านเทคโนโลยี ๕) ด้านเศรษฐกิจ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อน เป็นสำคัญ เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ หลักเกษตรแนวพระพุทธศาสนา ยึดความเพียรที่ บริบูรณ์และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่ห่อนั่น ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายในไม่ให้ ฟุ้งซ่านภายนอก มีความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดเวลา รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภค ทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยการคบคนดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ชักจูง ไปในทางเสื่อมเสีย เลือกลงเรียนศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงธรรม ผู้ที่มีความสามารถ นำคบเคารพนับถือ กราบไหว้บูชา มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน เป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ผิดเคืองและไม่ให้พุ่มพวยนัก สมชีวิตาเน้นหนักไปในการเลี้ยงชีวิต

หลักการเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นหลักที่มีความเชื่อ ศรัทธา และส่งเสริมให้มนุษย์ พัฒนาฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดได้ โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝน ประโยชน์ในทางโลกของ ชาวเรา คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง วัด และพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกยุคทุกสมัย โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบันนำมา เป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น โดยนำแก่นของ พุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตร เชิงเดี่ยว มาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเอง ได้อย่างยั่งยืนและถาวร

๕.๑.๒ แนวคิดการเกษตรแนวพุทธในสังคมไทย

พระพุทธศาสนานั้นมีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยในด้านเกษตรมาเป็นเวลาช้านาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ได้สืบทอดกันมาเป็น เวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี โดยปรากฏในคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิหลายแห่ง เช่น ในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภูตคาม วรรค เป็นต้น จะเกี่ยวเนื่องทำให้ทราบชนิดของพืชและวิธีการขยายพันธุ์พืช ประเภท ต่าง ๆ โดยมีหลักคำ สอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของสังคม และมีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ ซึ่งมี พระราชกรณียะกิจส่งเสริมสนับสนุนทะนุบำรุง พุทธศาสนาในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกมา ตลอด อิทธิพลของคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีได้สอนแต่เรื่องชีวิต ที่ให้เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงตามกฎ ธรรมชาติอย่างถูกต้องเท่านั้น แต่รวมไปถึงการประกอบอาชีพการเกษตรกรรมซึ่งเป็น “สัมมาอาชีพะ” หรือ เลี้ยงชีพชอบ อันเป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ อย่างถูกต้องตามหลักธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติ ซึ่งก็คือวิถี ชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชนบท การที่เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรแนวพุทธ สาเหตุที่สำคัญส่วนหนึ่ง คือ ปัญหาความล้มเหลวของภาคเกษตร และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับ เกษตรกรรมยั่งยืนจึงได้ถูกเผยแพร่ไป โดยเกษตรกรที่มีภูมิปัญญา ต่อมาปัจเจกเกษตรกรที่ถึงพร้อมด้วยปัญญา และประสบการณ์เกษตรกรรม จนสามารถวิเคราะห์และค้นพบคำตอบได้ด้วยตนเองว่า แท้จริงแล้วเกษตร ยั่งยืนยังมีเป้าหมายการผลิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่มีเป้าหมายในการบรรลุ ความสุขทางด้านจิตใจได้อีกด้วย เกษตรกรกลุ่มนี้จึงทำการเกษตรแนวพุทธ และเป็นแกนกลางที่สำคัญของเกษตร แนวพุทธ ที่จะเติบโตขยายสร้างเครือข่ายต่อไป

นอกจากนี้ เมื่อเรียนรู้แนวทางการจัดการตนเองของชุมชนเกษตรยั่งยืนสู่การเป็นชุมชนเกษตรแนว พุทธ โดยมี ๔ องค์ประกอบได้แก่ (๑) พุทธกระบวนทัศน์ ประกอบด้วย วิธีการผลิตและรูปแบบการเกษตร (๒) วิถีชีวิตชุมชน (๓) การรักษาสมตูลธรรมชาตีสสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ องค์ประกอบที่ (๔) การพึ่งตนเอง โดยใน เบื้องต้นจะเป็นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงมีชีวิตที่สงบสุข ส่วนรูปแบบการเกษตรแนวพุทธสามารถจำแนก ได้เป็น ๕ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบนา (๒) รูปแบบนาและป่า (๓) รูปแบบนาไร่และวัวควาย (๔) รูปแบบ

นาไร่วัวควายนั่นสวนผัก และ (๕) รูปแบบนาไร่เน้นวัวควาย ทั้งนี้ ความสำเร็จผลของเกษตรกรรมแนวพุทธ นอกจากจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางระบบนิเวศ และเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรแต่ละรายที่ทำการเกษตร ตามองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าว ด้วยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน ๕ รูปแบบ หรือผสมผสานกันตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคลในแต่ละสภาพพื้นที่แล้ว เกษตรกรแนวพุทธยังต้องตระหนักในความเป็น พุทธศาสนิกชนที่ดีด้วย กล่าวคือ ต้องประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยจึงจะ ได้ชื่อว่า “เกษตรกรรมแนวพุทธ” และมีหน้าที่สำคัญในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนด้วย ส่วนรูปแบบต่าง ๆ ของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน มีความแตกต่าง หลากหลายตามลักษณะของสภาพระบบนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แนวทางของรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่ได้รับการยอมรับจากขบวนการเกษตรกรรม ยั่งยืนในประเทศไทยนั้น สามารถจำแนกได้เป็นกลุ่มหรือรูปแบบใหญ่ ๖ รูปแบบสำคัญ ๆ ดังนี้ ๑. ระบบ ไร่หมุนเวียน ๒. วนเกษตร ๓. เกษตรผสมผสาน ๔. เกษตรอินทรีย์ ๕. เกษตรธรรมชาติ และ ๖. เกษตรทฤษฎี ใหม่

เพราะฉะนั้น เกษตรกรแนวพุทธต้องมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสม และกลมกลืนด้วยการใช้หลักธรรมคำสอนในเรื่อง ปฐวิชนสิกขาบท คือประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสม คำสอนเรื่องเสขียวัตถ์ สิกขาบทที่ ๖ และ ๑๕ คือประยุกต์ใช้ในการจัดการน้ำ และคำ สอนเรื่องภุคคามสิกขาบท คือประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นา ซึ่งการเกษตร แนวพุทธเป็นรูปแบบที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ และการเข้าใจถึงธรรมชาติหรือไตร ลักษณ์จึงเป็นการพัฒนาจิตขั้นสูงสุด เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิต แบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม เกิดพฤติกรรมที่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เศรษฐกิจได้ สมดุล มีความพออยู่ พอกิน พอใช้ และเหลือเก็บออม ไม่เป็นหนี้สิน จึงทำให้มีชีวิตที่สงบสุขและไม่คิด ทำลายสิ่งแวดล้อม ความสำเร็จผลของเกษตรกรรมแนวพุทธนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางระบบนิเวศและเศรษฐกิจ สังคมเฉพาะของเกษตรกรในแต่ละราย และการผลิตที่มีข้อจำกัดที่ถูกควบคุมโดยหลักการพื้นฐานของ ธรรมชาติในเรื่องความแปรปรวนของปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนาที่ถือว่า ความจริงของธรรมชาติคือไตรลักษณ์หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนั้น การ เข้าใจถึงธรรมชาติในการผลิตของเกษตรกรรมแนวพุทธจึงเป็นการบรรลุความสุขทางด้านจิตใจด้วย โดย เกษตรกรที่ถึงพร้อมด้วยปัญญา ความเพียร และปฏิบัติไปด้วยจนสามารถวิเคราะห์ และค้นพบคำตอบได้ ด้วยตนเอง คือเกษตรกรรมแนวพุทธผู้ที่จะพึ่งพาตนเองช่วยเหลือชุมชนเติบโตและขยายสร้างเครือข่ายต่อไป

๕.๑.๓ วิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เกิดจากการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหามาจากต้นเหตุที่แท้จริง และ มีฐานคิดสอดคล้องกับวิถีพุทธ คือ หลักนิยาม และหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติการเชื่อมโยง สรรสิ่งอย่างเกื้อกูลกันและกัน จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบที่ได้รับการศึกษาหาความรู้ ทดลองด้วยหลักวิชาการอย่างละเอียด สุขุม และรอบคอบที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นลำดับ เป้าหมาย ดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ในปัจจุบันและอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดดุลยภาพความยั่งยืนทั้งด้าน คุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพ และจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจน นำไปสู่วิธีการ ปฏิบัติที่เรียบง่าย เป็นแบบอย่างบูรณาการการเรียนรู้ร่วมกัน โดยประสานการทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุก ฝ่าย ตลอดจนเป็นการพัฒนาคนพร้อม ๆ กันไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ ความเข้าใจแก่นแท้ ของชีวิต คือหัวใจสำคัญของพุทธเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ

ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงชีวิตของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันไม่ได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย นวเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ผู้วิจัยอาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพืชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพืชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พืชเจริญเติบโต

การดำเนินงานของสวนเกษตรธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้านเป็นต้นแบบที่ดีด้านเกษตรแนวพุทธแก่สังคม เพราะได้ช่วยเหลือชุมชน ด้วยการสร้างนวเกษตรแนวพุทธทำให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น ศีล ๕ หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น การสวดมนต์ทุก ๆ ครั้งในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด นอกจากจะเป็นการสวดเพื่อขจัดอันตราย และทำความสะอาดให้มั่นคงแล้ว สันติสุขและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่เหมือนเดิม พิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง ทำให้จิตตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และสนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ย ธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ จึงทำให้พืชต่าง ๆ ที่ปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกดอก ออกผล มีผลผลิตที่ดีตามที่ต้องการได้ การนำแนวคิดการนำบทสวดมนต์ดังกล่าวนี้มาประยุกต์ใช้ในทางเกษตร จึงเหมาะกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยนำบทสวดมนต์ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตวา, โส อตตะลัทโธ เป็นต้น หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ ก็จะสามารถทำให้มีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิดอานิสงส์ของบทสวดมนต์นั้น เกิดผลเศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุและบริโภคนิยม ทั้งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ในด้านองค์ความรู้ใหม่ การเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป้าหมายมุ่งผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อคนในชุมชน ได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ และมีประโยชน์ต่อสุขภาพ ดังนั้น ผลผลิตส่วนใหญ่จะนำมาจำหน่ายในชุมชนและใกล้เคียงในราคาถูก บางส่วนก็จำหน่ายในตลาดนัดชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพในราคาถูก ที่สำคัญจะช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน คือการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในตลาดชุมชน หรือตลาดนัดชุมชนเป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน เพราะเมื่อใดก็ตามที่คนในชุมชน หรือผู้ประกอบการอาชีพค้าขายด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันไม่ค้ากำไรเกินควร มีความสุจริตประพฤติดีงามทางด้านการพูดและการกระทำ รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจของคนในชุมชน ก็จะมี ความเจริญตั้งมั่น สามารถแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนไปด้วย ดังนั้น เกษตรกรในชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าขายต่าง ๆ หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไร ที่พระพุทธศาสนาสอนไว้ และยึดเป็นหลักปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตนได้เสมอแบบยั่งยืน และควรมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่คู่กับหลักธรรม ประชาชนควรใช้วัตถุทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง เช่น ผลผลิตจากธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง นำไปจำหน่าย ณ ตลาดชุมชนและตลาดในเมือง โดยผู้ที่ได้รับผิดชอบจากธรรมสถานฯ รายรับที่ได้รับก็นำมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าดำเนินการงานส่วนหนึ่ง อีกส่วนบำรุงพระภิกษุสามเณรด้านปัจจัย ๔ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการต้อนรับคณะบุคคล สถาบัน ที่มาศึกษาดูงาน โดยหลักแล้ว

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรแนวพุทธ เป็นวิทยาทานแก่คนในชุมชนและอื่น ๆ ซึ่งเมื่อศึกษาดูงานแล้วจะเกิดแนวคิดนำไปสานต่อเป็นเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ซึ่งให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางการเกษตรอีกทางหนึ่งแก่เกษตรกรในสังคมไทย

พระธรรมวิมลฺลณี, ดร. มีทัศนะที่เชื่อว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจได้แก่ ความพออยู่ พอกิน และความมีวิถีชีวิตที่สมถะ พอเพียง ในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนหากเราวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าประสานสอดคล้องต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐ พอเหมาะพอควร และการเดินทางสายกลางตามสมมติในโลกธรรม หรือ โลกียธรรมด้วย “วิถีแห่งพุทธ” トラบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมัตถธรรม ส่วนการดำรงชีวิตในโลกียธรรมนี้ ก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติ ใช้ประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสัจและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ดำรงอยู่โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับ อยู่ได้โดยไม่โลก ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดี และหลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุนิยมเกินสมควร และการเป็นผู้คลั่งไคล้ใน “วัตถุนิยม “ และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป โดยเฉพาะโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่า มีการประสานสอดคล้องกันในโลกุตระธรรมโลกียธรรมนั้นเป็นคำสอนที่มุ่งหมายสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ (และโลกหน้า) ด้วยดีส่วนโลกุตระธรรมนั้นมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้น อยู่เหนือโลก เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้นรัดรั้งของโลกในส่วนของโลกียธรรมนั้นโดยที่พระพุทธศาสนาได้ให้น้ำหนักและความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ซึ่งยังจะต้องดำรงอยู่ในโลกธรรมเป็นอย่างมากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าโลกุตระธรรมจึงพิจารณามิติทางสังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยดังคำกล่าวที่ว่า”วัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิใช่มีแต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ (Individual) อย่างเดียวแต่ทั้งที่เป็นไปสำหรับสังคม ด้วยมองจากบริบทในพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นสอดคล้องและเอื้อต่อการดำเนินการในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นส่วนรวมโดยเฉพาะที่สอดคล้องต่อกันเป็นพิเศษคือเศรษฐกิจพอเพียงตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการเดินทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นแนวปฏิบัติที่พอดีทั้งในแง่ทางปฏิบัติและทางด้านจิตใจสามารถไปสู่ชีวิตที่ดำรงมีดุลยภาพตามหลักพระพุทธศาสนาได้

การส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยัน มานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งผลสัมฤทธิ์ที่มีต่อเกษตรกรที่ใช้หลักวิถีพุทธได้ก่อให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เช่น มีผลกำไรจากผลผลิตที่เกิดจากการทำเกษตรวิถีพุทธเพิ่มขึ้น ทำให้มีโอกาสดำรงหนี้สินที่มีอยู่หมดไป และมีการลงทุนในการเกษตรกรรมในปีต่อไป น้อยลง ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น และพัฒนาพฤติกรรมการไปในทางที่ดีขึ้น เช่น การลด เลิกอบายมุข เหล้าสุรา สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในสังคมมีสติในการดำเนินชีวิตมากขึ้น ลดความขัดแย้งในชุมชนลง และสามัคคีมากขึ้น ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวิตมีสุข ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคงแก่ครอบครัว ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ได้แก่ แนวคิดการเกษตรวิถีพุทธ เป็นการอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาผสมกับการใช้เทคโนโลยี และตาม **คุณค่าแท้** คือ ประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น ความรู้ที่

ได้รับ ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและภายใน **คุณค่าเทียม** คือ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แกสิ่งนั้น มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมด้านการเทคโนโลยีย่อมจะพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติดบ่วงมัจจุมน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมาก ชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุรากลุ่มครอบครัวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกัน เพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง

๕.๒ อภิปรายผล

แนวคิดเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ได้กล่าวถึงทั้งองค์รวมในหลักพุทธธรรม เช่น ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ และไตรสิกขา เป็นต้น และแยกอธิบายในแต่ละส่วนของหลักธรรมในแต่ละหัวข้อสำคัญตลอดจนหลักธรรมโดยทั่วไปว่า มีความสัมพันธ์และสอดคล้องต้องกันตลอดมา เพราะยังคงอิงอาศัยหลักพุทธธรรม โดยพยายามชี้ให้เห็นว่า เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ได้น้อมนำเอาหลักพุทธธรรม เช่นในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ การเดินสายกลาง มาเป็นหลักพื้นฐาน โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนดำรงอยู่ในความพอเพียงทั้งในการบริโภค และการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังมีความซื่อสัตย์ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร ความเป็นอิสระ และมีความมั่นคงในจิตใจ ไม่ตกไปสู่กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมได้โดยง่าย ให้อด ละ เลิก ความโลภและการเบียดเบียน ให้รู้จักมัธยัสถ์ อดออม ไม่เอารัด เอาเปรียบ รู้จักเมตตาและการให้ ตลอดจนให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่นและสังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม โดยไม่เป็นการทำลายอีกด้วย หลักการเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและสังคมไทยมานาน

ความสำคัญหรือประโยชน์ของเกษตรแนวพุทธนั้น มีทั้งประโยชน์ในปัจจุบันคือประโยชน์เพื่อตนเอง ครอบครัว ญาติมิตรสหาย และประโยชน์ในอนาคต ดังนี้ ๑) ประโยชน์ในระดับทิฐฐัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์สำหรับตนเอง ครอบครัว เมื่อปฏิบัติได้ตามหลักของโกภวิภาคตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว ย่อมไม่ประสบปัญหาด้านการเงิน การดำเนินชีวิต ใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข ๒) ประโยชน์ในระดับสัมปรายิกัตถะ คือประโยชน์ในอนาคตหรือในภพภูมิต่างๆ เมื่อปัจจุบันไม่ประสบปัญหาด้านการเงิน การดำเนินชีวิตในอนาคตย่อมมีหลักประกันว่าจะไม่ประสบกับปัญหาที่ไม่คาดคิด หรือเมื่อประสบกับปัญหาที่ไม่คาดคิดย่อมมีวิธีแก้ไขไปได้ด้วยดี เพราะได้เตรียมพร้อมไว้แล้ว

การดำเนินงานเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนของพระธรรมวิมลคุณนี ทำให้ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นศูนย์กลางเรียนรู้ด้านการเกษตรแนวพุทธ ให้ความช่วยเหลือในด้านของจิตใจ ชุมชนเกษตรกรแนวพุทธที่เข้าร่วมกิจกรรมต้องมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน โดยเน้นใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในช่วยเหลือ ด้วยน้อมนำเอาหลักพุทธธรรม เช่นในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ การเดินสาย

กลาง รู้จักประมาณตน มาเป็นหลักพื้นฐานโดยมุ่งเน้นให้เกษตรกร ดำรงอยู่ในความพอเพียงทั้งในการบริโภค และการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังมีความซื่อสัตย์ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีความเป็นอิสระ และมีความมั่นคงในจิตใจ ไม่ตกไปสู่กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมได้โดยง่าย สอนให้ลด ละ เลิก ความโลภและการเบียดเบียน มุ่งให้รู้จักมัธยัสถ์ อดออม ไม่เอารัด เอาเปรียบ รู้จักเมตตาและการให้ ตลอดจนให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่นและสังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมโดยไม่เป็นการทำลายอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **บุญ มุกข์ประดิษฐ์** เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา” ที่พบว่า ทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิด “ทฤษฎีใหม่” อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้ เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของพสกนิกรชาวไทยทุกระดับตั้งแต่บุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติ นั้นมีรากฐานมาจากพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักทางสายกลางในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ หลักมัชฌิมาปฏิปทาในพุทธธรรมนั่นเอง นอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ยังสอดคล้องและมีพื้นฐานมาจากองค์ธรรม ในพระพุทธศาสนาเกือบทุกประการ เช่น หลักในเรื่องของความสันโดษ ความพอเพียง ความสมถะ ความไม่โลภ ไม่เบียดเบียนกัน ความมีเมตตา เกื้อกูลที่ชีวิตพึ่งพิงต่อชีวิต ต่อชุมชน ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการมีสัมมาอาชีวะ เป็นต้น

ดังนั้น ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง จึงเป็นสถานที่รับการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประจำของทุกปี ครั้งละ ๑๐ วัน ของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีด้วย กระบวนการดำเนินการเกษตรแนวพุทธเพื่อสังคม เน้นในเรื่องการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน ให้ประชาชนในพื้นที่ได้นำแนวปฏิบัติของผู้วิจัยไปประพฤติปฏิบัติตามกระบวนการ โดยมีแนวคิดการเกษตรแนวพุทธเพื่อช่วยเหลือสังคมและชุมชน ได้นำหลักทฤษฎีในพระพุทธศานานามาประยุกต์ใช้ เช่น หลักธรรมนิยาม มีพินิยาม และอุตุนิยาม เป็นต้น หลักปฏิจจนูปบาท การมีเหตุมีผล ทุกสรรพสิ่งไม่ว่าสัตว์ พืชต่าง ๆ ต้องอิงอาศัย และพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยได้น้อมนำเอาบทสวดมนต์ต่างๆ เช่น บทชยปริตร มาใช้ในการเพาะปลูกพืชผักและผลไม้ต่าง ๆ ในบริเวณธรรมสถานสวนป่า จนเกิดเป็นดอกออกผล ผลผลิตได้ดีเป็นที่น่าพอใจ เป็นที่ยอมรับของเกษตรกรและประชาชนทั่วไปที่มาเยี่ยมชมอยู่เสมอ และเน้นให้ผู้เข้ารับการอบรมได้รับธรรมะ เข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมอยู่ตลอด สอนให้เอื้อเฟื้อทุกคน เกิดผลได้รับประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติตาม ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อทุกคนได้เข้าถึง เพื่อประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น หากรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวงด้วย

การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี และผลของการดำเนินงานเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี กล่าวได้ว่า เป็นแนวเกษตรแนวพุทธ ซึ่งเป็นแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับหลักผสมผสานกันระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่ และเกษตรแนวพุทธ ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้จากการพึ่งตนเอง เพราะต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเอง ทางเศรษฐกิจ ด้วยมีการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม สร้างพฤติกรรมที่ใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย เหมาะสมกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธโดยได้นำบทสวดมนต์บทต่าง ๆ เช่น ชยันโต, อิติปิโส, สักกัตวา, โส อัตถลัทโธ เป็นต้น มาสวดก่อนและหลังการปลูกพืชทุกครั้ง ผู้วิจัยพบว่า หากตั้งใจทำ ก็สามารถมีอยู่มีกิน พอเพียง ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นได้ ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และ

เพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุบริโภคนิยม และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ด้วยการสร้างนวกะตรทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตรแนวพุทธ และการให้ความช่วยเหลือในด้านของจิตใจ ชุมชนเกษตรกรแนวพุทธที่เข้าร่วมกิจกรรมต้องมีการตื่นตัวปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน โดยเน้นใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือนำพา คือได้น้อมนำเอาหลักพุทธธรรม เช่นในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ การเดินสายกลาง รู้จักประมาณตน มาเป็นหลักพื้นฐาน โดยมุ่งเน้นให้เกษตรกรและประชาชนในชุมชน ดำรงอยู่ในความพอเพียงด้านการบริโภค และการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พิพัฒน์ ยอดพฤติการ** เรื่อง “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์” ที่พบว่า หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในพุทธเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และอปปมาทธรรม มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมัชฌิมาปฏิปาทากับความพอประมาณ เป็นวิธีการหรือหนทางในการพัฒนาตน โยนิโสมนสิการกับความมีเหตุผล เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการพัฒนาตน และอปปมาทธรรมกับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน และงานวิจัยของ **ศศิวรรณ กำลังสินเสริม** เรื่อง “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม” ที่พบว่าเพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึงพาตนเองได้อย่างมีความสุข ความพอดีมีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกกรอบตัว และภายในจิตใจตนได้อย่างชัดเจน ไม่ยึดเอาบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้อย่างจริงจังสามารถฝังรากลึกลงในจิตตน จนเป็นลักษณะนิสัยใฝ่ดี มีสัมมาทิฐิ เพื่อให้สัมมาทิฐิเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตเข้าสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นไปเพื่อความสมดุลให้แก่ชีวิตทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา โดยอาศัยปัจจัยสองด้านคือ การคบภักตยานมิตร และการคิดอย่างถูกวิธีหรือคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีการบริหารจัดการทรัพย์สินที่หาได้อย่างมีประสิทธิภาพ พิจารณาถึงคุณค่าแท่ก่อนการเสพใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยการบริโภคอย่างมีสติตามหลักอปัสเสนธรรม มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ตามหลักสันโดษ คือยินดีตามมีพอใจตามได้ ตามสมควรแก่เพศภาวะและฐานะของตน

การดำเนินการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาค้าหลวง โดยการทำให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ทางด้านการทำการเกษตรแนวพุทธ การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเอง ทั้งมีความรู้สึกชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เพราะรู้สึกสบายใจและมีความสุขในการทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับต้นไม้ รวมถึงรู้สึกมีเพื่อนมีชุมชนของตนเอง ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกกินเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเอง ทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องดิ้นรน และยังสามารถนำไปจำหน่ายในชุมชนเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธสามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน มีชีวิตที่สงบสุขและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์** เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชน

เกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น ที่พบว่า มีวิถีชีวิตในการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเหมือนกัน โดยมีเป้าหมายในการบรรลุความสุขทางด้านจิตใจซึ่งในเบื้องต้นเกษตรกรรมมีความสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้เกษตรกรได้ปรับวิถีการผลิตตั้งแต่การปรับโครงสร้างการผลิต การลดหรือเลิกการใช้สารเคมี การผลิตที่หลากหลายและเกื้อกูลกันรวมทั้งการรักษาสมดุลของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น การปรับปรุงบำรุงดิน และการจัดการวงจรธาตุอาหารพืชอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับหลักคำสอนปฐวีฌณสิกขาบท การอนุรักษ์น้ำสอดคล้องกับหลักคำสอนในเสขยิกัณฑ์ การส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาสอดคล้องกับหลักคำสอนในภุตคามวรรค และเกษตรกรยังมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลงมีความขยันและใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น เอื้อเพื่อต่อญาติมิตร จิตใจสงบและมีความสุขในครอบครัว

ผลสำเร็จจากการสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ที่ได้นำแนวคิดการทำเกษตรของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงไปปฏิบัติ พบว่า เกษตรกรได้นำองค์ความรู้ใหม่จากแนวคิดของพระธรรมวิมลฐนี ด้านการเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสานไปใช้เข้ากับพื้นที่ของตนเองจนเกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับครอบครัว โดยไม่ต้องออกไปทำงานรับจ้างแต่ทำงานให้กับตนเอง อีกทั้งยังส่งผลทำให้ด้านสุขภาพจิตดีขึ้น ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ดังตัวอย่าง ของคุณพ่อผ้น ชัยเฉลิม บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง, นายไผ่ วรรณจำปี บ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ, นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม และนายโชติช่วง สุวรรณสุข บ้านเพี้ยตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นที่เป็นแนวทางช่วยแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ถึงแม้จะเป็นการเริ่มต้นได้ไม่นาน โดยนำแนวคิดการเกษตรแนวพุทธและหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตน โดยยึดหลัก “ความขยัน การใช้จ่ายเฉพาะที่จำเป็น มีเก็บออม” ด้วยการมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อบริโภคลดน้อยลง มีการเพาะปลูกพืชผัก ผลไม้ ไว้บริโภคในไร่นาของตนเอง ทำให้ไม่ต้องซื้อในสิ่งที่ไม่จำเป็น และยังสามารถนำผลผลิตไปจำหน่ายแจกในชุมชนเพิ่มรายได้หมุนเวียนในครอบครัว และเหลือเก็บออมได้อีกด้วย อีกทั้งมีความรู้สึกว่าชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับบ้านไร่นา สวนมากขึ้น และเกิดความขยันหมั่นเพียร อยากทำงานเกษตรในไร่นา เพราะรู้สึกสบายใจเมื่อมีงานทำในไร่นาตลอดวัน เกิดความสุขสงบในชีวิต เพราะได้อยู่กับพืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงมีเพื่อนมีชุมชนของตนเอง เกษตรกรตามแนวพุทธ สามารถพึ่งตนเองได้ โดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เองบริโภคเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม เปลี่ยนพฤติกรรมที่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกิน พอใช้ พอเพียง ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุข ช่วยเพิ่มเติมสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมให้สมบูรณ์และยั่งยืน

ซึ่งสอดคล้องกับ **พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี** กล่าวไว้ในโครงการเกษตรสู่การเรียนรู้ว่า หากทำมาหากินอย่างเดียว แต่ไม่ทำมาหาธรรม จนเกิดเป็นการทุจริตคอร์รัปชัน การเกษตรในโลกปัจจุบันมีความต้องการผลิตผลที่มีกระบวนการเป็นอินทรีย์หรือปลอดสารเคมีทั้งหมด เนื่องจากหันมาสนใจเรื่องสุขภาพมากขึ้น ดังนั้น ผู้ที่ทำการเกษตรอินทรีย์ก็มีโอกาสในการจะพึ่งพาตนเองได้ และยังเป็นที่พักของคนที่คนอื่นได้อีกด้วย ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ...ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน... ทั้งนี้มีดัชนีชี้วัดอยู่ ๓ อย่าง คือ อยู่รอด ด้วยการทำมาหากินเป็น อยู่ดี ด้วยการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ อยู่เพื่อช่วยเหลือคนในสังคมได้ สิ่งเหล่านี้ให้คำตอบได้ว่าเหตุใดในปัจจุบันคนไทยถึงเห็นแก่ตัวกันมาก เพราะไม่สามารถทำตัวให้อยู่รอดได้ จึงต้องพึ่งพาคนอื่นรำไป ถ้าปฏิบัติการทำเกษตรแนวพุทธสิ่งที่จะเกิดขึ้น คือการเกิดคนอินทรีย์ เพราะไม่มีสารพิษในร่างกาย และกิเลสก็มันน้อยไม่เบียดเบียนผู้อื่น เกิดตลาดอินทรีย์ ผู้บริโภคอินทรีย์ เงินหมุนเวียนก็เป็นเงินอินทรีย์ เพราะได้มาด้วยความสุจริต ไม่ได้เป็นเงินร้อนหรือทุจริตคอร์รัปชันมา รวมทั้งเกิดสังคมอินทรีย์โดยคนอยู่

อย่างมีศักดิ์ศรี เงยหน้าไม่อายฟ้าก้มหน้าไม่อายดิน เมื่อเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางก็จะทำให้ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันไม่มี เพราะคนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไทยกำลังถวิลหาอย่างมากในปัจจุบันนี้ “ยกตัวอย่างเรื่องข้าว หากมีการทำการเกษตรอินทรีย์ก็ได้ข้าวคุณภาพดี โดยไม่ต้องเอาปริมาณและเงินเป็นตัวตั้ง ก็จะสามารถส่งไปยังต่างประเทศซึ่งต้องการผลผลิตอินทรีย์เป็นอย่างมาก โดยไม่ปิดกั้นตลาดได้ แต่หากเรามุ่งแต่การเงิน ก็จะไม่ใส่ใจสารเคมีและได้ข้าวไม่มีคุณภาพ ก็จะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้”

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

จากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาค้นคว้าผลสัมฤทธิ์มาสังเคราะห์ วิเคราะห์ ให้ความเห็นความเหมือนและสอดคล้องกันอย่างไร โดยเฉพาะแนวคิดและหลักการต่าง ๆ ของเกษตรแนวพุทธตามแนวคิดของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้เป็นศูนย์การเรียนรู้เกษตรแนวพุทธแก่กลุ่มเครือข่าย ซึ่งได้นำหลักการแนวคิดและวิธีการเกษตรแนวพุทธไปดำเนินการจนเกิดผลดี ควรมีการเผยแพร่ออกไปสู่สังคมประเทศชาติให้มากขึ้น ยิ่งปัจจุบันนี้ เกษตรกรและประชาชนส่วนมากหันมาสนใจการจัดการโรคพืชที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ปัจเจกชนและสังคมส่วนรวม ควรจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มเกษตรวิถีพุทธให้มียุทธศาสตร์อย่างน้อยอำเภอละ ๑ เครือข่าย ในเขตจังหวัดอุดรธานี

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการเกษตรกรรมของชาวบ้านในเขตจังหวัดอุดรธานี
- ๒) การนำหลักเกษตรแนวพุทธมาประยุกต์ใช้กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- ๓) การประยุกต์หลักโภชนาการ ๔ กับการดำเนินชีวิตของประชาชนในปัจจุบัน
- ๔) การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาทางการเกษตรในระดับมหัพภาค
- ๕) พุทธเกษตร: การจัดการใช้พลังงานเชิงพุทธของเครือข่ายเกษตรกรในจังหวัด อุดรธานี

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมวิชาการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. เกษตรยั่งยืนอนาคตการเกษตรไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการเกษตร, ๒๕๓๖.

กรมส่งเสริมการเกษตร. รายงานการจัดทำตัวชี้วัดเกษตรจังหวัด ด้านวิสาหกิจชุมชน รอบ ๒/๒๕๕๙ จังหวัดอุดรธานี. อุดรธานี: สำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๙.

กระทรวงมหาดไทย. ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑.

แก้ว ชิตตะขบ. บททำวัตร-สวดมนต์ แปล. องค์ความรู้เกี่ยวกับพระปริต บทสวดอนุโมทนาวิธี ธรรมจักร และพระคาถาชินบัญชร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓.

คุณ โทษณ์. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

จิตยา สุวรรณะชฎ. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาแนวคิดทฤษฎีสังคม. ม.ป.ท., ๒๕๔๓.

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. การนำการเปลี่ยนแปลง: เน้นกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรม. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘.

เทศ ดินณะกุล. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟ พรินท์, ๒๕๔๖.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. กลวิธี-แนวทาง-วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภา, ๒๕๒๗.

บรรจบ บรรณรุจิ. ปฏิจักษ์มูบาท กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. วิถีวิทยาการศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิชั่นโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๑.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). คนไทยกับเทคโนโลยี. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๐.

_____. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

- _____ . **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗.
- _____ . **ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๐.
- _____ . **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____ . **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต. ๒๕๕๕.
- _____ . **หลักการคำสอนสำหรับคนสมัยใหม่.** กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการอบรม พระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส, ๒๕๒๙.
- _____ . **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____ . **พระมหาณรงค์ จิตโตโสภณ. พระพุทธศาสนากับการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- _____ . **พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. บันทึกการสัมมนาเรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนศิพร, ๒๕๑๓.
- _____ . **พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๙.
- _____ . **พระสุบิน ปณีโต. สัจจะสะสมทรัพย์: สะสมทุนสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑.
- _____ . **พุทธทาสภิกขุ. อธิปไตยปัจเจกชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ. ๒๕๔๙. หน้า ๓๐.
- _____ . **ไพฑูรย์ มีกุล. ลักษณะสังคมไทยสมัยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.** กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๔๓.
- _____ . **มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล. เล่ม ๑** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- _____ . **วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. การพัฒนาชนบทไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.
- _____ . **วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒.
- _____ . **สถาบันบันลือธรรม. คู่มือสร้างคน.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป..
- _____ . **สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนารวมชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๕.
- _____ . **สนธิ สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ, ๒๕๔๒.
- _____ . **สมเด็จพระยาธรรมาธิราชานุภาพ. ตำนานพระปริตร.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรือง, ๒๕๑๔.
- _____ . **สมเด็จพระยาธรรมาธิราชานุภาพ. ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา ตำนานพระปริตร.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔.
- _____ . **สมบุรณ์ สุขสำราญ. การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์นักพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๓๐.
- _____ . **สมพร เทพสิทธา. การพัฒนาแบบยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- _____ . **สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแนวทางการศึกษา วิเคราะห์และการวางแผน.** ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๘.
- _____ . **สัญญา สัญญาวิวัฒน์. พุทธสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๓.

สัมพันธ์ เศรษฐกิจ และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เจริญ
วิทยการพิมพ์, ๒๕๓๗.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ฉบับที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์. สำนักงานปลัดกระทรวง
มหาดไทย: กรมการปกครอง, ๒๕๔๔.

สุเทพ เชาวลิตร. **หลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

อภิชัย พันธเสน. **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับ
ลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๙.

อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๔.

เอกวิทย์ แก้วประดิษฐ์. **เทคโนโลยีการศึกษา หลักการและแนวคิดสู่ปฏิบัติ**. สงขลา: งานส่งเสริมการผลิต
ตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔.

(๒) รายงานการวิจัย:

ยงยุทธ ศรีเกี่ยวพัน และคณะ. การส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์และการบริหารจัดการศัตรูพืชโดยวิธี
ผสมผสานของเกษตรกรในอำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัย
แม่โจ้, ๒๕๕๕.

สมโภชน์ ยิ่งสงฆ์. การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๓) บทความ:

เหรียญชัย จันทรสุภาเสน. “ปกครองท้องถิ่น”. **มติชน**. ๑๔ เมษายน ๒๕๕๗: หน้า ๒.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

หน่วยงานราชการ, บ้านเพีย ตำบลเมืองเพีย อำเภอภูทาบ [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://www.thaimallplaza.com> [๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์, **การพัฒนาในชุมชน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://comdev.ricr.ac.th> [๑๓
กรกฎาคม ๒๕๖๐].

บุญโต. **นิยาม ๕**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.dmc.tv/forum/index.php?Showtopic=6249>.
[๔ มิถุนายน ๒๕๖๐].

(๕) เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่:

ประชา คุณธรรมดี. **ข้อถ่วงนโยบายด้านการเกษตร**. เอกสารประกอบการสัมมนา. ๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๐.

แผนพัฒนาจังหวัดอุดรธานี ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๙. ม.ป.พ..

พระเทพรัตนมุนี. **คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม**. บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน. บ้านป่าปอ
แดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี. ๕ ธันวาคม ๒๕๕๙. (อัดสำเนา).

พระเทพรัตนมุนี. **วิถีเกษตรแนวพุทธ**. อุดรธานี: เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมณีมาวาส
ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔. (อัดสำเนา).

พระธรรมวิมลมุนี พระมหาสายพงศ์ โอนมปญโญ. **คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม**. บ้านท่าม่วง
ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๖๐ (อัดสำเนา).

พระธรรมวิมลฺมุนี. คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม. บ้านท่าม่วง ตำบลจำปี อำเภอสรีธำตู
จังหวัดอุตรธานี. ๑๘ มกราคม ๒๕๖๐. (อัตสำเนา).

พระปรีตรมหากุศลเฉลิมพระเกียรติถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระ
ราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์

ฉบับที่ ๑ แบบสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

งานวิจัยเรื่อง

“การเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการการสร้างพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี”

วันที่เดือน.....พ.ศ.....

คำชี้แจง

โปรดสังเกตและ/หรือสัมภาษณ์ แล้วบันทึกการสังเกต ถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ในช่องว่าง หรือ เขียนเครื่องหมาย / ใน () ของแบบสัมภาษณ์แต่ละข้อให้สมบูรณ์

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงเชิงคุณภาพ ชนิดปลายเปิดให้อิสระแก่ผู้ตอบ เกี่ยวกับข้อมูลความคิดเห็น หรือทัศนคติเกี่ยวกับการเกษตรวิถีพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้ประกอบในการศึกษาวิจัย เรื่อง “การเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการการสร้างพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี”

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย
๒. เพื่อศึกษาแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติการธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี
๓. เพื่อวิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา.....ตำแหน่ง.....
.....วัด/บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....

.....อำเภอ.....จังหวัด.....

๑. เพศ	() หญิง	() ชาย
๒. อายุ	() น้อยกว่า ๓๐ ปี	() ๓๑-๔๐ ปี
	() ๔๑-๕๐ ปี	() มากกว่า ๕๐ ปีขึ้นไป

๓. ระดับการศึกษา คฤหัสถ์ / บรรพชิต

() ประถมศึกษา	() มัธยมศึกษา
() อนุปริญญาตรี (ปว.ส., ปกศ.สูง, พ.ม.)	
() สูงกว่าปริญญาตรี	() อื่นๆ ระบุ.....

๔. สำหรับบรรพชิต อายุ.....ปี จำนวน.....พรรษา

() นักรธรรม.....	() เปรียญธรรม

ส่วนที่ ๒ แนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย

ตอนที่ ๑ แนวคิดการเกษตรวิถีพุทธในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๑ ในทัศนะของท่าน เกษตรวิถีพุทธ ควรมีลักษณะอย่างไร และมีองค์ประกอบอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๑.๒ ท่านคิดว่า เกษตรวิถีพุทธ สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ได้อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๑.๓ จากการศึกษาดูงานการเกษตรวิถีพุทธที่ดำเนินการโดยการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่าย ในเขตจังหวัดอุดรธานี อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๑.๔ ในทัศนะของท่าน การเกษตรวิถีพุทธ สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท อะไรบ้าง และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

..

๑.๕ ท่านคิดว่า การนำหลักสัมมาอาชีวะการเลี้ยงชีพขอมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรวิถีพุทธหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑.๖ ในฐานะท่านเป็นผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ เกี่ยวกับการเกษตรแบบยั่งยืน อยากทราบว่า การเกษตรที่ดำเนินการของของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่าย ในเขตจังหวัดอุดรธานี มีความสอดคล้องกับการเกษตรแบบยั่งยืน ในด้านใดบ้าง เพราะอะไร

.....

.....

.....

.....

๑.๗ ข้อเสนอแนะทั่วไป เกี่ยวกับการเกษตรแนวพุทธในพระพุทธศาสนาเถรวาท

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๒ แนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี

๒.๑ การที่พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการทำเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

๒.๒ จากข้อ ๒.๑ อะไรคือ ผลดี และผลเสีย ของการดำเนินการเกษตรวิถีพุทธโดยพระสงฆ์ ในความเห็นของท่าน

.....

.....

.....

๒.๓ การเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย ในความเห็นของท่านควรมีรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยอย่างไร

.....

.....

.....

๒.๔ การเกษตรแนวพุทธตามแนวทางของของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่าย ในเขตจังหวัดอุดรธานี ท่านมีความเห็นว่า มีจุดเด่นและจุดด้อย ในด้านใดบ้าง

.....

.....

.....

๒.๕ ท่านเห็นอย่างไร กับการเกษตรแนวพุทธตามแนวทางของของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่าย ในเขตจังหวัดอุดรธานี ที่เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักอิทธิบาท ๔ ทฤษฎีใหม่ หลักเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นฐานแนวคิดแบบบูรณาการแล้วนำมาสังเคราะห์ เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวในการทำเกษตร

.....

.....

.....

๒.๖ การเกษตรแนวพุทธตามแนวของของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่าย ในเขตจังหวัดอุดรธานี ในทัศนะของท่านเห็นว่า มีวิธีการดำเนินการสอดคล้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศวิทยาอื่น ๆ หรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

๓.๑ ผลผลิตทางการเกษตร ที่ดำเนินการโดย ของศูนย์ปฏิบัติการธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี ดังต่อไปนี้

๑. ข้าวปลูกในผืนนา และปลูกในวงบ่อ	๕. พริก , มะเขือ / ในวงบ่อ
๒. แก้วมังกร	๖. ปาล์มน้ำมัน
๓. มะนาว / ในวงบ่อ	๗. ยางพารา
๔. มะละกอ / ในวงบ่อ	๘. พืชสมุนไพร

ท่านเห็นว่า วิธีดำเนินการ ขั้นตอน และการบำรุงรักษา ผลผลิตและการนำไปบริโภค สามารถนำไปแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชุมชนได้ในด้านใดบ้าง เพราะเหตุใด

๓.๒ การเกษตรวิถีพุทธกับปัญหา การผลิต การบริโภค การจำหน่ายแจก และสิ่งแวดล้อม ควรมีแนวทางการดำเนินงาน อย่างไร

๓.๓ ปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินการเกษตรวิถีพุทธ ในทัศนะของท่าน คืออะไรบ้าง และท่านมีแนวทางเสนอแนะ อย่างไร ในการแก้ปัญหานั้น ๆ

๓.๔ ท่านมีแนวทาง ในการส่งเสริมการทำเกษตรวิถีพุทธ แก่คนในชุมชน อย่างไร จึงจะประสบผลสำเร็จ

๓.๕ การเกษตรวิถีพุทธ ส่งผลต่อด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ของคนในแต่ชุมชน อย่างไรบ้าง
 ในความเห็นของท่าน

.....

.....

.....

๓.๖ ในฐานะท่านมีประสบการณ์ การทำเกษตรวิถีพุทธ ท่านเห็นว่าควรประยุกต์หลักธรรมใดบ้างมาใช้ในการดำเนินงาน และจะส่งผลดีต่อเกษตรกรแนวพุทธ ด้านใดบ้าง

ก. อิทธิบาท ๔ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ ๔ อย่าง คือ ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะ ความเพียร, จิตตะ ความคิดมุ่งไปอุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ, วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทบทวน

ข. ฆราวาสธรรม ๔ คือ สัจจะ ความจริง พูดจริงทำจริง, ทมะ การฝึกฝน แก้ไขข้อบกพร่อง, ขันติ ความอดทน ทำงานด้วยความขยัน, จาคะ ความเสียสละ

ค. อบายมุข ไม่ประพฤตินในทางเสื่อมเสีย

ง. หลักธรรม อื่น ๆ ระบุ.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ ท่านมีข้อเสนอแนะ การเกษตรวิถีพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน อย่างไรบ้าง

๑).....

.....

.....

๒).....

.....

.....

๓).....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
 (.....)

ฉบับที่ ๒ แบบสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรวิถีพุทธ/ประชาชนทั่วไป
งานวิจัยเรื่อง

“การเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการการสร้างพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี”

วันที่เดือน.....พ.ศ.....

คำชี้แจง

โปรดสังเกตและ/หรือสัมภาษณ์ แล้วบันทึกการสังเกต ถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ในช่องว่าง หรือ เขียนเครื่องหมาย / ใน () ของแบบสัมภาษณ์แต่ละข้อให้สมบูรณ์

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงเชิงคุณภาพ ชนิดปลายเปิดให้อิสระแก่ผู้ตอบ เกี่ยวกับข้อมูลความคิดเห็น หรือทัศนคติเกี่ยวกับการเกษตรวิถีพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้ประกอบในการศึกษาวิจัย เรื่อง **“การเกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการการสร้างพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี”**

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเกษตรวิถีพุทธในสังคมไทย
๒. เพื่อศึกษาแนวคิดและการจัดการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติการธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี
๓. เพื่อวิเคราะห์การเกษตรวิถีพุทธกับการสร้างพลังชุมชนในจังหวัดอุดรธานี

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ.....นามสกุล.....
ตำแหน่ง..... บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด.....

๑. เพศ	() หญิง	() ชาย
๒. อายุ	() น้อยกว่า ๓๐ ปี	() ๓๑-๔๐ ปี
	() ๔๑-๕๐ ปี	() มากกว่า ๕๐ ปีขึ้นไป
๓. ระดับการศึกษา	() ประถมศึกษา	() มัธยมศึกษา
	() อนุปริญญาตรี	() ปริญญาตรี
	() สูงกว่าปริญญาตรี	() อื่นๆ ระบุ.....

ส่วนที่ ๒ การปรับเปลี่ยนเข้าสู่เกษตรวิถีพุทธ

ก. สมาชิกในครอบครัว

๑. สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมทำในการประกอบอาชีพเกษตรวิถีพุทธหรือไม่ ?

.....

.....

.....

ข. การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา

๑. ท่านมีการทำบุญตักบาตร รักษาศีล เจริญภาวนา แผ่เมตตา ในโอกาสใดบ้าง

.....

.....

.....

๒. ท่านรักษาศีล ๕ ได้มากน้อยเพียงใด

.....

.....

.....

๓. ท่านยึดหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา อะไรบ้าง เช่น ศีล ๕, อิทธิบาท ๔ (คุณธรรมที่ทำให้ทำงานสำเร็จ ๔ อย่าง) สังคหะวัตถุ ๔ (โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ทุกคน และวางตนเสมอ)

.....

.....

.....

๔. ก่อนการลงมือปฏิบัติหรือทำการเพาะปลูกด้านการเกษตร ท่านได้ปฏิบัติตามหลักและวิธีการเกษตรวิถีพุทธ หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

ส่วนที่ ๓ ปัจจัย (สาเหตุ) ที่ท่านเลือกประกอบอาชีพเกษตรวิถีพุทธ

๑. ท่านเลือกประกอบอาชีพเกษตรวิถีพุทธ (เลือกตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

๑.๑

๑.๒

๑.๓

๒. ท่านมีหลักและวิธีการดำเนินการเกษตรวิฤต อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๓. เมื่อท่านประกอบอาชีพเกษตรวิฤตแล้ว มีผลเปลี่ยนแปลงทางใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

๔. หลังทำการเกษตรวิฤต ความเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในครอบครัวของท่าน เพียงพอหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

๕. ครอบครัวของท่าน เพาะปลูกพืชทางเกษตร หรือเลี้ยงสัตว์ ชนิดใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

๖. ท่านใช้ปุ๋ย อะไร เป็นหลักในการช่วยให้พืชที่เพาะปลูกเติบโต เพราะเหตุใดจึงใช้

.....

.....

.....

.....

.....

๗. หลังทำการเกษตรวิถีพุทธ มีการเปลี่ยนแปลงของรายได้และรายจ่าย โดยรวมในครอบครัวของท่านหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๘. หลังทำการเกษตรวิถีพุทธมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต โดยรวมในครอบครัวของท่านหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๙. รายได้ของท่านหลังจากทำการเกษตรวิถีพุทธเพิ่มขึ้น หรือลดลง หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑๐. ท่านได้นำผลผลิตหลังทำการเกษตรวิถีพุทธไปขายในตลาดหมู่บ้าน หรือในสถานที่อื่น ๆ หรือบริโภคเองหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑๑. หนี้สินในครอบครัวของท่าน หลังทำการเกษตรวิถีพุทธมีการเปลี่ยนแปลง หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑๒. ท่านยึดหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาในการครองชีวิต อะไรบ้าง และเกิดผลเป็น อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑๓. ท่านคิดว่า หลังทำการการเกษตรวิถีพุทธชีวิตในครอบครัวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรวิถีพุทธ มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑๔. ท่านคิดว่า การเกษตรแนวพุทธตามแนวทางของการเกษตรวิถีพุทธของศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง และกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ได้หรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ ปัญหาของการประกอบอาชีพเกษตรวิถีพุทธและข้อเสนอแนะ

๑. ปัญหาการทำการเกษตรวิถีพุทธ ท่านมีปัญหาในการทำการเกษตรที่สำคัญ อะไรบ้าง

๑).....

.....

.....

๒).....

.....

.....

๓).....

.....

.....

๒. ข้อเสนอแนะ ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรวิถีพอเพียงให้ประสบผลสำเร็จ ได้อย่างไรบ้าง

๑).....

.....

๒).....

.....

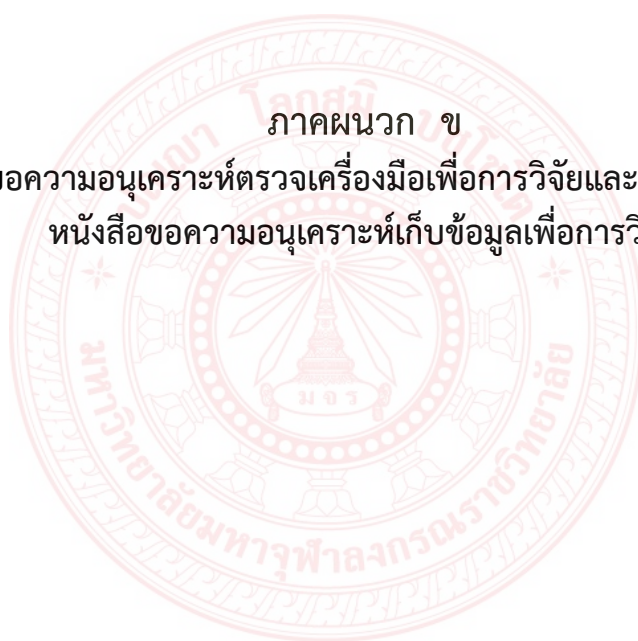
๓).....

.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
(.....)

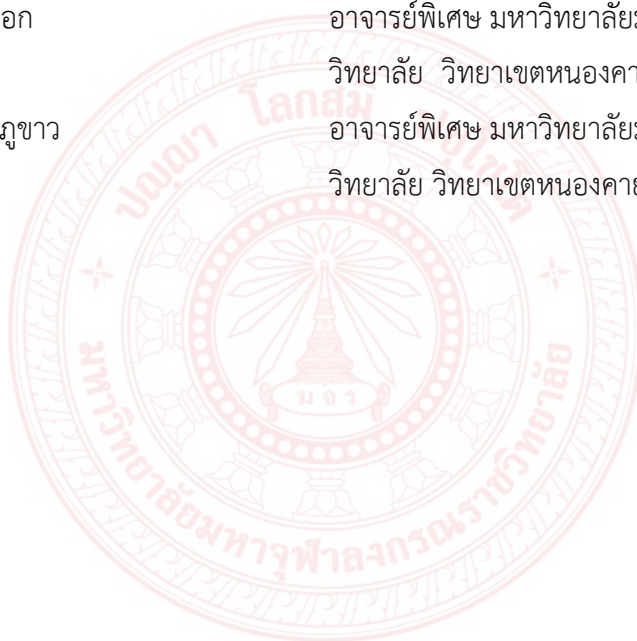

ภาคผนวก ข
หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือเพื่อการวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญ
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญ

๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หอมหวล บัวระภา อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร แสงใส อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๓. พระราเชนทร์ วิสารโท, รองศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
หนองคาย
๔. ดร. บุญส่ง สิ้นธุ์นอก อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
๕. ดร. ประภาภรณ์ ภูขาว อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ที่ ศธ ๖๑๑๘/

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลค้ายบกหวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔๓๑๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓

๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร. หอมพล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาปริยญา วรญาโณ (ทศช่วย), ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวจำเป็นต้องการท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อพิจารณาตรวจสอบแบบเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน/เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

มจร วิทยาเขตหนองคาย

ที่ ศธ ๖๑๑๘/

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลคำบงบักหวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔๓๑๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓

๒ กรกฎาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือเพื่อการวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร. ประยูร แสงใส

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาปริญญา วรญาโณ (ทศช่วย), ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องของท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อพิจารณาตรวจสอบแบบเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน/เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

มจร วิทยาเขตหนองคาย

ที่ ศธ ๖๑๑๘/

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลคำบ่อกหวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔๓๑๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓

๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือเพื่อการวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน/เจริญพร พระราชนทร์ วิสารโท, รศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาปริญญา วรญาโณ (ทศช่วย), ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องของท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อพิจารณาตรวจสอบรูปแบบเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน/เจริญพร

(พระราชาธนาลงกรณ์, ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

มจร วิทยาเขตหนองคาย

ที่ ศธ ๖๑๑๘/

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลค้ายบกวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔๓๑๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓

๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน/เจริญพร พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาปริยญา วรญาโณ (ทศช่วย), ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องของท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อพิจารณาตรวจสอบแบบเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน/เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

มจร วิทยาเขตหนองคาย

ที่ ศธ ๖๑๑๘/

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลค้ายบกวาน

อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔๓๑๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓

๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือเพื่อการวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร. สมเดช นามเกต

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาปริยญา วรญาโณ (ทศช่วย), ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องของท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อพิจารณาตรวจสอบแบบเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน/เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

มจร วิทยาเขตหนองคาย

ที่ ศธ ๖๑๑๘/

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลคำบงหวาน
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
๕๓๑๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๒-๕๙๕๓๓๓

๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาปริยญา วรญาโณ (ทศช่วย), ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน/เจริญพร

(พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

มจร วิทยาเขตหนองคาย

ภาคผนวก ค
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญสัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสัมภาษณ์

1. พระธรรมวิมลมุนี, ดร., เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี, วัดมัสธัมมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 13 มกราคม 2561.
2. พระครูปัสสักริตติคุณ, รองเจ้าคณะอำเภอเมืองอุดรธานี, วัดประดิษฐ์วราราม ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 13 มกราคม 2561.
3. พระครูประจักษ์คุณานุรักษ์, ดร., รองเจ้าคณะอำเภوبرะจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 13 มกราคม 2561.
4. พระครูอาทรสิริธรรม, รองเจ้าคณะอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 19 มกราคม 2561.
5. นายประจักษ์ ทรัพย์แพทย์, ผู้ใหญ่บ้านดอนคง ตำบลอุ่มจาน อำเภوبرะจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 14 มกราคม 2561
6. นายชัชวาล ลือคำหาญ, นายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 21 มกราคม 2561.
7. นายปัญญา พรหมวิอินทร์, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 21 มกราคม 2561.
8. นายอาคม จันท์สม, รองนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 21 มกราคม 2561.
9. นายธนวัฒน์ บุญรอด, ที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 22 มกราคม 2561.
10. นายสุชาติ เยาวลา, เลขานุการนายกเทศมนตรีตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 22 มกราคม 2561.
11. นายพีรนนท์ ฌ น่าน, ปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 22 มกราคม 2561.
12. นายจักรพันธ์ คำลาภ, หัวหน้าปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 22 มกราคม 2561.
13. นายทองใบ เกษสว่าง, สมาชิกเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 23 มกราคม 2561.
14. นายโยธิน มะลิวงศ์, นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 24 มกราคม 2561.

15. นายจิตรกร กองทอง, รองปลัดเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 23 มกราคม 2561.
16. นางสาวลักษณ์ อดทน, ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 22 มกราคม 2561.
17. นางยานี ใจธรรม, ผู้อำนวยการกองคลัง เทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 23 มกราคม 2561.
18. นางนงเยาว์ ศรีทอง, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 13 มกราคม 2561.
19. นางทองพูล ลุนชัยยา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 14 มกราคม 2561.
20. นายวารี กิ่งมิ่งแฮ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 15 มกราคม 2561.
21. นายอาทิตย์ อิ่มอุ่นโชติ, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 15 มกราคม 2561.
22. นายปัญญา จันทร์เสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 17 มกราคม 2561.
23. นางเครือวัลย์ พรหมยาลี, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 17 มกราคม 2561.
24. นางหนูติม นนทภา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 17 มกราคม 2561.
25. นายชยานันท์ จันทร์เสนา, เกษตรกรบ้านดอนคง ตำบลอุมจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 18 มกราคม 2561.
26. นายโชติช่วง สุวรรณสุข, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 23 มกราคม 2561.
27. นายอุทัย ประทีป, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 23 มกราคม 2561.
28. นางจันทร์เพ็ญ ผาขาว, เกษตรกรตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ 23 มกราคม 2561.

ภาคผนวก ง
ภาพประกอบการสัมภาษณ์

ภาพที่ ๑ พระพรหมเสนาบดี และคณะ
ดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๒ พระธรรมคุณาภรณ์ เจ้าคณะภาค ๘ และคณะ
ดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๓-๔ คณะทีมงานวิจัย คุณหญิงสุตารัตน์ เกยุราพันธ์
ศึกษาดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๕-๖ คณะพระนิสิต มจร วิทยาเขตพะเยา
ศึกษาดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๗-๘ พระครูโพธิญาณสิริ และคณะ มจร วิทยาเขตหนองคาย
ศึกษาดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือจุดรธานี

ภาพที่ ๙-๑๐ คณะนิสิตพุทธศาสตร์ มจร วิทยาเขตขอนแก่น
ศึกษาดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๑๑ คณะเกษตรกรชาวบ้านนาคำหลวง
ศึกษาดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๑๒ คณะผู้นำชุมชนและเกษตรกรชาวบ้านเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ
ศึกษาดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๑๓-๑๔ คณะผู้นำชุมชนและเกษตรกรชาวบ้านเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ
ศึกษาดูงานที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมืองอุดรธานี

ภาพที่ ๑๕ ต้นแก้วมังกรพันธุ์สีแดง วังบ่อ

ภาพที่ ๑๖ ผลผลิตแก้วมังกรพันธุ์สีแดง

ภาพที่ ๑๗ ต้นมะนาว ปลูกลงบ่อ

ภาพที่ ๑๘ ต้นมะนาว ปลูกลงบ่อ

ภาคผนวก จ
หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์

แบบ สท.๐๔.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่.....

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร

ข้าพเจ้า พระโสภณพัฒนปัญญโท ตำแหน่ง รองอธิการบดี
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสังคมวิถีพุทธ
ที่อยู่ ๓๐ ม. ๑ ต.โคกสี อ.เมืองราชบุรี จ.ราชบุรี
โทรศัพท์ ๐๘๑-๗๐๘๑-๕๘๖ โทรสาร.....

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการ บนพื้นฐานของพลังชุมชน
ภาคใต้ภาคใต้/จังหวัดนครศรีธรรมราช

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระโสภณพัฒนปัญญโท (ทศพรชัย) ดร

ได้นำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๕๖๒ จนถึง ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๒ ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. ประโยชน์จากการใช้ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสังคมวิถีพุทธ มจร ราชบุรี ในการพัฒนาชุมชน
ตำบล ๑.เมือง อ.เมืองราชบุรี ไปยังชุมชน ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและสังคมวิถีพุทธ มจร ราชบุรี
๒. องค์ความรู้จากการวิจัยไปช่วยขยายผลสู่ชุมชนและภาคประชาสังคม
ในท้องถิ่น

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระโสภณพัฒนปัญญโท ดร)ตำแหน่ง รองอธิการบดี มจร ราชบุรี

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

๑. ผลผลิต

แนวคิดและการจัดการการเกษตรวิถีพุทธ ที่ดำเนินการ ณ สวนเกษตรธรรมสถานสวนป่าทุ่งนา คำหลวงประสบความสำเร็จ จนได้เกิดกลุ่มเครือข่ายในเขตจังหวัดอุดรธานี เป็นศูนย์เรียนรู้ต้นแบบที่ดีด้านเกษตรแนวพุทธ ช่วยเหลือชุมชนด้วยการสร้างนวกเกษตรแนวพุทธ เป็นที่พึ่งทางใจ และช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนให้ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น ศีล ๕ หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น มีการบูรณาการสวดมนต์ทุก ๆ ครั้งในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด เพื่อจัดอันตราย และทำความคุ้มครองให้มั่นคง การดูแลปลูกพืชผักต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ จึงทำให้พืชต่าง ๆ ที่ปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกดอก ออกผล มีผลผลิตที่ดีตามที่ต้องการได้ สามารถทำให้มีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เกิดผลเศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุและบริโภคนิยม ทั้งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

๒. ผลลัพธ์

การเกษตรแนวพุทธ เป้าหมายหลักคือมุ่งผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อคนในชุมชน ให้ได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ และมีประโยชน์ต่อสุขภาพ ผลผลิตส่วนใหญ่จะนำมาจำหน่ายในชุมชนและใกล้เคียงในราคาถูก ช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน คือการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในตลาดชุมชน หรือตลาดนัดชุมชนเป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน เพราะเมื่อใดก็ตามที่คนในชุมชน หรือผู้ประกอบการอาชีพค้าขายด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันไม่ค้ากำไรเกินควร มีความสุจริตประพฤติดีงามทางด้านการพูดและการกระทำ รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจของคนในชุมชน ก็จะมี ความเจริญตั้งมั่นสามารถแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนไปด้วย ดังนั้น เกษตรกรในชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าขายต่าง ๆ หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไร ที่พระพุทธศาสนานำเสนอไว้ และยึดเป็นหลักปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตนได้เสมอแบบยั่งยืน และควรมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่คู่กับหลักธรรม ประชาชนควรใช้วัตถุทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง

๓. ผลกระทบ

เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบูรณาการกับการทำเกษตรแนวใหม่ เช่น อาศัยหลักอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยัน มานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งผลสัมฤทธิ์ที่มีต่อเกษตรกรที่ใช้หลักวิถีพุทธได้ก่อให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เช่น มีผลกำไรจากผลผลิตที่เกิดจากการทำเกษตรวิถีพุทธเพิ่มขึ้น ทำให้มีโอกาสได้ปลดหนี้สินที่มีอยู่หมดไป และมีการลงทุนในการเกษตรกรรมในปีต่อๆ ไปน้อยลง ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น และพัฒนาพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น เช่น การลด เลิกอบายมุข เหล้าสุรา สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในสังคมมีสติในการดำเนินชีวิตมากขึ้น ลดความขัดแย้งในชุมชนลง และสามัคคีมากขึ้น ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการ

ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวิตมีสุข ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคงแก่ครอบครัว ทำให้ได้เกียรติยศ และชื่อเสียง ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

ภาคผนวก ช
เกียรติบัตรเผยแพร่บทความวิจัย

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ให้เกียรติบัตรฉบับนี้ไว้เพื่อแสดงว่า

พระมหาปริญญา วรญาโณ และคณะ

ได้ผ่านการคัดเลือกและนำเสนอผลงานทางวิชาการเรื่อง

เกษตรวิถีพุทธ : แนวคิดและการจัดการบนพื้นฐานของพลังชุมชน กรณีศึกษาจังหวัดอุดรธานี

ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ INC2019: MCU Nan

นครน่าน : นครพระพุทธศาสนา มรดกธรรมสู่ มรดกโลก

(Nan : City of Buddhism towards Dhamma & World Heritage)

ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๕ เดือน พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒

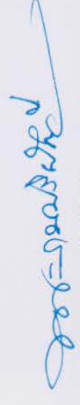
(พระชยานันท์พนัน, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

(พระราชปรีดิที, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-ฉายา (ภาษาไทย)

พระมหาปริญญา วรญาโณ, ดร. (ทศช่วย)

Phramaha Parinya Varañāno (Todchuay), Ph.D.

ประวัติการศึกษา

๒๕๔๗ น.ธ.เอก สำนักเรียนคณะจังหวัดร้อยเอ็ด

๒๕๕๑ ป.ธ. ๓ สำนักเรียนคณะจังหวัดขอนแก่น

๒๕๕๘ ศน.บ. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยร้อยเอ็ด

๒๕๕๔ พธ.ม. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น

๒๕๕๘ พธ.ด. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น

ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนาวิทยาลัยสงฆ์หนองคาย

สังกัด

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลคำยบ

หวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

โทร. ๐๔๒-๔๙๕-๓๓๓

ที่อยู่ปัจจุบัน

วัดธาตุ พระอารามหลวง (คณะ ๕) ตำบลในเมือง

อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๙๘-๖๕๘-๘๔๕๖

E-mail: yatodchuay@hotmail.co.th

๒. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-ฉายา (ภาษาไทย)

พระธรรมวิมลมุนี, ดร. (สายพงศ์ อนอมปณฺโณ / กองสินธุ์)

Phra Dhamwimolmuni, Ph.D.

(Saipong Anomapanno / Kongsinthu)

ประวัติการศึกษา

น.ธ.เอก

ป.ธ. ๕, พ.ม.,

๒๕๔๘ พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย๒๕๕๓ พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย๒๕๕๗ พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่ง

อาจารย์บรรยายพิเศษ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร
กิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) และหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
(พธ.บ.)

สังกัดหน่วยงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
หนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอ
เมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

ที่อยู่ปัจจุบัน

โทร. ๐๔๒-๔๕๕-๓๓๓

ปัจจุบัน เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี,

เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง
อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ๔๑๐๐๐

โทรศัพท์. ๐๔๒-๓๒๕-๐๐๙-๑๐, ๐๙๖-๓๕๘-๙๕๘๗

๓. ประวัติผู้วิจัยร่วม

ชื่อ-ฉายา (ภาษาไทย)

พระครูภาวนาธรรมโมจิต, ดร. (เดชศักดิ์ โพธิ์ชัย)

Phrakhru Puawanadhammakhosit, Ph.D.

ประวัติการศึกษา

น.ธ.เอก

ป.ธ. ๔

๒๕๓๘ พธ.บ. (สังคมศึกษา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๔๓ พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๕๗ Ph.D. (Buddhist & Studies) Magath University

ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

สังกัดหน่วยงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคาย

ที่อยู่ปัจจุบัน

เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมือง

จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

โทรศัพท์. ๐๔๒-๔๔๕-๓๓๓ มือถือ. ๐๘๑-๙๕๔-๑๖๒๗

๔. ประวัติผู้วิจัยร่วม

ชื่อ-ฉายา (ภาษาไทย)

พระมหาประหยัด ปณฺญาวโร (สุนนท์)

Phramaha Phayad Pannavaro / Sunon

ประวัติการศึกษา

น.ธ.เอก

ป.ธ. ๗,

๒๕๓๘ พธ.บ. (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๕๔๒ พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กำลังศึกษาต่อระดับปริญญาเอก (พธ.ด.) (พระพุทธศาสนา)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(ส่วนกลาง)

ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา

สังกัดหน่วยงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

หนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอ

เมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

โทร. ๐๔๒-๔๙๕-๓๓๓ มือถือ. ๐๘๖-๘๘๙-๔๕๗๘

๕. ประวัติผู้วิจัยร่วม

ชื่อ-ฉายา (ภาษาไทย)

ดร.บุญส่ง สินธุ์นอก

Boonsong Sinthunok, Ph.D.

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๐๑ เปรียญธรรม ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๕๐๗ ครุพิเศษมัธยม (พ.ม.)

พ.ศ. ๒๕๓๓ ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.)

พ.ศ. ๒๕๒๙ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.)

มหาวิทยาลัยมหิดล

ตำแหน่ง

พ.ศ. ๒๕๕๘ พธ.ด. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตร คณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

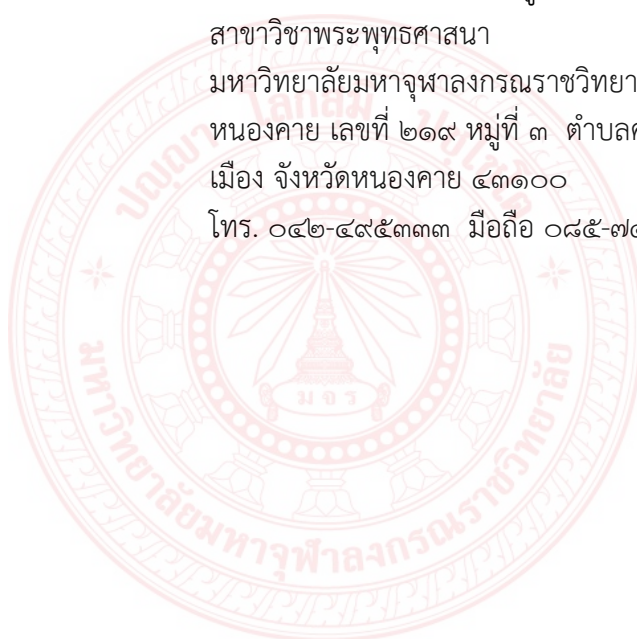
สังกัดหน่วยงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

หนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลคำบงหวาน อำเภอ

เมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐

โทร. ๐๔๒-๔๔๕๓๓๓ มือถือ ๐๘๕-๗๔๑-๖๗๕๖

๖. ประวัติผู้วิจัยร่วม

ชื่อ-ฉายา (ภาษาไทย)	นายอินตอง ชัยประโคน Mr. Intong Chaiphakhom
ประวัติการศึกษา	นักธรรมเอก (น.ธ.เอก) ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปว.ค.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) ศาสนา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) พระพุทธศาสนา ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาการบริหาร การศึกษา มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ตำแหน่ง	อาจารย์บรรยายพิเศษ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
สังกัดหน่วยงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลคำยบกวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐ โทร. ๐๔๒-๔๔๕๓๓๓ มือถือ ๐๙๘-๕๔๘-๘๕๓๒